

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
SOCIĀLO PĒTĪJUMU INSTITŪTS

**SOCIĀLO ZINĀTŅU
VĒSTNESIS**

SOCIAL SCIENCES BULLETIN
ВЕСТНИК СОЦИАЛЬНЫХ НАУК

2007 1 (5)

Žurnālā “Sociālo Zinātņu Vēstnesis” tiek publicēti oriģināli zinātniskie raksti sociālajās zinātnēs (socioloģijā, politikas zinātnē, ekonomikā, sociālajā psiholoģijā, tiesību zinātnē), kā arī zinātnisko pētījumu recenzijas, konferenču apskati, informācija par zinātnisko dzīvi. Redakcija pieņem rakstus latviešu, angļu un krievu valodā.

Redakcijas kolēģija

V. Meņšikovs, redakcijas kolēģijas priekšsēdētājs (Daugavpils, Latvija), Ā. Āslands (Oslo, Norvēģija), V. Gotvalds (Līneburga, Vācija), K. Habibulins (Sanktpēterburga, Krievija), A. Ivanovs (Daugavpils, Latvija), Jonhoks Čou (Stokholma, Zviedrija), V. Justickis (Viļņa, Lietuva), V. Kosiedovskis (Toruņa, Polija), Ž. Ozoliņa (Rīga, Latvija), S. Partickis (Lubļina, Polija), R. Povilaitis (Kauņa, Lietuva), L. Rikvuda (Plimuta, Lielbritānija), B. Rivža (Jelgava, Latvija), J. Saulītis (Daugavpils, Latvija), V. Speranskis (Maskava, Krievija), S. Stanaitis (Viļņa, Lietuva), T. Tisenkopfs (Rīga, Latvija), J. Vankeviča (Vitebska, Baltkrievija), M. Vidnere (Daugavpils, Latvija), A. Vorobjovs (Daugavpils, Latvija), V. Zahars (Rīga, Latvija)

Redakcija

A. Ivanovs (redaktors), J. Baltgailis, M. Cveka, E. Jermolajeva, M. Mihailova, I. Ostrovska, I. Plotka (redaktora vietniece), A. Ruža, J. Semeņeca (sekretāre), V. Volkovs

Adrese

Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo pētījumu institūts,
Parādes 1, Daugavpils, LV-5400, Latvija
Tālr. (+371)5428629 E-pasts sociovm@dau.lv

Izdevējs

Daugavpils Universitāte

Reģistrācijas Nr. 000702889

Reģistrācijas apliecība Nr. M 000331

Dibināts 2004. gadā

© Daugavpils Universitāte

ISSN 1691-1881

“Social Sciences Bulletin” publishes original research papers on the problems of social sciences (sociology, political sciences, economics, social psychology, law), as well as review articles, information on conferences and scientific life. The Editorial Board accepts articles in English, Latvian, and Russian.

Editorial Board

V. Meņšikovs, Chairman of the Editorial Board (Daugavpils, Latvia), A. Aasland (Oslo, Norway), W. Gottwald (Lüneburg, Germany), K. Habibullin (St Petersburg, Russia), A. Ivanovs (Daugavpils, Latvia), V. Justickis (Vilnius, Lithuania), W. Kosiedowski (Toruń, Poland), Ž. Ozoliņa (Riga, Latvia), S. Particki (Lublin, Poland), R. Povilaitis (Kaunas, Lithuania), L. Rickwood (Plymouth, Great Britain), B. Rivža (Jelgava, Latvia), J. Saulītis (Daugavpils, Latvia), V. Speransky (Moscow, Russia), S. Stanaitis (Vilnius, Lithuania), T. Tisenkopfs (Riga, Latvia), Y. Vankevich (Vitebsk, Belarus), M. Vidnere (Daugavpils, Latvia), A. Vorobjovs (Daugavpils, Latvia), Yonhyok Choe (Stockholm, Sweden), V. Zahars (Riga, Latvia)

Editorial Staff

A. Ivanovs (editor), J. Baltgailis, M. Cveka, E. Jermolajeva, M. Mihailova, I. Ostrovska, I. Plotka (associate editor), A. Ruža, J. Semeņeca (secretary), V. Volkovs

Address

Institute of Social Investigations, Faculty of Social Sciences, Daugavpils University,
Parādes 1, Daugavpils, LV-5400, Latvia
Tel. (+371)5428629 E-mail sociovm@dau.lv

Publisher

Daugavpils University

Registration No. 000702889
Registration certificate No. M 000331

Established in 2004

© Daugavpils University

SATURS

RAKSTI

Ekonomika

Elita Jermolajeva. Eiropas Savienības līdzfinansējums Latvijas reģionu ilgtspējīgas attīstības nodrošināšanai	7
Saulius Stanaitis, Darius Česnavičius. The Economic Development of Vilnius City and Business Environment in 1995–2005	32
Jānis Vanags, Rovenā Roba. Sievietes Latvijas sabiedrībā – kvantitatīvie un kvalitatīvie dinamikas aspekti	47
Victor Voronov, Jury Veselov. Factors Raising Competitiveness of Economy in Latgale in the Frameworks of European Integration	61

Sociālā psiholoģija

Išgalejs Išmuhametovs. Jauniešu vientulības mērīšana (vientulības skala UCLA, 3. versija)	83
Māra Vidnere, Aina Ozolina Nucho. Children of Genocide: Latvian Adult Survivors of Growing up in Siberia Having Been Deported by Soviet Regime	102

Socioloģija

Arvydas Guogis. On the Differences between the Lithuanian and Swedish Social Models	112
--	-----

JAUNO ZINĀTNIEKU PUBLIKĀCIJAS

Aleksejs Marčenko. Banku kreditēšanas ietekme uz inflāciju Latvijā	128
---	-----

ZINĀTNISKĀ DZĪVE. RECENZIJAS

Saruna ar Latvijas Zinātņu akadēmijas Tālivalža Vilciņa balvas ieguvēju, socioloģijas doktoru, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes profesoru Aivaru Tabunu. Interviju pierakstījusi Margarita Mihailova	144
Olga Lavriņenko, Inta Ostrovska. Ekonomikas doktorantu konferences Daugavpils Universitātē kļūst par tradīciju	150
Elita Jermolajeva. Voronovs, V., Petrova, I., Račko, E. <i>Reģionālās ekonomikas konkurētspējas paaugstināšana un aktīvā adaptācija globalizācijas apstākļos.</i> Daugavpils, 2006.	161
Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Sociālo pētījumu institūta 2006. gadā realizētie projekti. Informāciju par projektiem apkopojis DU SZF Sociālo pētījumu institūta direktors Vladislavs Volkovs	164

RAKSTI

EKONOMIKA

Elita Jermolajeva

EIROPAS SAVIENĪBAS LĪDZFINANSĒJUMS LATVIJAS REĢIONU ILGTSPĒJĪGAS ATTĪSTĪBAS NODROŠINĀŠANAI

Lai sasniegtu raksta mērķi – izanalizētu Eiropas Savienības (ES) līdzfinansējuma ietekmi uz Latvijas reģionu ilgtspējīgu attīstību, rakstā izvirzīti vairāki uzdevumi: iepazīties ar Eiropas Savienības reģionālās politikas pamatnostādņiem un Latvijas attīstības prioritātēm, kā arī izanalizēt ES finanšu līdzekļu izlietojumu Latvijas reģionos un izpētīt iespējamo pielietojamo metodiku reģionālās attīstības novērtēšanai.

Pētījuma problēma – Eiropas Savienības līdzfinansējums paredzēts reģionu līdzsvarotas attīstības veicināšanai, bet praksē izrādās, ka ekonomiski spēcīgākais reģions piesaista lielāku ES finansējuma daļu, bet mazāk attīstītais reģions nesaņem pietiekošu finansējumu, kas galarezultātā nevis novērš sociāli ekonomiskās atšķirības, bet tās palielina.

Raksta autore ir izstrādājusi un vadījusi vairākus ES projektus dažādās institūcijās, ir *Team Europe Latvia* lektore ar specializāciju ES ekonomikā un finanšu politikā, kā arī reģionālajā politikā. Rakstā izmantoti Latvijā un ārvalstīs publicētie un internetā pieejamie dati par ES finansējuma izmantošanu, konferenču materiāli, autores aprēķini, tomēr pilnīgu pētījuma problēmas analīzi traucēja veikt vairāku nepieciešamo datu trūkums. Tas ir viens no pirmajiem zinātniskajiem pētījumiem šajā jomā Latvijā, tāpēc uzsāktais darbs ir jāturpina.

Atslēgas vārdi: ilgtspējīga un līdzsvarota attīstība, reģionālā politika, reģionālās attīstības teorijas, pašu finansējums, ES līdzfinansējums, ES struktūrfondi, Kohēzijas fonds.

Eiropas Savienības ilgtspējīgas attīstības stratēģijas mērķis ir nodrošināt augsta līmeņa vides aizsardzību, sociālo vienlīdzību un kohēziju, ekonomisko labklājību, kā arī aktīvi veicināt ilgtspējīgu attīstību visā pasaulē. ES valstu un valdību vadītāji 2000. gadā Lisabonā nolēma uzsākt reformas (Lisabonas stratēģija), lai līdz 2010. gadam padarītu ES par dinamiskāko un konkurētspējīgāko zināšanu ekonomiku pasaulē. 2005. gadā šī stratēģija tika uzlabota un uzsvēta ciešāku partnerattiecību veidošanas nepieciešamība ar dalībvalstīm, lai īstenotu ekonomiskās izaugsmes un nodarbinātības mērķus, kā arī izveidotu vienkāršākas pārvaldības noteikumus, kas ietver integrētas vadlīnijas attiecībā uz makroekonomikas, mikroekonomikas un nodarbinātības aspektiem.

Pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā 2004. gadā mūsu valstī plašāk kļuva pieejams arī ES finansējums, tai skaitā struktūrfondu (SF) līdzekļi. Latvijas attīstības plānā 2004.–2006. gadam un Vienotajā programmdokumentā (VPD) tika noteiktas valsts attīstības prioritātes, pasākumi un aktivitātes, kuru realizēšanai paredzēts ES SF līdzfinansējums.

Autore uzskata, ka gan zinātniskajās publikācijās, gan informācijā sabiedrībai jāuzsver, ka ES naudas līdzekļi izmantojami kā līdzfinansējums dažādu ieceru un projektu realizācijai, nevis kā pamata finansējums, kā tas bieži vien tiek uzskatīts. Šī raksta ierobežotā apjoma dēļ sīkāk tiks analizēts tikai ES struktūrfondu un Kohēzijas fonda (KF) līdzfinansējums Latvijā, turpretim Kopienu iniciatīvas programmas netiks apskatītas. Izmantoti gan visu 25 Eiropas Savienības dalībvalstu (ES-25), gan tā dēvēto ES “vecu” (ES-15) un “jauno” (ES-10) dalībvalstu rādītāji.

Reģionālās politikas principi Eiropas Savienībā un Latvijā

Lai varētu analizēt ES finansējuma ietekmi uz Latvijas reģionu attīstību, ir jāapskata ES reģionālās politikas principi, no kuriem svarīgākais ir – izlīdzināšana, t.i., būtisku sociāli ekonomisko atšķirību izlīdzināšana starp ES dalībvalstīm. Lielās atšķirības kavē ES kopumā un katras tās valsts un reģionu, tai skaitā arī bagātāko, attīstību. Tāpēc viena no ES prioritātēm, īstenojot solidaritātes principu, ir ekonomiskā un sociālā izlīdzināšana (kohēzija).

Nelietojot reģionālās politikas līdzekļus un nenovēršot tirgus ekonomikas negatīvo ietekmi, starpība starp ekonomiski stiprākajiem un vājākajiem reģioniem ne tikai saglabātos, bet arvien vairāk palielinātos (*Dažādā Latvija* 2004, 232. lpp.), jo ekonomiski stiprākajos reģionos ir labvēlīgāki apstākļi investīcijām: attīstīta infrastruktūra, kvalificēts personāls un dažādi citi apstākļi, kas nav pieejami vājāk attīstītajos reģionos.

Reģionālās politikas tiesisko pamatu Latvijā veido Latvijas Republikas Reģionālās attīstības likums (pieņemts 2002. gadā) un Reģionālās politikas pamatnostādnes (2004. gadā). Reģionālās attīstības jēdziens nozīmē labvēlīgas pārmaiņas sociālajā un ekonomiskajā jomā visā valsts teritorijā vai atsevišķās tās daļās. Savukārt, reģionālā politika ir valdības nostādnes un mērķtiecīga rīcība reģionālās attīstības veicināšanai, koordinējot nozaru attīstību atbilstoši atsevišķu valsts teritorijas daļu attīstības prioritātēm un sniedzot tiešu atbalstu atsevišķu valsts teritorijas daļu attīstībai.

Eiropas Savienībā reģionālo politiku bieži vien dēvē par strukturālo politiku, jo tās ietekmē mainās gan atsevišķu reģionu, gan visas valsts ekonomiskā un sociālā struktūra. Reģionālo politiku ES īsteno, pamatojoties uz šādiem principiem:

- 1) koncentrācijas princips (vispirms atbalsta visatpalikušākos reģionus);
- 2) programmēšanas princips (paredz stratēģiju izstrādi);
- 3) papildinātības princips (ES “papildina” attiecīgās valsts pasākumus un finansējumu);
- 4) partnerības princips (sadarbība un decentralizācija);
- 5) atklātības princips (atklāts lēmumu pieņemšanas un finansēšanas process);
- 6) kontroles princips;
- 7) subsidiaritātes princips (uzdevumi jāveic pēc iespējas zemākā pārvaldes līmenī).

Efektīvai reģionālās politikas īstenošanai svarīga ir teritoriju sistematizācija un klasifikācija. Tāpēc Eiropas Savienībā ir izstrādāta Teritoriālo vienību klasifikācija statistikas nolūkiem (*Nomenclature des unites territoriales statistiques*, franču valodā, jeb saīsināti NUTS).

Latvijā NUTS sistēma tiek lietota kopš 1999. gada. Pašreiz gan NUTS 1, gan NUTS 2 līmenī ir visa Latvija, bet NUTS 3 līmenī ir sešas teritoriālās vienības jeb seši statistikas reģioni:

- Rīgas pilsēta;
- Pierīgas reģions: Jūrmala, Rīgas, Limbažu, Ogres un Tukuma rajoni;
- Kurzemes reģions, kas sakrīt ar Kurzemes plānošanas reģionu;
- Latgales reģions, kas sakrīt ar Latgales plānošanas reģionu;
- Vidzemes reģions, kas sakrīt ar Vidzemes plānošanas reģionu;
- Zemgales reģions, kas sakrīt ar Zemgales plānošanas reģionu.

Plānošanas reģioni Latvijā sāka veidoties 1996. gadā, bet Ministru kabineta 2002. gada 23. marta noteikumi Nr. 133 (“Noteikumi par plānošanas reģionu teritorijām”) noteica plānošanas reģionu teritorijas. Latvijā ir noteikti pieci plānošanas reģioni: Rīgas, Vidzemes, Kurzemes, Zemgales un Latgales reģioni. Atšķirības starp statistisko (6) un plānošanas reģionu (5) skaitu Latvijā sagādā zināmas problēmas statistisko datu analizēšanā un salīdzināšanā.

Līdzīgais un atšķirīgais Latvijas reģionos un ES

Pēc teritorijas platības Latvijas plānošanas reģioni ir līdzīgi, taču ievērojami atšķiras iedzīvotāju skaita sadalījums starp Rīgas un pārējiem reģioniem, jo Rīgas reģionā dzīvo gandrīz puse Latvijas iedzīvotāju jeb 48%. Pastāv ievērojamas atšķirības starp teritorijām pēc sociāli ekonomiskās attīstības rādītājiem un attīstības līmeņa (sk. 1. tabulu): Rīgas reģionā ir visaugstākais teritorijas attīstības indekss (1, 54), lielākais IKP uz vienu iedzīvotāju (3854 Ls jeb 1,4 reizes lielāks nekā valstī vidēji), zemākais bezdarba līmenis un augstākās nefinanšu investīcijas, iedzīvotāju ienākuma nodoklis un strādājošo bruto darba samaksa. Turpretim vissliktākie rādītāji ir Latgales reģionā, sākot ar zemāko teritorijas attīstības indeksu (-1,396) un IKP uz vienu iedzīvotāju (1418 Ls jeb 52% no valsts vidējā rādītāja) un beidzot ar citiem rādītājiem.

Teritorijas attīstības indeksu Latvijā aprēķina kopš 1997. gada pēc speciāli izstrādātas metodikas, kurā tiek ņemti vērā no četriem līdz astoņiem rādītājiem atkarībā no teritoriju grupas. Balstoties uz 2003. gada datiem, pirmo reizi tika aprēķināti indeksi plānošanas reģioniem – reģiona teritorijas attīstības indeksi pēc četriem rādītājiem: bezdarba līmenis, iedzīvotāju ienākuma nodoklis uz vienu iedzīvotāju, demogrāfiskās slodzes līmenis, un pastāvīgo iedzīvotāju skaita izmaiņas pēdējo piecu gadu laikā. Tomēr reģionu sikākai analīzei būtu jāuzlabo šo aprēķinu metodika un jāpalielina ietvertu rādītāju skaits. Diemžēl vēl joprojām (2006. gada oktobrī) nav pieejams teritorijas attīstības indekss pat par 2004. gadu.

1. tabula

Latvijas plānošanas reģionu svarīgākie sociāli ekonomiskie rādītāji

Rādītāji	Latvija	Plānošanas reģioni				
		Rīgas reģions	Kurzemes reģions	Zemgales reģions	Vidzemes reģions	Latgales reģions
Teritorijas attīstības indekss, 2003		1,54	- 0,535	- 0,541	- 1,046	- 1,396
IKP uz 1 iedzīvotāju, 2003, Ls	2749	3854	2412	1574	1646	1418
Bezdarba līmenis, 2004, %	8,7	5,1 (2003)	10,0	9,6	9,8	18,7
Nefinanšu investīcijas uz 1 iedzīvotāju, 2003, Ls	652	885,5	620,7	439,3	387,2	329,1
Iedzīvotāju ienākuma nodoklis uz 1 iedzīvotāju, 2003, Ls	114,1	148,0	96,5	91,0	85,0	66,1
Strādājošo bruto darba samaksa pamatdarbā, 2003, Ls	192,49	213,31	171,15	157,62	152,71	139,70
Ekonomiski aktīvo uzņēmumu skaits uz 1000 iedz., 2003	19,5	28	14	11	13	10

Avoti: Latvijas reģioni skaitļos 2005; Reģionu attīstība Latvijā 2004, 32. lpp.

Viens no nozīmīgākajiem rādītājiem, kas raksturo valsti vai reģionu, ir iekšzemes kopprodukts (IKP), rēķinot uz vienu iedzīvotāju. Laika periodā no 1998. līdz 2002. gadam atšķirības starp reģioniem bija palielinājušās: IKP uz vienu iedzīvotāju Rīgas plānošanas reģionā 1998. gadā 2,4 reizes pārsniedza Latgales reģiona rādītāju, bet 2002. gadā – jau 3 reizes (*Reģionu attīstība Latvijā* 2004, 31. lpp.).

Datu salīdzināšana Eiropas mērogā parāda, ka, novērtējot visus 1214 ES-25 sastāvā ietilpstošos NUTS 3 reģionus pēc IKP uz vienu iedzīvotāju pēc pirktspējas paritātes standartiem (PPS), 2002. gadā pēdējās piecas vietas ieņēma četri Latvijas reģioni un viens Lietuvas reģions šādā secībā no beigām: Latgales reģions – 18,9% pret ES vidējo; Zemgales reģions – 21,7%, Vidzemes reģions – 22,6%, Taurages reģions (Lietuvā) – 24,5%, Pierīgas reģions – 25,6% (Projekts “Atbalsts ES struktūrfondu ieviešanai”, 7. lpp.).

Pēc 2003. gada datiem 78 reģionos no Eiropas Savienības 272 NUTS 2 reģioniem (ieskaitot arī Bulgāriju, Horvātiju un Rumāniju) IKP uz vienu iedzīvotāju pēc PPS bija zemāks nekā 75% no ES-25 vidējā līmeņa jeb 21741 PPS. Reģionālās atšķirības svārstījās no 4721 PPS (22% no ES vidējā rādītāja) Ziemeļaustrumu Rumānijā līdz 60342 PPS (278% no ES vidējā rādītāja) Londonas (*Inner London*) reģionā Apvienotajā Karalistē. No jaunajām dalībvalstīm augstāko līmeni – 19. vietu ar 30052 PPS (138% no ES vidējā rādītāja) bija sasniedzis Prāgas reģions Čehijā (Kruger 2006). Var atzīmēt, ka līdz ar Bulgārijas, Horvātijas un Rumānijas rādītāju iekļaušanu kopējā statistikā, pēdējās 15 vietās neparādās neviens no Baltijas valstu reģioniem.

Reģionu nevienmērīgo attīstību Latvijā ietekmē gan atšķirīgie resursi, gan nepietiekami izstrādāta politika reģionu atšķirību samazināšanai. Piemēram, iedzīvotāju ienākuma nodokļa lielums uz vienu iedzīvotāju netieši raksturo iedzīvotāju dzīves līmeni, atspoguļo noslāņošanas labklājības ziņā dažādās teritorijās. Iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumi varētu apturēt tālāku noslāņošanas, lai sāktos izlīdzināšanas process (*Reģionu attīstība Latvijā 2004*, 35. lpp.).

No iepriekšminētā var secināt, ka Eiropas Savienības mērķis – reģionu līdzsvarota un ilgtspējīga attīstība ir būtisks Latvijas reģionu atšķirību samazināšanai, un ES finansiālais atbalsts var būt spēcīgs faktors tā realizēšanai, ja to izlieto mērķtiecīgi, plānveidīgi un efektīvi.

Eiropas Savienības finansiālā atbalsta veidošanās mehānisms

Atkarībā no teritorijas attīstības līmeņa, Eiropas Savienībā tiek izdalīti 3 mērķi un attiecīgi noteiktas atbalsta jomas:

1. *mērķis*: palīdzība reģioniem, kas atpaliek attīstībā – ja IKP uz vienu iedzīvotāju ir <75% no vidējā ES-25;

2. *mērķis*: atbalsts ekonomiskajai un sociālajai kohēzijai rūpnieciskajās, lauku, pilsētu vai no zivsaimniecības atkarīgās teritorijās, kas piedzīvo strukturālas grūtības;

3. *mērķis (tematisks)*: apmācības sistēmu modernizēšana un nodarbinātības veicināšana.

Balstoties uz iepriekšminētajiem mērķiem, Latvijā tika noteiktas piecas VPD prioritātes 2004.–2006. gadam, bet katrai prioritātei tika plānots attiecīgs finansējums. 2. tabulā redzams, ka lielākais finansējums bija paredzēts 1. prioritātei – ilgtspējīgas attīstības veicināšana (32%), bet 2., 3. un 4. prioritātei – salīdzinoši līdzīgs finansējuma apjoms. Kopējais finansējums tika plānots 856 miljoni eiro, tai skaitā nacionālais finansējums – aptuveni 26% apjomā (sk. 2. tabulu).

Eiropas Savienības līdzfinansējums tiek piešķirts no četriem struktūrfondiem:

- ERAF – Eiropas Reģionālās attīstības fonds,
- ESF – Eiropas Sociālais fonds,
- ELVGF – Eiropas Lauksaimniecības virzības un garantiju fonds,
- ZVFI – Zivsaimniecības vadības finansēšanas instruments.

2. tabula

Plānotais piešķirums VPD aktivitātēm, EUR

VPD prioritātes	Plānotais piešķirums	
	EUR	%
1. prioritāte Ilgtspējīgas attīstības veicināšana	269 199 046	31,5
2. prioritāte Uzņēmējdarbības un inovāciju veicināšana	208 522 670	24,4
3. prioritāte Cilvēkresursu un nodarbinātības veicināšana	174 891 542	20,4
4. prioritāte Lauku un zivsaimniecības attīstības veicināšana	180 851 128	21,1
5. prioritāte Tehniskā palīdzība	22 605 109	2,6
Kopā	856 069 495	100

Avoti: Projekts “Atbalsts ES struktūrfondu ieviešanai”, 16. lpp.; *The Structural Funds..* 2006, pp. 104–105.

Papildus struktūrfondi Latvijā ir pieejams arī Kohēzijas fonds, Eiropas Kopienų programmas – *Interreg*, *Leader+*, *URBAN*, *EQUAL*, kas paredzētas, piemēram, pārrobežu sadarbībai, izglītībai, sociālās līdztiesības veicināšanai un dažādiem citiem mērķiem. Turpinās arī ES pirmsiestāšanās fondu – *PHARE*, *ISPA* un *SAPARD* finansējuma apgūšana.

Vadošā iestāde ES finansējuma izmantošanai Latvijā ir Latvijas Republikas Finanšu ministrija, bet VPD īstenošanā un līdzekļu administrēšanā iesaistītas dažādas citas institūcijas trijos līmeņos: 1. līmeņa starpniekinstitūcijas – ministrijas; 2. līmeņa starpniekinstitūcijas: Centrālā finanšu un līguma aģentūra (CFLA), Nodarbinātības valsts aģentūra (NVA), Lauku atbalsta dienests (LAD), Profesionālās izglītības attīstības aģentūra (PIAA). 3. līmenī ir grantu shēmas apsaimniekotāji: Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra (LIAA), Sociālās palīdzības pārvalde (SPP), Valsts reģionālās attīstības aģentūra (VRAA), Sabiedrības integrācijas fonds (SIF). Eiropas Savienības struktūrfondu līdzfinansējums tiek piešķirts nacionālo programmu, grantu shēmu un atklāto projektu konkursu veidā.

Nopietnākais līdz šim publiski pieejamais pētījums Latvijā par ES SF izmantošanu ir 2005. gada novembrī pabeigtais projekts “‘Atbalsts ES struktūrfondu ieviešanai: komunikācijas stiprināšana’ – ES struktūrfondi un teritoriju attīstība Latvijā”, kas atrodams internetā (www.esfondi.lv). Tajā analizēta situācija finansējuma izmantošanā VPD prioritātēm (sk. 2. tabulu), un doti daudzi pielikumi ar skaitlisko informāciju tabulās un diagrammās.

ES finansējuma sadalīšanas kritēriji Latvijā

ES struktūrfondu teritoriālo sadalījumu Latvijā un ietekmi uz reģionālo attīstību var vērtēt divos aspektos: atbilstība Attīstības plānā nospraustajiem mērķiem un atbilstība Reģionālās politikas pamatnostādņēm.

Attīstības plānā 2004. – 2006. gadam svarīgākie mērķi ir galveno konkurences atšķirību mazināšana īstermiņa un vidējā termiņa perspektīvā un nepieciešamo apstākļu radīšana, lai Latvija sasniegtu ilgtermiņa attīstības mērķi – kļūtu par konkurētspējīgu uz zināšanām balstītas ekonomikas valsti. Tāpēc SF līdzekļi jākoncentrē, lai radītu nepieciešamo vidi pārejai uz zināšanām balstītu ekonomiku. Tas nozīmē nepieciešamo investīciju ieguldīšanu uzņēmējdarbības veicināšanā, cilvēkresursos un infrastruktūrā, lai radītu labvēlīgus apstākļus indivīdiem un uzņēmumiem attīstīties, piekļūt zināšanām un efektīvi tās izmantot.

Tomēr Attīstības plānā nav uzsvērtas sociāli ekonomiskās atšķirības dažādos Latvijas reģionos – tāpat nav arī noteikti specifiski mērķi teritoriālo atšķirību samazināšanai. Valsts tiek uzskatīta kā viens vesels reģions, kas ir ievērojami atpalicis, salīdzinot ar citām ES valstīm.

Reģionālās politikas pamatnostādņēs izvirzītajiem mērķiem raksturīgas vairākas pazīmes, piemēram, VPD pasākumi sadalīti atbilstoši plānošanas reģionu programmās noteiktajām prioritātēm, paredzēts līdzvērtīgs atbalsts visām teritorijām, īpaši atbalstot atpalikušākās teritorijas. Praksē šie kritēriji nav īstenoti vairāku apstākļu dēļ – plānošanas reģionu programmas nebija pietiekoši detalizēti izstrādātas uz SF apsaimnie-

košanas sākumu, vairākās aktivitātēs nebija noteikts prioritārais finansējums mazāk attīstītajām teritorijām u.c.

Kopumā var secināt, ka Latvijā struktūrfondu apguvē teritoriālo atšķirību mazināšanai ir noteikta koordinācija starp nacionāla un reģionāla līmeņa prioritātēm, tomēr nav tikusi izvirzīta prasība panākt finansējuma vienmērīgu sadalījumu starp dažādām teritorijas daļām un nav noteikts (“iezīmēts”) konkrēts finansējuma apjoms, piemēram, pa plānošanas reģioniem, pamatojoties uz aprēķinātajiem teritorijas attīstības indeksiem.

Finansējuma ietekmes uz reģionālo attīstību analīzes metodika

Latvijā līdz šim samērā maz pētītas reģionālās attīstības teorijas, kuras var iedalīt trijās lielās grupās (Buģina un Pučere 2000, 4. lpp.):

- 1) atrašanās vietas teorijas;
- 2) telpas mobilitātes teorijas;
- 3) reģionālās izaugsmes un attīstības teorijas.

Pie reģionālās izaugsmes un attīstības teorijām var pieskaitīt, piemēram, neoklasiskā, eksportbāzes, endogēnās attīstības, polarizācijas un citas teorijas. Šajā rakstā pētāmās problēmas ietvaros detalizētāk jāapskata **polarizācijas teorijas**. Tās nav līdz galam izstrādātas, un pastāv daudzas hipotēzes, kas veidotas kā līdzsvara teorijas kritika. Var izdalīt sektorālās polarizācijas teoriju un reģionālās polarizācijas teoriju.

Saskaņā ar sektorālās polarizācijas teoriju, ekonomiskā izaugsme pāriet sektorālā nelīdzsvarotībā. Zinātnieka Dž. Šūmpertera (*Joseph Schumpeter*, 1911. g.) izstrādātos sektorālās polarizācijas pirmsākumus ir izanalizējis F. Perū (*Francois Perroux*, 1964. g.) un attīstījis tālāk ar izaugsmes polu koncepcijas palīdzību. Viņš uzskatīja, ka inovācijas jaunu preču ražošanā, ieguldījumi jaunajās ražošanas metodēs, organizatoriskie jauninājumi ieviešas ekonomiskajā attīstībā “viļņveida formā”, kā arī definēja jēdzienu “motoriskās vienības” (uzņēmēji vai uzņēmēju grupas), kas atbilst sektorālajiem izaugsmes poliēm. Sekundārā sektora uzņēmēji uzskatāmi par ekonomiskās izaugsmes un attīstības nesējiem. Svarīgākie kritēriji ir: bruto produkcijas vērtības vai tirgus daļas mērīšana, kvantitatīvi nozīmīgi lielumi, kā arī vidējā izaugsmes norma, taču vienlaicīgi darbojas arī citi faktori, kas stimulē vai bremzē ekonomisko izaugsmi (Buģina un Pučere 2000, 93. lpp.).

Reģionālās polarizācijas teorijas pamatus izstrādājis G. Mirdāls (*Gunnar Myrdal*, 1957. g.), kritizējot deduktīvo līdzsvara teoriju. Tirgus ekonomikas nosacījumi un savstarpēji saistīto ekonomisko faktoru (pieprasījums, ienākumi, investīcijas, ražošana) izmaiņas (cirkulārie cēloņi) rada kumulatīvu procesu. Pozitīvas izmaiņas izraisa izaugsmes procesu, bet negatīvas izmaiņas – sašaurināšanās procesu. Šai hipotēzei ir telpiskā dimensija, jo kumulatīvs process nosaka telpisku diferenciāciju gan reģiona iekšienē, gan internacionālā mērogā. Interreģionālās un internacionālās nelīdzsvarotības mērs kā atšķirības ienākumā uz vienu cilvēku ir atkarīgs no *centripetālā atplūdma efekta* un *centrifugālā izplatīšanās efekta* veida un intensitātes. Mobilie ražošanas faktori – darbaspēks, kapitāls, tehniskais progress, kā arī tirdzniecība kā alternatīva starpreģionāla forma atspoguļo šos efektus.

Atplūduma efekts ir visas negatīvās pārmaiņas citos reģionos, kādas izraisa ekonomiskā ekspansija vienā reģionā: centri absorbē mobilos ražošanas resursus no perifērijas; labvēlīgas investīciju iespējas un augstāka kapitāla rente izraisa arī privāto ietaupījumu pārvietošanos. Sekas ir ražošanas potenciāla un tirdzniecības pieaugums, konkurētspējas paaugstināšanās centros, bet perifērija ir pārpludināta ar industriālajiem ražojumiem, kas bremsē vietējo attīstību un apgrūtina jaunu uzņēmumu veidošanos.

Izplatīšanās efekts ir visas pozitīvās pārmaiņas citos reģionos, kādas izraisa ekonomiskā ekspansija centrā. Tā var būt, piemēram, tehnisko zināšanu izplatīšanās, apmierinātais pieprasījums pēc precēm – galvenokārt agrārproduktiem un lauksaimniecības izejvielām, kā arī pēc pakalpojumiem. Jo stiprāk darbojas izplatīšanās efekts, jo ātrāk aug valsts ekonomika kopumā.

G. Mirdāls ir formulējis ekonomiski vājas attīstības un attīstības divus likumus: pirmkārt, spēkiem “brīvā spēlē” ir tendence uz nevienlīdzību; otrkārt, jo nabadzīgāka valsts, jo stiprāk izteikta šī tendence. Līdzīgu teoriju attīstījis arī A. Hiršmanis (*Albert O. Hirschman*, 1958. g.), kas telpiskās diferenciācijas procesa skaidrošanai izmanto divu reģionu modeli: no augošā ziemeļrietumu reģiona var pārnest uz attīstībā atpalikušo dienvidreģionu pozitīvu sūces efektu un negatīvu polarizācijas efektu. Ilglaicīga attīstības procesa gaitā nepārtraukti pastiprināsies pozitīvais efekts, kas pārsniegs polarizācijas efektu un atkal novedīs pie telpiska līdzsvara. N. Kaldors (*Nicholas Kaldor*, 1970. g.) attīsta modeli, kas izskaidro mehānismu, kā reģiona iekšējie procesi rada ekonomisko izaugsmi, bet H. Ričardsons (*Harry W. Richardson*, 1973. g.) svarīgākos rezultātus apkopo šādos vienādojumos (Buģina un Pučere 2000, 96.–97. lpp.):

$$p_i = f_i^1(y_i), \text{ pie kam } f_i^1 \text{ pieaug un ir } > 0;$$

$$\frac{W_i}{P_i} = f_i^2(p_i), \text{ pie kam } f_i^2 \text{ samazinās un ir } < 0;$$

$$y_i = f_i^3\left[\frac{W_i}{P_i}\right], \text{ pie kam } f_i^3 \text{ samazinās un ir } < 0;$$

$$W_i = \bar{W}, \text{ kur}$$

p = ražīguma izaugsmes norma;

y = ražošanas izaugsmes norma;

P = ražīguma indekss;

\bar{W}_i = algas indekss reģionā;

\bar{W} = nacionālais algas indekss.

Modeļa pamatā ir empīriski pārbaudāma hipotēze, un svarīgākie secinājumi ir: reģionālās ekonomiskās izaugsmes izšķirošs faktors ir eksporta aktivitāšu pieaugums, kad relatīvi ātri augošs reģions, pamatojoties uz vidēju produktivitātes pieaugumu un krītošu W/P , kopumā izcīna kumulatīvu konkurences pārsvaru iepretī relatīvi lēni augošam reģionam.

Ja iepriekšminētās teorijas vairāk orientējas uz industriālo valstu pieredzi, tad attīstības valstīm vairāk būtu piemērots centra-perifērijas modelis, ko izstrādājis R. Prēbišs (*Raúl Prebisch*, 1959. g.). Tas balstās uz divu reģionu (centrs un perifērija) un divu sektoru modeļu (rūpnieciskie izstrādājumi un izejvielas) pieņēmumiem. Viņa teorijas

pamattēzes: strukturālās atšķirības starp centru un perifēriju ir iemesls būtiskam perifērijas tirdzniecības nosacījumu pasliktinājumam attiecībā pret centru un izraisa reālo ienākumu transfertu no perifērijas uz centru (Buģina un Pučere 2000, 114. lpp.).

J. Fridmanis (*Jon Fiedmann*, 1973. g.) R. Prēbiša centra-perifērijas modeļa ekonomiskos kritērijus papildina ar socioloģiskajiem, psiholoģiskajiem un politiskajiem kritērijiem. Attīstība tiek definēta kā inovāciju process, kas strukturāli transformē sociālās sistēmas, un inovācija ir jaunu ideju vai arī līdz šim nezināmu labumu sekmīga ieviešana dotajā sociālajā sistēmā. Būtiskākās centra-perifērijas dažādo modeļu tēzes ir šādas:

- fundamentālas starpreģionālas struktūras atšķirības var radīt centru un no tiem atkarīgu perifērijas apgabalu veidošanos;
- centrs un perifērija veido noslēgtu, telpisku sistēmu;
- centrs un perifērija ir saistīti ar autoritātes-atkarības attiecībām;
- lai pārvarētu autoritātes-atkarības attiecības, perifērijas apgabaliem ir jāizcīna centra īpašības, bet par šī mērķa sasniegšanas stratēģijām uzskata evolūciju un revolūciju (Buģina un Pučere 2000, 116. lpp.).

Pasaules reģionālajā zinātniskajā literatūrā tiek meklētas iespējas, kā integrēt atrašanās vietas teorijas un reģionālās izaugsmes teorijas, jo iepriekšminētās teorijas ir pārāk vispārīgas. Tāpēc E. Bēventers (*Edwin Böventer*) izvirzīja mērķi attīstīt operatīvi racionalizētu un līdz ar to empīriski pārbaudāmu reģionālās izaugsmes teoriju. Ekonomisko izaugsmi viņš definē kā absolūtā iekšzemes kopprodukta uz vienu iedzīvotāju pieaugumu. Teorijas pamatmērķis ir aglomerācijas un decentralizācijas procesu skaidrojums funkcionējošiem reģioniem dažādās hierarhijas pakāpēs, kā arī atkarībā no tautsaimniecības attīstības stāvokļa, un par būtiskiem kāda reģiona ekonomiskās izaugsmes noteicošajiem faktoriem tiek uzskatīti:

- mobilo resursu sastāvs un izmaiņas, piemēram, ražošanas faktori: darbs, kapitāls, tehniskās zināšanas;
- imobilie resursi, piemēram, zeme un infrastruktūras stāvoklis;
- telpas struktūras un sektorālās struktūras stāvoklis un izmaiņas.

Viens no reģionālās izaugsmes modeļiem, ko izstrādāja H. Ričardsons, ir šāds:

$$y = [ak + (1 - a) l]^{\alpha} + t,$$

kur y = reģionālo ienākumu izaugsmes norma;
 k, l, t = kapitāla, darba, tehnisko zināšanu izaugsmes norma;
 a = ienākumi, ko devis kapitāls;
 $(1 - a)$ = ienākumi, ko devis darbs.

Ar pakāpes α palīdzību izaugsmes vienādojumā ņem vērā peļņas skalas pieaugumu, konstantumu vai samazinājumu (Buģina un Pučere 2000, 117.–118. lpp.).

Mobilo ražošanas faktoru k, l un t noteikšanas vienādojumi, kuriem ir centrālā vieta, skaidrojot pat telpiski diferencētu ekonomikas izaugsmi, satur aglomerācijas efektu mērvienības H. Ričardsona teorijā, bet E. Bēventers attīsta empīriski testējamu modeli. Reģionālo ekonomisko izaugsmi izskaidro nevis ar makroekonomiskās ražošanas un ienākumu izlietošanas funkcijām vai individuālo mājsaimniecību un uzņē-

mēģdarbības funkcijām, bet gan ar mainīgu telpas struktūru un sektorālstruktūru. Tā pamatā ir apsvērums, ka valsts tautsaimniecības izaugsme sastāv no atsevišķu reģionu – sektoru izaugsmes, un ekonomisko izaugsmi pavada telpiskās un sektorālās struktūras izmaiņas. Telpas struktūra ir izšķirošais reģionālās izaugsmes modeļa mainīgais.

Tomēr iepriekš apskatītās atziņas pagaidām ir vairāk teorētiskas nekā praktiski izmantojamas Eiropas Savienības līdzfinansējuma ietekmes analīzei konkrētā reģionā, bet par šiem jautājumiem aizvien vairāk tiek diskutēts ES līmenī un tiek meklēti risinājumi. Piemēram, vienā no ES finansētajiem starptautiskajiem projektiem – apjomīgajā ESPON 2.2.1. projektā “Strukturālo fondu teritoriālā ietekme” (pabeigts 2005. gadā) galvenais pētījuma jautājums bija: vai Strukturālie fondi, veicinot to primāro mērķi – ekonomisko kohēziju – var sekmēt arī teritorijas sabalansētu un policentrisku attīstību? (ESPON 2005).

Projektā tika pētītas ES-15 valstis laika posmā no 1994. līdz 1999. gadam, vienlaikus sprotot un sagaidot to, ka finansējuma ietekme galvenokārt parādīsies vēlāk – laika posmā no 2000. līdz 2006. gadam. Projekts koncentrējās uz ES Strukturālo fondu un Kohēzijas fonda finansējuma apjomu attēlošanu kartē un SF ieguldījuma novērtēšanu atbilstoši telpiskās attīstības politikas mērķiem, it īpaši uzsverot teritoriālo kohēziju un policentrisko attīstību. Pētījumā mēģināts pamatot iespējamās saiknes starp SF intervenci un teritoriālās kohēzijas, policentriskās attīstības veicināšanu.

Ar teritoriālo kohēziju jāsaprot konkrētā ģeogrāfiskā objekta potenciāls, pozīcija un relatīvā situācija. Tā var tikt analizēta dažādos līmeņos, piemēram, mikro, makro vai kādos citos mērogos. Policentriskās attīstības aspekti: morfoloģija, pieejamība, funkcionālā specializācija un kooperācija. Tā tiek pielietota kā savienojošais jēdziens starp ekonomiskās izaugsmes politikas mērķiem un proporcionālu attīstību.

Kā galvenais reģionālo attīstību raksturojošais rādītājs tika analizēts IKP pieaugums un IKP apjoms uz vienu iedzīvotāju, bet papildus tika ņemta vērā nodarbinātība, kā arī citi rādītāji. ESPON 2.2.1. projekta svarīgākie secinājumi par struktūrfondu ietekmi uz telpisko attīstību ir:

- 1) SF ietekmē teritoriju mikro- un makroekonomiskos rādītājus, izmantojot horizontālo pieeju un veicinot policentrisko attīstību;
- 2) SF ietekmē teritoriju attīstību, izmantojot politisko lēmumu pieņemšanas procesu, tādējādi nosakot investīcijas stratēģiski svarīgas infrastruktūras attīstībai.

Veicot finanšu ieguldījumu novērtējumu uzņēmējdarbības projektos, var izmantot, piemēram, Starptautiskās Finanšu korporācijas (*International Finance Corporation – IFC*) pieredzi, kas iegūta, vairāk kā 40 gadu laikā veicot investīcijas attīstības valstīs. IFC darbības mērķi ir – nabadzības samazināšana un dzīves standartu paaugstināšana, uzsvāru liekot uz ilgtspējīgu privātā sektora attīstību. 69 pasaules valstīs (Argentīnā, Ungārijā, Ķīnā, Tuvo Austrumu valstīs utt.) IFC ieguldījumi 20. gadsimta 90. gados ir bijuši 11 miljardi dolāru (*Project Finance.. 1999, p. v*). IFC darbības svarīgākie principi, kas jāievēro projektu vērtēšanā:

- 1) biznesa princips – konkurētspējas veicināšana uzņēmējdarbībā, kas balstīta uz partnerību un atbildību par tirgus riskiem;
- 2) katalizatora princips – balstīts uz individuālo transakciju efekta demonstrēšanu;

- 3) speciālo ieguldījumu princips – liek pievērst galveno uzmanību tiem projektiem un vietām, kas var radīt lielāku pievienoto vērtību.

Pētot informāciju par Eiropas Savienības līdzfinansējuma ietekmi uz konkrētas teritorijas attīstību, var secināt, ka ES nav apstiprināta kopēja metodika, tāpēc katrā valstī var izvēlēties savus vērtēšanas kritērijus.

Latvijā ir izstrādāta metodika, kā novērtēt dažādu teritoriju (pagastu, pilsētu, reģionu) attīstības līmeni. Tas veikts Latvijas Statistikas institūtā, aprēķinot speciālos attīstības indeksus uz vairāku (4–6) attīstības pamatrādītāju bāzes (*Dažādā Latvija* 2004, 275. lpp.).

Latvijā vērtīga pieredze ir uzkrāta Valsts reģionālās attīstības aģentūrā (iepriekš VSIA “Reģionu attīstība”), kas no 1998. gada nodarbojas ar Reģionālā fonda līdzekļu apsaimniekošanu. Ir apstiprināts Latvijas Republikas likums “Par īpaši atbalstāmajiem reģioniem” un noteikti rādītāji, kurus pielieto teritoriju attīstības līmeņa noteikšanā. Šie kritēriji izmantojami arī ES līdzfinansējuma ietekmes novērtēšanā, piemēram:

- IKP pieaugums uz vienu iedzīvotāju;
- ienākuma nodokļa pieaugums uz vienu iedzīvotāju;
- nefinanšu investīciju pieaugums uz vienu iedzīvotāju;
- ekonomiski aktīvo uzņēmumu un uzņēmējdarbību skaita pieaugums uz 1000 iedzīvotājiem;
- jaunas vai saglabātas darba vietas un citi rādītāji.

Visdarbietilpīgākie ir teritorijas attīstības indeksu aprēķini un atbilstošas korekcijas, lai tie kļūtu salīdzināmi pa gadiem. Tomēr zināmas bažas rada administratīvi teritoriālā reforma, kas paredz izmaiņas pašvaldību teritorijās, jo notiek pagastu apvienošanās, gaidāma rajonu likvidācija. Tātad teritoriālā statistika kļūs vēl nabadzīgāka nekā pašreiz, un praktiski būs grūti salīdzināt mazākas teritorijas.

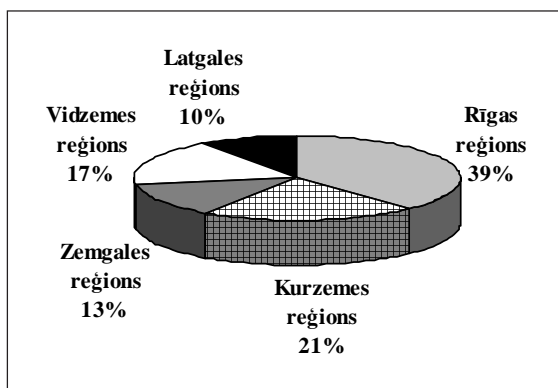
Tomēr nepieciešami papildus pētījumi gan par iepriekš apskatītajām metodēm, gan par citām metodikām, lai varētu izraudzīties gan labāko, gan arī ekonomiski izdevīgāko variantu ES līdzfinansējuma ietekmes noteikšanai Latvijas teritorijās.

ES līdzfinansējuma ietekme uz Latvijas reģionu attīstību

Latvijas Republikas Finanšu ministrija regulāri gatavo pārskata tabulu par Vienotā Programmdokumenta aktivitāšu ieviešanas gaitu, tomēr ne visiem pasākumiem var noteikt tiešus teritoriālās darbības rezultātus. Lai noteiktu ES struktūrfondu līdzfinansējuma ietekmi uz Latvijas reģionu attīstību, nepieciešama pilnīga informācija par visiem realizētajiem projektiem. Daļēji šādu priekšstatu var iegūt no pētījuma “ES struktūrfondi un teritoriju attīstība Latvijā” (2005), kurā veikta analīze par 326,7 miljonu latu publiskā finansējuma sadali (sk. 1. un 2. attēlu).

1. attēls

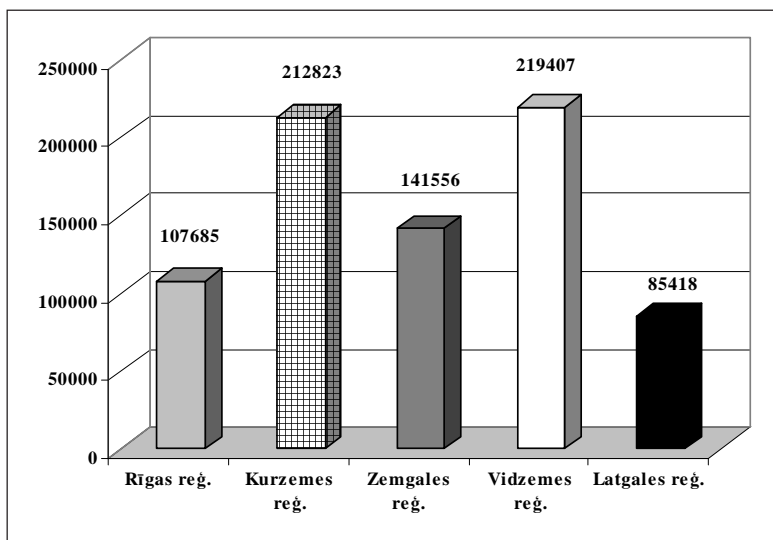
Publiskais finansējums Eiropas Savienības struktūrfondu līdzfinansētajos projektos ar tiešu teritoriālu darbības rezultātu, LVL
(pēc datiem 2005. gada augustā)

Avots: Projekts "Atbalsts ES struktūrfondu ieviešanai", 66. lpp.

2. attēls

Publiskais finansējums Eiropas Savienības struktūrfondu līdzfinansētajos projektos ar tiešu teritoriālu darbības rezultātu, LVL uz 1000 iedzīvotājiem
(pēc datiem 2005. gada augustā)

Avots: Projekts "Atbalsts ES struktūrfondu ieviešanai", 66. lpp.

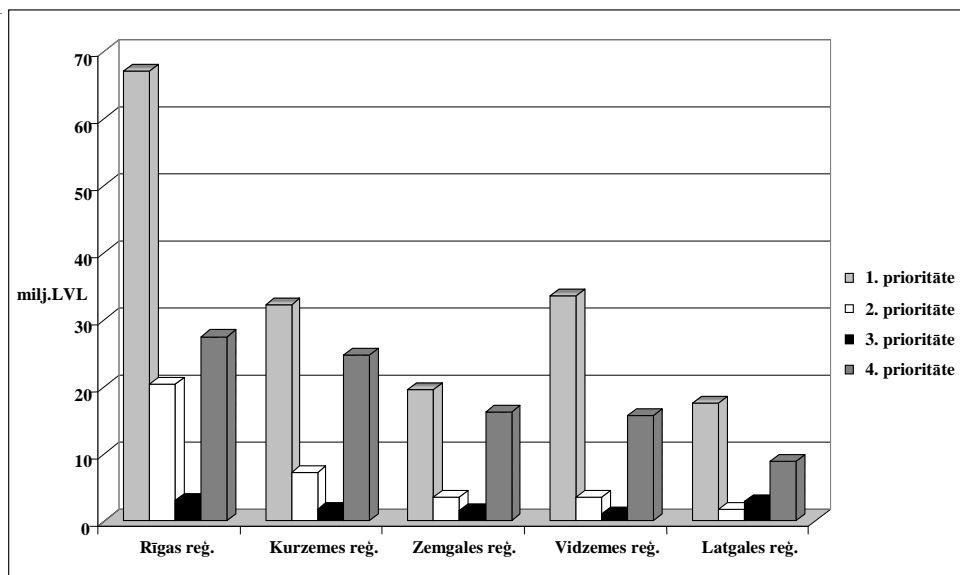
Apskatot 1. attēlu, var secināt, ka ekonomiski spēcīgākais un pēc iedzīvotāju skaita lielākais Rīgas reģions ir saņēmis lielāko kopējā finansējuma apjomu – 39%. Taču ekonomiski vājākais, bet ne mazākais pēc iedzīvotāju skaita Latgales reģions ir saņēmis mazāko finansējuma daļu – 10%. Nedaudz vairāk par Latgales reģionu ir saņēmis Zemgales reģions (13%), tad seko Vidzemes (17%) un Kurzemes (21%) reģioni. Tātad, analizējot tikai absolūto ES SF finansējuma apjomu, var secināt, ka ekonomiski spēcīgākais reģions piesaistījis lielāko finansējuma daļu, bet ekonomiski vājākais – mazāko. Taču vēl jāņem vērā reģionu izvietojums, kā arī iedzīvotāju skaits katrā reģionā.

Analizētais finansējuma apjoms vidēji ir 134,5 tūkstoši latu uz 1000 Latvijas iedzīvotājiem. Situācija reģionos pēc salīdzinošā rādītāja: visvairāk finansējuma ir piesaistīts Vidzemes reģionā – 219,4 tūkstoši LVL uz 1000 iedzīvotājiem un Kurzemes reģionā – 212,8 tūkstoši LVL uz 1000 iedzīvotājiem. Arī Zemgales reģionā piesaistītais finansējums ir lielāks nekā vidēji Latvijā (141,6 tūkstoši LVL uz 1000 iedzīvotājiem). Tālāk seko Rīgas reģions ar 107,7 tūkstošiem LVL uz 1000 iedzīvotājiem, bet vismazāk līdzekļu ir saņēmis Latgales reģions – tikai 85,4 tūkstoši LVL uz 1000 iedzīvotājiem.

Vienīgā kopsakarība, kas izriet no šiem datiem, ir tā, ka vājākais reģions piesaista mazāko finansējumu gan absolūtās, gan salīdzināmās vērtībās. Tajā pašā laikā nevar pilnīgi noteikti apgalvot, ka ekonomiski spēcīgākais reģions piesaista lielāko ES finansējuma daļu. Šo jautājumu un kopsakarību analīzei nepieciešami papildus pētījumi.

3. attēls

ES SF publiskais finansējums pēc prioritātēm reģionos, milj. LVL (pēc datiem 2005. gada augustā)

Avots: Projekts “Atbalsts ES struktūrfondu ieviešanai”, 67. lpp.

Analizējot ES SF publisko finansējumu pēc prioritātēm reģionos (sk. 3. attēlu) absolūtajos skaitļos, var secināt, ka 1. prioritātes – ilgtspējīgas attīstības veicināšanas pasākumiem visvairāk līdzekļu ir piesaistīts Rīgas reģionā (67,2 milj. LVL), uz pusi mazāk Vidzemes (33,7 milj. LVL) un Kurzemes (32,3 milj. LVL) reģionos, bet Latgales reģionā – tikai 17,5 milj. LVL jeb ceturtdaļa no Rīgas reģiona finansējuma.

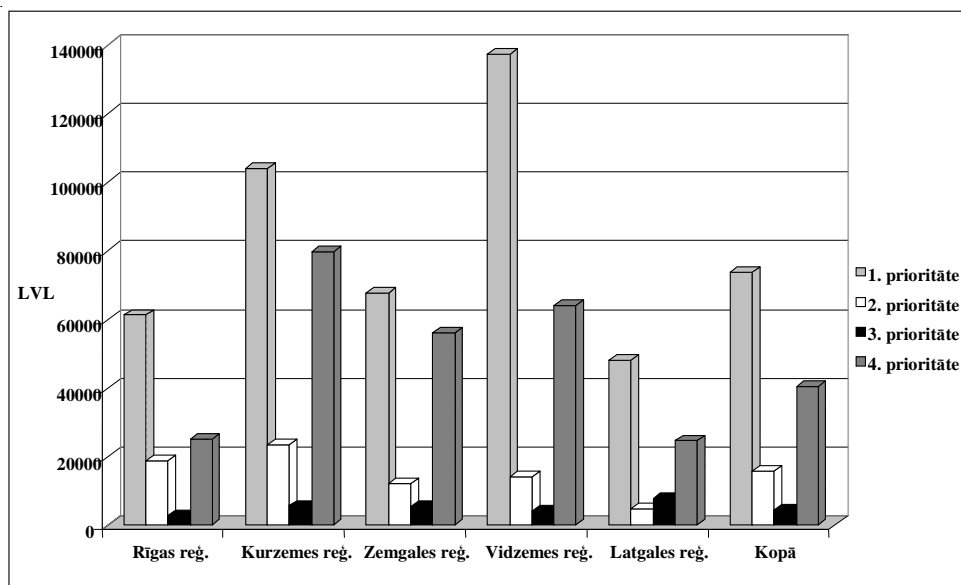
2. prioritātes pasākumiem – uzņēmējdarbības un inovāciju veicināšanai – vislielākais finansējuma apjoms arī bijis Rīgas reģionā (20,5 milj. LVL), Kurzemē – 7,3 milj. LVL, Zemgalē un Vidzemē – katrā pa 3,5 milj. LVL, bet Latgalē – 1,8 milj. LVL.

3. prioritātes pasākumiem – cilvēkresursu un nodarbinātības veicināšanai – ir bijis piešķirts vismazākais finansējums – no 3 milj. LVL Rīgas reģionā līdz 0,9 milj. LVL Vidzemē, un arī atšķirības starp reģioniem ir vismazākās.

Arī 4. prioritātes pasākumu – lauku un zivsaimniecības attīstības veicināšana – finansēšanā lielākā daļa tikusi Rīgas reģionam – 27,5 milj. LVL, nedaudz mazāk ir Kurzemes reģionam – 24,8 milj. LVL. Zemgales un Vidzemes reģioniem piešķirts salīdzinoši vienāds finansējums – ap 16 milj. LVL, bet Latgales reģionam – tikai nepilni 9 milj. LVL.

4. attēls

ES SF publiskais finansējums uz 1000 iedzīvotājiem pēc prioritātēm reģionos, LVL (pēc datiem 2005. gada augustā)

Avots: Projekts “Atbalsts ES struktūrfondu ieviešanai”, 68. lpp.

ES struktūrfondu līdzekļu izlietojumam pēc VPD prioritātēm reģionos lietderīgi analizēt arī salīdzinošo rādītāju – finansējums uz 1000 iedzīvotājiem. 4. attēlā redzams, ka trijās prioritātēs (1., 2. un 4.) vismazākais finansējums piešķirts Latgales reģionam,

bet 3. prioritātē tas bijis vislielākais starp reģioniem. Vidzemes reģionā vislielākais finansējums bijis 1. prioritātē, bet Kurzemes reģionā – 4. prioritātē. Rīgas reģionam 2. prioritātē bijis augstāks finansējums nekā vidēji Latvijā, bet pārējās trijās prioritātēs – zemāks.

ES līdzfinansējums Latvijas reģionu uzņēmējiem

Ikvienas valsts un reģiona ekonomiskās attīstības pamatā ir uzņēmējdarbība, bet uzņēmējdarbības aktivitātes pamatrādītājs ir ekonomiski aktīvo uzņēmumu un uzņēmējdarbības skaita uz 1000 iedzīvotājiem. Tā kā Latgales reģionā 2003. gadā šis rādītājs bija tikai 10 uzņēmumi uz 1000 iedzīvotājiem (sk. 1. tabulu), tad loģiski būtu bijis paredzēt lielāku valsts atbalstu uzņēmējdarbībai reģionā, tomēr reālā situācija ir citādi.

Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras (LIAA) administrētās Valsts atbalsta programmas paredzēja investīcijas gan jaunu ražotņu izveidei, gan esošo uzņēmumu modernizācijai, gan arī darbinieku apmācībām. Tomēr, kā jau iepriekš minēts, nebija paredzēts finansējuma sadalījums pa reģioniem. Tā rezultātā aktīvāki izrādījās ekonomiski spēcīgākā – Rīgas reģiona uzņēmēji, kas sekmīgāk izmantoja savus intelektuālos un finanšu resursus projektu izstrādē.

Tā kā uz LIAA administrētajām Valsts atbalsta programmām uzņēmēji ļoti aktīvi pieteicās, 2005. gada beigās Latvijā radās nepieciešamība pārskatīt iepriekš plānotos līdzekļus un palielināt finansējumu VAP “Atbalsts komercdarbības infrastruktūras modernizācijai” ar mērķi sniegt lielāku atbalstu reģionos realizētajiem projektiem. Tāpēc 2006. gada martā LIAA atkārtoti sāka pieņemt projektus VAP 1. programmas apakšprogrammās, un tika iesniegti 260 uzņēmēju projekti par kopējo summu vairāk nekā 92 miljoni latu. Visvairāk – 247 projekti tika iesniegti VAP 1.2. “Komerccdarbības pilnveidošana atbilstoši starptautisko standartu prasībām”. Tomēr arī šajā papildus projektu pieņemšanā netika noteiktas reģionu kvotas, jo tad vajadzētu veikt izmaiņas VPD un apstiprināt tās ES institūcijās.

3. tabulā redzams, ka visvairāk projektu tika iesniegti Rīgas reģionā – 381 projekts jeb 53%, saņemot vairāk kā trešdaļu no visa finansējuma (35%). Zemgales un Kurzemes reģionos situācija ir ļoti līdzīga – katrā iesniegti pa 12% no kopējā projektu skaita un katrā piešķirti 18% no kopējā finansējuma. Salīdzinot atlikušos divus reģionus – Latgali un Vidzemi, var secināt, ka Latgales reģionā iesniegts mazāks projektu skaits (68 projekti jeb 9%) nekā Vidzemē (101 projekts jeb 14%), taču Latgales uzņēmēju projekti bijuši “dārgāki”, jo tiem piešķirts lielāks finansējums – 17%, salīdzinot ar 12% Vidzemes uzņēmējiem.

Analizējot 3. tabulas datus par projektiem pa VAP un to apakšprogrammām, var secināt, ka vislielākais projektu skaits bijis VAP 3. “Atbalsts konsultācijām un komercsabiedrību dalībai starptautiskās izstādēs un tirdzniecības misijās”; tas izskaidrojams ar finansējuma ierobežojumu, piemēram, projektos par atbalstu konsultācijām attiecināmās izmaksas drīkstēja būt līdz 50%, bet ne vairāk kā 10 tūkstoši latu. Salīdzinoši mazāks projektu skaits bija VAP 1. “Atbalsts komercdarbības infrastruktūras modernizācijai”, taču tajā attiecināmās izmaksas vienam projektam varēja sasniegt 600

tūkstošus latu. Salīdzinot programmas pēc finansējuma apjoma, var secināt, ka 1. programmā piešķirti 121, 6 miljoni latu jeb aptuveni 94% no visiem līdzekļiem.

3. tabula

**ES strukturālie fondi uzņēmējiem – valsts atbalsta programmas (VAP)
Latvijas reģionos (LIAA dati uz 2006. g. 1. maiju,
atbalstīto projektu skaits un finansējums, milj. LVL, %)**

Nr.	VAP un to apakšprogrammas	Rīgas reģ.	Zemgale	Kurzeme	Latgale	Vidzeme
1.	Atbalsts komercdarbības infrastruktūras modernizācijai	102	63	54	45	64
1.1.	Infrastruktūras attīstībai nepieciešamo pieslēgumu izveide un rekonstrukcija	8	8	7	6	7
1.2.	Komercdarbības pilnveidošana atbilstoši starptautisko standartu prasībām	86	53	45	39	57
1.3.	Dalitās infrastruktūras izveide	8	2	2	0	0
2.	Atbalsts jaunu produktu un tehnoloģiju attīstībai	25	1	0	7	2
3.	Atbalsts konsultācijām un komercsabiedrību dalībai starptautiskās izstādēs, tirdzniecības misijās	198	17	28	15	29
3.1.	Konsultāciju pakalpojumi	169	16	27	15	27
3.2.	Komercsabiedrību dalība starptautiskās izstādēs, gadatirgos, tirdzniecības misijās	29	1	1	0	2
4.	Atbalsts nodarbināto kvalifikācijas celšanai, pārkvalifikācijai, tālākizglītībai	56	4	4	1	6
KOPĀ projekti 721		381	85	86	68	101
100%		53	12	12	9	14
KOPĀ finansējums 128, 26 milj. LVL		44,84	23,98	23,13	21,43	14,88
100%		35	18	18	17	12

Avots: ES strukturālie fondi uzņēmējiem (2006) un autores aprēķini.

Iepriecina fakts, ka visvājāk attīstītā Latvijas reģiona – Latgales uzņēmēji saņēmuši atbalstu 7 projektiem VAP 2. “Atbalsts jaunu produktu un tehnoloģiju attīstībai”, kuras noteikumi bija sarežģīti un grūti izpildāmi. Tas liecina par jaunu tehnoloģiju apgūšanu un uzņēmumu attīstību. Tomēr ļoti negatīvs fakts ir tas, ka VAP 4. “Atbalsts nodarbināto kvalifikācijas celšanai, pārkvalifikācijai un tālākizglītībai” Latgales reģionā atbalstīts tikai 1 projekts. Tātad uzņēmēju uzmanība galvenokārt ir vērsta uz ražošanas modernizāciju, bet neatliek laika domāt par speciālistiem, kas strādās šajos uzņēmumos.

Apskatot 4. tabulas datus par Daugavpils pilsētas un rajona uzņēmēju aktivitāti, piesakoties uz Valsts atbalsta programmām Latvijas Investīciju un attīstības aģentūrā, var secināt, ka kopējais piešķirtais finansējums uz 2006. gada 1. maiju bija aptuveni 4 miljoni latu jeb 27% no Latgales reģiona līdzekļiem. Var salīdzināt to ar citiem eko-

nomiskajiem rādītājiem, piemēram, iedzīvotāju skaits Daugavpils pilsētā un rajonā 2005. gadā bija 41,4% no Latgales reģiona kopējā skaita, bet IKP uz vienu iedzīvotāju 2002. gadā bija 1556 Ls jeb 1,3 reizes augstāks nekā Latgales reģionā.

4. tabula

ES strukturālie fondi uzņēmējiem – valsts atbalsta programmu (VAP) rezultāti Daugavpils rajonā (LIAA dati uz 01. 05. 2006., LVL, %)

Nr.	VAP un to apakšprogrammas	Projektu skaits	Summa, LVL un % no Latgales reģ.
1.	Atbalsts komercdarbības infrastruktūras modernizācijai	12	3 637 708,09 25,5%
1.1.	Infrastruktūras attīstībai nepieciešamo pieslēgumu izveide un rekonstrukcija	2	76 393,50 9,3%
1.2.	Komercdarbības pilnveidošana atbilstoši starptautisko standartu prasībām	10	3 561 314,59 2,7%
1.3.	Dalītās infrastruktūras izveide	0	0,00
2.	Atbalsts jaunu produktu un tehnoloģiju attīstībai	5	321 639,28 64,9%
3.	Atbalsts konsultācijām un komercsabiedrību dalībai starptautiskās izstādēs, tirdzniecības misijās	7	57 832,50 48,9%
3.1.	Konsultāciju pakalpojumi	7	57 832,50 48,9%
3.2.	Komercsabiedrību dalība starptautiskajās izstādēs, gadatirgos un tirdzniecības misijās	0	0,00
4.	Atbalsts nodarbināto kvalifikācijas celšanai, pārkvalifikācijai un tālākizglītībai	0	0,00
KOPĀ:		24	4 017 179,87 27%

Avots: ES strukturālie fondi uzņēmējiem (2006) un autores aprēķini.

Iepriekšminētie dati pierāda to, ka visvājāk attīstītā Latvijas reģiona – Latgales uzņēmēji nebija gatavi ES SF līdzfinansējuma saņemšanai, un arī valsts institūcijas neveicināja šo procesu. Lai iegūtu informāciju par projektiem, 2004. gada beigās un 2005. gada sākumā tika organizētas, piemēram, LIAA tikšanās ar uzņēmējiem lauku rajonos, taču uzziņas materiāli lielākoties bija pārāk apjomīgi un sarežģīti, lai uzņēmējs pats varētu tajos orientēties. Atbalstot domu, ka ir jābūt profesionāliem konsultantiem un projektu izstrādātājiem, nedrīkst aizmirst par subjektīvo faktoru mazo un vidējo komercsabiedrību (MVK) vadītāju domāšanā (“Vai es varu uzticēties konsultantam?”) un arī par finansējuma trūkumu, lai apmaksātu šāda projekta izstrādi, it sevišķi Latgalē.

Valsts atbalsts reģioniem izpaudās atsevišķās programmās kā diferencēti procenti līdzfinansējumam (Rīgā mazāks tā apjoms, bet reģionos – lielāks). Atbalsts Latgales reģionam ES SF labākai apguvei bija LR Ekonomikas ministrijas (EM) programma “Konsultatīvā atbalsta nodrošināšana uzņēmējdarbības jomā Latgales reģiona saimnieciskās darbības attīstīšanai”, kas tiek realizēta no 2005. gada augusta; tā paredzēja 20

uzņēmēju projektu izstrādi LIAA administrētajām programmām. Kaut arī uzņēmējiem kļuva pieejama lētāka projekta izstrāde (daļu paredzēja segt EM), tomēr saglabājās VAP noteiktie ierobežojumi nozarēm, un netika atsevišķi nodalīts finansējums Latgales projektiem. Atbalsta programmas ietvaros tika organizēti semināri un konsultācijas visos Latgales plānošanas reģiona rajonos (veica EM izsludinātajā konkursā uzvarējušās firmas), un pēc šiem semināriem bija jūtama komersantu darbības aktivizēšanās.

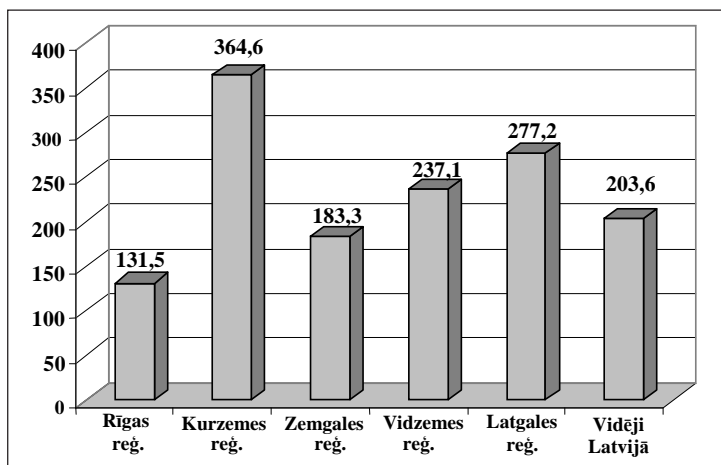
Lauku rajonos joprojām ir lielas problēmas ar interneta pieslēgumu, bet jaunākā informācija un projektu pieteikumu veidlapas atrodamas tīmeklī, tāpēc uzņēmēji bieži vien nav informēti par jaunumiem. Tāpēc turpmāk informācijas pieejamībai un projektu izstrādes uzlabošanai papildus atbalstu sniegs ES struktūrfondu informatīvie centri visos Latvijas reģionos.

Papildus līdzfinansējums no Kohēzijas fonda

Kā jau raksta sākumā tika minēts, Eiropas Savienības struktūrfondu līdzfinansējums nav vienīgais Latvijā pieejamais ES finansējums, kura ieguldījums ir ļoti būtisks valsts attīstībai. No ES Kohēzijas fonda (KF) 2004.–2006. gadam paredzēts 279,8 miljoni latu publiskais finansējums (no valsts budžeta un ES) satiksmes infrastruktūras attīstībai un 183,8 miljoni latu – vides infrastruktūras (ūdens un kanalizācijas saimniecība, atkritumu saimniecība) attīstībai. Var secināt, ka lielākais absolūtais finansējums vērsts uz Latgales reģionu – 43%, Kurzemes reģionam paredzēti 30%, Rīgas reģionam – 16%, bet salīdzinoši maz Vidzemes reģionam – 8% un Zemgales reģionam – 3% (Projekts “Atbalsts ES struktūrfondu ieviešanai”, 70. lpp.).

5. attēls

Kohēzijas fonda vides projektu un ES SF projektu publiskais finansējums uz 1000 iedzīvotājiem Latvijas reģionos, tūkst. LVL
(pēc datiem 2005. gada augustā)

Avots: Projekts “Atbalsts ES struktūrfondu ieviešanai”, 72. lpp.

Saturiski KF finansējums ir līdzīgs VPD 1. prioritātes saturam, tādējādi var analizēt kopīgo Kohēzijas fonda vides projektu un 1. prioritātes publisko finansējumu reģioniem: Rīgas un Latgales reģioniem – pa 27% katram, Kurzemē – 24%, Vidzemē – 12%, Zemgalē – 10%. Lai izvērtētu salīdzinošo rādītāju, šis kopīgais finansējums tika attiecināts uz 1000 iedzīvotājiem katrā Latvijas reģionā. 5. attēlā redzams, ka vidēji Latvijā tas ir 203,6 tūkst. LVL uz 1000 iedzīvotājiem; vislielākais finansējums pieejams Kurzemes reģionā (364,6), tālāk seko Latgale (277,2), Vidzeme (237,1), Zemgale (183,3) un Rīgas reģions (131,5).

Var secināt, ka Kohēzijas fonda finansējums situāciju ievērojami izlīdzina par labu vājākajam reģionam, tomēr nenodrošina ilgtspējīgu attīstību.

Latgales reģiona izstrādātajos projektos pozitīvas tendences vērojamas arī citās jomās, piemēram, ERAF līdzfinansētajās programmās, ko administrē Valsts Reģionālās attīstības aģentūra ieguldījumiem uzņēmumos īpaši atbalstāmajās teritorijās, vai Eiropas Sociālā fonda programmās izglītības attīstībai, taču detalizētu analīzi pa reģioniem pagaidām nav iespējams veikt informācijas trūkuma dēļ par visiem atbalstītajiem projektiem.

Jāatzīmē, ka fondu sadalījums pa reģioniem faktiski ir atbilstošs stratēģijai, ko valsts izvēlējās 2004.–2006. gada plānošanas periodam, tas ir, valsts kopējās konkurētspējas un izaugsmes veicināšana un līdzekļu ieguldīšana nozarēs un teritorijās, kur to izmantošana visātrāk ietekmētu valsts ekonomiku.

Saskaņā ar interneta portālā www.esfondi.lv pieejamajiem datiem (uz 2006. gada 12. jūliju), līdz 2006. gada 31. maijam bija noslēgti līgumi par ES SF projektu īstenošanu 322,7 miljonu latu apjomā jeb 63% no kopējā Latvijai pieejamā finansējuma, struktūrfondu saņēmējiem bija izmaksāti 80 miljoni latu. ELVGF bija noslēgti līgumi par 95% no pieejamā finansējuma, bet ERAF apguvē – tikai 53% no kopējā finansējuma. Pēc datiem uz 2006. gada oktobri ES struktūrfondu saņēmējiem izmaksāti 103,24 miljoni latu.

Galvenie šķēršļi sekmīgai ES līdzfinansējuma apguvei Latvijā

Finansējuma apgušanu kavē dažādi faktori, piemēram, atbildīgo valsts institūciju darbinieku nepietiekošās zināšanas projektu izstrādes un vērtēšanas jomās, nepietiekoši darbaspēka un finanšu resursi (tai skaitā – pašu finansējums) projektu izvērtēšanā, lielā personāla mainība u.c.

Viens no lielākajiem trūkumiem ir atšķirīgie noteikumi ES fondos un programmās, kas prasa no projektu pieteicējiem specifiskas zināšanas katrā atsevišķā programmā – PHARE, INTERREG, ERAF utt. Ņemot vērā ierobežotos projektu izstrādāšanas intelektuālos resursus (projektu rakstītājus, vadītājus u.tml.), it sevišķi Latgales plānošanas reģionā, tas ir būtisks šķērslis gan projektu pieteikumu izstrādē, gan projektu realizācijā.

Pētījumā par Latvijas pašvaldību finansēšanas iespējām, kas pieejams interneta portālā www.esfondi.lv, secināts, ka 40% pašvaldību nevar realizēt projektus bez ES fondu līdzfinansējuma, bet nākamo septiņu gadu laikā pašvaldībām nepieciešami līdz pat 2,9 miljardiem latu lieli ieguldījumi galvenokārt infrastruktūras, kultūras un sporta, dzīvojamā sektora un izglītības jomā. Tikai 9% pašvaldību plānotos projektus gatavas

ievieš par saviem budžeta līdzekļiem. Tomēr ES fondu plānošanas dokumenti paredz atbalstu 1, 8 miljardu latu apmērā, kas sedz tikai 54% no nepieciešamajām investīcijām. Lai šo finansējumu saņemtu, ir jāizstrādā projekti, un labāk veiksies tām pašvaldībām, kurām jau ir pieredze un zinoši speciālisti ("Pašvaldību pieredze.." 2006).

ES līdzfinansējuma izmantošanas rezultāti un turpmākie plāni Eiropā

Eiropas Komisijas ikgadējā ziņojumā par struktūrfondu izmantošanu 2004. gadā atzīmēts, ka pirmajā ES-10 izpildes gadā, kas sākās 2004. gada maijā, gūtā pieredze liecina, ka vairumā gadījumu projektu atlases process ir krietni pārvirzījies uz priekšu. Kopējais finansējuma apjoms bija 3, 8 miljardi EUR. Iepriecinošs ir fakts, ka atsevišķiem pasākumiem iesniegto projektu skaits pārsniedzis attiecīgajās programmās pieejamo finanšu resursu iespējas. Vienlaikus joprojām ir grūtības, piemēram, ar projektu kvalitātes uzlabošanu un vienmērīga ģeogrāfiskā pārklājuma nodrošināšanu, kā arī trūkumu novēršanu vadības jomā ("16. ikgadējais ziņojums.." 2006, 3.–5. lpp.).

Eiropas Komisijas Reģionālās politikas komisāre D. Hībnerē (*Danuta Hübner*) ir uzsvērusi, ka struktūras un Kohēzijas fondu izmantošana 2005. gadā Eiropas reģionos pierāda, ka kohēzijas politika ir galvenais un efektīvākais līdzeklis, veidojot kvalitatīvas darba vietas un veicinot nepastarpinātu izaugsmi, tas ir stabils pamats plašākām investīcijām centienos panākt ekonomisko modernizāciju Eiropā.

2005. gadā ir izdevies izmantot gandrīz 100% naudas līdzekļu, kas tika atvēlēti struktūrpolitikas pasākumiem un ES pirmsiestāšanās (ISPA) fondiem, un 2005. gads ir kļuvis par vislabāk izpildīto budžeta gadu. Tas pierāda, ka ES politika darbojas, un tāpēc svarīgi ir koncentrēt spēkus un līdzekļus, lai 2007. g. – 2013. g. kohēzijas politika vēl vairāk veicinātu Eiropas reģionu modernizāciju. Saskaitot kopā četrus struktūrfondus, Kohēzijas fondu un ISPA, 2005. gadā visā visumā tika izmaksāts 33, 1 miljards EUR. Turklāt kandidātvalstu pirmsiestāšanās darbību finansēšana lauksaimniecības (SAPARD) un reģionālās (ISPA) jomā izvērtās tik veiksmīgi, ka radās vajadzība piesaistīt līdzekļus no citām jomām. Reģionālās politikas īstenošana jaunajās dalībvalstīs 2005. gadā arī bija veiksmīga – tika atlīdzinātas izmaksas, kas bija radušās tāpat kā ES-15 dalībvalstīm 2001. gadā, tas ir, divus gadus pēc programmēšanas sākuma. Vidēji Eiropas Komisija ES-10 dalībvalstīm izmaksāja gandrīz 20% no visa piešķiruma 2004.–2006. gadam ("EK komisāre.." 2006).

Eiropas Komisijas Reģionālās politikas ģenerāldirektorāta sagatavotajā izdevumā uzsvērts, ka līdz šim Eiropas Savienība pētniecībā un jauninājumos ieguldīja mazāk (1,96% no IKP) nekā tās galvenie konkurenti: ASV – 2,59% no IKP, Japāna – 3,12% un Koreja – 2,91%. Ja Eiropa nekļūst novatoriskāka, tā nevarēs sasniegt savu mērķi kļūt par visdinamiskāko un konkurētspējīgāko pasaules ekonomikas kopieni (*Ekonomiskās pārmaiņas reģionos..* 2006, 1. lpp.).

Pētniecībā un jauninājumos ieguldītie līdzekļi ES reģionos ievērojami atšķiras. Divas trešdaļas no pētniecības izdevumiem saņem trīs valstis – Vācija, Francija un Apvienotā Karaliste, bet vairums dalībvalstu lielāko daļu pētniecības budžeta iztērē galvaspilsētu reģionos. Šajās valstīs deviņos galvenajos pētniecības reģionos 2002. gadā tika ieguldīti 51 miljards EUR jeb 25% no kopējiem ES izdevumiem. Tikai 21

no 254 ES reģioniem izdevumi pētniecībai un attīstībai sasniedza 3% no IKP, kā paredzēts ES attīstības un nodarbinātības plānā.

ES reģionālā politika ir pievērsusies šai nevienlīdzībai un plāno nākotnē šo problēmu risināt. No 2000. gada līdz 2006. gadam aptuveni 10,5 miljardi EUR no SF līdzekļiem tika iztērēti pētniecības infrastruktūrai, projektiem, jauninājumu pārņemšanai un pētnieku apmācībām. Šīs investīcijas tika izdarītas mazāk attīstītajos Eiropas reģionos vai tajos, kuros notiek strukturālas un ekonomiskas izmaiņas.

No 2007. gada līdz 2013. gadam ES reģionālā politika un strukturālie fondi centīsies veicināt un palielināt investīcijas pētniecībā un jauninājumos, kā arī uzlabot sinerģiju ar citām ES programmām. Tāpēc fondu piešķiršanā prioritāte tiks dota uzņēmējdarbības un valsts pētniecības sadarbības stiprināšanai, atbalstot reģionālu un starpreģionālu apvienību izveidošanu, īpaši atbalstot mazos un vidējos uzņēmumus, kā arī pētniecības “ražīguma” celšanos, ieskaitot informācijas un komunikāciju tehnoloģiju, pētniecības infrastruktūras un cilvēkresursu attīstības veicināšanu.

Reģionālās politikas plāns 2007.–2013. gadam Latvijā

Nacionālajā attīstības plānā (NAP) un uz to balstītajos dokumentos (Nacionālais stratēģiskā ietvara dokuments – NSID un Operacionālās jeb darbības programmas – OP) Latvijas reģionu nevienmērīgās attīstības problēmas paredzēts risināt nākamajā plānošanas periodā 2007.–2013. gadā. Visās programmās lielāks uzsvars tiks likts uz reģionu līdzsvarotu attīstīšanu.

ES fondu administrēšanā iesaistītās valsts pārvaldes institūcijas, sociālie, reģionālie partneri un NVO pārstāvji 2006. gada vasarā vienojās par principiem, pēc kādiem lielāks ES fondu atbalsts novirzāms valsts reģionu izaugsmes veicināšanai. Piemēram, LR Izglītības un zinātnes ministrija ierosināja izglītībai paredzēto ES fondu atbalsta apjomu diferencēt pēc valsts reģioniem, īpašu uzmanību vēršot uz reģionālās nozīmes attīstības centriem, ieviešot teritoriālās kvotas un nosakot, ka lielāks atbalsts paredzams tur, kur jau ir augstāks izglītības iestāžu audzēkņu skaits vai tuvākajā septiņgadē gaidāms tā pieaugums. Teritoriālo kvotu ieviešanā ir jāņem vērā arī darba tirgus pieprasījums pēc noteiktu nozaru speciālistiem. LR Satiksmes ministrija ierosināja ERAF un KF finansējuma lielāko satiksmei paredzēto daļu novirzīt Latvijas visvairāk atpalikušajam plānošanas reģionam – Latgalei.

Latvijā 2007.–2013. gadam paredzēts kopējais finansējums 4 miljardu EUR apjomā, kas tiks realizēts trijās darbības programmās:

1. “Cilvēkresursi un nodarbinātība” – 457 miljoni eiro jeb 11,4% no finansējuma; atbalsta jomas: nodarbinātība, izglītība, sociālā iekļaušana, administratīvā kapacitāte.
2. “Uzņēmējdarbība un inovācijas” – 743,7 miljoni eiro jeb 18,6% no finansējuma; atbalsta jomas: zinātne un pētniecība, inovācijas, uzņēmumu konkurētspēja.
3. “Infrastruktūra un pakalpojumi” – 2,8 miljardi eiro jeb 70% no finansējuma; atbalsta jomas: transports, vide, enerģētika, informācijas un komunikāciju tehnoloģijas, kultūras un vēstures mantojums, sociālā infrastruktūra, infrastruktūra policentriskai attīstībai.

Lielāku uzsvāru tiek plānots likt uz dažādu reģionu un teritoriju līdzsvarot un ilgtspējīgu attīstību, vienādām iespējām, konkurētspējas paaugstināšanu un informācijas sabiedrības veidošanu. Šiem virzieniem paredzēts lielāks finansējums, tāpēc kvalitatīvākam un operatīvākam jābūt arī finansējuma izlietojuma novērtējumam.

ES līdzfinansējuma saņēmēju publiskošana

Analizējot Eiropas Savienības līdzfinansējuma ietekmi uz valsts un reģionu attīstību, jāpievēršas arī jautājumam par ES fondu saņēmēju publiskošanu, jo gan ES, gan Latvijā laiku pa laikam izskan pārmetumi par nepietiekošu informāciju. Šis bija viens no jautājumiem Eiropas Komisijas pārstāvniecības Latvijā 2006. gada jūlijā rīkotajā konferencē "Eiropas Savienības pārredzamības iniciatīva", kurā piedalījās arī Eiropas Komisijas Ģenerālsekretariāta nodaļas "Pārredzamība, sadarbība ar ieinteresētajām pusēm un ārējām organizācijām" vadītājs G. Legris (*Gerard Legris*).

Eiropas Komisija ir apņēmusies paaugstināt informētību par ES līdzekļu izmantošanu, labāk izskaidrojot, ko dara Eiropas Savienība un kāpēc tas ir svarīgi. Komisija ir atbildīga par ES budžeta izpildi. Tā ir pārliecināta, ka ir jāatskaitās nodokļu maksātājiem, un uzskata, ka sniegt informāciju par to, kā tiek izlietoti ES līdzekļi, ir visas sabiedrības interesēs. Informācija par Kopienas līdzekļu saņēmējiem šobrīd ir katras dalībvalsts pārziņā, un sabiedrībai sniegtās informācijas apjoms ievērojami atšķiras ("Eiropas Komisijas Zaļā grāmata.." 2006).

Latvijā ir pieņemti Ministru Kabineta noteikumi Nr. 385 "Kārtība, kādā SF vadībā iesaistītās institūcijas publisko informāciju par struktūrfonda projektu" un Ministru Kabineta noteikumi Nr. 406 "Kārtība, kādā administrē un uzrauga valsts un Eiropas Savienības atbalstu lauksaimniecībai un lauku attīstībai". Informācija tiek publiskota interneta portālā www.esfondi.lv, kur var atrast saites uz visām 18 ES fondu ieviešanā iesaistītajām iestādēm.

Secinājumi

- Apkopojot rakstā analizētos datus par apskatāmo laika posmu, var secināt, ka:
1. Eiropas Savienības struktūrfondu līdzfinansējums starp dažādiem Latvijas Republikas reģioniem nav vienmērīgs; vienīgi Kohēzijas fonda līdzfinansējums situāciju ievērojami izlīdzina par labu vājākajam – Latgales reģionam.
 2. Perioda īsuma un informācijas nepietiekamības dēļ nav novērojama izteikta sakarība starp atsevišķas teritorijas daļas attīstības rādītājiem un attiecīgo finansējumu.
 3. Fondu sadalījums pa reģioniem ir atbilstošs stratēģijai, kas noteikta VPD 2004.–2006. gada plānošanas periodam, tas ir, valsts kopējās konkurētspējas un izaugsmes veicināšana un līdzekļu ieguldīšana nozarēs un teritorijās, kur to izmantošana visātrāk ietekmētu valsts ekonomiku. Tā kā netika izvirzīti specifiski kritēriji atsevišķu teritoriju attīstībai, tad arī investīcijas ir tikušas piesaistītas teritorijās, kur to atdeve varētu būt vislielākā, piemēram, Rīgas plānošanas reģionā.

4. Ekonomiski visvairāk atpalikušajā Latvijas reģionā – Latgalē un dažās citās valsts teritorijas daļās nonāk mazāk līdzekļu, tāpēc iespējama to attīstības gaitas palēnināšanās un atšķirību palielināšanās, salīdzinot ar ekonomiski spēcīgajiem reģioniem.
5. Finansējums un nauda no dažādiem fondiem, programmām pati par sevi visu nevar atrisināt – to dara cilvēki, bet, lai piesaistītu cilvēkus dzīvei un darbam attālākos valsts reģionos, nepieciešama valsts atbalsta politika, piemēram, iedzīvotāju ienākuma nodokļa un uzņēmuma ienākuma nodokļa atlaides u.tml.
6. Eiropas Savienības līdzfinansējuma saņēmēju publiskošanai jābūt regulārai un pieejamai plašai sabiedrībai, lai nodrošinātu “caurspīdīguma” principa ievērošanu.
7. Nepieciešami plašāki un regulārāki ES līdzfinansējuma izmantošanas pētījumi, atbilstoša metodika un, iespējams, pat atsevišķas pētniecības institūcijas izveidošana.
8. Eiropas Savienības līdzfinansējuma mērķtiecīgai un efektīvai izmantošanai, pastāvīgai analīzei un plānu korekcijām atbilstoši situācijai ir jāklūst par vienu no valsts pārvaldes prioritātēm, lai risinātu galveno uzdevumu šo līdzekļu apgūvē – nodrošināt visu reģionu līdzsvarotu un ilgtspējīgu attīstību.

Bibliogrāfija

- Buģina, V. un I. Pučere (2000) *Ievads reģionālās attīstības teorijās*. Jelgava: LLU.
- Dažādā Latvija: pagasti, novadi, pilsētas, rajoni, reģioni: Vērtējumi, perspektīvas, vīzijas* (2004) Rīga: Latvijas statistikas institūts; Valsts reģionālās attīstības aģentūra.
- “Eiropas Komisijas Zaļā grāmata par Eiropas Savienības pārredzamības iniciatīvu” (2006) <http://ec.europa.eu/comm/eti/index.htm#2> (2006. 10. 07).
- “EK komisāre Danuta Hibnere: Reģionālā politika – veiksmīgais 2005. gads rāda ceļu darbavietu skaita palielināšanai un izaugsmei” (2006) www.delfi.lv/archive/index.php?id=13440577 (2006. 02. 01).
- Ekonomiskās pārmaiņas reģionos: ES reģionālā politika ievieš jauninājumus* (2006) [S.l.]: CEC. Eiropas Komisijas Reģionālās politikas ģenerāldirektorāts, Beļģija.
- ES strukturālie fondi uzņēmējiem: LIAA prezentācija konferencē “Daugavpils un Dienvidlatgales ekonomika – 2006”* [Nepublicēti materiāli].
- “ESPO 2.2.1. The Territorial Effects of the Structural Funds: Project Report” (2005) <http://www.nordregio.se> (2006. 11. 09).
- Kruger, A. (2006) “Regional GDP in the EU, the Accession Countries and Croatia in 2003.” In: *Statistics in Focus: Economy and Finance, 17/2006*. <http://ec.europa.eu/int/eurostat/> (2006. 25. 08).
- Latvijas reģioni skaitļos* (2005) Rīga: Latvijas Centrālā statistikas pārvalde.
- “Lisabonas stratēģija.” <http://europa.eu.int/growthandjobs/index.htm> (2006. 14. 05).
- “Nacionālais stratēģiskā ietvara dokuments” (2006) www.esfondi.lv (2006. 01. 11).
- “Operacionālās programmas” (2006) www.esfondi.lv (2006. 01. 11).
- “Pašvaldību pieredze Eiropas Savienības struktūrfondu apgūšanā un nākotnes investīciju virzienu apzināšanā” (2006) [SIA “Baltijas Konsultācijas”, AS “SEB Latvijas Unibanka” 2006. g. pētījums]. www.esfondi.lv (2006. 25. 09).

Project Finance in Developing Countries (1999) Washington, D.C.: International Finance Corporation.

“Projekts ‘Atbalsts ES struktūrfondu ieviešanai: komunikācijas stiprināšana’ – ES struktūrfondi un teritoriju attīstība Latvijā” [SIA Pašvaldību konsultāciju centra 2005. g. materiāli]. www.esfondi.lv (2006. 18. 06).

Reģionu attīstība Latvijā (2004) Rīga: Valsts Reģionālās attīstības aģentūra.

“16. ikgadējais ziņojums par struktūrfondu izmantojumu 2006. gadā: Komisijas ziņojums” (2006) http://ec.europa.eu/comm/regional_policy/funds/prord/sf_en.htm (2006. 20. 06).

The Structural Funds in 2004: Sixteenth Annual Report (2006) [S. l.]: European Communities.

“Vienotais programmdokuments un Attīstības plāns 2004.–2006. gadam.” www.esfondi.lv (2006. 25. 05).

Iesniegts 2006. 02. 11.

Summary

Elita Jermolajeva

Co-Financing of the European Union for Sustainable Development of Latvia's Regions

The aim of the article is to analyze the influence of co-financing of the European Union (EU) funds on sustainable development of Latvia's regions. The goals of article are as follows: to evaluate the EU regional policy and development priorities of Latvia, to analyze the use of the EU financing in the regions of Latvia. The main problem of the research – the EU funding is to be provided for well-balanced development of regions, nevertheless, in reality, more developed regions attract more funding than less developed regions. Consequently, dissimilarities among regions increase.

Differences among the five planning regions of Latvia – Riga, Vidzeme, Kurzeme, Zemgale, and Latgale – increased in 1989–2002. After joining the EU in 2004, the EU co-funding could stop these disparities, since the main priority of the EU is sustainable development of all regions. Meanwhile, experience of using the EU funds in Latvia showed that the disparities among the regions were still strong in Latvia. The following conclusion can be made: the support of the government is necessary to develop and manage the EU co-funded projects in less developed regions. Other economic and administrative tools should be used in order to achieve the main aim – sustainable development of all Latvia's regions.

The author of the article has been working in different EU projects. She is a member of *Team Europe Latvia* with specialization in the EU Economics, Finance Policy, and Regional Economics. In the paper, different scientific publications and materials, Internet resources, and results of the research conducted by the author have been used.

Резюме

Элита Ермолаева

Софинансирование из фондов Европейского Союза в обеспечении долгосрочного развития регионов Латвии

Цель статьи — проанализировать роль софинансирования из фондов Европейского Союза (ЕС) в обеспечении долгосрочного развития регионов Латвии. Для достижения этой цели в статье были поставлены следующие задачи: изучение региональной политики ЕС и приоритетов развития Латвии, анализ использования финансовых средств ЕС в регионах Латвии. Проблема исследования: хотя софинансирование из фондов Европейского Союза предназначено для поощрения равномерного развития регионов, на практике экономически сильный регион привлекает большую часть средств ЕС, а отсталый регион не получает достаточного финансирования. В результате социально-экономические различия между регионами не уменьшаются, а, напротив, — увеличиваются.

Различия между пятью регионами планирования Латвии — Ригой, Видземе, Курземе, Земгале и Латгале — за период с 1989 по 2002 год возросли. После вступления Латвии в ЕС в 2004 году софинансирование из фондов ЕС можно было использовать для предотвращения дальнейшего увеличения различий, поскольку одним из приоритетов ЕС является долгосрочное и равномерное развитие регионов. Опыт использования финансов ЕС в Латвии показал, что дальнейшее увеличение различий между регионами не было предотвращено. В статье делается вывод, что необходима непосредственная помощь государства в разработке проектов и в освоении средств ЕС в экономически отсталых регионах, а также использование других экономических и административных инструментов для достижения главной цели — долгосрочного и равномерного развития всех регионов Латвии.

Автор статьи принимала участие в разработке и руководстве проектами ЕС, которые осуществляются различными институтами, является лектором *Team Europe Latvia* в областях экономики и финансовой политики ЕС, региональной политики. В статье использованы латвийские и зарубежные публикации, материалы конференций, ресурсы Интернета, а также собственные подсчеты автора.

Saulius Stanaitis, Darius Česnavičius

THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF VILNIUS CITY AND BUSINESS ENVIRONMENT IN 1995–2005

This article presents the results of a complex study. Its aim is to evaluate the changes that have taken place in the sphere of economic activity after 1999. The research is based on the series of social and economic studies. The database of the study of economic activity was updated and the changes in the distribution pattern of enterprises in the smallest administrative units of Vilnius city during the last ten years were evaluated. This is the first attempt to evaluate the dynamics of economic activity and to consider the necessary prerequisites for further economic development of Vilnius city. Major factors for the choice of business location, forms of support expected from municipality, services offered by municipality, and external and internal factors affecting activity of companies are discussed. The article continues the investigation of 2002.

Keywords: Vilnius municipality, distribution of economic activity, annual revenues of the enterprises, employees, business environment.

Introduction

Thorough researches of economic, infrastructural, and urban development of Vilnius city were carried out in the 1970s and 1980s (Brazauskas 1963; Kunčina 1969; Miškinis 1985). Nevertheless, the relevance of this kind of research remained in the past. In the last decade, the development of Vilnius city was in the focus of researchers' attention. Most of the studies deal with general prospects for its development.

The first complex study of business distribution – “Territorial Distribution Map of Business in Vilnius City” – was accomplished in 2002. The study was implemented both on the city (municipality) level and on the level of the 21 smallest administrative units (*seniūnija*). It was designed as a momentary survey of the actual situation. This research is a sequel to the above-mentioned study. Its aim is to evaluate the changes that have taken place in the sphere of economic activities since 1999. The database of the study of economic activity has been updated and the changes in the distribution pattern of enterprises in the smallest administrative units of Vilnius city during last ten years have been analyzed. This is the first attempt to evaluate the dynamics of economic activity and prospects for further economic development of Vilnius city.

Such kind of research is important both from scientific and practical points of view. The tradition of such studies has existed for several decades (Fujita 1990; Mills 1972). The results of the research should be taken into consideration in planning processes.

1. Methods

The methods used in this research are the following: statistical, cartographic, sociological, and systematic analyses, computer graphics, and descriptive representation of data (Fujita 1990; Mills 1972). Two kinds of supplementary methods – economic (Henderson 1985) and social – were used in the study.

A computer database contains questionnaire data and data obtained from the register of companies. It was designed by means of EXCEL patterns. The register of companies made by researchers was compared with the databases of Vilnius Statistical Department and commercial databases. The digital database served as a basis for investigation of business distribution. The accuracy of identification of actual addresses of companies was about 80%. The database included the addresses of the headquarters and subsidiaries of companies (sometimes, registered in other countries).

The principal data on economic activity were collected in the smallest administrative units of Vilnius. In total, data on 1099 companies were used in the study. Annual revenues and rotation of employees of these companies were compared. A special program (SPSS 10.0.) was used for data processing. It enabled collecting factual data and their processing using accepted methods of statistical analysis. 15 sectors of economic activity were singled out (see Table 1).

Table 1

Vilnius enterprises according to the main kinds and spheres of their activities in 1995–2005

Spheres and kinds of activities		Year			
		1995	1999	2002	2005
1	2	3	4	5	6
Processing industry	Total	699	1256	1718	2170
	%	11.5	10.4	9.2	8.6
Raw materials, fuel, and energy	Total	37	68	145	216
	%	0.6	0.6	0.8	0.9
Retail trade	Total	1058	1831	2875	3773
	%	17.4	15.2	15.4	14.9
Trade, wholesale	Total	696	1350	1952	2482
	%	11.5	11.2	10.4	9.8
Computers and communications	Total	172	334	610	868
	%	2.8	2.8	3.3	3.4
Finances, insurance, and law	Total	587	1185	2033	2723
	%	9.7	9.8	10.9	10.8
Construction works and building materials	Total	667	1179	1667	2174
	%	11.0	9.8	8.9	8.6
Car and domestic appliances repairs	Total	112	252	384	512
	%	1.8	2.1	2.1	2.0

Sequel to Table 1 see on p. 34.

Sequel to Table 1

1	2	3	4	5	6
Transport services and storage	Total	351	760	1090	1381
	%	5.8	6.3	5.8	5.5
Education, culture, and science	Total	416	745	1167	1530
	%	6.9	6.2	6.2	6.1
Health protection and social work	Total	153	395	653	864
	%	2.5	3.3	3.5	3.4
Hotels, public catering, and tourism	Total	247	503	824	1185
	%	4.1	4.2	4.4	4.7
State institutions, organizations	Total	312	1211	1997	2884
	%	5.1	10.1	10.7	11.4
Personal services	Total	301	645	1042	1404
	%	5.0	5.4	5.6	5.6
Primary sector	Total	27	39	70	114
	%	0.4	0.3	0.4	0.5
Activity not indicated	Total	237	282	455	1001
	%	3.9	2.3	2.4	4.0

Source: Stanaitis, Česnavičius 2005.

Some elements of suggested economic activities are disputable. Yet, in the authors' opinion, they are optimal and meet the aims of this research.

During the analysis of the annual turnover of enterprises, five groups of turnover were singled out emphasizing the first two groups (annual turnover up to 1 million Lt). This approach has proved to be correct. The same results were achieved when grouping enterprises according to the number of employees (see Table 2).

Table 2

Grouping of enterprises according to the annual turnover and number of employees

Economic index	Group 1	Group 2	Group 3	Group 4	Group 5
Annual turnover	Up to 100,000 Lt	100,000 – 1 mill. Lt	1–10 mill. Lt	10–50 mill. Lt	50 mill. Lt and more
Number of employees	0 or not indicated	1–9	10–49	50–99	100 and more

Source: Stanaitis, Česnavičius 2006.

Evaluation of business environment was based on the opinions of managers of enterprises. The variety of opinions reflected in questionnaires showed the attitude towards concrete conditions of the work of enterprises and their importance for business development. The questionnaires also showed general attitude towards business conditions in Vilnius city and the influence of municipality. The questionnaires were filled in anonymously in 2002 and 2005. Taking into account recent business studies

in Lithuania and abroad, the answers to the questions had to reflect the indices of competitiveness and enterprise activity. Questions related to the business environment and attitude towards the quality of services offered by municipality were also included. Taking into consideration the available results of previous geographical research and experience in international projects, questions related to both cooperation and infrastructure were included as well. The blocks of questions concerned the following aspects:

1. Timescale and direction of enterprise activity;
2. Evaluation of the enterprise location and environment;
3. Evaluation of business environment in the smallest administrative units by enterprise managers;
4. Interaction of enterprises and the municipality in the smallest administrative units;
5. Factors concerning competitiveness of enterprises;
6. Internal and external activity of enterprises;
7. Territorial aspects of cooperation of enterprises;
8. Importance of public infrastructure in the smallest administrative units.

Selection of respondents is outlined by the general entirety (in this case, all operating enterprises in Vilnius city) and by the number of respondents (part of the entirety, which provides information about the general entirety).

Respondents were selected according to the random systematic selection: every thirteenth member of general entirety. The random selection is based on the principle that every member of the general entirety must have a possibility to become a respondent. The random data selection has to be representative. The obtained data were tested for statistical significance and statistical bias was calculated. The number of respondents in Vilnius city meets the requirement of 95% reliability, the bias being 0.05. In quantitative social studies, these figures are considered to be sufficient. The general entirety of operating enterprises was 25,370 in 2005. In order to meet the above-mentioned requirements, the minimal number of respondents should be 394.

The number of respondents was determined using the following formula:

$$n = \frac{1}{\Delta^2 + \frac{1}{N}}$$

where n – number of respondents, Δ – bias (0.05), and N – general entirety.

Yet, in this case, only the general distribution patterns would be representative. Comparison of data using important variables would have a lack of reliability. For this reason, the number of respondents was multiplied by a few times.

For statistical processing of obtained data a special program SPSS 10.0 was used. This program enabled not only stating the factual data but also their statistical processing.

2. Dynamics of Vilnius city enterprises in 1995–2005

In ten years (1995–2005), the number of enterprises increased in all branches of economy. In 1995–1999, the number doubled and in the last three years it increased by more than one fourth. The number of operating enterprises in 2005 was 25,281 (18,682 enterprises in 2002, 12,036 in 1999, and 6,072 in 1995).

Dynamics of the share of enterprises varied in different branches of economy. In some branches, the number increased (e.g. raw materials, fuel, and energy – by 50%), while in others decreased (e.g. processing industry – by 20.2%). The largest increase was recorded in the following branches: raw materials, fuel, energy, computers, communications, health protection, personal services, financial services, and law. There appeared many new associations, public organizations, clubs, societies, and foundations.

Analysis of the spheres of economic activity revealed that Vilnius city has become a centre of service economy. The enterprises engaged in basic spheres of economic activities (primary sector, industry, raw materials, energy, and construction works) form a smaller part within the total number of enterprises. For example, there are 2,170 industrial enterprises forming 8.6% of the total number. The enterprises engaged in raw materials, fuel, and energy processing amount to 216 (0.9%).

The distribution of Vilnius enterprises according to the sectors of economy in 1995, 1999, 2002, and 2005 showed different patterns of economic activity. In the last ten years, the greatest achievements occurred in the sector of retail sale. In 1995, it accounted for 17.4% of the total number of enterprises. The wholesale and processing industry occupied the second and the third positions forming 11.5% each. Construction works and building materials industries accounted for 11%, financial services, insurance, and law – 9.7%, and the remaining enterprises accounted for a few percent each. In 2005, in Vilnius, there were 1,001 (4%) enterprises, which did not indicate the kind of activity.

In 1995–2005, the number of enterprises increased in different branches of economy: raw materials, fuel and energy, health and social protection, personal services, computers and primary sector, sector of communications and hotels, public catering and tourism (Table 1). The greatest increase was recorded in the sector of state institutions and organizations.

In 2005, as ten years ago, the greatest number of enterprises was recorded in the sector of retail – 3,773 or 14.9%. In the sector of wholesale retail, the number of recorded enterprises was 2,482 or 9.8%. The state institutions and organizations amounted to 2,884 or 11.4%. Financial services, insurance and law followed them – 2,723 or 10.8%. Meanwhile, the share of enterprises in the sectors of processing industry, construction works, and building materials reduced markedly (8.6% of city enterprises in each).

3. Annual revenues and the number of employees in the enterprises of Vilnius city

3.1. Annual revenues of enterprises

59.4% of Vilnius enterprises indicated their revenues for 2005. Most of them were small enterprises with revenues up to 100,000 (5,963 enterprises or 23.6%) and from 100,000 to 1 million Lt (5,684 enterprises or 22.5%). One tenth of the enterprises (2,747 or 10.9%) indicated that their revenues were from one to 10 million Lt. Large enterprises with revenues 10–50 million Lt amounted to 493 or 2%. Only 0.5% of enterprises had annual revenues of 50 million Lt.

Preliminary analysis of annual revenues in different groups of enterprises (according to the size and kind of activity) showed that in 1999–2005 in most branches of economy income concentrated in the largest enterprises (with the annual revenue of 50 million Lt and more). Yet, the concentration of income varied from branch to branch. For example, in the branches of raw materials, fuel, and energy the annual revenues of the largest enterprises formed 98–99% of the total revenues of enterprises in the branch in 1999 and 2005. In the branches of retail and wholesale, in 1999, about 20–25% of the income was concentrated in the enterprises with annual revenues 1–10 million Lt or 10–50 million Lt. The incomes of the largest enterprises in the processing industry in 1999–2005 even reduced from 72.2% to 68.7%.

In 2005, the largest revenues were in the branches of raw materials, fuel, and energy (over 27%) including the trade sector of these branches. Trade was in the second position – 25%. These two large branches of economy account for more than a half of the total income of city enterprises. Financial, insurance, and legal companies as well as enterprises in the spheres of computer technologies and communications accounted for one third of the total income of city enterprises.

During last ten years (and since 2002), the highest revenue increase (in almost 2.5 times) was in trade enterprises. The income of retail companies increased almost four-fold. The enterprises engaged in construction works account for a small share of income of the city. Their income increased by one third in the last few years. Yet, it is lower than in 2002. The income of financial, insurance, and legal companies has increased since 2002. The revenues of enterprises engaged in hotel, tourism, and public catering services have remained rather small.

In general, a tendency of expansion of enterprises in almost all main (most profitable) branches of economic activity (trade, raw materials, and finances) became clear (Stanaitis and Česnavičius 2006). Several factors may favour it. First, the chances of large enterprises to survive under the conditions of strong competition in Vilnius city are greater. Second, turnover and income are rapidly increasing in the capital city. Therefore, it is natural that enterprises overpass the limit of the revenues of tens of millions Lt. On the other hand, the expansion of enterprises is not so distinct (in some economic branches) and their absolute number in the total number of enterprises sometimes is small.

The study covered only operating enterprises. Yet, many closed business enterprises are still recorded in statistics. These are mainly very small ones, which once have been supported by municipality (within different programs) but failed to survive.

3.2. Number of employees in the enterprises

In 2005, 27.8% of Vilnius enterprises did not indicate the number of employees. Small enterprises with 1 to 9 employees prevailed (52.3%). There were 15.0% of enterprises with 10 to 49 employees, 2.4% with 50 to 99 employees and 2.5% with 100 and more employees. The greatest number of employees was recorded in the sectors of raw materials and energy, education, science, and health protection.

In 1999–2005, the number and rotation of employees was analyzed only in the selected enterprises. The greatest number of persons is employed in the trade sector (18.7%). It has been increasing in the last few years. This is especially characteristic of the retail trade, where the number of employees has increased by 7% since 2002. In other sectors, the number of employees (in the selected enterprises) has been reducing. It should be noted that not many non-profit-making state institutions and organizations (educational, scientific, health protection and the like) were included in the group of selected enterprises because they did not meet one of the selection criteria – variation of annual revenue.

The group of transport, logistics and storage enterprises is in the second place (18%). The number of employed persons in these enterprises has reduced in the last three years by 2%. Since 1999, it has reduced almost by a half.

The other two sectors account for 15% of the total number of employed persons. Their number has been reducing since 2002. Yet in 2005, the number of employees in them was bigger than in 1999. In the enterprises of raw materials, fuel, energy, computers, and communications the increase makes one third of the number obtained in 1999. The enterprises of mediation, legal activity, and processing industry have lost up to 2% of their employees. Since 2002, a certain reduction of employees in the construction enterprises was recorded, yet in comparison with 1999, the number in 2005 was still higher. A certain reduction observed in the last years may be explained by the fact that specialists leave the country. This trend was also observed in other sectors; however, the sector of construction has highest rates of vacant places.

The number of processing enterprises with staffs of up to 100 persons almost doubled. The number of the largest enterprises in this sector slightly reduced.

In the other sectors of economic activity, small enterprises are dominant. In the sector of retail sale, the smallest enterprises account for four fifths of the total number. The changes in the last few years were inconspicuous.

The number of large and medium-size (10–49 employees) enterprises also slightly reduced in the sectors of financial, insurance, and legal services. The number of small enterprises has been reducing since 2002; nevertheless, in 2005 it was still higher than in 1999.

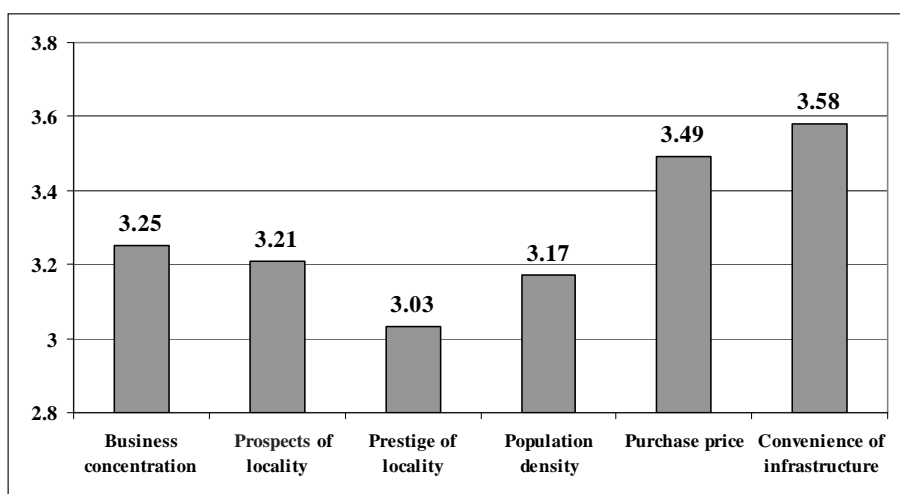
4. Choice of location for enterprises and business environment

Choice of location depends on many factors. Eventuality plays an important role in the forming of modern business environment (eventual factors are: acquisition of property right, support and proximity of business friends, proximity of residential place, casual favourable offer, etc.). Sometimes, business location is predetermined by specific needs (Blakely and Bradshaw 2002). For instance, enterprises of logistics or transport need good storage and parking conditions – a well-developed infrastructure farther from the city centre. Yet, establishment of many enterprises is based on a business plan or financial possibilities. Six groups of decisive factors for business site selection were distinguished (each factor received more than 3 scores on the average of possible 5): concentration of operating enterprises, such prospects of location as trends and plans of city development, prestige, population (as possible customers) density, good prices of renting or purchasing lodgements, and favourable infrastructure.

In the majority of cases, prices of renting or purchasing lodgements (related to the financial possibilities of an enterprise) and good infrastructure were indicated as decisive factors in selecting a business site (see Figure 1). Thus, many business units (more often small ones) emphasise the possibility to obtain a business site with a developed infrastructure at a lower price. Richer enterprises are interested in perfect infrastructure, good future prospects, etc. Requirements for the quality of infrastructure have increased recently. Šnipiškės, Grigiškės, Verkiemiai, Vilkipėdė, Viršuliškės, and Žirmūnai have perfect infrastructural possibilities.

Figure 1

**Main factors for choice of business location
(scored from 1 to 5) in 2005**

Source: Stanaitis, Česnavičius 2005.

Good prospects of any infrastructure are clearly described by three factors. Density of population is considered to be a very attractive factor. Businessmen understand that residents of peripheral densely populated wards need everyday services and migrate daily “from home to work” (“wards – business centres” territorial migration type). These business zones develop into business axes – kind of incubators, which are identified by businessmen with business concentration (Stanaitis, Česnavičius 2002). The concentrated business axes are well developed in Vilnius city, for example Ukmergės Street, Laisvės Avenue, Savanorių Avenue, etc. Business concentration is also associated with multifunctional business centres (trade, petty manufacture and repairs, various services including entertainment sector). Prospects of locality from the point of view of profitability and development strategy correlated with the city development plans is the third factor. Nowadays, businessmen associate good prospects with business centres, strategic directions of city development (NW–W), and renovation of the old territories of the city (Šnipiškės with its main artery Konstitucijos Avenue, the Old City with modern construction works, Naujamiestis with renovated business oases, and Žirmūnai).

Having summarised all the above-mentioned, it is possible to distinguish eight factors which influence the choice of a business site:

1. Convenience of business environment infrastructure;
2. Favourable prices of renting or purchasing lodgings;
3. Concentration of operating enterprises;
4. Prospects of locality;
5. Density of population;
6. Prestige of locality;
7. Specific requirements for enterprise location;
8. Incidental factors.

Evaluation of business environment. Business environment was evaluated on the scale of the smallest administrative unit (larger territory than the site of enterprise activity). Qualitative characteristics were studied in relation to municipality and its interest to get an idea about the actual situation as it is seen by businessmen (Stanaitis, Česnavičius 2003). The chosen business sites were evaluated taking into account business concentration and prospects for future development. It should be mentioned that many managers believe all parts of Vilnius city to have good prospects for business development. This opinion is supported by recent results of city development. The rates of development were the highest in the Baltic Sea region. The most perspective territories are Šnipiškės, Žirmūnai, and the Old City. Nowadays, every smallest administrative territorial unit has perspective sites for business development (e.g. business incubator of Naujoji Vilnia). Transport and engineering infrastructure received favourable evaluations. In terms of transport and engineering infrastructure, most favourable for business development are Šnipiškės, Lazdynai, Viršuliškės, Žirmūnai, and Verkiiai. Environmental management was evaluated lower. One third of respondents indicated that it is inadequate and blamed municipal administrations and special city services for it.

In conclusion, it can be pointed out that business environment received slightly higher than average evaluation scores (3.2 of possible 5). Many things still have to be

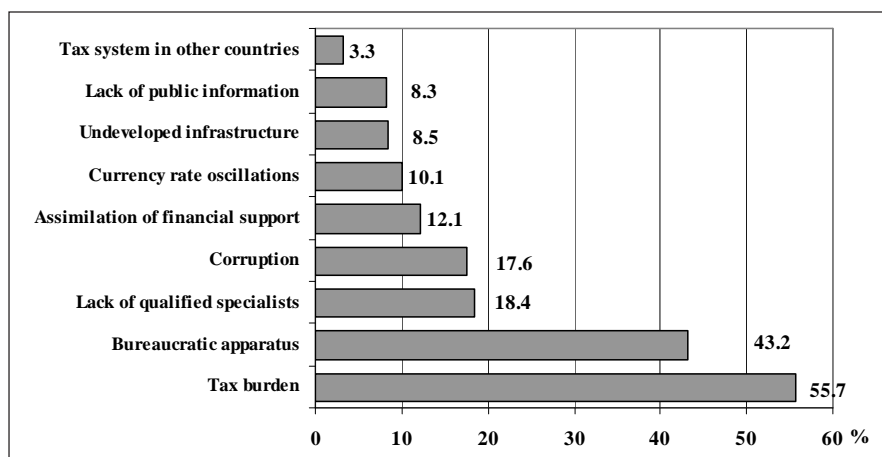
improved. Some drawbacks were indicated: municipality publishes little timely information on the strategic issues of business development, pays little attention to the territories in the proximity of business centres and sets specific formidable barriers in prestigious territories. Transport and engineering communal infrastructure is functioning sufficiently enough; yet, its quality should be improved (e.g. water supply, central heating and similar networks, traffic capacity, and regulation of transport flows).

5. Obstacles for business activities

High taxes and bureaucratic apparatus were indicated as the major external obstacles for business development (see Figure 2). The burden of taxes is so heavy that smaller companies (with smaller turnover and return) are forced to misrepresent the economic status of the company and “hide” some incomes in order to avoid going bankrupt. There are a few well-known methods of hiding the real incomes: declaration of minimal pays and remuneration by means of premiums in “envelopes”, remuneration by the money designed for business trips, illegal purchases, etc. The tax system is inflexible when it refers to business beginners or old-timers, to those who produce for export or those who offer services (Rakauskienė, Makauskaitė 2004). Application of tax deduction is so limited that many businessmen can only dream about it. All respondents would appreciate tax deduction but only four of them have received this kind of support. Business people would like to have similar trade conditions as they are in the West. This would facilitate creation of fair competitive conditions and encourage legalization of business. The losses entailed by tax deduction would be compensated for by legal collection of taxes.

Figure 2

External obstacles affecting activity of companies (in respondents' opinion) in 2005

Source: Stanaitis, Česnavičius 2005.

Every second respondent has experienced inconveniences due to inflexible bureaucratic attitude towards business. The personnel of municipality often demonstrate incompetence and bad will. In respondents' opinion, various rules must match the law, the bureaucratic apparatus must be reduced, better organized and coordinated, and administration of documents must be centralized and operative.

A lack of qualified specialists is becoming a problem today. This problem was pointed out by almost every fifth respondent. The number of qualified specialists is reducing in Vilnius city and in the whole country as a result of their emigration and going into individual business. The newly trained personnel do not meet the desirable requirements. It is assumed that company managers will be forced to invite specialists from other, East European in particular, countries. On the other hand, businessmen are unwilling to invest in training specialists.

Corruption as an obstacle was indicated by every sixth respondent. It was also pointed out that small-scale corruption is not a serious problem because it has become almost a constituent of successful business. Large-scale corruption is a more serious problem. It perverts the market. Small and medium companies are "brushed away" by larger ones, which have greater possibilities to settle their affairs.

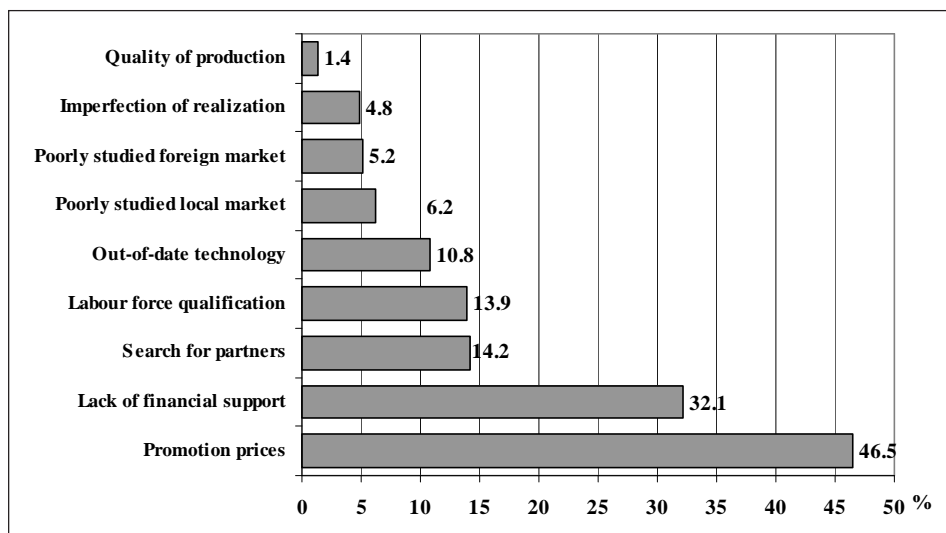
It is supposed that assimilation of external financial flows is improving; yet, large investments from the European Union are dormant. A sophisticated application mechanism deters some businessmen from asking financial support from the EU. Only a few businessmen manage to ensure financial support on their own. Others hire professional mediators but they do not guarantee successful results and the money spent does not come back. In respondents' opinion, instead of impeding, municipality could support businessmen in achieving their aims.

Financial matters are the main internal obstacles for successful business. High promotion prices create a problem for almost half of respondents (see Figure 3). Effective promotion in the mass media is especially expensive. Yet, company managers often have to choose it because competition in the market is severe. Promotion on TV and in public places is most expensive, whereas leaflets and the internet sites are the cheapest ways of promotion. One third of respondents pointed out that it is difficult to run business on one's own means. Even bank services do not guarantee stability. Bank burden often changes initial plans of companies. It is also difficult to attract investors, for small companies in particular.

Consequently, it can be pointed out that respondents tend to emphasize external obstacles. They are sufficiently critical toward themselves indicating their own mistakes, lost opportunities and a lack of initiative. Yet, among most serious obstacles they mention the ones related to the state: taxes, administration, government, and poor support at institutional level.

Figure 3

Internal obstacles affecting activity of companies (in respondents' opinion) in 2005

Source: Stanaitis, Česnavičius 2005.

Conclusions

1. During the last ten years (1995–2005), the number of enterprises in all sectors of economic activity has been rapidly increasing. Yet the changes were uneven. The highest rates of increase (with regard to the starting position) were characteristic of the enterprises in the sectors of raw materials, fuel and energy, computers, communication, health protection, personal services, financial services, and legal services. The number of newly established associations, public organizations, clubs, societies, and foundations was especially great. From the point of view of economic characteristics, *Vilnius has become the leader of service economy*. The enterprises of the primary, basic economic activity form the smallest part of the total number of enterprises. For example, there are 2,170 industrial enterprises form only 8.6% of the total number.
2. The highest incomes are characteristic of Vilnius trade enterprises forming more than one third of the total declared income. Financial and legal companies occupy the second position. The enterprises of basic urban economic activity – raw materials, fuel, energy, and processing industry (11.6% and 9.4% respectively) – are only in the third and fourth positions forming one fifth of the total income. The greatest number of working places is created in the sectors of trade, processing industry, education, culture, and scientific institutions and organizations (more

- than 10% of the total). Construction, finances, transport enterprises, and state institutions account for 8–9% of working places.
3. The choice of locality for enterprises is mainly predetermined by development of business environment infrastructure, good prices of renting or purchasing lodgings, concentration of operating businesses, and density of population. Establishment of companies is most often associated with business centres, strategic axis of city development (NW–W), and renovated zones.
 4. Business environment in Vilnius city is evaluated as satisfactory. This is not a good result in terms of rapid economic development of the city, its importance in the Baltic Region and prospects for the future. Many business factors should be improved. On the other hand, every smallest administrative territorial unit has highly ranked zones for business development.
 5. Respondents encounter many external and internal obstacles for business development. Among the major external obstacles they mention tax burden, bureaucratic apparatus, corruption, and a lack of qualified labour force. The external obstacles are mostly associated with finances. Yet, so far companies are not inclined to share the economic burden with the state and are only the “takers”. This is also proved by their reluctance to train the necessary personnel.

Bibliography

- Blakely, E.J. and T.K. Bradshaw (2002) *Planning Local Economic Development*. London: SAGE Publications.
- Brazauskas, V. (1963) “Vilnius netolimoje ateityje.” *Geografinis metraštis*, 5: 405–414.
- Fujita, M. (1990) *Urban Economic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Henderson, V. (1985) *Economic Theory and the Cities*. Orlando: Academic Press.
- Kunčina, J. (1969) “Territorial’nyi analiz migratsionnykh sviazei naseleniia Vil’niusa.” In: *Teoriia i praktika ekonomicheskogo mikroraiionirovaniia*. Riga. Pp. 169–176.
- Mills, E.S. (1972) *Studies in the Structure of the Urban Economy*. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- Miškinis, A. (1985) “Vilniaus urbanistinė raida.” In: *Vilniaus architektūra*. Vilnius. Pp. 6–12.
- Rakauskienė, O.G. and I. Makauskaitė (2004) “Lietuvos makroekonomikos pasiekimai ir valstybės pajamų didinimo problema.” *Viešojo politika ir administravimas*, 7: 33–42.
- Stanaitis, S. and D. Česnavičius (2002) “Vilniaus miesto verslo teritorinės sklaidos žemėlapis. 1. Ekonominės veiklos rūšių pasiskirstymas Vilniaus mieste.” *Geografijos metraštis*, 35: 130–142.
- Stanaitis, S. and D. Česnavičius (2003) “Vilniaus miesto verslo teritorinės sklaidos žemėlapis. 2. Įmonių veikla ir verslo aplinka Vilniaus mieste.” *Geografijos metraštis*, 36 (1): 181–193.
- Stanaitis, S. and D. Česnavičius (2005) *Vilniaus miesto verslo teritorinės sklaidos žemėlapis. Rankraštis*. Vilnius.
- Stanaitis, S. and D. Česnavičius (2006) “Development and Economic Assessment of Operating Enterprises in Vilnius City in 1995–2005.” *Geografija*, 42 (1): 13–22.

Received October 23, 2006.

Резюме

Саулюс Станайтис, Дарюс Чеснавичюс

Экономическое развитие города Вильнюса и деловая среда в 1995–2005 годах

Первое комплексное исследование деловой среды и экономического развития города Вильнюса под названием «Территориальная карта распределения бизнеса в городе Вильнюсе» было завершено в 2002 году. Данная статья является продолжением этого исследования. В статье делается попытка оценить изменения, которые имели место в сфере экономической деятельности после 1999 года. База данных для изучения экономической активности предприятий была обновлена, что позволило выявить динамику экономической деятельности в Вильнюсе. В анализе были использованы две группы взаимодополняющих методов исследования – экономические и социальные методы.

Главные выводы исследования следующие:

1. За десять лет (1995–2005), быстро выросло число предприятий во всех секторах экономики. При этом динамика изменений в различных секторах была неодинаковой. Быстрее всего количество предприятий увеличивалось (относительно стартового положения) в секторах переработки сырья, производства топлива и энергии, компьютеров, в сферах коммуникаций, охраны здоровья, услуг, финансового посредничества и юридической деятельности. С точки зрения экономических особенностей, *Вильнюс стал лидером экономики обслуживания*. Так, 2170 индустриальных предприятий составляют только 8,6% от общего количества предприятий.
2. Самые высокие доходы характерны для Вильнюсских торговых предприятий, дающих более трети полного заявленного дохода. Финансовые и юридические предприятия занимают второе место. Предприятия основной городской экономической деятельности – предприятия по переработке сырья, производству топлива, энергии и обрабатывающая промышленность (11,6% и 9,4% соответственно), дающие пятую часть дохода, – занимают третью и четвертую позицию. Самое большое число рабочих мест создано в секторах торговли, обрабатывающей промышленности, образования, культуры и науки (более 10% от общего количества). Строительство, финансовое посредничество, транспорт и государственные учреждения дают 8–9% рабочих мест.
3. Выбор месторасположения для предприятий предопределен, главным образом, развитием деловой инфраструктуры, невысокой арендной платой, концентрацией бизнеса, а также плотностью населения. Учреждение компаний чаще всего связано с деловыми центрами, стратегической осью развития города и зоной реновации.
4. Деловая окружающая среда в Вильнюсе заслуживает удовлетворительной оценки. Это не очень хороший результат в условиях быстрого экономического развития города, а также учитывая его значение в Балтийском регионе. Следовательно, многие факторы, способствующие деловой активности, должны быть улучшены.
5. Предприниматели сталкиваются со многими внешними и внутренними факторами, создающими препятствия для коммерческого развития. Среди главных внешних препятствий они упоминают налоги, бюрократический аппарат, коррупцию и нехватку компетентной рабочей силы. Внешние препятствия, главным образом, связаны с финансами.

Kopsavilkums

Saulius Stanaitis, Darius Česnavičius

Viļņas pilsētas ekonomiskā attīstība un biznesa vide 1995. g. – 2005. g.

Pirmais kompleksais biznesa vides un ekonomiskās attīstības pētījums “Biznesa izvietojuma teritoriālā karte Viļņas pilsētā” tika pabeigts 2002. gadā. Dotais raksts ir šī pētījuma turpinājums. Raksta autori mēģina novērtēt izmaiņas, kuras ekonomiskajā darbībā notika pēc 1999. gada. Uzņēmumu ekonomiskās aktivitātes izpētei tika atjaunota datu bāze, kas parādīja ekonomiskās darbības dinamiku Viļņā. Analīzei tika izmantotas divas savstarpēji saistītās metožu grupas – ekonomiskās un sociālās metodes.

Svarīgākie pētījuma secinājumi ir šādi:

1. Desmit gadu laikā (1995–2005) visos ekonomikas sektoros strauji palielinājās uzņēmumu skaits. Tomēr izmaiņu dinamika dažādos sektoros nebija vienāda. Visvairāk uzņēmumu skaits palielinājās izejvielu pārstrādē, kurināmā un enerģijas ražošanā, informācijas un komunikāciju tehnoloģiju jomā, veselības aizsardzībā, kā arī pakalpojumu, finanšu un juridiskās darbības jomās. No ekonomisko īpatnību viedokļa raugoties, *Viļņa kļuva par pakalpojumu ekonomikas līderi*, jo 2170 industriālo uzņēmumu veido tikai 8,6% no uzņēmumu kopējā skaita.
2. Vislielākie ienākumi ir Viļņas tirdzniecības uzņēmumiem, kas dod vairāk nekā trešdaļu no visiem pieteiktajiem ienākumiem. Otrajā vietā ir juridiskie un finanšu uzņēmumi. Pilsētas ekonomiskās pamatdarbības uzņēmumi, kas nodarbojas ar izejvielu pārstrādi, enerģijas un kurināmā ražošanu, kā arī apstrādes rūpniecība (attiecīgi – 11,6% un 9,4%) veido piekto daļu no ienākumiem un ieņem trešo un ceturto pozīciju. Visvairāk darbavietu ir izveidots tirdzniecībā, apstrādes rūpniecībā, izglītības, kultūras un zinātnes jomās (vairāk nekā 10% no kopskaita). Celtniecība, finanšu starpniecība, transports un valsts iestādes veido 8–9% darbavietu.
3. Uzņēmumu atrašanās vietas izvēli galvenokārt nosaka biznesa infrastruktūras attīstības līmenis, neliela ires maksa, biznesa koncentrācija, ka arī iedzīvotāju blīvums. Kompānijas izvietojums saistīts ar lietišķajiem centriem, pilsētas attīstības stratēģisko asi un renovācijas zonu.
4. Viļņas pilsētas biznesa vidi var vērtēt kā apmierinošu, kas nav pārāk labs rezultāts pilsētas ātrās ekonomiskās attīstības apstākļos, kā arī ņemot vērā tās nozīmi Baltijas reģionā. Tāpēc daudzi lietišķo aktivitāti veicinošie faktori ir jāuzlabo.
5. Uzņēmējiem nākas saskarties ar daudziem ārējiem un iekšējiem šķēršļiem, kas traucē komercdarbību. Ārējie traucējošie faktori ir nodokļi, birokrātiskais aparāts, korupcija un kompetenta darbaspēka trūkums. Iekšējie faktori galvenokārt saistīti ar finansēm.

Jānis Vanags, Rovena Roba

SIEVIETES LATVIJAS SABIEDRĪBĀ – KVANTITATĪVIE UN KVALITATĪVIE DINAMIKAS ASPEKTI

Pētījumā par sievietēm Latvijas sabiedrībā tiek analizēts un vērtēts galvenokārt demogrāfisko un ekonomisko izmaiņu kvantitatīvais aspekts laika posmā no 1990. gada līdz 2004. gadam. Kopš 1990. gada sieviešu skaits samazinājies par 12,5%, bet kopējais iedzīvotāju skaita samazinājums valstī šajā laika posmā sasniedzis 13,2%. Sieviešu skaita samazināšanās tendenci nosaka divi svarīgākie faktori: iedzīvotāju mehāniskā kustība un negatīvais dabiskais pieaugums. Sieviešu skaita samazinājums dažādās vecuma grupās Latvijā var radīt nopietnas sociālas un ekonomiskas problēmas tuvākā un tālākā nākotnē.

Darba hipotēze: pēc 1990. gada sociāli ekonomiskajām un politiskajām pārmaiņām pilsētās un laukos sieviešu skaita samazināšanās tendencēm ir atšķirīgs saturs un negatīvās izpausmes, kas vērojamas saistībā ar sieviešu vecuma struktūru. Lai pārbaudītu izvirzīto hipotēzi, tiek noteikts šāds darba mērķis: izziņāt un izvērtēt sieviešu skaita galvenās kvantitatīvās un kvalitatīvās izmaiņas valstī laika posmā no 1990. gada līdz 2004. gadam un izstrādāt matemātiskos vienādojumus sieviešu skaita izmaiņu prognozēšanai.

Darbā izmantotas analīzes un sintēzes, indukcijas un dedukcijas un dinamikas rindu statistiskās pētījumu metodes.

Atslēgas vārdi: sieviete, vīrietis, demogrāfija, kvantitatīvie un kvalitatīvie rādītāji.

Ievads

Pēc neatkarības atgūšanas 1990. gadā Latvijas valsti, sabiedrību un katru ģimeni skārušas radikālas izmaiņas valsts politiskajā un ekonomiskajā sistēmā. Daudzi nebija gatavi pieņemt lielo izaicinājumu – kļūt politiski un ekonomiski brīvi, taču sociāli neaizsargāti. Pārmaiņas vairāk skāra sievietes, ko nosaka šādi svarīgākie sociāli ekonomiskie un kultūras aspekti:

- sieviete veic nozīmīgāko un smagāko darba daļu sabiedrības atražošanas procesā;
- sieviete tradicionāli uzņēmusies lielāko darba daļu ģimenē – ne tikai bērna kopšanā un audzināšanā. Nereti rūpes par bērniem tiek papildinātas ar gādību par savu vīru;
- aizņemtība ar ģimenes rūpēm un noslogotība algotā darbā daudzām sievietēm liedz iespēju papildināt augstāk apmaksātam darbam nepieciešamās profesionālās zināšanas un attīstīt praktiskās iemaņas. Rezultātā sievietes pret savu gribu un dabiskajām spējām zaudē konkurētspēju darba tirgū, salīdzinot ar vīriešiem.

Minētie aspekti rada sievietei nevienlīdzīgus apstākļus salīdzinājumā ar vīrieti, tāpēc lielu pārmaiņu laikā tas ietekmē sieviešu un vīriešu demogrāfiskos rādītājus.

Latvijas iedzīvotāju absolūtā skaita samazināšanās problēmas kļūst aktuālas ne tikai sabiedriskās domas veidošanās līmenī. Šiem jautājumiem pastiprinātu uzmanību veltījuši Latvijā ievērojami demogrāfijas un ekonomikas zinātnieki un jaunie pētnieki. Aplūkojot Latvijas lielāko augstskolu zinātniskos rakstus, kā arī citus zinātniskos izdevumus, tiek konstatēts, ka demogrāfijas problēmas tikušas pētītas vairāku zinātnieku darbos:

- Latvijas Universitātes profesors, Dr. habil. oec. Pēteris Zvidriņš savos darbos analizējis demogrāfiskos procesus Latvijā un Baltijā, iedzīvotāju politiku, darbaspēka problēmas un iedzīvotāju depopulācijas ietekmi uz tautsaimniecības attīstību (Zvidriņš 2004, 74.–104. lpp.; Zvidriņš un Vītoliņš 2005, 93.–114. lpp.);
- LZA EI vadošā pētniece, Dr. habil. oec. Pārsla Eglīte savās publikācijās lielu uzmanību veltījusi iedzīvotāju demogrāfijas izpētei saistībā ar politiskajām, sociālajām un ekonomiskajām norisēm valstī (Eglīte 2003^a, 96.–105. lpp.; 2003^b, 35.–36. lpp.; 2004, 30. lpp.);
- Dr. geogr. Zaiga Krišjāne no Latvijas Universitātes pētījusi iedzīvotāju un apdzīvojuma ģeogrāfiju, pilsētu ģeogrāfiju, iedzīvotāju mobilitāti, dzīves kvalitāti un jaunāko laiku iedzīvotāju migrācijas tendences Latvijā (Krišjāne, Bauls un Mežciema 2003, 79.–95. lpp., Krišjāne un Bauls 2005, 130.–148. lpp.);
- Latvijas Universitātes pasniedzējs Jāzevs Jankevics pievērsies dažādiem Latvijas iedzīvotāju demogrāfiskajiem aspektiem, ņemot vērā 2000. gada tautas skaitīšanas rezultātus (Jankevics 2002, 58.–61. lpp.);
- Latvijas Ārpolitikas institūta pētnieka Ivara Indāna galvenās pētnieciskās tēmas saistītas ar sabiedrisko procesu attīstību starptautisko attiecību kontekstā – sabiedrības integrācija, imigrācijas jautājumi Eiropas Savienības politikas ietvaros (Indāns un Roze 2005, 117.–129. lpp.).

Svarīgi atzīmēt, ka Latvijā publicētajos zinātniskajos rakstos lielākā uzmanība tiek veltīta iedzīvotāju (abu dzimumu) demogrāfiskajām problēmām un atsevišķiem darbaspēka kvalitatīvajiem aspektiem. Atsevišķos izdevumos analizētas sieviešu diskriminācijas problēmas darba tirgū, kā arī sieviešu veiksmes un neveiksmes uzņēmējdarbībā (*Sieviete uzņēmējdarbībā* 2003–2005). Līdz šim zinātnieki nav pievērsušies sieviešu populācijas izmaiņu tendencēm, šo tendenču kvantitatīviem un kvalitatīviem aspektiem saistībā ar ekonomiskās un politiskās sistēmas maiņu 1990. gadā.

Darba hipotēze – pēc 1990. gada sociāli ekonomiskajām un politiskajām pārmaiņām pilsētās un laukos sieviešu skaita samazināšanās tendences ir atšķirīgas, un tas izraisa negatīvas tendences sieviešu vecuma struktūrā.

Lai pārbaudītu izvirzīto hipotēzi, tiek noteikts šāds *darba mērķis* – izzināt un kvantitatīvi un kvalitatīvi izvērtēt sieviešu skaita nozīmīgākās izmaiņas valstī laika posmā no 1990. gada līdz 2004. gadam un izstrādāt matemātiskos vienādojumus sieviešu skaita izmaiņu prognozēšanai.

Darbā izmantotas analīzes un sintēzes, indukcijas un dedukcijas un dinamikas rindu statistiskās pētījumu metodes (Krastiņš un Ciemiņa 2003, 198.–209. lpp.).

Sieviešu kopējā skaita izmaiņu kvantitatīvais aspekts

Pētījumā par sievietēm Latvijas sabiedrībā tiek analizēti un vērtēti galvenokārt demogrāfisko un ekonomisko izmaiņu kvantitatīvie rādītāji salīdzinoši lielā laika posmā – no 1990. gada līdz 2004. gadam. Relatīvi lielais pārskata periods izraudzīts, pamatojoties uz šādiem apsvērumiem:

- kvantitatīvās un kvalitatīvās demogrāfiskās izmaiņas sabiedrībā parasti notiek samērā lēni;

- revolucionāri pārkārtojumi sabiedrībā parasti būtisku ietekmē sabiedrības kvantitatīvos un kvalitatīvos rādītājus;
- valsts sociālā un ekonomiskā politika dažādā veidā ietekmē sievietes un vīrieša dzīves kvalitāti pilsētās un laukos, valstī kopumā, ņemot vērā neviendabīgo sociālo un ekonomisko lomu sadalījumu starp sievietēm un vīriešiem. Šīs atšķirības un to demogrāfiskās sekas iespējams konstatēt tikai ilgākā laika periodā.

Pirmajā tabulā iekļauta informācija par sieviešu skaita kvantitatīvajām un kvalitatīvajām izmaiņām.

1. tabula

Sieviešu skaita izmaiņu rādītāji Latvijā no 1990. g. līdz 2004. g.

Gads	Visi iedzīvotāji	no tiem sievietes			
		skaits	% pret iepriekšējo gadu	% pret 1990. gadu	īpatsvars %
1990	2 663 151	1 424 657	99,80	100,00	53,50
1991	2 650 581	1 418 048	99,54	99,54	53,50
1992	2 614 338	1 400 666	98,77	98,32	53,58
1993	2 563 290	1 376 172	98,25	96,60	53,69
1994	2 520 742	1 355 831	98,52	95,17	53,79
1995	2 485 056	1 338 497	98,72	93,95	53,86
2000	2 372 985	1 280 114	99,29	89,85	53,95
2001	2 355 011	1 270 527	99,25	89,18	53,95
2002	2 338 624	1 262 037	99,33	88,59	53,96
2003	2 325 342	1 254 645	99,41	88,07	53,96
2004	2 312 819	1 247 192	99,41	87,54	53,93

Avots: LR CSP 2004. gada dati (*Demogrāfija 2004*. Rīga, 2005) un autoru aprēķinu rezultāti.

Kā redzams no 1. tabulā ietvertās informācijas, pētāmajā periodā sieviešu skaits samazinājies par 12,5%, kaut gan iedzīvotāju skaits samazinājies par 15,2%. No tā izriet, ka pastāvīgo iedzīvotāju skaits valstī sarucis galvenokārt, samazinoties vīriešu skaitam.

Sieviešu īpatsvars sabiedrībā pētāmajā periodā mainījies nenozīmīgi – palielinājies tikai par 0,43%. Taču šīs nelielās izmaiņas tikai pasliktina sieviešu demogrāfisko, sociālo un ekonomisko stāvokli sabiedrībā. Par to liecina valsts iedzīvotāju dabiskā pieauguma izteikti negatīvā tendence, sākot ar 1991. gadu, kura 2004. gadā sasniedza minus 11 690 cilvēku.

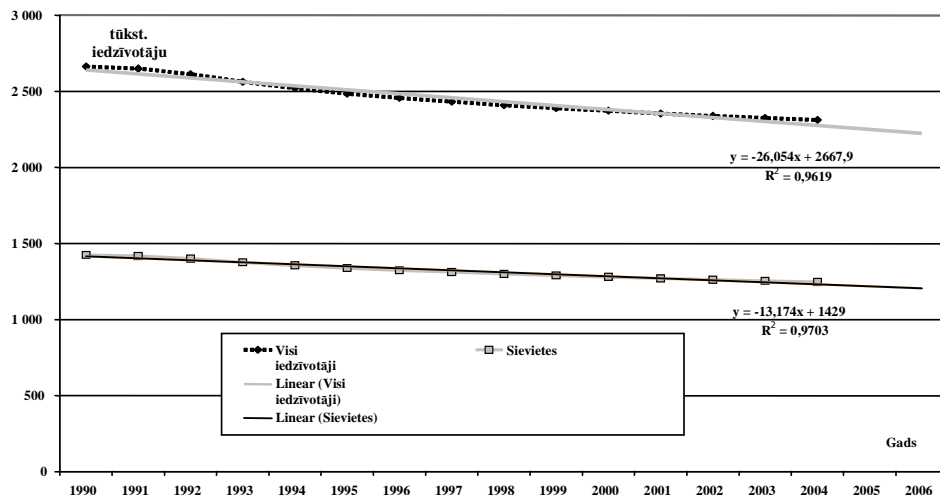
Lai analizētu un izvērtētu sieviešu skaita samazināšanos pa gadiem, tiek konstruēts attiecīgās dinamiskās rindas grafiskais modelis 1. attēlā, kurš atspoguļo izmaiņu būtību.

Kā redzams 1. attēlā, sieviešu skaita samazināšanās tendence pētāmajā periodā ir relatīvi izlīdzināta un samērā precīzi atbilst lineārajai funkcijai.

Sieviešu skaita izmaiņu rakstura salīdzināšanai 1. attēlā iekļauta visu iedzīvotāju skaita samazināšanās tendence grafiskā un matemātiskā formā. Attēlā redzams, ka abas līknes atspoguļo līdzīgas tendences, kuras atbilst lineāra vienādojuma formai.

1. attēls

Sieviešu skaita izmaiņu tendences Latvijā, 1990.–2006. g.

Autoru izveidotais grafiskais modelis.

Sieviešu skaita izmaiņu tendenci var raksturot ar šādu vienādojumu:

$$y = -13,174x + 1429 \quad \text{un} \quad R^2 = 0,9703 \quad (1),$$

bet visu iedzīvotāju skaita dinamikas tendenci – ar šādu vienādojumu:

$$y = -26,054x + 2667,9 \quad \text{un} \quad R^2 = 0,9619 \quad (2).$$

Abu dinamisko rindu tendenci raksturojošie vienādojumi visai precīzi atbilst faktiskajai izmaiņu tendencei. Par to liecina dispersijas koeficients R^2 , kurš abos gadījumos lielāks par 0,96.

Tāpēc abi minētie vienādojumi izmantojami sieviešu skaita tālāku izmaiņu prognozēšanai, lai iegūtu precīzus rezultātus.

Lai precīzāk izsekotu sieviešu skaita dinamikas tendencēm, tiek analizētas sieviešu skaita izmaiņas pilsētās un laukos. Informācija par sieviešu skaita izmaiņām pilsētās apkopota 2. tabulā.

Tabulā iekļautie aprēķinu rādītāji liecina, ka sieviešu skaits pilsētās samazinājies par 13,2%, bet visu iedzīvotāju skaits pilsētās samazinājies par 14,9%. Šāda tendence izskaidrojama ar vīriešu skaita apsteidzošu samazināšanos salīdzinājumā ar sieviešu skaita izmaiņām.

Pētāmajā periodā nelielas pārmaiņas notikušas Rīgas pilsētā, kurā 2004. gadā dzīvoja 33% no visiem valsts iedzīvotājiem, bet 1990. gadā – 34% (*Demogrāfija 2004. Rīga, 2005*). Dati par sieviešu skaita izmaiņu dinamiku Rīgas pilsētā apkopoti 3. tabulā.

2. tabula

Sieviešu skaita dinamika Latvijas pilsētās, 1990.–2004. g.

Gads	Visi pilsētu iedzīvotāji	no tiem sievietes			
		skaits	īpatsvars %	% pret 1990. gadu	% pret iepriekšējo gadu
1990	1 845 017	995 220	53,94	100,00	99,90
1991	1 834 890	990 387	53,98	99,51	99,51
1992	1 800 734	973 913	54,08	97,86	98,34
1993	1 764 009	956 649	54,23	96,12	98,23
1994	1 737 414	944 747	54,38	94,93	98,76
1995	1 708 715	931 339	54,51	93,58	98,58
2000	1 614 159	886 437	54,92	89,07	99,08
2001	1 599 272	878 913	54,96	88,31	99,15
2002	1 586 220	872 604	55,01	87,68	99,28
2003	1 576 965	867 941	55,04	87,21	99,47
2004	1 570 406	864 324	55,04	86,85	99,58

Avots: LR CSP 2004. gada dati (*Demogrāfija 2004*. Rīga, 2005) un autoru aprēķinu rezultāti.

3. tabula

Sieviešu skaita izmaiņu dinamika Rīgas pilsētā, 1990.–2004. g.

Gads	Visi Rīgas iedzīvotāji	no tiem sievietes			
		skaits	īpatsvars %	% pret 1990. gadu	% pret iepriekšējo gadu
1990	904 795	490 518	54,21	100,00	99,49
1991	895 098	485 788	54,27	99,04	99,04
1992	876 699	477 155	54,43	97,28	98,22
1993	853 605	466 465	54,65	95,10	97,76
1994	834 270	457 451	54,83	93,26	98,07
1995	817 580	449 578	54,99	91,65	98,28
1996	804 060	443 015	55,10	90,32	98,54
1997	792 280	437 114	55,17	89,11	98,67
1998	781 310	431 541	55,23	87,98	98,73
1999	771 195	426 445	55,30	86,94	98,82
2000	761 504	421 346	55,33	85,90	98,80
2001	751 892	416 272	55,36	84,86	98,80
2002	743 195	412 044	55,44	84,00	98,98
2003	737 237	409 048	55,48	83,39	99,27
2004	733 502	406 923	55,48	82,96	99,48

Avots: LR CSP 2004. gada dati (*Demogrāfija 2004*. Rīga, 2005) un autoru aprēķinu rezultāti.

Kā liecina 3. tabulā apkopotie rādītāji, sieviešu skaita izmaiņu galvenā tendence Rīgas pilsētā atbilst tendencei visā valstī – sieviešu skaits samazinājies par 17%, lai arī sociāli ekonomiskie rādītāji Rīgā ir labāki nekā valstī kopumā. Iedzīvotāju skaita samazināšanos par 19% Rīgas pilsētā galvenokārt ietekmēja mehāniskā pieauguma izteikti negatīvā tendence, kura lielākā mērā skārusi vīriešus. Tādējādi var izdarīt šādus secinājumus:

- iedzīvotāju skaita samazināšanās Rīgas pilsētā visumā atbilst iedzīvotāju skaita samazināšanās tendencei valstī;
- Rīgas pilsētā iedzīvotāju skaita samazināšanās galvenais iemesls ir iedzīvotāju mehāniskā kustība, bet valstī – iedzīvotāju negatīvais dabiskais pieaugums.

Valstī joprojām pastāv vērā ņemamas sociāli ekonomisko apstākļu atšķirības starp pilsētām un laukiem. Šīs atšķirības arī ietekmē sieviešu dzīves un darba apstākļus. Tāpēc varētu izvērtēt pārmaiņas, kas notikušas sieviešu populācijā lauku apvidū. Informācija par šīm pārmaiņām apkopota 4. tabulā.

4. tabula

Sieviešu skaita izmaiņas Latvijas laukos, 1990.–2004. g.

Gads	Visi lauku iedzīvotāji	no tiem sievietes			
		skaits	īpatsvars %	% pret 1990. gadu	% pret iepriekšējo gadu
1990	818 134	429 437	52,49	100,00	99,58
1991	815 691	427 661	52,43	99,59	99,59
1992	813 604	426 753	52,45	99,37	99,79
1993	799 281	419 523	52,49	97,69	98,31
1994	783 328	411 084	52,48	95,73	97,99
1995	776 341	407 158	52,45	94,81	99,04
2000	758 826	393 677	51,88	91,67	99,75
2001	755 739	391 614	51,82	91,19	99,48
2002	752 404	389 433	51,76	90,68	99,44
2003	748 377	386 704	51,67	90,05	99,30
2004	742 413	382 868	51,57	89,16	99,01

Avots: LR CSP 2004. gada dati (*Demogrāfija 2004*. Rīga, 2005) un autoru aprēķinu rezultāti.

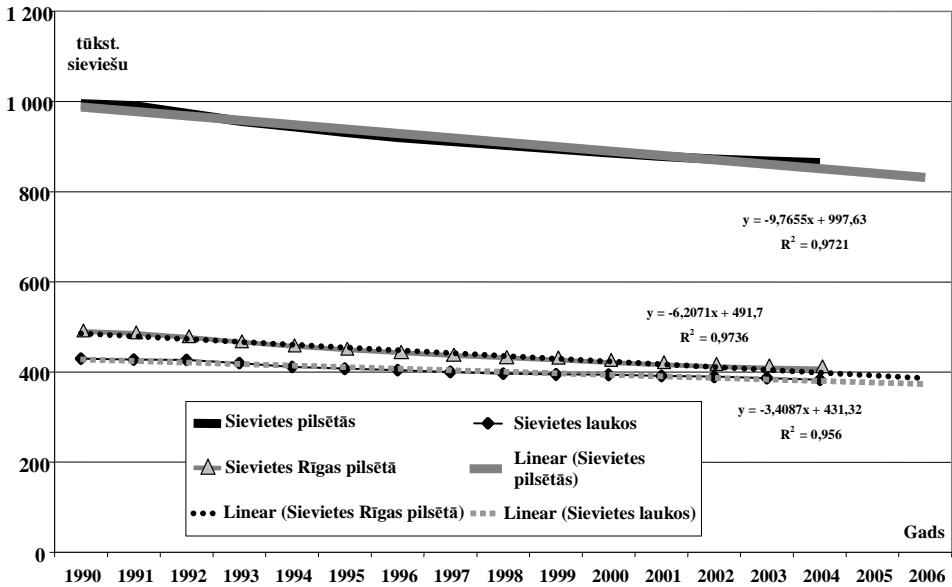
Sieviešu skaits laukos pētāmajā periodā samazinājies mazākā mērā – par 10,8%, salīdzinājumā ar pilsētām. Par to liecina 4. tabulā iekļautie rādītāji. Šajā laikā kopējais iedzīvotāju daudzums laukos samazinājies par 9%. Situāciju varētu izskaidrot šādi:

- laukos sievietēm, salīdzinājumā ar vīriešiem, izdevās labāk pielāgoties jaunajiem sociāli ekonomiskajiem apstākļiem;
- laukos dzīvojošo vīriešu populācijas straujāka samazināšanās saistīta ar vīriešu vidējā dzīves ilguma samazināšanos salīdzinājumā ar laukos dzīvojošajām sievietēm, kā arī ar vīriešu centieniem doties uz pilsētām vai citām valstīm labāk atalgota darba meklējumos.

Lai precīzāk izsekotu sieviešu izmaiņu tendencēm laukos un pilsētās, tiek izveidots attiecīgo dinamisko rindu grafiskais un matemātiskais modelis, kas parādīts 2. attēlā.

2. attēls

Sieviešu skaita izmaiņu tendences pilsētās un laukos Latvijā, 1990.–2006. g.

Autoru izveidotie grafiskie modeļi.

2. attēlā iekļautajiem visu dinamisko rindu grafiskajiem modeļiem raksturīga lineāra negatīvas attīstības tendence, kuru var raksturot ar šādiem vienādojumiem:

- sieviešu skaita izmaiņu tendence pilsētās:

$$y = -9,7655x + 997,63 \quad \text{un} \quad R^2 = 0,9721 \quad (3),$$

- sieviešu skaita izmaiņu tendence Rīgas pilsētā:

$$y = -6,2071x + 491,7 \quad \text{un} \quad R^2 = 0,9736 \quad (4),$$

- sieviešu skaita izmaiņu tendence laukos:

$$y = -3,4087x + 431,32 \quad \text{un} \quad R^2 = 0,956 \quad (5).$$

Arī šajā gadījumā sieviešu skaita izmaiņu tendence visai precīzi atbilst lineārajai funkcijai. Par to liecina dispersijas koeficienta R^2 augstā vērtība, kura visos gadījumos augstāka par 0,95. Tas ļauj pēdējos 3 vienādojumus izmantot sieviešu skaita izmaiņu prognozēšanai pilsētās, Rīgā un laukos, iegūstot precīzus rezultātus.

Sieviešu skaita izmaiņu kvalitatīvie aspekti

Sieviešu skaita kvalitatīvo izmaiņu raksturošanai tiek izmantotas sieviešu skaita strukturālās izmaiņas pētāmajā periodā. Par robežšķirtni šoreiz tiek izmantots sieviešu darbības vecums Latvijā no 15 līdz 75 gadiem (*Demogrāfija 2004*. Rīga, 2005). Informācija par sieviešu skaita kvalitatīvajām izmaiņām apkopota 5. tabulā.

5. tabula

Sievietes pirms- un pēcdarbspējas vecumā Latvijā: strukturālās izmaiņas, 1990.–2004. g.

Gads	pirmsdarbspējas vecumā			pēcdarbspējas vecumā		
	skaits	īpatsvars %	% pret iepriekšējo gadu	skaits	īpatsvars %	% pret iepriekšējo gadu
1990	297 598	49,01	99,99	400 571	72,34	100,24
1991	296 432	48,96	99,61	399 536	72,31	99,74
1992	295 724	49,02	99,76	402 451	71,29	100,73
1993	270 683	49,00	91,53	403 309	71,09	100,21
1994	262 850	49,01	97,11	404 596	71,12	100,32
1995	255 711	49,00	97,28	404 878	71,38	100,07
2000	209 100	48,85	95,41	377 556	68,47	93,25
2001	200 307	48,88	95,79	364 763	68,89	96,61
2002	190 802	48,86	95,25	363 893	68,64	99,76
2003	182 061	48,86	95,42	348 813	69,17	95,86
2004	174 198	48,86	95,68	347 340	68,80	99,58

Avots: LR CSP 2004. gada dati (*Demogrāfija 2004*. Rīga, 2005) un autoru aprēķinu rezultāti.

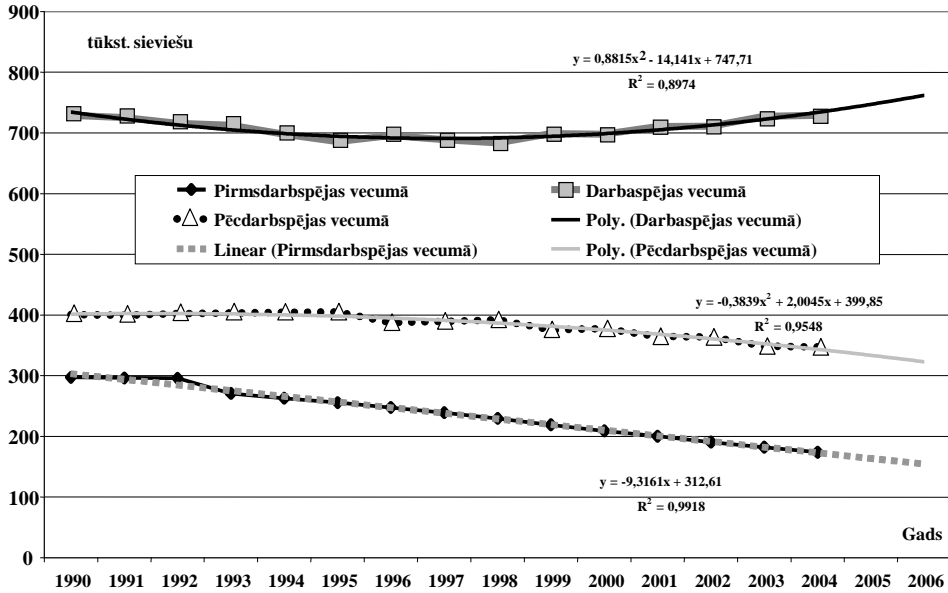
Pētāmajā periodā sieviešu skaits pirmsdarbspējas vecumā samazinājies par 41,5%, bet pēcdarbspējas vecumā – par 13,3%. Tā rezultātā sieviešu īpatsvars samazinājās no 49% līdz 48,9% iedzīvotāju vidū pirmsdarbspējas vecumā un pēcdarbspējas vecumā esošo iedzīvotāju vidū no 72,3% līdz 68,8%. No tā tiek izdarīti šādi secinājumi:

- sabiedrībā ievērojami palielinājies sieviešu skaits grupā “pēcdarbspējas vecums”;
- krasais sieviešu skaita samazinājums pirmsdarbspējas vecumā var radīt nopietnas problēmas, kas saistītas ar sabiedrības novecošanos – augstais mirstības līmenis, zems dzimstības līmenis, sociālo maksājumu apgrūtinājumi.

Sieviešu skaita izmaiņu kvalitatīvās tendences parādītas 3. attēlā, kurā iekļauti attiecīgo dinamisko rindu grafiskie un matemātiskie modeļi.

3. attēls

Sieviešu skaita kvalitatīvo izmaiņu tendences

Autoru izveidotie grafiskie modeļi.

3. attēlā iekļautajos modeļos redzams, ka sieviešu skaita izmaiņām darbaspējas vecumā un pēcdarbaspējas vecumā ir otrās pakāpes parabolas raksturs, bet pirmsdarbaspējas vecumā – ir lineārs raksturs. Minēto tendenču raksturošanai var izmantot šādus matemātiskos vienādojumus:

- sieviešu skaita izmaiņas darbaspējas vecumā:

$$y = 0,8815x^2 - 14,141x + 747,71 \quad \text{un} \quad R^2 = 0,8974 \quad (6),$$

- sieviešu skaita izmaiņas pēcdarbaspējas vecumā

$$y = -0,3839x^2 + 2,0045x + 399,85 \quad \text{un} \quad R^2 = 0,9548 \quad (7),$$

- sieviešu skaita izmaiņas pirmsdarbaspējas vecumā:

$$y = -9,3161x + 312,61 \quad \text{un} \quad R^2 = 0,9918 \quad (8).$$

Iepriekšējie 3 vienādojumi visai precīzi raksturo sieviešu skaita kvalitatīvo izmaiņu raksturu. Par to liecina dispersijas koeficienta R^2 vērtība, kura visos gadījumos ir lielāka par 0,89. Tas nozīmē, ka 6., 7. un 8. vienādojumi izmantojami sieviešu skaita izmaiņu prognozēšanai, lai iegūtu precīzus rezultātus.

Sieviešu skaita kvalitatīvo izmaiņu tendenču raksturošanai tiek izmantoti demogrāfiskās slodzes rādītāji. Rādītāji par demogrāfisko slodzi izmaiņām pirms- un pēcdarbaspējas vecumā esošajām sievietēm apkopoti 6. tabulā.

6. tabula

Demogrāfiskā slodze sievietēm Latvijā, 1990.–2004. g.

Gads	Pirmsdarbības vecumā				Pēcdarbības vecumā			
	Kopā	t.sk. sievietes			Kopā	t.sk. sievietes		
		skaitis	%	pieaugums gadā, %		skaitis	%	pieaugums gadā, %
1990	403	198	49,13		368	266	72,28	
1991	404	198	49,01	0,00	368	266	72,28	0,00
1992	409	200	48,90	1,01	383	273	71,28	2,63
1993	377	185	49,07	-7,50	387	275	71,06	0,73
1994	374	183	48,93	-1,08	396	282	71,21	2,55
1995	370	181	48,92	-1,09	402	287	71,39	1,77
2000	305	149	48,85	-4,49	393	269	68,45	0,75
2001	287	140	48,78	-6,04	372	256	68,82	-4,83
2002	274	134	48,91	-4,29	372	255	68,55	-0,39
2003	256	125	48,83	-6,72	347	240	69,16	-5,88
2004	245	120	48,98	-4,00	346	238	68,79	-0,83
2005	232	113	48,71	-5,83	333	226	67,87	-5,04

Avots: LR CSP 2005.gada dati (*Demogrāfija 2005*. Rīga, 2006) un autoru aprēķinu rezultāti.

6. tabulā apkopotie rādītāji liecina, ka pirmsdarbības vecumā esošo sieviešu demogrāfiskā slodze palielinājusies par 42,5%, bet pēcdarbības vecumā – par 9,5%. Tā rezultātā sieviešu īpatsvars pirmsdarbības vecumā esošo iedzīvotāju vidū samazinājās par 0,4%, bet pēcdarbības vecumā – par 4,4%. Tas apstiprina iepriekš izdarītos secinājumus par negatīva rakstura kvalitatīvām pārmaiņām sieviešu skaita struktūrā, kuras rada nepieciešamību palielināt valsts izdevumus sociālajiem maksājumiem sievietēm pēcdarbības vecumā.

Sabiedrības vispārējo labklājības stāvokli var raksturot pēc prognozētā mūža ilguma. Šo rādītāju statistiski atspoguļo dažādos cilvēka mūža posmos, bet šajā pētījumā:

- pēc piedzimšanas;
- sasniedzot 15 gadu vecumu;
- sasniedzot 65 gadu vecumu.

Darba autori salīdzināšanai izvēlējās 3 attīstītākās Eiropas valstis ar lielāko sieviešu dzīves ilgumu un tuvākā reģiona valstis – Baltkrieviju, Krieviju un Ukrainu, kā arī Baltijas valstis.

Informācija par sieviešu dzīves ilgumu apkopota 7. tabulā.

Kā redzams no 7. tabulā apkopotās informācijas par sieviešu paredzamo mūža ilgumu dažādās vecuma grupās Baltijas valstīs, jaundzimušajām meitenēm tiek prognozēts aptuveni vienāds mūža ilgums – 77 gadu robežās. Taču Latvija šajās prognozēs ieņem pēdējo vietu – ar mazāko prognozēto sieviešu dzīves ilgumu visās vecuma grupās.

7. tabula

Vidējais paredzamais mūža ilgums sievietēm dažādās valstīs 2004. gadā

Valsts	sieviešu mūža ilgums			salīdzinājumā ar vīriešiem, %		
	pie dzimstot	15 gados	65 gados	pie dzimstot	15 gados	65 gados
Ekonomiski attīstītākajās Eiropas valstīs						
Francija	83	68,4	21,4	109,5	111,6	125,1
Spānija	83,6	69	21,3	108,7	110,6	123,1
Zviedrija	82,4	67,8	20,3	105,8	107,1	119,4
Tuvākā reģiona valstīs						
Baltkrievija	74,7	60,4	15,7	119,1	124,3	140,2
Krievija	72	58,2	14,6	122,4	129,0	141,7
Ukraina	74,1	60,1	15,6	118,4	122,9	132,2
Baltijas valstīs						
Latvija	76,9	62,8	17,8	116,7	120,5	145,9
Lietuva	77,9	63,6	18,1	117,1	121,6	136,1
Igaunija	77,2	63,3	17,8	115,1	119,2	138,0

Avots: LR CSP 2004.gada dati (*Demogrāfija 2004*. Rīga, 2005) un autoru aprēķinu rezultāti.

Baltijas valstīs prognozētais sieviešu dzīves ilgums visās vecuma grupās par 2,2 līdz 2,4 gadiem jeb par 3,5% līdz 11,8% no Latvijas līmeņa pārsniedz prognozēto mūža ilgumu lielākajās Eiropas Ziemeļaustrumu valstīs – Ukrainā un Baltkrievijā. Krievija no šīm valstīm atpaliek par 2 gadiem visās vecuma grupās.

Taču salīdzinot Latviju ar ES attīstītākajām valstīm ar ilgāko mūža garumu, tiek konstatēts, ka mūsu valstī jaundzimušajām meitenēm būs lemts dzīvot vidēji par 6 gadiem jeb 7,5% mazāk nekā Francijā un 5,5 gadiem mazāk nekā Zviedrijā. Meitenēm, kuras sasniegušas 15 gadus, tiek prognozēts nodzīvot vidēji par 5,6 gadiem jeb 8,2% mazāk nekā Francijā un 5 gadiem mazāk nekā Zviedrijā. Savukārt sievietēm, kuras 2004. gadā bija sasniegušas 65 gadu vecumu, tiek prognozēts nodzīvot vidēji 17,8 gadus. Tas ir par 3,6 gadiem jeb 18% mazāk nekā Francijā un 12,3% mazāk nekā Zviedrijā.

Aprēķinu rezultāti liecina, ka palielinoties vecumam, Latvijā dzīvojošo sieviešu prognozētā mūža ilgums samazinās, salīdzinājumā ar Franciju un Zviedriju – ES valstīm, kur sieviešu mūžs ir lielākais Eiropas kontinentā.

Salīdzinot sieviešu un vīriešu prognozēto mūža ilgumu dažādās vecuma grupās, tiek konstatēts, ka sievietes demogrāfiskā ziņā dominē visās vecuma grupās – jaundzimušām meitenēm tiek prognozēts nodzīvot par 11 gadiem jeb 16,7% vairāk nekā jaundzimušiem zēniem. Piecpadsmit gadu vecumā šis rādītājs jau sasniedz 20,5%, bet 65 gados – 45,9%. Tas nozīmē, ka sieviešu pārsvars sabiedrībā palielināsies arī turpmāk. Salīdzinot vīriešu prognozēto mūža ilgumu pēc 65 gadiem ar pārējām 7. tabulā iekļautajām valstīm, jākonstatē, ka Latvija izceļas pārējo valstu vidū ar prognozēto vīriešu mūža ilgumu pēc 65 gadu sasniegšanas – tikai 12,2 gadi jeb 5,6 gadu mazāk nekā sievietēm. Tas ir zemākais rādītājs ne tikai pārējo Baltijas valstu vidū, bet zemākais arī salīdzinājumā ar Krieviju, Baltkrieviju un Ukrainu, nemaz nerunājot par Franciju

un Zviedriju. Tas kvantitatīvi un kvalitatīvi ietekmē darbaspēka resursus, radot dažādas ekonomiskas un sociālas problēmas.

Kāpēc izveidojusies šāda situācija, kad sievietēm prognozētais mūža ilgums palielinās visās vecuma grupās salīdzinājumā ar vīriešu mūža ilgumu? Detalizēti uz šo jautājumu varētu atbildēt, veicot speciālu zinātnisko pētījumu, taču sieviešu un vīriešu atšķirīgais mūža ilgums liecina par nopietnām demogrāfiskām problēmām sabiedrībā un vīriešiem kaitīgu apstākļu izveidošanos, kurus viņi nav spējuši un nespēj pārvarēt.

Secinājumi

1. Laika posmā kopš 1990. gada sieviešu skaits samazinājies par 12,5%, bet kopējais iedzīvotāju samazinājums valstī šajā laika posmā sasniedzis 13,2%. Sieviešu skaita samazināšanās tendenci nosaka divi svarīgākie faktori – iedzīvotāju mehāniskā kustība un negatīvais dabiskais pieaugums.
2. Sieviešu skaita samazināšanās tendence lielā mērā atbilst lineāra vienādojuma funkcijai $y = -13,174x + 1429$, kas izmantojama sieviešu skaita izmaiņu prognozēšanai ar lielu precizitāti. Par to liecina dispersijas koeficienta augstā absolūtā vērtība $R^2 = 0,9703$.
3. Salīdzinot sieviešu skaita samazināšanās tendenci ar visu iedzīvotāju skaita samazināšanos valstī, tiek konstatēts, ka iedzīvotāju skaita samazināšanās tendencei ir straujāks raksturs salīdzinājumā ar sieviešu skaita samazināšanās tendenci. Tas tiek skaidrots ar sieviešu spēju straujāk un efektīvāk pielāgoties sociālo un ekonomisko apstākļu izmaiņām salīdzinājumā ar vīriešiem.
4. Sieviešu skaita samazināšanās tendence pilsētās būtībā atbilst sieviešu skaita samazināšanās tendencei visā valstī. Par to liecina šo dinamisko rindu korelatīvās salīdzināšanas rezultāti. Korelācijas koeficients šajā gadījumā uzrāda vērtību 0,9996. Tas jāvērtē kā tieša, funkcionāla pētāmo rādītāju sakarība.
5. Pētījuma rezultāti liecina, ka sieviešu skaits laukos pētāmajā periodā, salīdzinājumā ar pilsētām, samazinājies mazāk – par 10,8%, kaut gan kopējais iedzīvotāju daudzums laukos šajā laika posmā samazinājies par 9%. Sieviešu skaita samazinājums laukos saistīts ar negatīvo dabisko pieaugumu, bet pilsētās šo izmaiņu tendenci lielākā mērā nosaka iedzīvotāju mehāniskā kustība.
6. Sieviešu skaits pirmsdarbaspējas vecumā pētāmajā periodā samazinājies par 41,5%, bet pēcdarbaspējas vecumā – par 13,3%. Rezultātā sieviešu īpatsvars darbaspējas vecuma iedzīvotāju vidū samazinājās līdz 48,9%, un pēcdarbaspējas vecumā esošo iedzīvotāju vidū samazinājums vērojams līdz 68,8%. Krasais sieviešu skaita samazinājums pirmsdarbaspējas vecumā var radīt nopietnas sociālas un ekonomiskas problēmas tuvākā un tālākā nākotnē – dzimstības samazināšanās draudi, sociālo maksājumu grūtības.
7. Demogrāfiskās slodzes rādītāji uzskatāmi parāda sieviešu skaita kvalitatīvo izmaiņu būtību. Pirmsdarbaspējas vecumā esošo sieviešu demogrāfiskā slodze pētāmajā periodā palielinājusies par 42,5%, bet pēcdarbaspējas vecumā – par 9,5%. Tas apstiprina iepriekš izdarītos secinājumus par negatīvajām kvalitatīvajām pārmaiņām sieviešu skaita struktūrā, kuras rada nepieciešamību palielināt valsts

izdevumus sociālajiem maksājumiem dzimstības veicināšanai un ģimenes materiālajam atbalstam.

8. Salīdzinot prognozēto sieviešu dzīves ilgumu dažādos vecumos Baltijas valstīs, konstatēts, ka Latvijā tiek prognozēts mazākais dzīves ilgums salīdzinājumā ar Lietuvu un Igauniju visās sieviešu vecuma grupās, kaut gan atšķirības ir salīdzinoši nelielas – 2,2 gadu robežās.
9. Pētījuma rezultāti liecina, ka, palielinoties vecumam, Latvijā dzīvojošo sieviešu prognozētā mūža ilgums strauji samazinās, salīdzinājumā ar Franciju un Zviedriju. Salīdzinot sieviešu un vīriešu prognozēto mūža ilgumu dažādās vecuma grupās, tiek konstatēts, ka sievietes demogrāfiskā ziņā dominē visās vecuma grupās – jaundzimušām meitenēm tiek prognozēts nodzīvot par 16,7% gadu vairāk nekā jaundzimušajiem zēniem.

Bibliogrāfija

Eglīte, P. (2003^a) “Iedzīvotāju ataudzes atšķirības Latvijas reģionos.” Grām.: *Latvijas Ģeogrāfijas biedrības zinātnisko darbu krājums: Ģeogrāfiski raksti, XI*. Rīga: LĢB.

Eglīte, P. (2003^b) “Latvijas iedzīvotāju izvietojuma prognozēšanas problēmas.” Grām.: *LU 61. zinātniskā konference: Ģeogrāfija*. Rīga: LU.

Eglīte, P. (2004) “Iedzīvotāju sastāva īpatnības Rīgas centrā un priekšpilsētās.” Grām.: *LU 62. zinātniskā konference: Ģeogrāfija*. Rīga: LU.

Indāns, I. un M. Roze (2005) “Latvijas migrācijas politika pēc Eiropas Savienības paplašināšanās.” Grām.: *Demogrāfiskā situācija šodien un rīt*. Rīga: Zinātne. (Stratēģiskās analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti, Nr. 3 (4)/2005).

Jankevics, J. (2002) “Iedzīvotāju demogrāfiskā situācija Latvijā (pēc 2000. gada skaitīšanas materiāliem).” Grām.: *LU 60. zinātniskā konference: Ģeogrāfija*. Rīga: LU.

Krastiņš, O. un I. Ciemiņa (2003) *Dinamikas rindas: Statistika: Mācību grāmata augstskolām*. Rīga: LR CSP.

Krišjāne, Z. un A. Bauls (2005) “Migrācijas reģionālās iezīmes Latvijā.” Grām.: *Demogrāfiskā situācija šodien un rīt*. Rīga: Zinātne. (Stratēģiskās analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti Nr. 3 (4)/2005).

Krišjāne, Z., A. Bauls un G. Mežciema (2003) “Pilsētvides vērtējums dažādos Rīgas rajonos.” Grām.: *Latvijas Ģeogrāfijas biedrības zinātnisko darbu krājums: Ģeogrāfiski raksti, XI*. Rīga: LĢB.

Demogrāfija 2004 (2005) Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde.

Demogrāfija 2005 (2006) Rīga: LR Centrālā statistikas pārvalde.

Sieviete uzņēmējdarbībā: kvantitatīvais pētījums (2003–2005) Rīga: s/o “Lidere” un “Latvijas fakti”.

Zvidriņš, P. (2004) “Depopulācija.” Grām.: *Nacionālās intereses: formulējuma meklējumos*. Rīga: Zinātne. (Stratēģiskās analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti Nr. 1/2004).

Zvidriņš, P. un E. Vitoliņš (2005) “Ielūkosimies nākotnē: jaunākās demogrāfiskās prognozes.” Grām.: *Demogrāfiskā situācija šodien un rīt*. Rīga: Zinātne. (Stratēģiskās analīzes komisija. Zinātniski pētnieciskie raksti Nr. 3 (4)/2005).

Summary

Jānis Vanags, Rovenā Roba

Women in the Latvian Society: Quantitative and Qualitative Aspects of Dynamics

The research on women in Latvia analyses and evaluates the quantitative aspects of demographic and economic changes in 1990–2004. Since 1990, the number of women in Latvia has decreased by 12.5%; meanwhile, the overall decrease in the number of the population of Latvia has reached 13.2% in this period of time. Two major factors determine the decrease in the number of women in Latvia – mechanic movement of people and the negative natural increase. The decrease in the number of women in different age groups can cause serious social and economic problems in the nearest, as well as in the distant future.

The hypothesis of the research is as follows: the decrease in the number of women due to the socio-economic and political changes since 1990 has been different in towns and in the countryside of Latvia; the negative manifestations of this tendency can be observed in the age structure of women. In order to verify the hypothesis, the authors of the article investigate and evaluate quantitative and qualitative aspects of the principal changes in the number of women in Latvia during 1990–2004, as well as formulate mathematic equations in order to forecast the changes in the number of women.

The methods used in the work are as follows: analysis and synthesis, induction and deduction, as well as the statistic methods of time series research.

Резюме

Янис Ванэгс, Ровена Роба

Женщины в латвийском обществе: количественные и качественные аспекты динамики

В исследовании о женщинах в латвийском обществе анализируется и оценивается, главным образом, количественный аспект демографических и экономических изменений в период с 1990 года по 2004 год. Начиная с 1990 года, число женщин в Латвии уменьшилось на 12,5%, а общее уменьшение числа жителей в государстве за это время достигло 13,2%. Тенденцию уменьшения численности женщин определяют два важнейших фактора – механическое движение и негативный естественный прирост населения. Уменьшение числа женщин в разных возрастных группах может привести к серьезным социальным и экономическим проблемам в Латвии как в ближайшем, так и в отдаленном будущем.

Гипотеза исследования: вследствие социально-экономических и политических изменений после 1990 года тенденции к уменьшению числа женщин носят различный характер в городах и в селах, негативные проявления чего наблюдаются именно в возрастной структуре женщин. Для проверки выдвинутой гипотезы в статье оценивается и изучается количественный и качественный аспекты изменений численности женщин в Латвии в 1990–2004 годы, а также разрабатываются математические уравнения для прогнозирования изменений численности женщин.

В исследовании использованы методы анализа и синтеза, индукции и дедукции, а также методы статистического изучения динамических рядов.

Victor Voronov, Jury Veselov

FACTORS RAISING COMPETITIVENESS OF ECONOMY IN LATGALE IN THE FRAMEWORKS OF EUROPEAN INTEGRATION

A search for new forms of organization and development of regional economy is a topical issue for all the EU member states (including Latvia). Current European integration processes require creation of new forms of activity that would correspond with the demands of growing competitiveness of regional economies. The authors of the article make a comparative analysis of technologies used by industrial branches of regional economy; they also provide theoretical and practical analyses of issues related to the application of cluster approach to the ensuring economic growth and improvement of efficiency of regional economy, as well as of issues concerning the use of forms, methods, and tools of territorial marketing that help to create a positive image of a region on the market and in the eyes of foreign and local investors. Common problems and similar development trends of regional economies of the Baltic States make it necessary to search for efficient ways, means, methods, and tools, which can positively affect their competitiveness.

The aim of the research is to reveal the factors that favour the growth of regional economy, as well as the ones that raise its competitiveness. The following factors are singled out in the article: the growth of the productivity of regional economy by means of clusters; the changes that make industrial branches of regional economy more technological and, thus, improve their competitiveness; as well as the implementation of methods and tools of territorial marketing, which affect efficiency of regional economy. From the point of view of the system approach, the following aspects can be considered the scientific novelty (and at the same time the main results) of the research: a comparative analysis of economy clusters, technological levels of industrial branches of regional economy, and territorial marketing in Latgale as an important factor of its economic growth.

The keywords: regional economy, clusters, production technology, territorial marketing, competitiveness.

1. The growth of the productivity of regional economy by means of clusters

A cluster approach to economic growth of territories (regions, states) has been developed both in economic theory (Попреп 2000) and in economic practice of various EU countries (Great Britain, Denmark, Finland, etc.). A cluster can be defined as a territorial aggregate of interrelated enterprises, local state bodies, educational and scientific institutions. The aim of a cluster is to manufacture competitive products for a foreign market by using articles produced in one branch of regional economy in the work of other ones. A cluster is a basic modern economic tool of innovations, application of new technologies in management, and formation of advantages of territorial economy. Moreover, it is necessary to take into consideration the conditions in which cluster approach is implemented in regional economy. There are conditions that favor development of clusters in regional economy, such as developed technological and scientific infrastructures, and conditions that hinder it, such as reluctance

of businessmen to cooperate with each other, a short-term planning of territorial development by local governments, an underdeveloped network of associated structures (chambers of commerce and industry, business associations, etc.).

Clustering has both advantages and disadvantages that affect economic development of a region. Advantages are as follows:

- due to innovations being included into a single chain of cost creation, productivity of labour grows and business transaction costs are reduced;
- enterprises forming clusters get access to qualified personnel, new business partners, modern business technologies, and scientific infrastructure;
- local governments, central administration can plan the regional policy taking into account priority investment projects;
- possible complex growth of regional economy is conditioned not by the support of certain branches of regional economy, but by the development of the whole cluster;
- due to cluster policy, the role and efficiency of activities of local authorities in territorial development increases. It can be explained by the fact that clusters need support of local governments in socio-economic issues (planning of territorial development, resource supply, etc.).

Disadvantages are the following:

- cluster development is based on low-technology, which is labour- and raw material-consuming. Due to this fact, it gives low-paid workplaces, and makes a small part of revenues of local governments;
- there is a possibility that a trade cluster will develop independently in regional economy; it can result in underdevelopment of an industrial cluster.

What clusters, in specialists' opinion, can develop in regional economy in general, and particularly in Daugavpils? In this respect, the following clusters can be mentioned: logistics cluster (managing the flows of people and goods by air, railways, by means of truck transportation, and the creation of appropriate infrastructure), construction cluster, industrial cluster, and tourism cluster. In Latvian economy, clusters is a new form of economic relations, which substitutes administrative vertical management of interaction of enterprises, government bodies, educational and scientific institutions for "group" or horizontal management of their interaction. However, it is impossible to create clusters by order; they have to be created by enterprises themselves, taking into consideration their interrelated interests, production, structure of property of each enterprise, common aims to increase sales rates, etc. That is why clustering of the economy of Latgale region is at the stage of its formation. The development of *transport and logistics cluster* is being coordinated by Daugavpils branch of Riga Institute of Transport and Communications; the development of *crafts cluster* (teaching crafts and developing new craft technologies) – by the Institute of Social Investigations at Daugavpils University; the development of *engineering cluster* – by Latgale Region Development Agency; the development of *tourism cluster* "Dinaburg fortress" – by Daugavpils City Council Development Department. It is also possible to mention several industrial clusters created by different enterprises that successfully operate in Latgale. These are *agriculture cluster* with AS "Preiļu siers" being its leader,

which includes AS “Krāslavas piens”, AS “Rēzeknes saldētava”, AS “Daugavpils saldējuma fabrika”, SIA “Preiļu novada tūrisma informcentrs”, and SIA “Vietējā”; *forest and wood cluster* with AS “Latvijas finieris” being its leader, which includes such Latgalian enterprises as SIA “Ludzas mežrūpniecības saimniecība” and SIA “VEREMS” (special economic zone in Rēzekne). These clusters produce competitive goods for external market and attract investment to the region.

In the EU countries, industrial clusters play an important role in the development of innovations and raising competitiveness of enterprises. Clusters considerably reduce business transaction costs by developing mutual support and coordinating activities of different social institutes on the basis of “trust” and “social capital”.

The first state initiative to create industrial clusters in Latvia was a project “Support for Restructuring Industrial Clusters”, which had been carried out by October, 2001 (*Ziņojums..* 2002, 110. lpp.). Afterwards, the work with newly created and potential industrial clusters was continued. Cluster approach was first applied to the development of particular economic territory of Latvia – Daugavpils, which is the biggest city in Latgale region. It was introduced in the project “Development Strategy of Daugavpils” (*Daugavpils attīstības stratēģija* 2004, 28.–34. lpp.), which was elaborated with the participation of one of the authors of the article. In 2002, the Ministry of Economy of Latvia and Latvian Development Agency took several measures aimed to stimulate the development of priority clusters – information systems, scientific research, and high technologies. The Ministry of Agriculture supports the elaboration of the National Program to create forest cluster. In fact, clusters had been created even before the support and recognition of state institutions were given. In spite of the afore-mentioned fact, the development of clusters still encounters several theoretical problems, such as a lack of knowledge about the principles of creation and development of clusters, as well as some practical ones – failure to cope with current organizational, technical, and other problems. This is the reason why the process of clustering in Latvia does not have a common scientific basis.

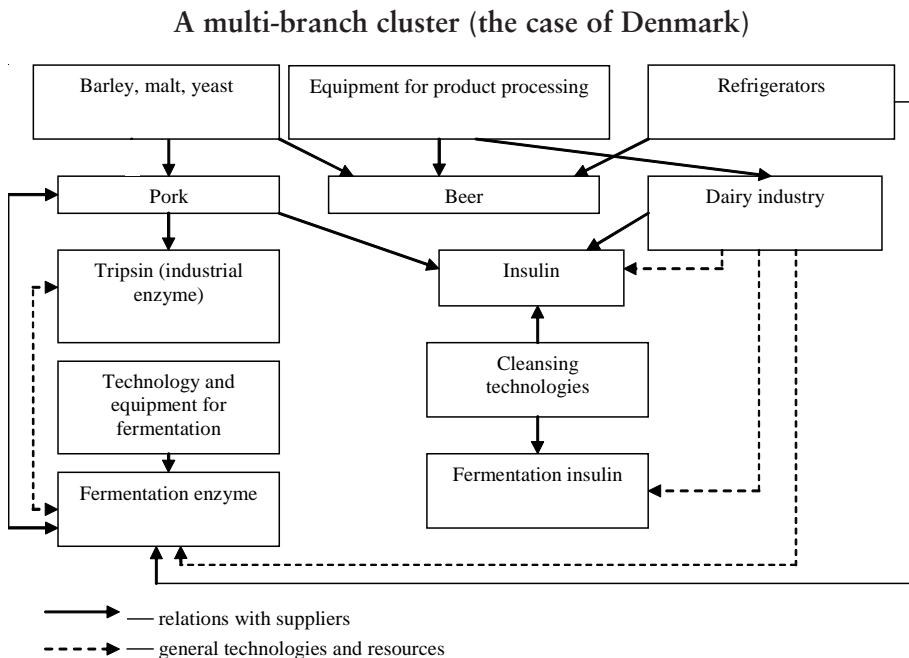
Since the 1990s, the EU countries pay more and more attention to the clustering of regional economies (Афанасьев и Мясникова 2005). Such an approach forms a basis for economic and regional policies of various countries (Ozoliņa un Tisenkopfs 2005). For that purpose, special departments (councils, agencies) dealing with clusters have been created at regional and state levels. These departments are engaged mainly in analytical work, and co-ordinate educational programs at all levels taking into consideration requirements of clusters. Economy clustering, in its turn, has a considerable impact upon the general economic policy of a country. First of all, it is connected with the support of science, venturesome innovations, export activity, creation of necessary infrastructure, and education.

Policy aimed at the development of clusters raises competitiveness of a state. A typical example is the economic policy of Finland. Owing to highly productive clusters supported by innovation structures, small Finland, having only 0.5% of world forest resources at its disposal, provides 10% of world export of woodwork and 25% of paper. As to telecommunication market, it makes up 30% of world export of mobile communication equipment and 40% of mobile telephones.

The idea of cluster approach is as follows: in a certain economic territory (city, region), product of one branch of economy should be used in the work of other ones; and interaction of different enterprises should be oriented to the production of the common competitive end product for the external market. The aim of cluster development is rational organization of regional production and growth of profitability of enterprises within a cluster on the basis of stable close interaction of different economic branches. Different clusters can include various kinds of activities.

The study of the experience of the European Union in the sphere of clustering (Соколенко 2002, с. 449) shows how relative advantage of a region via joint use of resources by subbranches can be achieved (see Figure 1).

Figure 1

Source: Соколенко 2002, с. 449.

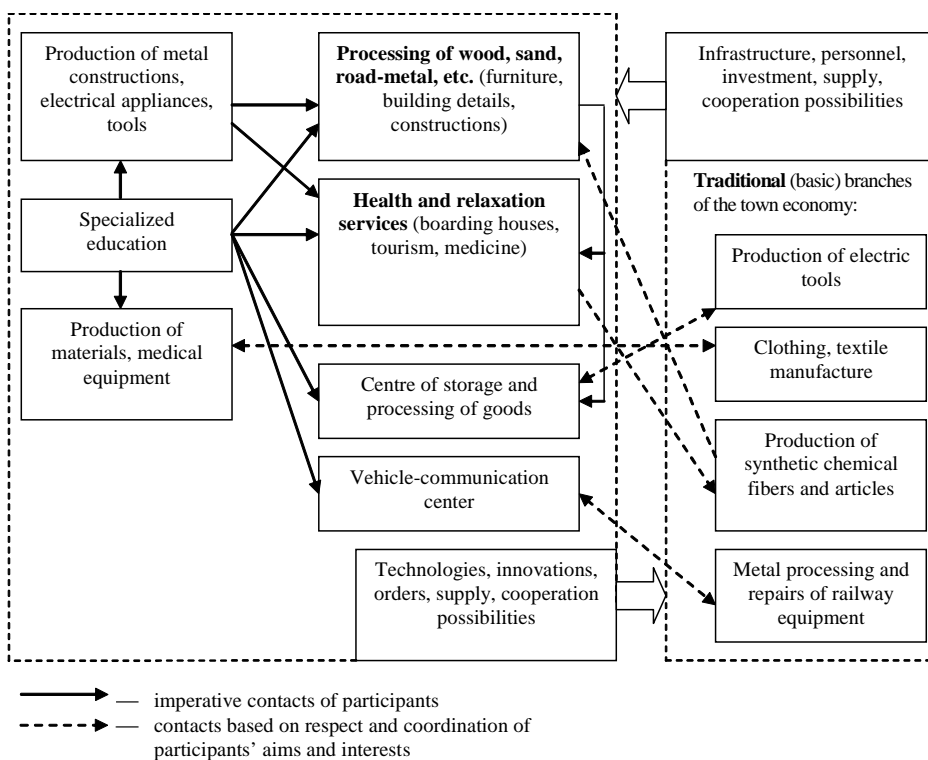
The strategic model discussed below can be conducive to sustainable development of Daugavpils, the largest city of Latgale region. It is based on an innovation model, i.e. clustering of regional economy, when product of one branch can be used by other branches (see Figures 2 and 3).

For that purpose, by 2010, the share of people engaged in medium- and high-technology branches in Daugavpils should constitute 10% (as compared to 1.5% nowadays) of the total number of people engaged in the industrial sphere and should have a tendency to grow. In medium- and high-technology branches, the share of added value should also constitute up to 18–20% of the total added value of the industrial sphere by 2010. The task can be carried out, if cluster approach is applied to economic development of the city.

It is well-known that the EU lacks for high-technology production in the spheres of office equipment and computers, as well as in the sphere of radio, television, communication facilities. It is necessary to realize how Daugavpils can integrate into the production chain “supplier–manufacturer–distributor–consumer” that is affiliated with the leading high-technology firms. For example, Riga company “VEF KTR” produces digital computerized telephone exchanges “Kvant-E” of different modifications (the capacity varies from 150 to 100,000 telephone numbers), which are rather competitive (their prices are 30% lower than those of similar communication facilities produced by “Nokia” and “Alcatel”). At present, the sales of “VEF KTR” have growth rates 10–14% per year. By means of a cluster, the growth rates can become two or more times higher.

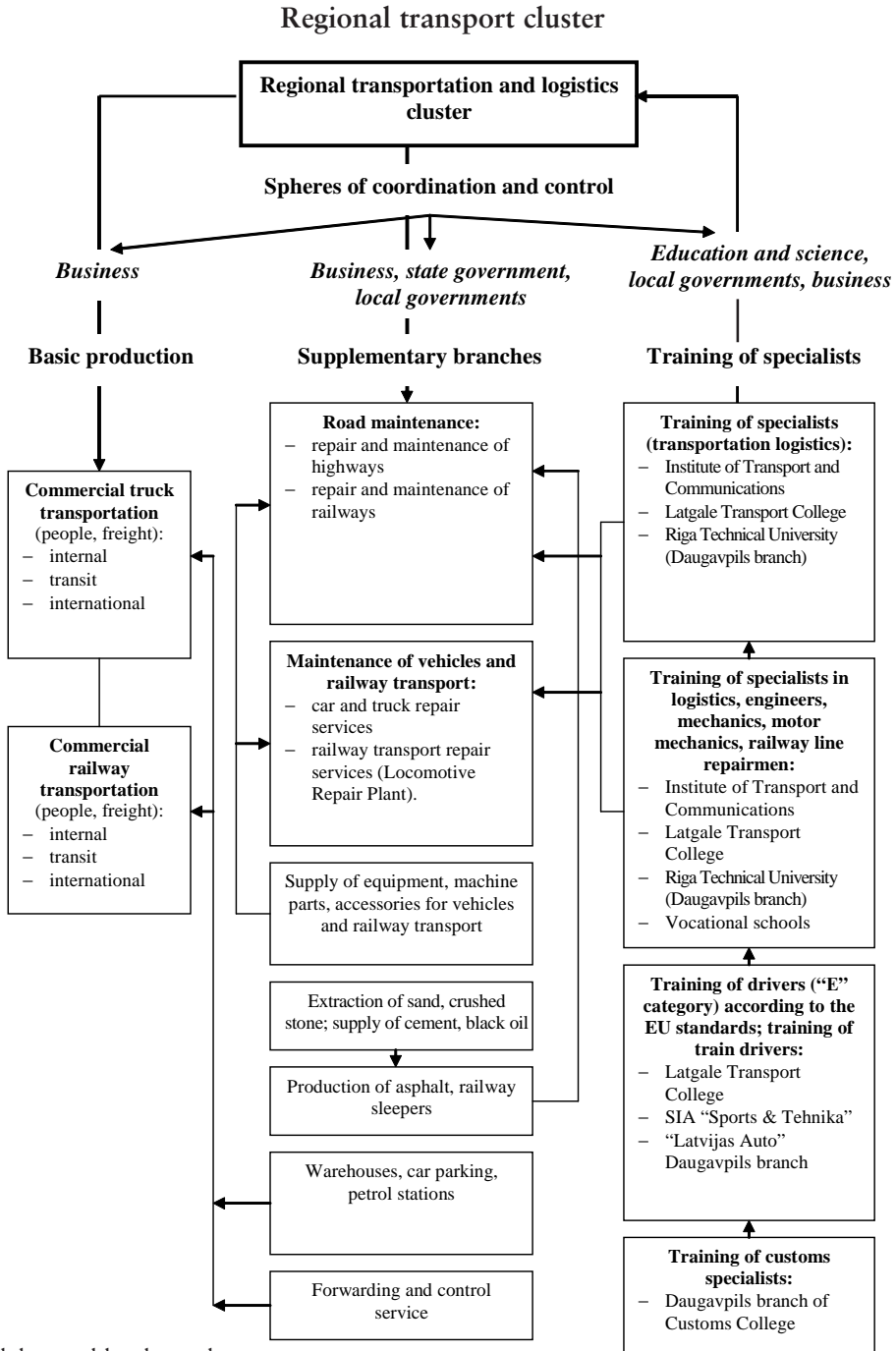
Figure 2

**Strategic model of development of regional economy
on the basis of cluster approach**

Elaborated by the authors.

Figure 3

Elaborated by the authors.

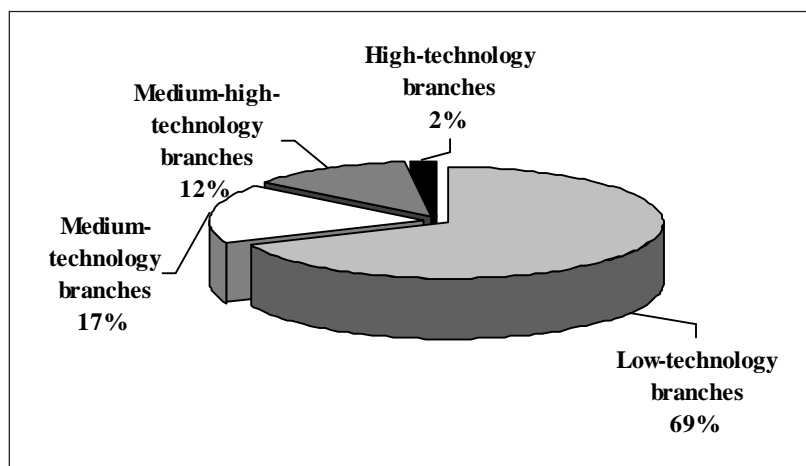
Application of cluster approach to economic development of the territory is an effective strategy of its development; it favors economic motivation and effective territorial administration in order to collect more taxes, as well as to increase gross income, added value, and income of inhabitants. Latvia has already acquired some positive experience in the increase of efficiency of territorial management on the basis of clustering: productivity (relation of the cost of end product to the one unit of resources used) coefficient of Latvian economy has grown from 3.6 in 2002 to 4.2 in 2005, and this tendency should be developed (Voronovs, Petrova un Račko 2006, 87.–88. lpp.).

2. Industrial technologies and the growth of the competitiveness of regional economy

While analyzing productivity of regional enterprises, it is necessary to take into consideration the level of technology in the branches of regional economy. On the whole, Latvian economy applies low-technology. In 2003, low-technology branches, such as the production of foodstuffs and beverages, production of textile, production of leather, woodwork, furniture, production of cellulose and paper, constituted almost 69% of total added value in Latvia. Medium- and high-technology enterprises comprised only 2% and 12% of the total production amount (Voronovs, Petrova un Račko 2006, 21. lpp.).

Figure 4

The structure of industrial branches in Latvia classified according to the added value of low-, medium- (including high quality products), and high-technology branches in 2003

Source: Voronovs, Petrova un Račko 2006, 21. lpp.

From the point of view of the growth of competitiveness, it is necessary to transform the existing labour-, material-, and power-consuming regional economy into capital- and science-consuming one. For that purpose, there is a strategic aim to increase the share of medium- and high-technology branches in Latgale and Latvia from the current 31% to 50% by 2010, and, in long-term perspective (2015–2030), up to 70% – the EU average level (see Table 1).

Table 1

Structure of competitive industrial branches and evaluation of their dynamics (according to the added value)

	Latvia, 2002, %	EU-15, average, 2002, %	Anticipation	
			Medium-term (till 2010, %)	Long-term (till 2030)
Low-technology branches	72.4	30	50	Close to average indices of the EU
Medium-technology branches	24.2	51	40	
High-technology branches	3.4	19	10	

Source: Voronovs, Petrova un Račko 2006, 53. lpp.

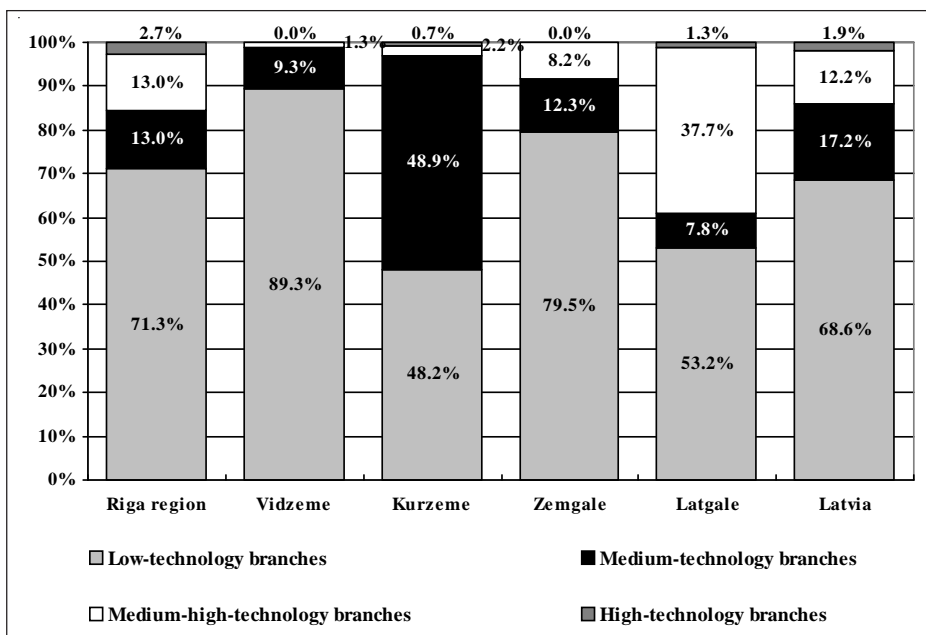
Regional structure of industrial production according to the level of technology used (in compliance with NACE classification) is as follows:

- **low-technology branches:** production of beverages and foodstuffs, tobacco goods, textile, and clothes; tanning and processing of leather; production of shoes, wood-work, and goods made of cork including furniture; production of straw and wicker goods; production of cellulose, paper, and goods made of paper; printing and publishing industry; recycling, etc.;
- **medium-technology branches:** oil-processing; production of goods made of rubber and plastic; production of final metal ware except for machines and equipment; shipbuilding, etc.;
- **medium-high-technology branches (good quality of products):** production of chemical agents, pesticides, and other agrochemicals; production of paint, drying oil, etc.; production of floor-polish, soap, detergents, cleaners; production of perfume and makeup; production of other chemicals; production of synthetic fiber; production of electrical machines and devices, cars, trailers, railway transport means, motorcycles and bicycles, other means of transport, etc.;
- **high-technology branches:** production of pharmaceutical products and phytochemicals; production of office equipment and computers; radio engineering and communications; production of optical tools and watches; construction of planes, etc.

The structure of added value in different regions is very different (see Figure 5).

In Vidzeme region, almost 100% of the production is based on low-technology. The same is characteristic of Kurzeme – 97% of added value is produced by low- and medium-low-technology industry. The situation in Latgale looks better – only 61% of added value is produced by low- and medium-low-technology industry, and 39% – by high- and medium-high-technology industry.

Figure 5
Structure of industrial branches in the regions of Latvia distributed according to the added value of low-, medium- and high-technology branches in 2003

Source: Voronovs, Petrova un Račko 2006, 23. lpp.

The economy of Latvia is open. In 2005, the share of export goods and services amounted to 45.7%, and the share of import items – to 57.2% in the total foreign trade. It means that the economy of Latvia depends, to a great extent, on other countries. Therefore, crises on the global or regional market can severely affect not only the work of a certain branch, but also the development of state economy at large. Thus, the protection provided by national government is very important, since the growth of production depends on effective use of labour and private capital in the conditions created by the state bodies (Веселов 2004, с. 42).

At present, more than a half of Latvian export and import comes to or from the EU. In 2003, export of goods and services amounted to 1,650.6 million Ls. It included low-, medium-, and high-technology products (Voronovs un Pavļuka 2006).

Table 2

The export of Latvian low-, medium-, and high-technology products

	2001		2002		2003	
	million Ls	%	million Ls	%	million Ls	%
Low-technology:						
Foodstuffs (including beverages, tobacco)	72.5	5.8	100.8	7.1	94.1	5.7
Paper, carton, articles made from these materials	14.8	1.2	19.4	1.4	20.4	1.2
Textile and clothing	177.5	14.1	180.1	12.8	208.7	12.6
Furniture, including mattresses and bedding	60.0	4.7	67.6	4.8	77.3	4.7
Medium-technology:						
Production of chemicals:	79.5	6.3	81.5	5.8	96.7	5.9
– paint and varnish, etc.	8.2	0.6	9.5	0.7	10.4	0.6
– perfume and makeup (excluding soap)	5.7	0.5	7.2	0.5	8.1	0.5
– plastic semi-finished products, plastic articles, and scrap	13.9	1.1	17.8	1.3	24.4	1.5
Synthetic fiber, sewing, and thread	11.7	0.9	14.4	1.0	15.7	0.9
Machines and mechanisms, electric equipment:	80.0	6.4	91.0	6.5	116.8	7.1
– machines and mechanisms	38.2	3.1	45.6	3.2	54.9	3.3
– electric machines and equipment	41.8	3.3	45.4	3.2	61.9	3.7
Motor vehicles	24.5	1.95	26.6	1.9	34.2	2.1
Metals and articles made of metal	159.8	12.7	185.4	13.2	207.4	12.6
High-technology:						
Pharmaceutical products	34.7	2.8	38.1	2.7	47.3	2.9
Optical and other devices (including medical devices), watches, musical instruments	8.7	0.7	10.2	0.7	14.2	0.9
Office equipment and computers	6.0	0.5	6.4	0.5	7.0	0.4
Electronics, communications	7.4	0.6	9.2	0.7	18.7	1.1

Source: compiled by the authors using the following Internet site: <http://www.csb.lv>.

According to the data provided in Table 2, the leading position in the export of Latvian low-technology products is occupied by textile and textile clothing – 208.7 and 193.9 million Ls respectively (in 2003). It is necessary to mention a positive fact – the export in this group still slightly prevails over the import. In 2001–2003, the export of textile and textile clothing increased by 31.2 million Ls. Nevertheless, the increase was not regular: there was slight increase in export in 2001–2002 because of slow growth rates of European economy. A more drastic increase took place in 2002–2003, when the export of this group of goods increased by 28.6 million Ls due to the increase in the demand for these goods in the EU countries.

An important role in the export of low-technology products is also played by food industry (including beverages, tobacco). On the whole, export of food industry products was growing in 2001–2003, except for 2003, when it lowered by 6.7 million Ls, as compared to the previous year. Export of low-technology goods includes pa-

per, carton, as well as articles made of these materials. Export of furniture, including mattresses and bedding, was 4.7%. However, the increase in the export of these goods was not as significant as it was in the export of textile materials and articles and in that of food industry (see Table 2).

In the export of medium-technology products, the leading groups of items are as follows: metals and metal articles – 207.4 million Ls (in 2003), machines and mechanisms, electrical equipment – 116.8 million Ls (in 2003), chemicals – 96.7 million Ls (in 2003). Export of each of these groups of goods displays a tendency to grow. Thus, the export of chemicals increased by 17.2 million Ls in 2001–2003, that of machines, mechanisms, and electrical equipment – by 36.8 million Ls, and that of metals and metal articles – by 47.6 million Ls. The most drastic growth of export of these products began in 2003. It was caused by the favorable rate of Euro exchange, as well as by the ability of industrial branches to compete on the external markets even in unfavorable conditions (see Table 2). On the whole, the import of medium-technology products in Latvia is obviously larger than its export to the external market. As to the high-technology goods, Latvian export of pharmaceutical articles was 47.3 million Ls, optical devices – 14.2 million Ls, office equipment and computers – 7.0 million Ls, communication, radio, and television facilities – 18.7 million Ls (see Table 2). Meanwhile, the import significantly exceeds the export of these goods: the difference between import and export of pharmaceutical articles is 82.5 million Ls, optical devices – 42 million Ls, office equipment and computers – 0.5 million Ls, communication, radio, and television equipment and devices – 84.7 million Ls. On the whole, low- and medium-technology production prevails in the Latvian export. In the import structure, all production technologies are represented. Besides, in various groups of goods, there is a significant prevalence of import over export that has a considerable impact upon the foreign trade balance (see Table 3).

Paper, carton and articles made of these materials are mainly imported than exported. The import of paper and carton from the EU countries exceeds the export by 63.6 million Ls; from the CIS countries – by 6.8 million Ls. As to the medium-technology articles, metals and metal articles prevail in the export to the EU countries – 130.5 million Ls (in 2003), machines and mechanisms, electrical equipment – 46.3 million Ls. As to the CIS countries, the chemical industry goods prevail – 24.5 million Ls, machines and mechanisms, electrical equipment – 23.5 million Ls. Meanwhile the import of motor vehicles from the EU countries is 17 times larger than export, that of machines, mechanisms, and electrical equipment is 10 times larger, and the import of chemicals is 2 times larger than export. Import of high-technology products from the EU countries was much larger than export: the import of optical devices from the EU countries was 14 times larger than the export of this group of goods to the European Union (Lienhardt 2003).

At present, on the external market, Latvia acts mainly as an exporter of low- and medium-technology products with low added value. It can be explained by the fact that the prospects of competitiveness of Latvian export depend mostly on its possible re-orientation from industrial activity to providing services and intermediary activities, as well as on relatively low costs of labour force. Such economic image of Latvia

on the external market needs considerable adjustment, since Latvian manufacturers can not rely on the production of common consumer goods because of the global expansion of Chinese commodities. Thus, it is necessary to set a new aim to produce medium- and high-technology goods and to increase their quality.

Table 3

Latvian export and import to and from the EU and Commonwealth of Independent States (CIS) countries in 2002–2003 (million Ls)

	EU countries				CIS countries			
	Export		Import		Export		Import	
	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003
Foodstuffs (including beverages, tobacco)	8.7	12.8	59.9	71.1	34.4	34.7	18.1	12.9
Paper, carton, articles made of these materials	4.0	4.1	64.1	67.7	5.7	6.5	12.7	13.3
Textile and clothing	130.5	156.5	118.3	128.9	15.4	13.2	6.8	9.8
Furniture, including mattresses and bedding	55.0	65.0	–	–	–	–	–	–
Chemicals	60.4	72.2	134.5	155.4	21.1	24.5	26.3	30.4
Plastics and plastic articles	11.1	14.2	69.1	84.5	3.1	5.1	5.7	7.5
Machines and mechanisms, electrical equipment	36.1	46.3	393.3	443.6	23.2	23.5	13.1	14.5
Motor vehicles	7.5	11.8	167.8	209.8	6.6	6.8	10.5	21.9
Metals and articles made of metal	116.4	130.5	89.0	106.1	4.7	9.1	58.0	81.8
Pharmaceuticals	–	–	40.0	52.0	14.0	17.5	–	–
Optical and other devices (including medical devices), watches, musical instruments	2.2	2.6	37.4	38.6	3.4	3.4	1.1	0.9

Source: compiled by the authors on the basis of the following Internet site: <http://www.csb.lv>.

3. Territorial marketing as an important factor raising efficiency of regional economy

According to a modern economist Philip Kotler, marketing approach is an important factor of the development of regional economy (Kotler, Haider and Rein 1994).

Nowadays, any region is an open integration system. Due to this fact, the status of a particular region and the possibilities of its development equally depend both on external and internal factors. In the beginning of the third millennium, the world economy has considerably changed. Nowadays, experts single out three levels of economy: global, national, and internal (local). Distribution of investments among these levels is rather irregular: about 90% allotted to world economy, and only about

7% – to the national one. Only 3% is invested in local projects nowadays (Плюснин 2004). Thus, in order to develop, the region should search for necessary resources at the global economic level. The struggle for these resources has led to an intense and constant competition, the rates of which have increased due to the globalization of economy. Therefore, a region should continually position itself as an arena and a tool of implementation of the most perspective global projects. It should be done by such active subjects of a region as: development departments of local governments; regional development agencies; agencies supporting small business; chambers of commerce and industry (local representatives); teaching and business centers (“Academic parks”, etc.); haulers; tourist and hotel networks; coordinators of different conferences, etc.

It is necessary to use instruments of territorial marketing in order to maintain and raise competitiveness of industrial enterprises and public service institutions, to increase the rates of inhabitants’ identification with the place of their residence, to involve new entrepreneurs by means of promotion of the region and its opportunities, and to form and promote a positive image of the region, which can attract potential internal and external investors.

Regional marketing is a marketing that defends interests of a region and its internal, as well as external subjects, whose activities are necessary for the region. It is possible to distinguish between:

- *external marketing of the region* – the attention is paid to the region at large; marketing activities are conducted both within the region and outside;
- *internal marketing of the region* – the attention is paid to certain goods, services, and resources of the region (Панкрухин 2002).

The principles of regional marketing are the following:

- perception and promotion of a region as a territory for implementation of different projects, based on the knowledge of present situation and real capability of the region, as well as on prognosis of tendencies in global, national, and internal (local) economy;
- effective solution of economic problems at different levels;
- long-term development plans;
- active influence on the creation of needs and on the behavior of subjects on the investment market.

Regional marketing should be perceived as a philosophy that requires the local government and management system to be aimed at the needs of target consumers of goods and services (Арженовский 2004). Not just one department of local government or a special organization, but all the institutions and bodies that are responsible for the destiny of a region, should be aimed at the needs of households and target groups, as well as at the creation of advantages for the consumers. Levels of regional marketing are presented in Figure 6.

The core of regional marketing is the evaluation of intraregional relations and systems. Main aims of regional marketing are as follows:

- to enhance/maintain competitiveness of industrial enterprises and public service institutions of the region;

- to raise the rates of inhabitants' identification with the place of their residence;
- to attract new kinds of enterprises into the region;
- to raise the publicity of the region on the national-scale and world-wide level.

Figure 6

Source: Kotler, Haider and Rein 1994.

As to the secondary aims, they are as follows: to increase the level of management, to promote attractiveness of cultural environment, and to develop regional infrastructure. It is also necessary to make a positive image of the region for target consumers.

Achievement of these aims is a prerequisite to effective use of resources of the region by target consumers. Both real and juridical persons can be the consumers of the services provided by a region. On the whole, it is possible to distinguish between three major target markets of customers (Панкрухин 2002): visitors, economic branches (industry, trade, etc.) and investors, and external markets.

Market of visitors is formed of business (businessmen, people on business trips, representatives of enterprises) and private visitors (tourists, travelers, friends or relatives). Every visitor spends his/her money on food, lodging, other goods and services. These expenses have a multiplication effect on the incomes of local residents, employment, and tax revenues. That is why regions try hard to attract those customers whose everyday expenses will be as large as possible and duration of stay as long as possible.

Branches of economy and investors form the second category of target markets. As a rule, all regions try to enlarge their economic basis in order to create new

workplaces for their inhabitants and to get some additional budget income. The prerequisite for this is the conformity of a region with the criteria of allocation of productive forces: namely, the investment climate, the quality of life, accessibility and quality of labour force resources, etc. At the same time, nowadays, the interest of regions shifts from traditional branches (e.g. heavy industry) to more up-to-date, “pure” branches (high-tech production).

External markets form the third group of target markets. The activity of a region on these markets demonstrates its ability to produce goods or services that are demanded by real or juridical persons from other regions. Without export of goods or services, it is impossible to import necessary commodities, production of which is impossible or non-profitable in the region. The image of a region quite often has positive or negative impact on demand and supply.

However, the image of a region and the perspectives of its development depend, first of all, on its inhabitants. The analysis of inhabitants’ perceptions of prospects for future development of the region would give a possibility to evaluate these perspectives and the potential of a region.

Empirical data has been gathered from the survey conducted within the project “Human Capability in the Regions” by the marketing and public opinion research centre SKDS (*Latvia. Human Development Report 2005*) and by the Institute of Social Investigations at Daugavpils University in the framework of the UN Development Programme. The survey was conducted in Latvia in August, 2005; the number of respondents was 1020.

On the whole, the inhabitants of Latgale region, as well as the inhabitants of other regions of Latvia, showed positive attitude towards their place of residence (see Table 4).

Table 4

Distribution of the answers to the question “Do you like living in the region you live?” by the respondents’ residence, % (n=1020)

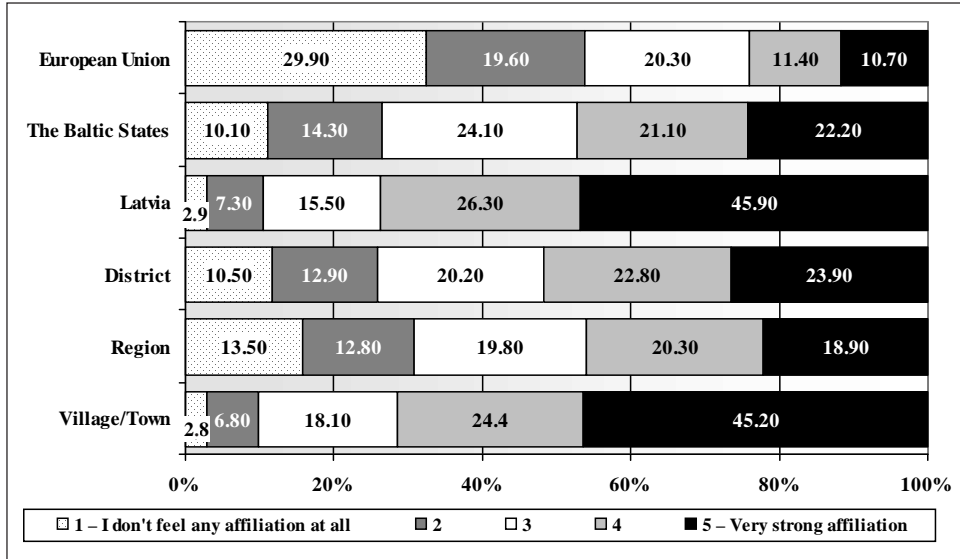
Region	I like to live here (including such answers as “I like it very much” and “rather like”)	I don’t like to live here (including such answers as “I don’t like it very much” and “rather don’t like”)	Difficult to answer/ no answer
Riga region	90.1	6.4	3.5
Vidzeme	92.1	5.8	2.1
Kurzeme	91.5	7.0	1.4
Zemgale	79.1	13.5	7.4
Latgale	84.3	10.6	5.0
Total	88.0	8.3	3.7

Source: survey conducted in August 2005 by SKDS and the Institute of Social Investigations, Daugavpils University.

The degree of inhabitants’ affiliation with the place of their residence depends on how attractive the region seems to its inhabitants (see Figure 7).

Figure 7

Distribution of the answers to the question “To what extent do you affiliate yourself with every territorial unit mentioned?”, % (n=1020)*

* Scale of responses where “5” means “very strong affiliation” and “1” – “I don’t feel any affiliation at all”.

Source: survey conducted in August 2005 by SKDS and the Institute of Social Investigations, Daugavpils University.

However, according to the survey data, about 70% of the inhabitants feel equally strong territorial affiliation both with Latvia and their native village/town. Affiliation with the region and district is felt by about 40–45% of the respondents; approximately the same number of people feels the affiliation with the Baltic States. In its turn, the affiliation with a new, much larger territorial unit, such as the European Union, is felt only by the one fifth of the respondents.

Table 5 shows that the main factor influencing the choice of the place of residence is a possibility to find a job and to have adequate living conditions. This reason has been named by 75% of respondents from Latgale region, as compared to about 59% in Latvia at large. It explains why people from backward regions go abroad.

Table 5

**Distribution of the answers to the question “Which of these aspects are the most important for you to live in a certain place?”
(up to 5 variants could be chosen), % (n=1020)**

Aspects	Latvia		Latgale region	
	%	rank	%	rank
Possibility to find a job	58.9	1	75.0	1
Possibility to get medical care	50.6	2	58.1	2
Family roots	24.0	7–8	38.8	3
Availability of public transport	44.2	4	37.5	4
Availability of shops	48.4	3	33.1	5
Kind people	28.9	6	26.9	6
Road infrastructure	22.2	9	25.6	7
Surroundings (nature, landscapes, etc.)	31.2	5	22.5	8
Local culture and social life	24.0	7–8	22.5	9
Availability of kindergartens	16.4	10	17.5	10
Possibility to get secondary education	15.7	11	16.9	11
Possibility to get higher education	13.1	14	15.0	12
Availability of the Internet	13.3	13	10.6	13
Possibility to get primary education	14.6	12	10.0	14
Possibility to change qualification	8.9	16	10.0	15
Possibility for adults to get further education	8.7	17–18	10.0	16
Work of local government	9.2	15	9.4	17
Library	8.7	17–18	6.3	18
Possibility to develop tourism	3.6	19	3.8	19

Source: survey conducted in August 2005 by SKDS and the Institute of Social Investigations, Daugavpils University.

Another important aspect of the choice of the place of residence is developed social infrastructure – medicine, public transport, shops, educational institutions, kindergartens. For the inhabitants of Latgale, a possibility to get secondary and higher education, as well as family traditions, roots (40% of inhabitants), is more important than for an average inhabitant of Latvia.

Another question the respondents were asked to answer was “What branches would it be possible to develop in the place of your residence?” The distribution of the answers to this question according to the regions reveals the branches that could be developed in the regions in the future (see Table 6).

Table 6

Distribution of the answers to the question “What branches, in your opinion, would it be possible to develop at the place of your residence?” according to the respondents’ residence (all the appropriate answers could be chosen), % (n=1020)

Branches	Regions											
	Riga		Vidzeme		Kurzeme		Zemgale		Latgale		Average	
	%	rank	%	rank	%	rank	%	rank	%	rank	%	rank
Entertainment and tourism	55.6	1	62.0	1	56.3	1	55.2	1	55.0	1	57.1	1
Rehabilitation, healthcare	43.8	3	54.5	2	46.5	3-4	37.4	4	36.3	6	44.5	2
Culture	47.9	2	45.0	3	16.9	10	30.7	5-6	30.0	9	37.4	3
Woodworking	12.8	10	44.2	4	46.5	3-4	38.7	3	45.0	3-4	34.1	4
Agriculture	4.2	13	42.1	5	53.5	2	40.5	2	53.8	2	33.6	5
Building	33.5	5	35.5	6-7	29.6	6	26.4	7	38.1	5	33.0	6
Education	38.7	4	35.5	6-7	21.8	9	24.5	8-9	35.6	7	32.8	7
Crafts	23.6	9	32.2	9	28.9	7	30.7	5-6	45.0	3-4	30.9	8
Food processing	19.5	10	33.9	8	42.3	5	24.5	8-9	35.0	8	29.3	9
Commerce	31.3	6	30.2	10	22.5	8	20.9	10	23.8	10	27.0	10
IT	27.8	7-8	14.9	12	14.8	11	8.6	14	14.4	12	17.7	11
Financial services	27.8	7-8	16.5	11	7.7	13	9.8	13	8.1	13	16.4	12
Transport and warehousing	17.9	11	14.0	13	13.4	12	10.4	11-12	19.4	11	15.4	13
Mining	1.9	14	2.5	14	2.1	14	10.4	11-12	1.3	14	3.3	14

Source: survey conducted in August 2005 by SKDS and the Institute of Social Investigations, Daugavpils University.

Table 6 shows that the inhabitants of Latgale region consider branches, such as *agriculture*, *woodworking* and *building* industries, to be more prospective for their region. The fact that the inhabitants of all the regions put tourism and entertainment at the first place is likely to show that the respondents realize the importance of tourism infrastructure – hotels, services, restaurants and clubs, transport, etc., which is not well-developed in Latvia.

Thus, marketing strategies in Latgale, first of all, should be aimed at the attraction of visitors and investors to the region and at the development of export of regional products and services. It is possible to distinguish between four strategies of regional marketing that conventionally can be named as follows: *image marketing*, *attractiveness marketing*, *infrastructure marketing*, and *personnel marketing*.

Image marketing is one of the most common choices of regional strategy. Image of a region, contrary to the image of a country, is determined by the quality of functioning of enterprises, communications, infrastructure, service systems, etc., which are situated there. Moreover, the image of a region is also influenced by some “softer” factors, for example, geographic name, national peculiarities, etc. If compared to other strategies, this one is not expensive, although it requires certain expenses. The main tool of image marketing is communication activities; they show the extent to which the region is open for contacts and let all the external customers familiarize with it and realize its advantages.

Attractiveness marketing (marketing of sights, entertainment) includes activities aimed at the increase of attractiveness of a region for a person. There are various natural sights, such as quays, rivers, lakes, mountains, seas; historical heritage – museums, architectural monuments, temples; famous people; objects of culture and leisure – stadiums, parks, and shopping centres.

Infrastructure marketing means that region should be comfortable for a person to live, work and develop himself. For that purpose, the infrastructure of residential areas, industrial zones, and market infrastructure should be developed. There are two major groups of factors that arouse customers’ long-term interest towards the region: factors of functioning and factors of development. The main factors of functioning are the following: guarantee of personal safety and the maintenance of public order; conditions and exploitation of housing resources (including hotels); quality of roads and transport services; water, natural gas, heat, and electricity supply; cleansing; parks; presence and development of schools, pre-school institutions (especially for residents). As to business, these are tax incentives, possibilities to purchase or rent land and infrastructure components, etc. The second group of factors – those connected with regional development – include opening of new and development of old factories; dynamics of industrial and market infrastructure development, communications; level and structure of employment; standards of well-being; investment dynamics; development of higher education and post-graduate studies.

Personnel marketing mean that regions that have different problems and needs in the employment sphere choose different strategies. Thus, regions with low level of employment and cheap labour force can use it as an argument to attract manufacturers, as well as entrepreneurs working in the sphere of social services in order to create new working places. If there is a lack of labour force and a large number of working places, in order to attract people, a region can emphasize and advertise possibilities of dwelling, prospects of professional growth, high salary, and opportunity to choose a profession, etc. Address marketing is another option. It is aimed at the attraction of people of a particular profession or particular qualification to a region. First of all, it is necessary to elaborate a complex development program of a region, to create and renovate infrastructure, to determine competitive qualities, to ensure friendliness and social optimism of inhabitants and professionalism of employees. If financial resources are limited, it would be more practical to start with low-cost techniques: forming a positive image, using existing competitive advantages and finding target “territory consumers”, who would assist in creation of a better infrastructure and to attract investment for implementation of long-term projects of regional development. No

doubts that local inhabitants and entrepreneurs should be seen as “territory consumers”, not only foreigners. Gradual growth of residents’ well-being and increase in satisfaction with the region they live in is a prerequisite for the future development and growth of the competitiveness of the region.

Bibliography

- Daugavpils attīstības stratēģija* (2004) Daugavpils Universitātes Sociālo pētījumu institūts. Projekta vadītājs profesors V. Meņšikovs. Daugavpils. [Nepublicēts materiāls].
- Kotler, P., D. Haider and I. Rein (1994) *Standort-Marketing*. Dusseldorf: Econ-Verlag.
- Latvia. Human Development Report 2004/2005: Human Capability in the Regions* (2005) Rīga: UNDP; LU ASPRI.
- Lienhardt, J. (2003) “High-Tech Industries in the EU.” In: *Eurostat: Statistics in Focus: Industry, Trade and Services. Theme 4*. 11/2003.
- Ozoliņa, Ž. un T. Tisenkopfs, red. (2005) *Latvija eiropēizācijas krustceļos*. Rīga: LU SZF.
- Voronovs, V. un N. Pavļuka (2006) “Latvijas ražotāju eksporta iespējas ekonomikas globalizācijas un reģionalizācijas apstākļos.” Grām.: *Efektivitāte un konkurence: Starptautiskās zinātniskās konferences (2005. gada 26.–27. septembris) rakstu krājums*. Daugavpils: Saule. 144.–149. lpp.
- Voronovs, V., I. Petrova un E. Račko (2006) *Reģionālās ekonomikas konkurētspējas paaugstināšana un aktīvā adoptācija globalizācijas apstākļos*. Daugavpils: Saule.
- Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību* (2002) Rīga: Finanšu ministrija.
- Арженовский И. В. (2004) “Маркетинг региона”. <http://www.marketing.spb.ru> (2006. 26. 01).
- Афанасьев М., Мясникова Л. (2005) “Мировая конкуренция и кластеризация экономики”. *Вопросы экономики*, № 4: 80–84.
- Веселов Ю. В. (2004) “Власть и социальная ответственность бизнеса.” В кн.: *Российское общество и власть: проблемы взаимодействия. Тезисы научно-теоретической конференции. Санкт-Петербург, 12 ноября 2004 г.* Санкт-Петербург: Астерион. С. 41–43.
- Панкрухин А. П. (2002) *Маркетинг территорий: Учебное пособие*. Москва: Издательство РАГС.
- Плюснин Н. (2004) “Территориальное развитие: маркетинговый подход.” *Экономический журнал*, № 2: 7–11.
- Портер М. (2000) *Конкуренция*. Москва: Издательский дом Вильямс.
- Соколенко С. (2002) “Промышленная и территориальная кластеризация как средство реструктуризации”. *Безопасность Евразии*, № 1: 435–460.

Received January 26, 2007.

Резюме

Виктор Воронов, Юрий Веселов

Факторы, способствующие повышению конкурентоспособности экономики Латгалии в контексте европейской интеграции

В статье изучены основные направления повышения эффективности региональной экономики Латвии в условиях современных открытых интеграционных процессов.

Во-первых, это повышение продуктивности экономики (отношение стоимости произведенной продукции на одну единицу ресурсов) на основе ее *кластеризации*. Такой позитивный опыт в Латвии уже есть, что находит отражение в тенденции роста коэффициента продуктивности экономики (с 3, 6 в 2002 году до 4, 2 в 2005 году), и эту тенденцию следует развивать.

Во-вторых, переориентация существующих трудоемких, материалоемких и энергоемких производств на капиталоемкие и наукоемкие с целью повышения конкурентоспособности региональной экономики. Для этого необходимо повысить удельный вес средних и высоких технологий в производстве с нынешних 28% до 50% к 2010 году, а в долгосрочной перспективе — 2015—2030 годы — и до среднего уровня ЕС, то есть до 70%. В настоящее время Латвия на внешнем рынке позиционирует себя как экспортер продукции низких и средних технологий с невысокой добавленной стоимостью. Следует отметить, что конкурентоспособность латвийского экспорта в основном связана с переориентацией экономики страны с индустриальной на сервисный и посреднический вид деятельности, а также с относительно низкой ценой региональной рабочей силы. Данный экономический образ Латвии на внешних рынках нуждается в значительной корректировке, так как латвийским производителям на успех продвижения продукции массового спроса рассчитывать не приходится вследствие глобальной экспансии товаров китайской индустрии. Необходима инновационная установка на производство сложной продукции средних и высоких технологий и на постоянное улучшение ее качества.

В-третьих, активное использование инструментов и форм территориального маркетинга для повышения эффективности экономики латгальского региона, роста конкурентоспособности расположенных в регионе предприятий, повышения степени вовлеченности жителей в жизнь своего региона, позиционирования сильных сторон региона (таких, как качество продукции, логистики и других) с целью привлечения потенциальных внутренних и внешних инвесторов. При этом выделяют четыре стратегии маркетинга региона — маркетинг имиджа, маркетинг притягательности, маркетинг инфраструктуры и маркетинг персонала. *Маркетинг имиджа* определяется качеством функционирования расположенных в регионе производственных объектов, коммуникаций, инфраструктуры, сферы услуг и т.п. *Маркетинг привлекательности* (достопримечательностей, развлечений) включает в себя мероприятия, направленные на повышение притягательности данного региона для человека. *Маркетинг инфраструктуры* нацелен на то, чтобы на территории региона было удобно жить, работать и развиваться, для чего нужно развивать инфраструктуру жилых районов, промышленных зон, промышленную инфраструктуру в целом. *Маркетинг персонала* нацелен на повышение благосостояния жителей и повышение их удовлетворенности проживанием в регионе, что является гарантией дальнейшего развития и роста конкурентоспособности региона.

Kopsavilkums

Viktors Voronovs, Jurijs Veselovs

Latgales ekonomikas konkurētspēju labvēlīgi ietekmējošie faktori Eiropas integrācijas kontekstā

Mūsdienu integrācijas apstākļos pastāv vairāki Latgales reģionālās ekonomikas efektivitātes paaugstināšanas virzieni.

Pirmkārt, ekonomikas produktivitātes paaugstināšana (saražotās produkcijas vērtība attiecībā pret resursu vienu vienību), pamatojoties uz tās *klasterizāciju*. Latvijā ir pozitīva pieredze, kas izpaužas ekonomiskās produktivitātes koeficienta pieauguma tendencē (no 3,6 vienībām 2002. gadā līdz 4,2 vienībām 2005. gadā).

Otrkārt, esošo darbietilpīgo, materiālietilpīgo un energoietilpīgo ražotņu pārorientācija kapitālietilpīgās un zinātņu ietilpīgās ražotnēs ar mērķi paaugstināt reģionālās ekonomikas konkurētspēju. Lai to sasniegtu, ir jāpaaugstina vidējo un augsto tehnoloģiju izmantošanas īpatsvars produkcijas ražošanā no 28% pašreiz līdz 50% 2010. gadā, bet ilgtermiņā (2015. g. – 2030. g.) – līdz vidējam līmenim ES, t.i. līdz 70%. Pašlaik Latvija ārējā tirgū sevi pozicionē kā zemo un vidējo tehnoloģiju ar nelielu pievienoto vērtību eksportētāja, jo Latvijas ekonomikas eksporta konkurētspēja galvenokārt ir saistīta ar to, ka tā tiek pārorientēta no industriālās darbības uz servisa un starpniekdarbību, kā arī ar salīdzinoši lēto darbaspēku reģionā. Šāds Latvijas ekonomiskais tēls ārējos tirgos ir būtiski jākorrigē, jo Latvijas ražotājiem nav pamata cerēt uz veiksmi masveida pieprasījuma produkcijas ražošanā tāpēc, ka acīmredzama ir ķīniešu industriālo preču globālā ekspansija. Tāpēc Latvijā ir jāveido inovatīva pieeja vidējo un augsto tehnoloģiju produkcijas ražošanā, un nepārtraukti jāuzlabo tās kvalitāte.

Treškārt, aktīvi jāizmanto teritoriālā mārketinga instrumenti un veidi ekonomikas efektivitātes paaugstināšanai Latgales reģionā, tajā izvietoto uzņēmumu konkurētspējas attīstībai, iedzīvotāju iekļaušanās līmeņa paaugstināšanai sava reģiona dzīvē, reģiona stipro pušu (piemēram, produkcijas, loģistikas kvalitāte u.c.) pozicionēšanai, kas ļauj piesaistīt potenciālos iekšējos un ārējos investorus. Tādējādi var izdalīt četras reģiona mārketinga stratēģijas: imidža mārketings, pievilcības mārketings, infrastruktūras mārketings un personāla mārketings. *Imidža mārketingu* veido reģionā izvietoto ražošanas objektu, komunikāciju, infrastruktūras, pakalpojumu jomas u.c. funkcionēšanas kvalitāte. *Pievilcības* (ievērojamās vietas, izklaide) *mārketings* ietver pasākumus, kuri paaugstina kāda reģiona pievilcību citu cilvēku acīs. *Infrastruktūras mārketings* virzīts uz to, lai reģiona teritorijā būtu ērti dzīvot, strādāt un attīstīties, tāpēc ir jāattīsta dzīvojamo rajonu, ražošanas zonu infrastruktūra un ražošanas infrastruktūra kopumā. *Personāla mārketings* saistīts ar iedzīvotāju labklājības celšanu, paaugstinot viņu apmierinātību ar dzīvi reģionā, kas kopumā būs reģiona konkurētspējas un tālākās attīstības garantija.

SOCIĀLĀ PSIHOLOĢIJA

Išgalejs Išmuhametovs

JAUNIEŠU VIENTULĪBAS MĒRĪŠANA (VIENTULĪBAS SKALA UCLA, 3. VERSIJA)

Rakstā tiek piedāvāti jauniešu vecuma vientulības pētījuma rezultāti, kas tika veikts 2005. gada novembrī – 2006. gada janvārī; tajā piedalījās 526 Rīgas augstskolu studenti. Pētījumā izmantota vientulības skala UCLA (3. versija). Rakstā analizēti šīs skolas statistiskie rādītāji, kas apliecina skolas ticamību un pamatotību vientulības mērījumos; iegūtie dati tiek salīdzināti ar D. Rasela iegūtajiem rezultātiem. Faktoranalīze parāda šīs skolas izmantošanas iespējas, nosakot vientulības cēloņus, kuru pamatā ir sociāli psiholoģiskie faktori. Piedāvāts vientulības skolas UCLA (3. versija) statistiskais raksturojums Latvijas apstākļos; sniegti jauni empiriskie dati, kas raksturo jauniešu vecuma vientulības izpausmju īpatnības.

Atslēgas vārdi: vientulība, vientulības mērījumi, vientulības skala UCLA (3. versija), jauniešu vecums.

21. gadsimtā interese par vientulību nav nejauša. Straujas un globālas izmaiņas sabiedrības politiskajā, ekonomiskajā un kultūras jomā pēdējās desmitgadēs būtiski ietekmē starppersonu attiecību struktūru, saasina sociālās identifikācijas jautājumus, cilvēka adaptāciju jaunos un mainītos apstākļos. Vērtību pārvērtēšanas rezultātā sarūk nozīmīgas attiecības ar apkārtējiem. Ne vienmēr izdodas nodibināt jaunas attiecības pat tad, ja ir izteikta vajadzība pēc tām. Intensīvas pārmaiņas pašapziņā samērā lielam cilvēku skaitam izraisa nestabilitātes, nenoteiktības, reizēm pat apjukuma un pamestības vai kādas aktivitātes bezjēdzīguma izjūtu. Zūd pasaules tēla pastāvēšanas, vides “apdzīvotības” izjūta. Tas izraisa asi negatīvus vientulības pārdzīvojumus dažādu vecumu cilvēkos, taču īpaši aktuāls šis fenomens ir tieši jauniešu vidū.

Vientulība – ir sarežģīts pārdzīvojums, kas aptver personību kopumā – jūtas, domas, rīcību. Tā ir ārkārtīgi nepatīkama un nomācoša izjūta, kas ir saistīta ar reālu vai iedomātu apmierinošu sociālo kontaktu trūkumu. Ē. Fromms (Фромм 1989) uzsver, ka vientulība ir neizturama, ka pilnīgās vientulības izjūta izraisa psihisko iznīcināšanu, līdzīgi kā bads – nāvi. Nepieciešamība būt saistītam ar apkārtējo pasauli, nepieciešamība aizbēgt no vientulības ir cilvēku esamības būtība. Viņš raksta: “Mēs esam apzināti nelaimīgo cilvēku sabiedrība: vientuļie, nemiera un garlaicības nomākti, spējīgi tikai iznīcināt, kas pastāvīgi izjūt savu atkarību, – cilvēki, kuri priecājas, kad viņiem izdodas kaut kādā veidā pavadīt laiku, ko viņi tik neatlaidīgi cenšas taupīt” (Фромм 2004, c. 18).

Vientulības satura neviennozīmīgums paredz atšķirīgas pieejas vientulības pētījumos – gan analizējot tās rašanās cēloņus, gan arī meklējot tās pārvarēšanas iespējas. Šobrīd ir ievērojams psiholoģisko pētījumu skaits, kas veltīti vientulībai un tās saistībai

ar dažādām emocijām un personības uzvedības reakcijām. Var minēt P. Veisa (Weiss 1973), L. Peplu un D. Perlmana (Perlman and Peplau 1982), D. Rasela (Russell et al. 1980; Russell 1989, 1996) pētījumus, kas ir saistīti ar vientulības mērījumiem un skalas izstrādāšanu (UCLA) šo mērījumu veikšanai. Jāmin arī A. Rokača (Rokach 1996), H. Broka (Rokach and Brock 1998), R. Andrē (Andre 1991) darbi, kuros pētīti vientulību izraisošie faktori un uzvedības un mentālās stratēģijas, ko izmanto vientuļi cilvēki. Vientulība ir saistīta ar nemieru, depresiju, starppersonu neiecietību (Jones, Rose and Russell 1990; Lau and Kong 1999), ar atkarību no narkotikām un alkohola (McWhirter 1990; Orzeck and Rokach 2004) un pat ar pašnāvībām (Tundo and Bal-dessarini 2001). Virknē darbu ir pētīta vientulības izjūtu saistībā ar Internetu, mūsdienu masu saziņas līdzekļiem un tehnoloģijām (Korgaonkar and Wolin 1999; Kraut et al. 1998; Franzen 2000; Russell et al. 2003; Зимбардо 2005). N. Saviko un viņa līdzautoru uzmanības centrā ir vientulības saistība ar zemu izglītības līmeni, zemu ienākumu līmeni un ierobežotajiem sociālajiem sakariem (Savikko et al. 2005). Daudzi darbi ir veltīti vecu cilvēku vientulībai (Koropecykj-Cox 1998; Laslett and Gibson 2000; Victor et al. 2004). Pētījumi rāda, ka lielai daļai iedzīvotāju ir vientulības pārdzīvojumu pieredze.

Krievijā ir relatīvi maz vientulības problēmai veltītu zinātnisku pētījumu. Darbos, kas nāca klajā 20. gadsimta 60.–80. gados, vientulība, atsvešinātība un izolācija tika pētīta saistībā ar psihiskajiem stāvokļiem, kas rodas vai nu ekstrēmās situācijās (Лебедев 2002; Хрящева 2000 u.c.), vai arī kā šķiršanās, zaudējumu, subjektu mijiedarbības negatīvs rezultāts, kā nespēja rast emocionālu rezonansi (Головаха, Панина 1989; Кон 1986 u.c.). 20. gadsimta deviņdesmitajos gados sociālpsiholoģiskos vientulības pētījumus veica J. Švalbe un O. Dančeva (Швальб, Данчева 1991), S. Verbicka (Вербицкая 2002), G. Šagivalejeva (Шагивалеева 2003). Vientulības un izolētības psiholoģiskās īpatnības ir raksturotas S. Trubņikovas (Трубникова 1999), N. Nikolajevas (Николаева 1999), I. Babanovas un N. Harlamenkovas (Бабанова, Харламенкова 1999) u.c. darbos. Lai gan šis psiholoģiskais stāvoklis ir problēma, ar kuru psihologs saskaras ikdienas darbā – konsultācijās, uzticības tālrunī un citās profesionālajās situācijās, tomēr pētījumu, kas būtu veltīti vientulībai kā cilvēku dzīves ikdienas sastāvdaļai, pagaidām ir maz.

Zinātniskās literatūras apskats liek secināt, ka Latvijā nav veikti pētījumi promocijas darba vai granta līmenī par vientulības problēmām. Šī pētījuma tēmas izvēli nosaka nepieciešamība pievērst sociālajā jomā strādājošo speciālistu uzmanību daudzu mūsu līdzcilvēku negatīvajiem psihiskajiem stāvokļiem, mainīt vientulības izpratni un diagnostiku saskaņā ar mūsdienu zinātnes atziņām Latvijas iedzīvotāju psihohigiēnas uzlabošanai šajā aspektā.

Vientulības pārdzīvojums un tiekšanās pēc nošķirtības sevišķi spilgti izpaužas jauniešu vecumā, kad īpaši aktualizējas sociālās identifikācijas, motivācijas un sociālās pozīcijas veidošanās jautājumi, kas ir saistīti ar personības tālāku socializāciju un individualizāciju. Šis vecums aizvien vairāk noskaņo uz nošķirtību un distancēšanos, kā arī uz pašizolāciju darba, mācību un brīvā laika individualizācijas rezultātā, pārejot no personiskajām attiecībām uz formalizētām sociālajām lomām un virspusējiem sociālajiem kontaktiem. Šajā vecumā mainās priekšstati par vientulību. Tas ir saistīts ar

izmaiņām kognitīvajā jomā, vērtību un savu attiecību ar apkārtējiem pārvērtēšanu. Attiecību ar apkārtējiem pārvērtēšana ir nopietna draugu izvēle, tiekšanās pēc uzticamām un dziļām attiecībām. Tādu trūkumu gadījumā vientulības pārdzīvojums izpaužas nevis kā cita cilvēka fiziskas klātbūtnes trūkums, bet gan kā nepietiekamas atsaucības, sapratnes un saskaņas trūkums.

Pēc D. Rasela (Pассел 1989) domām, vientulības fenomens ir sarežģīts gan tā definēšanas ziņā, gan arī tā individuālās apjēgšanas ziņā un paredz divas konceptuāli atšķirīgas pieejas tā mērīšanai: daudzdimensiju un viendimensijas pieeju. Pirmā pēta vientulību kā daudzšķautņainu parādību, cenšoties izdalīt hipotētiskus tipus vai vientulības izpausmes. Tas paver plašas iespējas identificēt visdažādākos vientulības gadījumus, kas var būt sevišķi nozīmīgi, sniedzot palīdzību vientuļiem cilvēkiem. Viendimensijas konceptuālā pieeja apskata vientulību kā vienotu parādību, kurai piemīt izjustā pārdzīvojuma intensitāte. Saskaņā ar šo pieeju, vientulības pārdzīvojumā ir kopīgais, kas vērojams visu indivīdu pārdzīvotajā vientulībā, neņemot vērā to, cik nozīmīgs indivīdam ir katrs atsevišķs vientulības gadījums. Var pieļaut, ka vientulības pamatā ir kopējs pārdzīvojumu loks, jo to izjūt visi cilvēki. Protams, pastāv arī visdažādākie komponenti, faktori un vientulības mērījumi, kas atspoguļo dažādus veidus, kas visos cilvēkos rada pārdzīvojumus, kā arī katra cilvēka atšķirīga reakcija uz vientulību. Taču, kā atzīmē D. Rasels, ir iespējama šo divu konceptuālo pieeju integrācija, kas ļauj veidot daudz vispārinātāku un izsmeltošāku šī fenomena koncepciju.

Vientulības skala UCLA (Kalifornijas universitāte, Losandželosa) bija iecerēta kā globāla viendimensijas pieeja vientulības mērījumiem. Šīs skalas izstrādi D. Rasels un viņa kolēģi uzsāka jau 1976. gadā. Viņi centās izveidot psihometriski adekvātu un lietošanā parocīgu skalu – tādu perspektīvu skalu, kas varētu stimulēt vientulības empīrisko izpēti.

D. Rasela (Russell 1989, 1996) izstrādātā vientulības skala UCLA pašlaik ir visvairāk izplatītā vientulības mērījumu sistēma. Kā drošs instruments tā ir guvusi visplašāko pielietojumu dažādu vecuma un sociālo grupu vientulības izpētei. Šī metode pielietojama, pētot gan jaunus, gan gados vecākus cilvēkus, pasniedzējus, slimnīcu darbiniekus, vīriešus un sievietes utt. Vientulības skalas UCLA ticamības un validitātes pierādījumam ir daudz psihometrisku datu (Russell 1989, 1996; Mahon and Yarcheski 1990; McWhirter 1990; Wilson et al. 1992; Hawkley et al. 2003 u.c.).

Tāpat kā iepriekšējās šīs skalas versijas, vientulības skala UCLA (3. versija) kā globāla vientulības mērījumu sistēma pamatojas uz kopēju pārdzīvotā pieredzi, kuru izjūt plašs cilvēku loks. D. Rasels (Russell 1996) uzsver skalas ārkārtējo ticamību gan iekšējās saskaņotības ziņā (alfas koeficients izvietojās no ,89 uz ,94), gan veicot atkārtotu testēšanu pēc 12 mēnešiem ($r = ,73$). Vientulības skalā UCLA (3. versija) tiek izmantoti 11 negatīvi formulēti (vientuļš) un 9 pozitīvi formulēti (nav vientuļš) apgalvojumi. Visi apgalvojumi sākas ar vārdiem “*Cik bieži Jūs izjūtat..*”.

Metode

Pētījumā tika izmantota vientulības skala UCLA (3. versija).¹

Pētījuma dalībnieki

Pētījumā piedalījās Rīgā dzīvojoši 526 studenti vecumā no 18–24 gadiem (252 vīrieši un 274 sievietes). Pētījums tika veikts 2005. gada novembrī – 2006. gada janvārī.

Pētījuma procedūras

Jauniešu vecuma vientulības īpatnību izpētē ar vientulības skalas UCLA (3. versija) palīdzību izdalāmi vairāki apakšposmi:

- 1) vientulības skalas UCLA (3. versija) aptaujas adaptācija:
 - a) aptaujas tulkojums, valodas īpatnību noskaidrošana skalas jautājumu precīzai formulēšanai;
 - b) pilotāžas pētījums, pēc kura notika aptaujas korekcija;
 - c) vientulības skalas UCLA (3.versija) ticamības pārbaude;
- 2) vientulības izpēte, izmantojot vientulības skalu UCLA (3. versija), un rezultātu analīze.

Datu statistiskajai analīzei tika izmantota programmas SPSS 11.5.0. versija.

Rezultāti

Lai izvairītos no neprecizitātēm un ievērotu valodas lingvistiskās īpatnības, tika pieaicināti 8 cilvēki – gan profesionāli tulkotāji, gan arī angļu valodas pasniedzēji. Tika izvēlēti cilvēki, kuri viens otru nepazīna un tādējādi, veicot tulkošanu, nevarēja tekstu savstarpēji apspriest, lai izvairītos no savstarpējas ietekmēšanās. Katrs saņēma vientulības skalas UCLA (3. versija) variantu. Pēc teksta pārtulkošanas visiem dalībniekiem bija iespēja iepazīties ar citu veikto tulkojumu un vēlreiz analizēt skalas teksta tulkojumu. Apspriešanas gaitā piedalījās trīs eksperti psihologi. Radās, piemēram, jautājums sakarā ar atbilžu uz dažādiem apgalvojumiem (pēc apgalvojumu skalas) variantu izmantošanu. Tiešā tulkojumā atbilžu varianti “*never*”, “*rarely*”, “*sometimes*”, “*always*” atveidoti kā “*nekad*”, “*reti*”, “*reizēm*”, “*vienmēr*”. Grūtības izraisīja vārds “*vienmēr*”, jo tas nozīmē “*pastāvīgi*”, “*visu laiku*”. Šādā biežumu rindā loģiski būtu lietot vārdu “*bieži*” un tikai pēc tam – “*vienmēr*”. Pēc tulkojuma apspriešanas ar ekspertiem, ievērojot valodas īpatnības, tika izlemts izmantot atbilžu variantus: “*nekad*”, “*reti*”, “*reizēm*”, “*vienmēr*”. Jāteic, ka pilotāžas pētījuma gaitā mēs interesējamies par šo variantu izpratni. Dalībniekiem jautājumu nebija. Dažiem cilvēkiem pārdzīvojumu biežuma noteikšanai palīdzēja skaitļu rinda (1–2–3–4). Tika ņemts vērā arī tas, ka jautājumi sākās ar “*Cik bieži..*”.

Pēc šī etapa tika veikti trīs neatkarīgi tulkojumi atpakaļ uz angļu valodu. Pēc skalas oriģinālās versijas salīdzināšanas ar tās “atpakaļtulkojumu” (lai redzētu, kas tulkojumā ir “pazaudēts” vai iztulkots nepareizi) un pēc pārrunām, tika novērstas visas atšķirības un neprecizitātes, kā arī veikta lingvistiskā redīgēšana. Pēc minēto darbu rūpīgas veikšanas tika izveidota sākotnējā vientulības skalas versija.

Lai veiktu pilotāžas pētījumu (*pretest*) ar nolūku noskaidrot, cik lielā mērā skalas jautājumi atbilst ticamības kritērijam un ir pieņemami, darbā tika iesaistīti 33 cilvēki vecumā no 18 līdz 23 gadiem (15 jaunieši un 18 jaunietes). Dalībnieku atlase bija nejauša. Pētījums tika veikts pēc shēmas: 1) testēšana un dalībnieku intervēšana, 2) korekciju veikšana testā.

Interviju mērķis bija noskaidrot varbūtējos jautājumus un neskaidrības, kas varētu radīt pārpratumus, kā arī to rašanās iemeslus, lai turpmāk mainītu (ja būtu nepieciešams) jautājumu formulējumus, piedāvājot testējamajam iespējami skaidrākus jautājumus. Analizējot interviju rezultātus, atsevišķi jautājumi tika koriģēti.

Pilotāžas testēšanas rezultātu analīze ļāva vientulības skalas UCLA (3. versija) koncepciju maksimāli pietuvināt pētāmās grupas kultūras un valodas tradīcijām un īpatnībām.

Skalas rādītāju ticamība tika pētīta, pārbaudot to iekšējo saskaņotību, sadalot skalu divās daļās (*split-half*), kā arī ar atkārtotu testēšanu (*test-retest*). Ja vientulību uzskatīt par vienfaktora konstruktū, tad starp skalas (alfa koeficients) punktiem ir jābūt augstai korelācijai, jo katram punktam ir jānosaka viens un tas pats priekšmets – vientulība. Atkārtotajā testēšanā iegūtā augstā ticamība ļauj uzskatīt, ka mērāmais konstrukts laika vienībā ir stabils. Taču šajā sakarībā rodas jautājums: vai vientulība uzskatāma par stāvokli vai īpašību. Mēs esam vienprātīgi ar D. Raselu (Расел 1989), ka vientulība var būt gan viens, gan otrs. Piemēram, viens cilvēks, atrodoties jaunos apstākļos, uz laiku var izjust vientulību. Turpretim cits vientuļš var justies tādēļ, ka slikti piemērojas apkārtnē un sabiedrībā. Atšķirība starp vientulību kā stāvokli un vientulību kā rakstura iezīmi ir analoga atšķirībai starp trauksmes stāvokli un trauksmi kā rakstura iezīmi.

Darba gaitā tika iegūti Kronbaha koeficienti pirmā pētījuma apgalvojumu rādītājiem – ,86 un atkārtotā – ,89 (1. tabula). Tie norāda uz vientulības skalas UCLA (3. versija) augstu iekšējo saskaņotību.

1. tabula

Divu vientulības skalas UCLA (3. versija) pētījumu statistiskie rādītāji (Kronbaha koeficients)

Pirmais pētījums	Otrais pētījums (pēc mēneša)
Dalībnieku skaits = 526	Dalībnieku skaits = 526
Apgalvojumu skaits = 20	Apgalvojumu skaits = 20
Kronbaha koeficients = ,8564	Kronbaha koeficients = ,8901

Avots: 2005. gada novembrī – 2006. gada janvārī autora veiktais pētījums.

Tālāk tika izmantota testa daļu ticamības metode (*split-half reliability*). Veicot statistisko analīzi, esam ieguvuši augstu Spirmena-Brauna ekvivalento formu koeficientu (pirmā pētījuma rezultāti – ,83; atkārtotā – ,87), un tikpat augstu Gutmana (*Guttman Split-half*) pušu dalījuma ticamības kritērija līmeni, kas iegūts izskaitļojot apakšējās robežas (pirmais – ,82; atkārtotais – ,87). Arī Kronbaha koeficienti ir augsti (pirmais – ,73 – ,76; atkārtotais – ,80 – ,82) (2. tabula).

2. tabula

**Vientulības skalas UCLA (3. versija)
pušu dalījuma ticamības statistiskie rādītāji**

Pirmais pētījums	
Dalībnieku skaits = 526	Apgalvojumu skaits = 20
Gutmana pušu dalījuma ticamības kritērijs = ,8211	Spīrmena-Brauna ekvivalento formu koeficients = ,8275
1. daļas 10 apgalvojumi	2. daļas 10 apgalvojumi
1. daļas Kronbaha koeficients = ,7344	2. daļas Kronbaha koeficients = ,7599
Atkārtotais pētījums (pēc mēneša)	
Dalībnieku skaits = 526	Apgalvojumu skaits = 20
Gutmana pušu dalījuma ticamības kritērijs = ,8676	Spīrmena-Brauna ekvivalento formu koeficients = ,8708
1. daļas 10 apgalvojumi	2. daļas 10 apgalvojumi
1. daļas Kronbaha koeficients = ,7994	2. daļas Kronbaha koeficients = ,8151

Avots: 2005. gada novembrī – 2006. gada janvārī autora veiktais pētījums.

Pirmā un otrā (atkārtotā) pētījuma datu korelācijas rādītājs ir ,814 ($p < 0,01$) un tiek uzskatīts par augstu, lai noteiktu vientulības skalu UCLA (3. versija) kā laiknoturīgu (3. tabula).

3. tabula

**Pirmā un otrā vientulības skalas UCLA (3. versija)
pētījuma korelācijas rādītāji (laika intervāls 1 mēnesis)**

		Pirmais pētījums	Atkārtotais pētījums
Pirmais pētījums	Pirsona korelācijas koeficients	1	,814*
	Nozīmības līmenis (divpusīgs)	.	,000
	Dalībnieku skaits	526	526
Atkārtotais pētījums	Pirsona korelācijas koeficients	,814*	1
	Nozīmības līmenis (divpusīgs)	,000	.
	Dalībnieku skaits	526	526

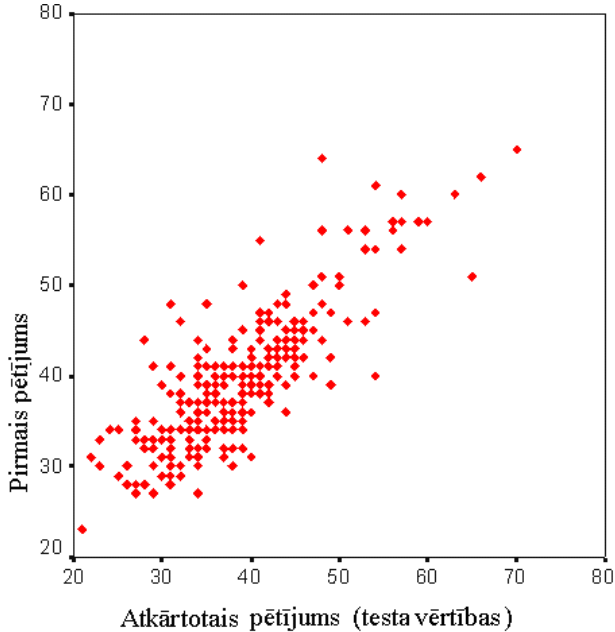
* korelācija 0,01 nozīmības līmenī (divpusīgs).

Avots: 2005. gada novembrī – 2006. gada janvārī autora veiktais pētījums.

Vientulības skalas UCLA (3.versija) pirmā un atkārtotā pētījuma rādītāju korelācijas diagramma ir pietiekami viendabīga un atgādina ovālu, kas liecina par izteiktību un sagrupētību, kā arī par skalas noturību laikā (1. attēls).

1. attēls

Vientulības skalas UCLA (3. versija) pirmā un atkārtotā
pētījuma rādītāji (korelācijas diagramma)

Avots: 2005. gada novembrī – 2006. gada janvārī autora veiktais pētījums.

Tādējādi iegūtie rezultāti apstiprina vientulības skalas UCLA (3. versija) mērījumu ticamību, kas ļauj šo skalu izmantot vientulības mērījumos un iegūt adekvātu vientulības ainu jauniešu vecuma grupai.

Pirsona korelācijas koeficienti starp vientulības skalas UCLA (3. versija) kopējo rādītāju un atsevišķu jautājumu rādītājiem ir augstāki par 0,50 ($p < 0,01$) (4. tabula). Tas ļauj uzskatīt vientulības skalu UCLA par globālu viendimensijas instrumentu vientulības mērīšanai.

Pētot vientulību jauniešu vecuma grupā, svarīga ir tās izteiktība un pārdzīvojumu biežums. Mūsaprāt, nosakot vientulības pārdzīvojumu biežumu, var izmantot vientulības skalas UCLA (3. versija) apgalvojumu Nr. 4 “*Cik bieži izjūtat vientulību?*”. Pēc iegūtajiem datiem, vientulību laiku pa laikam izjūt 75,3% jauniešu, t.sk. vientulību reti izjūt 50,6%, reizēm – 22,8%, pastāvīgi – 1,9% (5. tabula).

4. tabula

**Vientulības skala UCLA (3. versija) un skales jautājumu
korelācijas rādītāji (Pirsona korelācija)**

Apgalvojums	Vientulības skala UCLA (3. versija)	Apgalvojums	Vientulības skala UCLA (3. versija)
1.	,540*	11.	,634*
2.	,545*	12.	,517*
3.	,650*	13.	,630*
4.	,650*	14.	,627*
5.	,601*	15.	,518*
6.	,577*	16.	,597*
7.	,339*	17.	,456*
8.	,515*	18.	,580*
9.	,555*	19.	,594*
10.	,635*	20.	,662*

* korelācija 0,01 nozīmības līmenī (divpusīgs).

Avots: 2005. gada novembrī – 2006. gada janvārī autora veiktais pētījums.

5. tabula

Jauniešu vecuma vientulības biežuma rādītāji

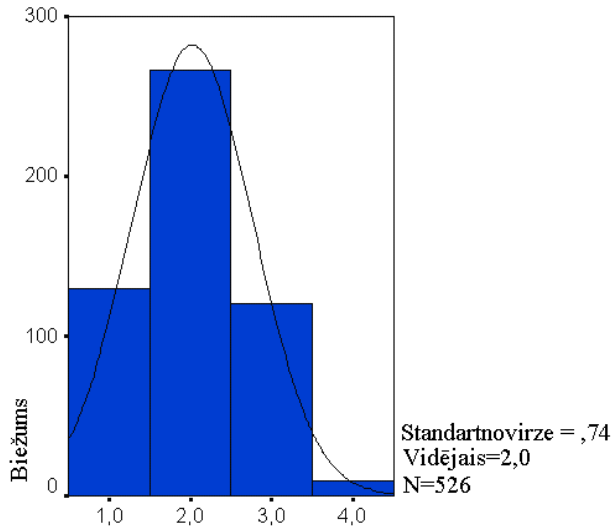
	Biežums	Relatīvais biežums procentos	Kumulatīvais biežums procentos
1 nekad	130	24,7	24,7
2 reti	266	50,6	75,3
3 dažreiz	120	22,8	98,1
4 vienmēr	10	1,9	100,0
Kopā	526	100,0	

Avots: 2005. gada novembrī – 2006. gada janvārī autora veiktais pētījums.

Šie biežuma rādītāji apstiprina skaidri izteikto jauniešu vecuma vientulību, jo rādītāji ir pietiekami vienmērīgi izkārtoti procentuālajās attiecībās, un to sadalījuma forma ir tuva normālajam (2. attēls).

2. attēls

Jauniešu vecuma vientulības radītāju biežuma histogramma

Avots: 2005. gada novembrī – 2006. gada janvārī autora veiktais pētījums.

Vientulības skalas UCLA (3. versija) statistiskās analīzes rezultāti liecina, ka kopējā vientulības skalas vidējā balle ir 39,5; maksimālā – 65, minimālā – 23. Dispersija līdzinās 54,92. Ekscess (0,963) apstiprina atbilstību normālajam sadalījumam. Procentuāli: 25% – 34; 50% – 39; 75% – 43 (6. tabula).

6. tabula

Vientulības skalas UCLA (3. versija) statistiskie raksturojumi

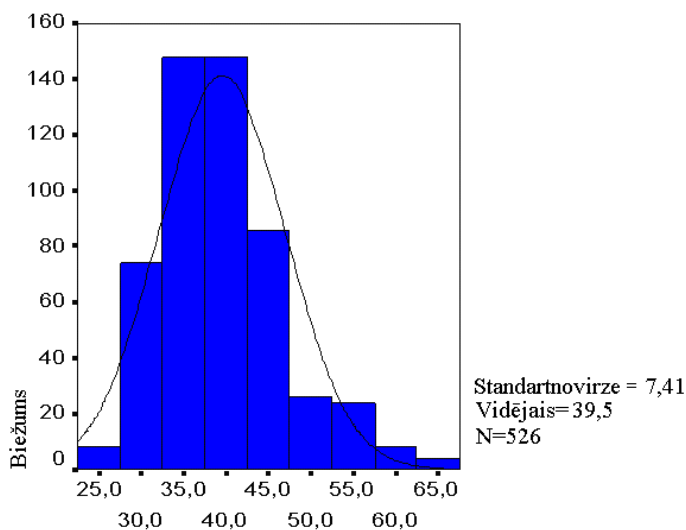
		Pētījuma dati
N	Valīdas vērtības	526
	Kļūda vai iztrūkstošie dati	0
Vidējais		39,53
Mediāna		39,00
Standartnovirze		7,411
Dispersija		54,924
Asimetrijas koeficients		,885
Ekscesa koeficients		,963
Variācijas amplitūda		42
Mīnīmālā vērtība		23
Maksimālā vērtība		65
Procentīle	25	34,00
	50	39,00
	75	43,00

Avots: 2005. gada novembrī – 2006. gada janvārī autora veiktais pētījums.

Vientulības skalas UCLA (3.versija) rādītāju sadalījums ir tuvs normālajam (3. attēls).

3. attēls

Vientulības skalas UCLA (3. versija) radītāju histogramma

Avots: 2005. gada novembrī – 2006. gada janvārī autora veiktais pētījums.

Lai noteiktu atšķirības priekšstatos par vientulību jauniešiem un jauniešiem, tika izmantota vienfaktora dispersijas analīze (ANOVA). Rezultāti liecina par $F = 7,05$ pie $p < 0,01$, kas nozīmē, ka abu grupu atšķirības ir statistiski neapšaubāmas augstā nozīmības līmenī (7. tabula).

7. tabula

Vientulības skalas UCLA (3. versija) jauniešu rezultātu ANOVA statistiskie raksturojumi (jaunieši = 252; jauniešes = 274)

	Kvadrātu summa	Brīvības pakāpju skaits	Vidējais kvadrātiskais	F	Nozīmības līmenis
Starpgrupu	382,728	1	382,728	7,05	,008
Intragrupu	28452,222	524	54,298		
Kopā	28834,951	525			

Avots: 2005. gada novembrī – 2006. gada janvārī autora veiktais pētījums.

Jauniešu vientulības skalas UCLA (3. versija) rādītāji tika izkārtoti šādā secībā: vidējā nozīme jauniešiem ($N = 252$) – 38,6; jauniešiem ($N = 274$) – 40,4. Vērojamas variācijas amplitūdas atšķirībām (jauniešiem – 37; jauniešiem – 42); modai (34 un 37); dispersijai (57,9 un 51) (8. tabula).

8. tabula

**Vientulības skalas UCLA (3. versija) jauniešu grupu
statistiskie raksturojumi**

		jaunieši	jaunietes
N	Validas vērtības	252	274
Vidējais		38,64	40,35
Vid. standartklūda		,479	,431
Mediāna		38,00	40,00
Moda		34,0	37,0
Standartnovirze		7,608	7,141
Dispersija		57,888	50,998
Asimetrijas koeficients		1,085	,750
Ekscesa koeficients		1,401	,774
Variācijas amplitūda		37	42
Minimālā vērtība		27	23
Maksimālā vērtība		64	65
Procentile	25	33,00	35,00
	50	38,00	40,00
	75	42,00	44,25

Avots: 2005. gada novembrī – 2006. gada janvārī autora veiktais pētījums.

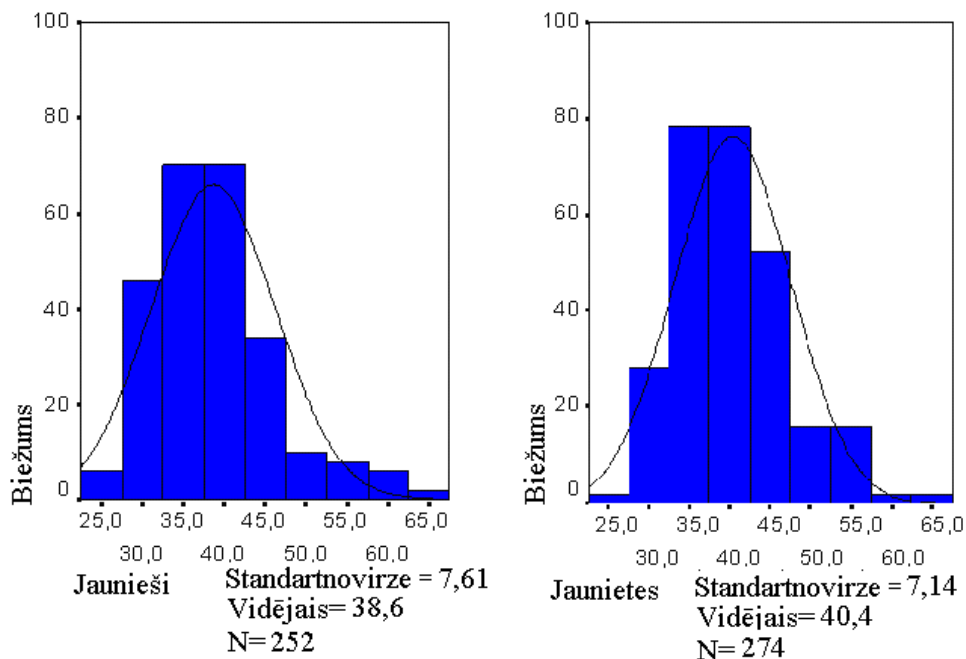
Vientulības skalas UCLA (3. versija) histogrammu rādītāji izdalīti atsevišķi jauniešiem un jaunietēm. Nepārtraukto mainību biežuma izvietojums ir tuvu normālam veidam (4. attēls).

Tika veikta vientulības skalas UCLA (3. versija) mērījumos iegūto empīrisko datu faktoranalīze (*Factor Analysis*). Kaizera-Meijera-Olkina (*Kaizer-Meyer-Olkin*) izlases adekvātuma kritērijs ir 0,897. Tādējādi, pielietojot šāda veida analīzi, izlasei ir augsts adekvātums. Izdalot faktoros, tika pielietota *Varimax* metode.

Analīzes rezultātā tika izdalīti vientulības skalas UCLA (3. versija) četri faktori (9. tabula).

4. attēls

Vientulības skalas UCLA (3. versija) jauniešu vientulības rādītāju histogramma

Avots: 2005. gada novembrī – 2006. gada janvārī autora veiktais pētījums.

9. tabula

Vientulības skalas UCLA (3. versija) faktoru slodzes pārveidotā matrica

Jautājuma Nr.	Faktors			
	1	2	3	4
1	,767	,166	,055	,059
6	,752	,078	,189	,121
9	,644	,037	,132	,283
5	,643	,193	,056	,288
10	,548	,073	,355	,334
15	,490	,343	-,162	,287
11	,138	,719	,299	,095
2	-,020	,687	,098	,295
17	,154	,662	,109	-,085

9. tabulas turpinājumu skat. 95. lpp.

9. tabulas turpinājums

3	,100	,614	,092	,513
4	,241	,489	,309	,281
14	,312	,472	,393	,063
12	,108	,071	,743	,154
7	-,100	,041	,681	,051
13	,220	,267	,574	,209
18	,242	,359	,545	-,001
8	,140	,325	,493	,057
19	,255	,145	,060	,775
20	,275	,224	,114	,753
16	,295	-,005	,285	,657

Avots: 2005. gada novembrī – 2006. gada janvārī autora veiktais pētījums.

Vientulības skalas UCLA (3. versija) jautājumu grupēšana pēc faktoriem ļāvusi tos apzīmēt šādi: 1. faktors – *trūkst vienotības ar apkārtējiem*; 2. faktors – *trūkst kontaktu ar citām personām un sadarbības*; 3. faktors – *norobežotība, atsvešinātība, izolētība*; 4. faktors – *neapmierinātība attiecībās ar apkārtējiem* (10. tabula).

10. tabula

**Vientulības skalas UCLA (3. versija) jautājumu grupējums*,
balstoties uz faktoranalīzes rezultātiem**

1. faktors – trūkst vienotības ar apkārtējiem	
1.	Cik bieži jūtaties uz “viena viņa” ar apkārtējiem cilvēkiem?
6.	Cik bieži izjūtat, ka Jums ir daudz kopēja ar apkārtējiem cilvēkiem?
9.	Cik bieži jūtaties atvērts un draudzīgs?
5.	Cik bieži izjūtat sevi kā draugu grupas daļu?
10.	Cik bieži izjūtat tuvību, vienotību ar citiem cilvēkiem?
15.	Cik bieži jūtat, ka varat atrast sev kompāniju, ja vien to vēlaties?
2. faktors – trūkst kontaktu ar citām personām un kopīgas darbības	
11.	Cik bieži jūtaties pamests?
2.	Cik bieži izjūtat draudzīgu kontaktu nepietiekamību?
17.	Cik bieži izjūtat kautrīgumu?
3.	Cik bieži jūtat, ka nav neviena, pie kā Jūs varētu vērsties?
4.	Cik bieži jūtaties vientuļi?
14.	Cik bieži jūtaties izolēts no citiem?
3. faktors – norobežotība, atsvešinātība, izolētība	
12.	Cik bieži izjūtat, ka Jūsu attiecības ar citiem cilvēkiem ir virspusējas?
7.	Cik bieži izjūtat, ka Jūs ne ar vienu vairs nejūtaties tuvi?
13.	Cik bieži izjūtat, ka neviens Jūs īsti nepazīst?

10. tabulas turpinājumu skat. 96. lpp.

10. tabulas turpinājums

18. Cik bieži izjūtat, ka cilvēki ir ap Jums, nevis ar Jums?
8. Cik bieži izjūtat, ka apkārtējie cilvēki neizprot Jūsu intereses un idejas, par tām neinteresējas?
4. faktors – neapmierinātība attiecībās ar apkārtējiem
19. Cik bieži jūtat, ka ir cilvēki, ar kuriem Jūs varat aprunāties?
20. Cik bieži jūtat, ka ir cilvēki, pie kuriem Jūs varat vērsties?
16. Cik bieži jūtat, ka ir cilvēki, kuri Jūs patiesi saprot?

* Vientulības skalas UCLA (3. versija) apgalvojumi adaptēti krievu valodā.

Avots: 2005. gada novembrī – 2006. gada janvārī autora veiktais pētījums.

Četrus faktorus paredz, ka vientulības skala UCLA (3. versija) var tikt izmantota kā daudzfaktoru konstrukts, kurš atspoguļo vientulības cēloņus, kas cieši saistīti ar vienotības, saskaņotības un kopības izjūtu ar citiem, ar citu cilvēku esamību blakus, ar kuriem iespējams kontaktēties, dalīties savos iespaidos un pārdzīvojumos, ar savstarpējas sapratnes dziļumu un apmierinātību ar attiecību kvalitāti.

Diskusija

Vientulības skalas UCLA ticamības mērījumos iegūts Kronbaha koeficients pirmā pētījuma apgalvojumu rādītājiem – ,86 un atkārtotā – ,89 (1. tabula). Salīdzinot šos datus ar rezultātiem, kurus ieguvis D. Rasels (Russell 1996), pētot vientulības problēmu ar alfa koeficientu (no ,89 līdz ,94), jāsecina, ka atšķirības nav lielas. Veiktajā pētījumā Pīrsona korelācijas koeficients starp pirmo un atkārtoto mērījumu (*test-retest*) ir ,814 pie $p < 0,01$ (3. tabula) un vērtējams kā augsts, bet D. Rasela pētījumā (Russell 1996) ar intervālu 12 mēneši korelācijas koeficients – ,73 ($p < 0,01$). Arī citi vientulības skalas UCLA statistiskie raksturojumi ir līdzīgi (11. tabula).

11. tabula

Vientulības skalas UCLA (3. versija) statistiskie raksturojumi

	Autora pētījums	D. Rasela pētījums
N	526	487
Vidējais	39,53	40,08
Mediāna	39,00	40,00
Standartnovirze	7,411	9,50
Moda	41	41
Variācijas amplitūda	42	54
Minimālā vērtība	23	20
Maksimālā vērtība	65	74

Avoti: Russel 1996; 2005. gada novembrī – 2006. gada janvārī raksta autora veiktais pētījums.

Tādējādi, salīdzinot mūsu iegūtos rezultātus ar D. Rasela (Russel 1996) iegūtajiem rezultātiem, jāsecina, ka tie apstiprina vientulības skalas UCLA (3. versija) mērījumu ticamību, kas ļauj šo skalu izmantot pētījumos.

Testēšanā liela nozīme ir testa validitātei. Kontentvaliditāte, tai skaitā – ārējā validitāte, ir noderīga vientulības mērījumu daudzfaktoru sistēmās, kad iespējama liela vientulības vai mērījumu dažādība. Vienfaktoru vai globālām vientulības skalām tas nav tik būtiski, jo tiek izmantots vienots konstrukts, un jautājums par skalas punkta reprezentativitāti nerodas. Jāpiezīmē, tieši formulētajos jautājumos vientulības skalā var rasties problēmas ar sociālo vēlamību vai atbilžu atkarību no dažādiem sociālajiem stereotipiem.

Izmantojot kriteriālo validitāti, jāizvēlas vientulības stāvokļa stingri noteikti ārējie kritēriji. Tādā gadījumā ir precīzi jānosaka vientulības stāvoklis un jāsaista tas ar cilvēka sociālajām ievirzēm, vai arī ir jāizveido apriori vientuļu cilvēku “fiksētas grupas”. Vēl ir arī iespēja izmantot cilvēka vientulības vērtējumu citu cilvēku acīm. Taču D. Rasels (Рассел 1989, с. 222) uzskata, ka tas nav īpaši labs vientulības indikators, norāda uz nelielu saistību starp cilvēka vientulības pašvērtējumu un citu cilvēku vērtējumu ($r = ,39$) Džonga-Girvelda veiktajos pētījumos.

Jautājums par to, vai vientulības skala uzskatāma par vienfaktora vai daudzfaktoru konstruktu, ir apskatīts D. Rasela (Russell 1996) un citu pētnieku (Marangoni and Ickes 1989; Hays and DiMatteo 1987; Mahon and Yarcheski 1990; McWhirter 1990; Miller and Cleary 1993; Wilson et al. 1992) darbos.

Mūsu pētījumos konstatētā četru faktoru esamība ļauj domāt, ka vientulības skala UCLA (3. versija) ir ne tikai vienfaktora, bet arī daudzfaktoru konstrukts. Protams, par konstrukta viendabību liecina pietiekami augstā jautājumu saskaņotība, skalas jautājumu un izdalīto faktoru savstarpējā korelācija. Jāatzīmē, ka pozitīvi formulētie punkti (nav vientuļš) veidoja 1. un 4. faktoru, bet negatīvi formulētie (vientuļš) – 2. un 3. faktoru. Iespējams, ka izteiktais dalījums divās grupās saistīts ar jautājumu formulējumiem, kā arī ar respondentu zināmu piekāpšanos jautājumu pozitīvajiem vai negatīvajiem formulējumiem.

Secinājumi

1. Pētījuma rezultāti rāda, ka vientulība jauniešu vecumā ir diezgan izteikta parādība un tās rādītāju procentuālais sadalījums ir vienmērīgs, un sadalījuma forma ir tuva normālajai. Laiku pa laikam jūtas vientuļi 75,3% jauniešu, tajā skaitā, vienmēr – 1,9%, reizēm – 22,8%, reti – 50,6%. Dispersija ir 54,92. Ekscesa rādītājs (0,963) apstiprina datu normālo sadalījumu. Statistiskā analīze ļauj izdalīt grupas ar augstiem vientulības rādītājiem (vientuļi), kuriem rezultāts ir augstāks par 43 ballēm; grupu ar vidējiem rādītājiem – no 34 līdz 43; grupu ar zemiem rādītājiem (nav vientuļi) – zemāk par 34.
2. Vientulības skala UCLA (3. versija) var tikt izmantota kā drošs instruments globāliem vientulības mērījumiem. Taču nepieciešamības gadījumā to var uzskatīt par daudzveidīgu konstruktu ar šādiem faktoriem:

- nav vienotības ar apkārtējiem;
- nav savstarpēju kontaktu, tuva cilvēka;
- norobežotība, atsvešinātība, izolētība;
- neapmierinātība attiecībās ar apkārtējiem.

Izdalītie faktori nepieciešamības gadījumā ļauj pievērst detalizētāku uzmanību tiem aspektiem, ar kuriem saistīta konkrētā cilvēka vientulības izjūta. Vientulības skalas UCLA (3. versija) ticamība ļauj to izmantot ar vientulību saistīto aptauju kriteriālās validitātes pārbaudei.

3. Jauniešu grupu atšķirības pēc vientulības skalas UCLA (3. versija) ir statistiski neapšaubāmi augstā nozīmības līmenī ($F = 7,05$ pie $p < 0,01$). Vidējie radītāji ir šādi: jauniešiem – 38,6, jauniešiem – 40,4.
4. Vientulības skala UCLA (3. versija) apstiprina vientulības skaidrojumu, ka *vientulība ir pārdzīvojums, kas rodas, apzinoties neapmierinātību ar savstarpējo attiecību kvalitāti kontaktos ar nozīmīgiem cilvēkiem, referento grupu, ar sociālo sakaru nepietiekamību, izbrūkstot vienotībai ar citiem, izjūtot sevi savādāku nekā apkārtējie.*

Piezīme

¹Vientulības skalas UCLA (3. versija) izmantošanai zinātniskajā darbā esam saņēmuši D. Rasela (Daniel W. Russel, PhD) piekrišanu.

Bibliogrāfija

- Andre, R. (1991) *Positive Solitude: A Practical Program for Mastering Loneliness and Achieving Self-fulfillment*. New York: Harper Collins.
- Franzen, A. (2000) "Does the Internet Make Us Lonely?" *European Sociological Review*, 16: 427–438.
- Hawkey, L.C., M.H. Burleson, G.G. Berntson and J.T. Cacioppo (2003) "Loneliness in Everyday Life: Cardiovascular Activity, Psychosocial Context, and Health Behaviors." *Journal of Personality and Social Psychology*, 85: 105–120.
- Hays, R.D. and M.R. DiMatteo (1987) "A Short-Form Measure of Loneliness." *Journal of Personality Assessment*, 51: 69–81.
- Jones, W.H., J. Rose and D. Russell (1990) "Loneliness and Social Anxiety." In: H. Leitenberg, ed. *Handbook of Social and Evaluation Anxiety*. New York: Plenum. Pp. 247–266.
- Korgaonkar, P.K. and L.D. Wolin (1999) "A Multivariate Analysis of Web Usage." *Journal of Advertising Research*, 39 (2): 53–68.
- Koropecykj-Cox, T. (1998) "Loneliness and Depression in Middle and Old Age: Are the Childless More Vulnerable?" *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 53: 302–312.
- Kraut, R., V. Lundmark, M. Patterson, S. Kiesler, T. Mukopadhyay and W. Scherlis (1998) "Internet Paradox: A Social Technology that Reduces Social Involvement and Psychological Well-Being?" *American Psychologist*, 53: 1017–1031.
- Laslett, P. and H.B. Gibson (2000) *Loneliness in Later Life*. Houndmills: Palgrave Macmillan.

- Lau, S. and C.K. Kong (1999) "The Acceptance of Lonely Others: Effects of Loneliness and Gender of the Target Person and Loneliness of the Perceiver." *Journal of Social Psychology*, 139: 229–241.
- Mahon, N. E. and A. Yarcheski (1990) "The Dimensionality of the UCLA Loneliness Scale in Early Adolescents." *Research in Nursing and Health*, 13: 45–52.
- Marangoni, C. and W. Ickes (1989) "Loneliness: A Theoretical Review with Implications for Measurement." *Journal of Social and Personal Relationships*, 6: 93–128.
- McWhirter, B.T. (1990) "Factor Analysis of the Revised UCLA Loneliness Scale." *Current Psychology: Research and Reviews*, 9: 56–68.
- Miller, T.R. and T.A. Cleary (1993) "Direction of Wording Effects in Balanced Scales." *Education and Psychological Measurement*, 53: 51–60.
- Orzeck, T. and A. Rokach (2004) "Men Who Abuse Drugs and Their Experience of Loneliness." *European Psychologist*, vol. 9, no. 3, September 2004: 163–169.
- Perlman, D. and L.A. Peplau (1982) "Theoretical Approaches to Loneliness." In: L.A. Peplau and D. Perlman, eds. *Loneliness: A Sourcebook of Current Theory, Research and Therapy*. New York: John Wiley and Sons. Pp. 123–134.
- Rokach, A. (1996) "The Subjectivity of Loneliness and Coping with It." *Psychological Reports*, 79: 475–481.
- Rokach, A. and H. Brock (1998) "Coping with Loneliness." *Journal of Psychology*, 132: 107–127.
- Russell, D. (1996) "The UCLA Loneliness Scale (Version 3): Reliability, Validity, and Factor Structure." *Journal of Personality Assessment*, 66: 20–40.
- Russell, D. W., E.K. Flom, K.A. Gardner, C.E. Cutrona and R.M. Hessling (2003) "Who Makes Friends over the Internet? Loneliness and the Virtual Community." *International Scope Review*, 5 (10): 1–19.
- Russell, D., L.A. Peplau and C.E. Cutrona (1980) "The Revised UCLA Loneliness Scale: Concurrent and Discriminant Validity Evidence." *Journal of Personality and Social Psychology*, 39: 472–480.
- Savikko, N., P. Routasalo, R.S. Tilvis, T.E. Strandberg and K.H. Pitkala (2005) "Predictors and Subjective Causes of Loneliness in an Aged Population." *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 41: 223–233.
- Tundo, L. and R.J. Baldessarini (2001) "Suicide: An Overview." In: Medscape Internet Publications: <http://www.medscape.com/Medscape/psychiatry/ClinicalMgmt/CM.v03/public/index-CM.v03.html>. Pp. 1–18.
- Victor, C. R., S. Scambler, J. Bond and A. Bowling (2004) "Loneliness in Later Life." In: A. Walker and C. Hennesey, eds. *Quality of Life in Old Age*. Maidenhead: Open University Press. Pp. 107–126.
- Weiss, R.S. (1973) *Loneliness: The Experience of Emotional and Social Isolation*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Wilson, D., J. Cutts, I. Lees, S. Mapungwana and L. Maunganidze (1992) "Psychometric Properties of the Revised UCLA Loneliness Scale and Two Short-Form Measures of Loneliness in Zimbabwe." *Journal of Personality Assessment*, 59(1): 72–81.
- Бабанова И.В., Харламенкова Н.Е. (1999) "Стратегии самоутверждения и ценностные предпочтения одинокого человека." *Психологический журнал*, том 20, №2: 21–28.

- Вербицкая С.Н. (2002) *Социально-психологические факторы переживания одиночества*. Санкт-Петербург.
- Головаха Е.И., Панина Н.В. (1989) *Психология человеческого взаимопонимания*. Киев: Политиздат Украины.
- Зимбардо Ф. (2005) *Застенчивость*. Москва: АСТ.
- Кон И.С. (1986) “Многоликое одиночество: (Психологическое исследование).” *Знание — сила*, №12: 40–42.
- Лебедев В.И. (2002) *Психология и психопатология одиночества и групповой изоляции*. Москва: Юнити-Дана.
- Николаева Н.А. (1999) *Понимание и переживание изолированности в юношеском возрасте*. Москва.
- Рассел Д. (1989) “Измерение одиночества.” В кн.: *Лабиринты одиночества*. Москва: Прогресс. С. 192–226.
- Трубникова С. (1999) *Психология одиночества: генезис, виды, проявления*. Москва.
- Фромм Э. (1989) *Бегство от свободы*. Москва: АСТ.
- Фромм Э. (2004) *Иметь или быть? Ради любви к жизни*. Москва: Айрис-пресс.
- Хрящева Н.Ю. (2000) “Особенности психических состояний в условиях изоляции.” В кн.: Л.И. Куликов, ред. *Психические состояния*. Санкт-Петербург: С. 407–413.
- Шагивалеева Г.Р. (2003) *Одиночество и особенности его переживания студентами ССУЗ*. Казань.
- Швальб Ю., Данчева О. (1991) *Одиночество*. Киев.

Iesniegts 2007. 07. 01.

Summary

Išgalejs Išmuhametovs

Measurement of Youth-Age Loneliness (The UCLA Loneliness Scale, Version 3)

In this article, the results of the research that was conducted with the purpose to study the loneliness phenomena in teen-age groups according to the UCLA Loneliness Scale (Version 3) are presented. In the research conducted by the author, 526 people – 18–24 years old university students from Riga (Latvia) – took part. The research was conducted in November, 2005 – January, 2006.

The statistics shows the trustworthiness and validity of the UCLA Loneliness Scale (Version 3). The Chronbach coefficient of data obtained is equal to .86 (first study) and to .89 (the second, repeated one). They reveal high inner conformity of the UCLA Loneliness Scale (Version 3). The data correlation index of the first and the repeated research is equal to .81 when $p < 0.01$ and is considered to be high, and the UCLA Loneliness Scale (Version 3) is considered to be stable in time.

The UCLA (Version 3) statistical characteristics obtained by D. Russell in 1996 and those obtained by the author of this paper are compared in the article.

In order to differentiate loneliness among young men and young ladies, the factor dispersion analysis (ANOVA) was applied. The index $F = 7.05$ when $p < 0.01$ means that differences are statistically true at the high level of validity.

The factor analysis offers the opportunity of using the above-mentioned scale in order to determinate reasons of loneliness, caused by socio-psychological factors.

There are 4 factors of loneliness. The 1st factor is a lack of unification, unity with the people who surround him/her; the 2nd factor is the absence of interpersonal contacts, cooperation; the 3rd factor is isolation, alienation, insularity; the 4th factor is dissatisfaction with the quality of relations with the surrounding world. The factors considered make it possible to suppose that the UCLA Loneliness Scale (Version 3) may be a multidimensional unit. The attention is paid to a high degree of uniformity and correlation of questions within the scale (higher than 0.33 when $p < 0.01$) that will help to use it as a linear structure.

The article also provides the statistical characteristics of UCLA Loneliness Scale (Version 3) and new empirical data, defining the distinctive features of loneliness that are characteristic of the youth age.

Резюме

Ишгалей Ишмухаметов

Измерение одиночества юношества (шкала одиночества UCLA, версия 3)

В данной статье рассматриваются результаты исследования одиночества в юношеской возрастной группе с помощью шкалы одиночества UCLA (версия 3). В исследовании участвовало 526 человек — студенты вуза города Риги (Латвия) в возрасте 18–24 лет. Исследование проводилось с ноября 2005 года по январь 2006 года. Приводятся статистические характеристики, подтверждающие достоверность и обоснованность данной шкалы при измерении одиночества. Коэффициент Кронбаха (*Chronbach coefficient*) показателей утверждений равен ,86 (первое исследование) и ,89 (повторное). Они указывают на высокую внутреннюю согласованность шкалы одиночества UCLA (версия 3). Показатель корреляции данных первого и повторного исследований равен ,814 при $p < 0,01$ и считается высоким, чтобы считать шкалу одиночества UCLA (версия 3) устойчивой во времени.

Сравниваются статистические характеристики UCLA (версия 3), полученные автором и Д. Расселом (1996).

Для определения различий в проявлении одиночества у юношей и девушек применен однофакторный дисперсионный анализ (ANOVA). Показатель $F = 7,05$ при $p < 0,01$ означает, что различия статистически достоверны на высоком уровне значимости.

С помощью факторного анализа показывается возможность использования данной шкалы для определения причин одиночества, обусловленных социально-психологическими факторами. Выделены следующие факторы: 1) отсутствие общности, единения с окружающими; 2) отсутствие межличностных контактов, взаимодействия; 3) обособленность, отчужденность, изолированность; 4) неудовлетворенность качеством отношений с окружающими. Обращается внимание на достаточно высокую согласованность, корреляцию утверждений шкалы между собой. Выявленные факторы позволяют предполагать, что шкала одиночества UCLA (версия 3) может быть и многомерным конструктом. В статье представлены статистические характеристики шкалы одиночества UCLA (версия 3) в условиях Латвии и новые эмпирические данные, характеризующие особенности проявления одиночества в юношеском возрасте.

Māra Vidnere, Aina Ozolina Nucho

**CHILDREN OF GENOCIDE:
LATVIAN ADULT SURVIVORS OF GROWING UP IN SIBERIA
HAVING BEEN DEPORTED BY SOVIET REGIME**

In the period of the crucial social, economic, and political changes in Latvia, the question remains open about the testimonies and life experience of the politically repressed and rehabilitated persons and the social-psychological aspects of this legacy.

To collect the above-mentioned materials is not only a duty towards our nation but also a humanitarian task of science in the circumstances of heightened marginality of the newly formed political system. It can remarkably influence the further ethical development of the nation. The research of this issue is closely related to the comprehension of human relationships and the categorial realization and interpretation of them, thus discovering the unused and wrongly exploited creative potencies of people.

Collecting as many personal experience testimonies as possible from the people that suffered from the totalitarian regime, we can more deeply comprehend the aspects and norms of human moral motivation they complied with in their lives.

Key words: repressed people, children of repressed people, experience of children of repressed people.

It has been estimated that more than a quarter of the population of Latvia perished during the fifty plus years of Soviet occupation of Latvia between 1940 and 1991. Hundreds of thousands became the victims of the Soviet regime – they were deported to Siberia while members of the armed forces, high governmental officials, cultural and political leaders and others were shot outright. A similar fate befell Estonians, Lithuanians, Ukrainians, Karelians and many other nationalities on the periphery of the Soviet Union. The policies of the Soviet Union in the occupied territories constituted a systematic ethnocide. These policies continued until the collapse of the Soviet Union in 1991.

An elaborate machinery of Soviet state policies was devised to insure that no opposition to the Soviet regime would arise. The infamous Paragraph 58 of the Soviet Criminal Code stipulated that citizens of the formerly independent nations could be sentenced to death or deported and their property confiscated for offenses as minor as placing flowers on the grave of a freedom fighter. Being a relative of a high governmental official of the formerly independent nation was another “offense” punishable with deportation to Siberia. They could be arrested and deported without the benefit of any court proceedings, only later to be notified what their ostensible offence had been. Over half of the respondents in one study (Vidnere 1997) were arrested and deported to Siberia to serve their sentences under police supervision while working on state farms, in forests, coal mines or in construction. About a third of the respondents in the same study were sent to Gulag camps, surrounded by barbed wire fences and armed guards. The rest of the respondents landed in filtration and concentration camps. The rate of mortality in all the forms of confinement was exceedingly high.

Only a fraction of those deported to Siberia managed to survive the brutal living conditions, hunger, forced labor and the Arctic cold and to return home. Many returned in poor health and died soon thereafter (Vidnere and Nucho 2000).

The experiences of the deportees in Siberia are fairly well documented by a number of eyewitness reports (Aizupe 1974; Auzers 1994; Bērziņa 1995; Grendze 1998; Ķiploks 1993; Līce 1990, 1993, 1995, 1998, Salts 2001; Simsons 1995; Šilde 1956; Skultāns 1998; Vanaga 1991; Vidnere 1997; *We Sang Through Tears* 1999; Zariņa 1968).

This study examines the attitudes and current living conditions of Latvians who were either (1) deported to Siberia together with their parents during the fifty years of Soviet rule of the country, (2) were born in Siberia where their parents were interned in forced labour camps or in the so called free settlements, or (3) were born after their parents were released and returned to Latvia.

The study was conducted in summer of 1999. The respondents were located with the help of forty-eight local organizations of the Repressed Persons, covering the entire state of Latvia.

Of the 450 questionnaires distributed, 87 useable responses were received. This is a 20% return rate, which is quite satisfactory for a mail questionnaire, especially since no self-addressed stamped return envelope was provided (Balley1982).

Findings

The current age of the respondents ranges from 43 to 76. The majority (38%) of the respondents are between ages of 65 and 54. Only 18% are between ages of 55 and 44 and 11% are 44 or younger. The mean age for the respondents in this study is 56, with a standard deviation of 5.5.

Table 1

Age of respondents

Age	Percentage
76-64	33%
65-54	38%
55-44	18%
44-yr.	11%

Source: study conducted in summer of 1999 (n=87).

Return from Siberia began between 1946 and 1951 for 29% of the respondents. Between 1952 and 1957, 52% were able to return to their country of origin. Between 1958 and 1963, 16% returned, and 3% were able to return between 1963 and 1969. The average length in the various forms of confinement (Gulag, prison camps, and the so-called resettlement) ranged from 5 to 9 years.

Table 2

Return from Siberia

Category	Percentage
Between 1946 and 1951	29%
Between 1952 and 1957	52%
Between 1958 and 1963	16%
Between 1963 and 1969	3%
TOTAL	100%

Source: study conducted in summer of 1999 (n=87).

In the early period, the detainees were permitted to return if there was some relative willing to assume responsibility for their care. In the majority of cases it was a paternal aunt who assumed the responsibility for the care of the child. This was true for 36% of the returnees. A maternal uncle assumed responsibility for 8% of the returnees; an older brother was able to take responsibility for 7%, a godmother for 14%, a cousin for 14%, and a grandmother for 7% of the returnees. No grandfathers were mentioned, possibly because they had perished in Siberia. One wonders what might be the explanation for the fact that there were twice as many godmothers than grandmothers able to assume responsibility for the returning child. It is possible that the grandmother had also been deported to Siberia, same as the parents of the child.

In most instances, the reasons for the deportations to Siberia became the family secret. Only 32% of the respondents said that they knew clearly why their family had been selected for deportation. Another 30% said that they had some vague notion about the reasons for their family being in Siberia. A slightly smaller percentage (27%) said that they knew the reasons for the deportations but that they were not discussed openly in the family. Eight percent stated that they did not know why the family had been deported to Siberia, and 3% were afraid that a similar fate may happen also to them later in life. Not even one of the respondents said that the reasons for deportation did not interest them.

Table 3

Reasons for the deportation to Siberia

Category	Percentage
Knew why the family was deported	32%
Had some vague notion about reasons	30%
Knew this but not discussed in family	27%
No idea why family was deported to Siberia	8%
Fearful that they too may be deported later in life	3%
TOTAL	100%

Source: study conducted in summer of 1999 (n=87).

The families of most of the respondents were deported to Siberia because they were considered “enemies of the state”, mostly due to their socio-economic class or level of education. A relatively small proportion had been arrested and deported of some organized anti-soviet activity (24%).

Many of the respondents comment on the difficulties they encountered when trying to obtain higher education. Many of them had to attend universities outside their country because their “tinted” biographies due to the deportations of their parents precluded their being accepted at the universities in their own country. Still, the level of education of this group of people is higher than that of the population of the country as a whole. Only 8% of the respondents have just grade school education, 37% have not finished high school while 15% have finished it. Some university education has been obtained by 8% of the respondents, and 32% have graduated from universities.

Table 4

Education

Category	Percentage
University graduate	32%
Partial university	8%
High School	15%
Vocational School	37%
Elementary School	8%
TOTAL	100%

Source: study conducted in summer of 1999 (n=87).

The majority (69%) of the respondents is married, 18% are single, 8% are widowed, and 5% are divorced.

Table 5

Marital status

Category	Percentage
Married	69%
Divorced	5%
Widowed	8%
Single	18%
TOTAL	100%

Source: study conducted in summer of 1999 (n=87).

Only 22% have 3 children, 31% have two children, and 25% have one child, while 19% have no children. More than three children are reported by 3% of the respondents. The number of children in the families of the respondents is considerably lower than the number of children in the families of their parents. In the families of their parents there were more than three children in 17% of the families while 37% of the families had three children, 27% – two children, and 20% of the families – one

child. The situation is even more discouraging when it comes to the grandchildren of the respondents. Only 3% of the respondents reported that they have three grandchildren; 23% have one grandchild but 35% report that they have no grandchildren. As is true for the rest of the European nations, Latvians are not reproducing in sufficient numbers to offset the death rate.

Table 6

Children and grandchildren

Category	Percentage	
	Children	Grandchildren
None	19%	35%
1 Child	25%	23%
2 Children	31%	16%
3 Children	22%	3%
More than 3 children	3%	23%
TOTAL	100%	100%

Source: study conducted in summer of 1999 (n=87).

Although most of the respondents are approaching the age of retirement, 64% of them are still gainfully employed.

Table 7

Employment

Category	Percentage
Still employed	64%
Partially employed	3%
Retired	33%
TOTAL	100%

Source: study conducted in summer of 1999 (n=87).

They report that their income is good (10%) or satisfactory (80%), only 10% state that their level of income is “deplorable”.

Table 8

Current economic conditions

Category	Percentage
Very good	0%
Good	10%
Satisfactory	80%
Poor	10%
TOTAL	100%

Source: study conducted in summer of 1999 (n=87).

Health is considered satisfactory by 74%, good by 13%, and 13% of the respondents are in poor health.

Table 9

Health

Category	Percentage
Good	13%
Satisfactory	74%
Poor	13%
Very poor	0%
TOTAL	100%

Source: study conducted in summer of 1999 (n=87).

Surprisingly, these respondents in 1999 considered the medical care available to be either good or satisfactory (95 %), while only 5% of the respondents thought that it was poor.

Table 10

Medical care available

Category	Percentage
Very good	0 %
Good	26 %
Satisfactory	69 %
Poor	5 %
TOTAL	100 %

Source: study conducted in summer of 1999 (n=87).

Over half of the respondents said that they had lost some close relative in Siberia. This was true for 59% of the respondents. Of those who had a close relative, it was usually the father who had perished (48%). Almost a third of the respondents (28%) had lost their mother. A smaller percentage mentioned the loss of a grandparent (14%), a sibling (7%) or an uncle or aunt (3%).

Table 11

Did some close relative perish in Siberia?

Category	Percentage
Father	48%
Mother	28%
Grandparent	14%
Sibling	7%
Aunt / Uncle	3%

Source: study conducted in summer of 1999 (n=87).

When asked if their family had regained the property confiscated by the Soviet occupation authorities, more than one third responded affirmatively, while 44% had regained some property, but 23% had not regained any property lost.

Table 12

Has your family regained the property confiscated?

Category	Percentage
Yes	33%
Some	44%
No	23%
TOTAL	100%

Source: study conducted in summer of 1999 (n=87).

Only 5% said that they are satisfied with life now while 72% reported that they are satisfied with life now “to some extent”, only 23% said that they are not satisfied with their lives now.

Table 13

Are you satisfied with life now?

Category	Percentage
Yes	5%
To some extent	72%
No	23%
TOTAL	100%

Source: study conducted in summer of 1999 (n=87).

Have the deportation to Siberia affected their political views? The majority (72%) said yes, and only 11% said no, while 17% thought that their political views have been affected partially.

Table 14

Have the deportations affected your political views?

Category	Percentage
Yes	72%
Partially	17%
No	11%
TOTAL	100%

Source: study conducted in summer of 1999 (n=87).

The social activities of the respondents indicate that they are quite prominent members of their communities. They are on the boards of professional, political and church organizations. It would appear that they are in position to affect the opinions of their fellow citizens, and thus they constitute a political force to be reckoned with.

Social activities

Chief, Sport Club
Manager of an organization
Secretary, local branch of the Association of Repressed Persons
Member of the Board, National Organization "Vanagi"
Member of the Board of the Lutheran Church
Member of Town Council
Member of the Board of a professional organization
Active in the Association of Repressed Persons
Chairperson, local branch of the Association of Repressed Persons
Coordinator of a Club of the Repressed Persons
Active in a Poetry Club
Member of the Board of the County
Member of the Board of the Church Council

Discussion

Judging from the responses received, the grown-up children of ethnocide are coping with life reasonably well. A surprisingly high proportion of them have succeeded in obtaining higher education and are still able to work, although they are approaching the age of retirement. Approximately 10% have insufficient income. These may be the persons who are on pension. It is known that the pensions cover only half the amount necessary for a minimum level of standard of living. According to some estimates, 80% of the population of Latvia now is living below the level of poverty (Vidnere 1997). If this is so, it is surprising that not a larger percentage of the respondents mention their difficult economic conditions.

The small size of families and the lack of grandchildren is a reason for concern. Although the rate of birth was low in Latvia even before World War II, it may be one more expression of their general uncertainty about future.

Although the rate of return (20%) of the questionnaires is satisfactory for a mailed questionnaire, it gives a fraction of information only about all those persons whose parents suffered from the Soviet political persecutions. It is possible that only those who are coping with life reasonably well chose to respond. The current living conditions of the non-respondents may very well be much worse than those of the individuals in the present sample.

The responses disclosed a general dissatisfaction and disillusionment with the political situation in the country. Many commented on the ineffectiveness of the government, corruption, and the unresolved ethnopolitical conflicts. There was a general mood of skepticism and resignation. This is in stark contrast to the mood of the respondents of a previous study done in 1994–1995 (Vidnere 1997) when the respondents were looking forward to a better life for themselves and their children after the collapse of the Soviet Union. The regaining of independence of the country has not fulfilled the high hopes with which it was celebrated.

The pool of potential respondents is gradually disappearing due to old age and sickness. Additional studies are urgently needed while there are still people who can give firsthand information about a period of history that has been and still remains shrouded in ignorance and denial.

Bibliography

- Aizupe, R. (1974) *Sešpadsmit gadi Sibīrijā* [Sixteen Years in Siberia]. Toronto: ALTA.
- Auzers, R. (1994) “Baigās nakts upuru ceļš [The Dreadful Night of Victims’ Road of Agony].” *Neatkarīgā Cīņa*, 19. oktobris.
- Balley, K.D. (1982) *Methods of Social Research*. 2nd ed. New York: The Free Press.
- Bērziņa, A. (1995) *Nekas nav aizmirsts* [Nothing is Forgotten]. Rīga: Gaujas apgāds.
- Grendze, O. (1998) *Atmiņu pēdas* [In the Footsteps of Memories]. Liepāja: Kurzemes Vārds.
- Ķiploks, E. (1993) *Taisnības dēļ vajātie* [Persecuted because of the Truth]. Minneapolis, MN: Latvian Ev. Lutheran Church in America.
- Lice, A., ed. (1990–1998) *Via Dolorosa*. Vols 1–5. Rīga: Liesma; Preses Nams.
- Salts, I. (2001) *Nolaupītā bērniņa* [The Robbed Childhood]. Rīga: Melnupe.
- Simsons, J. (1965) *Vorkutas gūstekņa stāsts* [The Story of the Prisoner of Vorkuta]. Lincoln, NE: Vaidava.
- Skultāns, V. (1998) *The Testimony of Lives*. London; New York: Routledge.
- Šilde, A. (1956) *Pa deportēto pēdām: latvieši padomju vergu darbā* [The Trail of the Deportees: Latvians in the Soviet Slave Labor Camps]. New York: Grāmatu draugs.
- Vanaga, M. (1991) *Veļupes krastā* [On the Shores of the River of the Dead Souls]. Rīga: Liesma.
- Vidnere, M. (1997) *Ar asarām tas nav pierādāms...* [Tears do not Prove it]. Rīga: University of Latvia.
- Vidnere, M. and A. Nucho (2000) *Living Through Extreme Stress: Latvian Survivors of Deportations to Siberia*. Rīga: RAKA.
- We Sang Through Tears: Stories of Survival in Siberia* (1999) Rīga: Jānis Roze.
- Zariņa, L. (1968) *Sarkanā migla* [The Red Fog]. Toronto: Daugavas Vanagi.

Received February 19, 2007.

Резюме

Мара Виднере, Айна Озолиня Нухо

**Дети геноцида: депортированные советским режимом и
выросшие в Сибири латыши**

Время больших социальных перемен в Латвии выдвинуло не только экономические, политические и социальные, но и очень важные социально-психологические проблемы. Поэтому актуален вопрос о значении и социально-психологических аспектах жизненного опыта репрессированных и реабилитированных лиц.

Исследование жизненного опыта репрессированных лиц — это не только долг перед народом, но и гуманитарная задача науки в условиях повышенной маргинальности раз-

виваюšейся системы, что может существенно повлиять на дальнейшее этическое развитие народа.

Эта тематика тесно связана с пониманием и интерпретацией форм человеческих отношений, раскрывает неактуализированный или неправильно использованный творческий потенциал. Изучение личных свидетельств, переживаний людей дает возможность глубже познать мотивацию и моральные нормы, на основе которых они строят свою жизнь. Феномен жизненного опыта репрессированных людей и их детей является своеобразным свидетельством субъективизации истории, что позволяет глубже познать феномен исторического сознания народа.

Подобное этнопсихологическое исследование ранее не проводилось. При этом очень важно, что число репрессированных год от года уменьшается. Важные исследования по осмыслению последствий тоталитаризма проводятся в Литве и России. Для выяснения жизненного опыта детей репрессированных лиц применялась анкета (автор М. Виднере), которая была составлена после длительной психологической работы с репрессированными. Частично результаты исследования опубликованы в монографии М. Виднере «Слезам этого не докажешь...».

Пережитая народом боль – это реальность, которая влияет и на современные социальные процессы. Поэтому и необходимо изучать и осмысливать жизненный опыт репрессированных – необоснованно обвиненных и осужденных лиц и их детей, что расширит возможности межличностной коммуникации и взаимное познание культур.

Kopsavilkums

Māra Vidnere, Aina Ozoliņa Nuho

Genocīda bērni: padomju režīma deportētie un Sibīrijā izaugušie latvieši

Lielo sociālo pārmaiņu laiks Latvijā ir izvirzījis ne tikai ekonomiskas, politiskas un sociālas, bet arī ļoti nozīmīgas sociālpsiholoģiskas problēmas. Tāpēc neatliekams ir jautājums par politiski represēto un rehabilitēto personu dzīves liecību un pieredzes mantojumu un tā sociāli psiholoģiskajiem aspektiem.

Represēto personu dzīves pieredzes apzināšana ir ne tikai pienākums pret tautu, bet arī humāns zinātnes uzdevums jaunveidojamās iekārtas sakāpinātās marginalitātes apstākļos, kas ievērojami var ietekmēt tautas tālāko ētisko attīstību.

Šīs tematikas izpēte ir cieši saistīta ar cilvēcisko attiecību formu izpratni, to kategoriālo apzināšanu un interpretāciju, atklājot neizmantotās un aplami ekspluatētās cilvēka radošās potences. Pēc iespējas vairāk apzinot no totalitārā režīma cietušo cilvēku personisko pārdzīvojumu liecības, varam dziļāk izprast cilvēka morālās motivācijas normas, kurās tie sakņojuši savu dzīvi.

Iedziļinoties represēto cilvēku, kā arī viņu bērnu dzīves pieredzes fenomenā, iegūstam savdabīgu vēstures subjektivizācijas liecību, kas ļauj dziļāk apzināt tautas vēsturiskās apziņas fenomenu.

Šāda etnopsiholoģiskā izpēte līdz šim vēl nav veikta. Pie tam jāņem vērā represēto personu skaita krasa samazināšanās. Nozīmīgi pētījumi totalitāro seku apzināšanā ir aizsākušies Lietuvā, kā arī Krievijā. Pētījumā, kas saistīts ar represēto personu bērnu dzīves pieredzi, izmantota aptaujas anketa, kura sastādīta (autore M. Vidnere) pēc vairāku gadu psiholoģiska voluntāra darba ar represētām personām. Sākotnēji uzmanība tika pievērsta visām politiski represēto personu grupām, un daļēji pētījuma rezultāti publicēti M. Vidneres monogrāfijā “Ar asarām tas nav pierādāms...”.

Šī tautas pārdzīvotā sāpe ir realitāte, kas ietekmē arī šodienas sociālās dzīves procesus. Tāpēc ir jāizprot gan politiski represēto personu – nepatiesi apsūdzēto un notiesāto, kā arī viņu bērnu pieredzi, kas ļauj plašināt cilvēku saskarsmi un multikulturālo izziņu.

SOCIOLOGIJA

Arvydas Guogis

ON THE DIFFERENCES BETWEEN THE LITHUANIAN AND SWEDISH SOCIAL MODELS

The purpose of the paper is to compare the Swedish and Lithuanian models of a welfare state and to identify factors that influence the choice of a particular model. This paper offers an overview of social policy in Sweden and Lithuania after World War II, the development of a social security system in independent Lithuania, and main characteristics and changes in social policy of Sweden and Lithuania in the context of globalization. As a reference point for analysing the Lithuanian social security system, the institutional social democratic Swedish welfare state model is selected.

Key words: welfare state, social policy, social security system, globalization, Sweden, Lithuania.

Introduction

Sweden and Lithuania are close neighbours in geographical terms. In the course of centuries the history of these countries has had much in common as they were cooperating or fighting in the 17th and 18th centuries. There was even a possibility to form a union between Sweden and Lithuania (*Kėdainių* Treaty of 1655). However, later the relations between Sweden and Lithuania had weakened and became more fragmented because of the increasing influence of Russia and Germany in North-Eastern Europe. In the last decade of the 20th century, after the Cold War came to an end and Lithuania re-established its independence in 1990, broad cooperation possibilities opened between Sweden and Lithuania. Since 1988, the political support of the Nordic countries for the re-establishment of the Lithuanian state, building democracy and reforming the economy have contributed to close cooperation between the Baltic States and the Nordic countries and their experience in various fields. In 1995, Sweden joined the European Union and along with other Member States encouraged accession of Lithuania to the EU. The favourable attitudes of the EU toward regional cooperation between Nordic and Baltic countries as well as the “Nordic Dimension” are additional factors strengthening not only geopolitical cooperation between Sweden and Lithuania but also their economic and cultural relations.

Swedish and Lithuanian entrepreneurs are successfully making use of advantages of market economy. Swedish companies invest in the Lithuanian economy relatively more than in economies of other countries of the region (with the exception of Estonia). Personal contacts between scientists and artists of both countries are expanding too. But this cannot be said about relations between architects of social security sys-

tems, which still remain weak. The question why Swedish social experience and achievements of a welfare state are so little discussed in Lithuania yet needs to be answered.

For numerous reasons, the institutional social democratic Swedish welfare state model could be chosen as a point of reference for developing the Lithuanian social security system. One could state that during the last decade political situation was favourable to it several times: in 1992–1996 and 2001–2007 Lithuania was (not alone) ruled by the Social Democratic Party. The Swedish Social Democratic Party ruled throughout most of the 20th century and even in the 21st century, under the growing influence of globalization, it has been implementing a rather favourable social model.

One should admit that Sweden and Lithuania experienced completely different historical stages of state development. Sweden and Lithuania differ greatly both in economic level and welfare state type. Swedish capitalism and social market relations developed in a sustainable way during most of the 20th century, with welfare improving gradually, whereas Lithuania experienced Soviet socialism with all its negative consequences: planned economy, Soviet social supply model, and free but restricted and low-quality social services.

The author argues that the Swedish welfare state model could be selected as a point of reference for developing the Lithuanian social security system due to the following facts: 1) initial outer similarity between the Lithuanian Soviet social development model and the Swedish welfare state model before the 1990s; 2) the functioning of Lithuanian Social Democratic and Social Liberal coalition government in 2001–2004 (along with functioning of the social democratic government in 1992–1996); 3) more than 10 years experience of building the Lithuanian welfare state provides an opportunity to evaluate the work done in social sphere in designation of its directions and priorities.

The aim of this paper is to compare the models of Swedish and Lithuanian welfare states. The tasks of this study are: 1) to identify the reasons why Swedish social experience has been so little considered in Lithuania as yet, and 2) to consider the possibilities for implementing the Swedish social model in Lithuania, taking into account some changes in this model that occurred in the last decade of the 20th century. The methodology of the paper implies critical social analysis and comparative methods of processing macro-social data from Sweden and Lithuania.

Models of the welfare states

In Western political science discourse, three basic models of a welfare state are identified: liberal, conservative, and social democratic. The liberal model acknowledges the dominance of the market. According to the liberal model, the state has only a limited impact on distribution of welfare; it guarantees only minimal support to citizens and attempts to make the individual secure welfare himself. According to this model most people have to create their own welfare and the state is necessary only if normal ways of welfare distribution fail. The liberal welfare system is directed at the individual who cannot provide for himself and solve his own problems. The market guarantees most part of the welfare. The state attempts to mitigate problems of pov-

erty, inequality, and unemployment with low benefits. Social programs are focussed only on elderly people and individuals with physical and/or psychological problems, i.e. on “non-merited poor”. The criteria for entitlement to state support are very strict and the size of support is small. The features of the liberal model include limited state’s engagement to societal organization, emphasized market decisions, and self-reliant individual.

In the conservative corporative model, the state is the main sponsor; however, the family assumes responsibility for individual social situation. Social services are provided only in case if a family cannot cope with welfare provision problems. The state attempts to preserve class subordination and status through a variety of social insurance schemes, i.e. families from different classes with unequal status have a right to different social benefits and services, though the size of support depends on contributions. The social insurance system is intended for working persons only; social benefits are calculated according to the size of income and work record; the unemployed are not insured. Allowances are distributed through various voluntary organizations and benefit funds. The main state concern is to guarantee that public expenditures for welfare should be directed according to the level of economic performance and growth. Social insurance schemes are financed from contributions made by employees and their employers. Strong emphasis on the principle of subsidiarity is placed, according to which services have to be decentralized or provided independently, and state intervention should be limited under such circumstances. People who earn more cannot be insured by the principal state social insurance scheme. State bureaucracy is a stratum specifically supported by the state.

In the social democratic model, the state assumes responsibility for the provision of welfare to every individual. The state pursues a full-employment policy, ensures proper living standards to all individuals, and guarantees all social and civil rights. A social democratic welfare state pays decent social benefits and every individual has equal rights irrespective of gender, race, and marital status. Poverty, inequality, and unemployment problems are eliminated by effective progressive taxation. Commitments to society are unlimited. Such welfare state doubts the capability of the family or the market to provide optimal welfare distribution (Esping-Andersen and Korpi 1987, pp. 40–41). The characteristics of the social democratic welfare model are as follows: social rights are based on citizenship i.e. welfare is treated as a civil right; public sector provides main services to all individuals and comprehensive social policy is followed (Arter 1999, p. 185), solidarity and universal nature of social law is maintained; traditional welfare state limits are overstepped; commitment to principles of universality and equality is kept and high degree of *decommodification* is preserved¹. The social democratic model is related to high social expenditure, decent benefits, proper services, and high degree of social inclusion.

In addition to the above-mentioned welfare state models, the article also deals with the Soviet model. The Soviet model (Manding and Shaw 1998) was typified by centralized planning with a highly subsidized provision of a fairly basic level of welfare. Health care and education were essentially free, apart from the practice of “tipping” professionals to get access to special facilities or preferential help. Housing was almost free and housing costs were fairly low, food and transport were very cheap.

However, provision was closely linked to the labour market in several respects. First of all, it should be stressed that much of this provision came via the enterprise rather than an independent bureaucracy. There was considerable duplication between enterprise services and local government health, education, and housing services. Secondly, since the price at the point of consumption was almost zero, the demand was effectively controlled through queuing. The provision of better services, or at least rapid access, was used to manipulate the supply of labour to strategic industries (such as the military) or geographically remote areas (such as the Far East). Thirdly, the social security system was explicitly linked to work record and level of pay in its benefit eligibility formulae. There was no dominance of the market; the state guaranteed only a minimal support to the individual and did not encourage the individual to secure welfare himself. The family had a limited impact upon individual social situation. This model was widespread throughout the Soviet republics making up the USSR including Lithuania.

Social policy in Sweden and Lithuania after World War II

The Swedish welfare state has had a more important role than satisfying the basic needs of the citizens. For a long time, the social democratic welfare state model was developed by those social democrats who related individual freedom to comprehensive programs implemented by the state and its institutions. Therefore, social policy pursued by the social democrats is called a universal one.

In the social democratic welfare state model, social rights of the citizens, based on citizenship, acquire equal importance with the private property and political democracy rights. Parties and trade unions representing the working class had supported welfare state reforms for a long time. Labour organizations also supported the state in securing social rights. Strong Swedish employer associations approved of state regulation of social insurance system and agreed with high social security costs.

The economic growth in Sweden after the World War II coincided with the rule of the Swedish Social Democratic Party and its close relations with trade union movement, business, and industry representatives, thus creating favourable conditions for the development of a social democratic welfare state. The phases of Swedish welfare state development reflect the ways in which Swedish social democrats aimed to balance power, equality, and economic efficiency goals. The Swedish social democratic middle class welfare state policy implied gradual dismantling of traditional separation between social and economic policy and involved the aim of full employment. Sweden increasingly developed the institutional universal social welfare model by implementation of universal welfare security programmes (Esping-Andersen 1992, pp. 37, 52). One can name not only successful economy, but well organized society in Sweden too (Esping-Andersen and Korpi 1987, p. 42).

While Lithuania formed part of the Soviet Union, political and ideological state actions denied the necessity of welfare policy. Welfare problems were considered to be non-existent and it was claimed that they would disappear automatically because the state satisfies all the needs of the working people. The characteristics of the Soviet

social development model are as follows: centralized planning, basic welfare level provided by the state only, free healthcare and education, possibility of free housing, very cheap food and transport. In the former Soviet Union, social policy and labour market did not actually exist. The official ideological position stated that all people who could work, would work, thus earning for their living. In the USSR, there was full employment and social security system was organized on the basis of full employment. In the case of illness everyone had free medical treatment and sickness benefits were of the same size as wages. Pensions, to some extent, depended on income of the last working years. The social security system was linked to work experience and pay level in calculating of the benefits. Social security was administered by trade unions, which were responsible for dealing with kindergartens of enterprises, employees housing, sanatoriums, and holiday matters. The workplace affected participation in social welfare system. Since 1950, rapid economic growth was observed in the Soviet Union and enterprises started attracting workforce by offering professional welfare.

In the Soviet Union, resources for social security were allocated from the state budget, with no contributions for social security paid by the citizens. It was stated officially that there was no unemployment and, consequently, there were no social problems. Nevertheless, the Soviet model was providing comprehensive welfare services at a relatively low level (Manding and Shaw 1998, pp. 3–7).

Development and main characteristics of social security system in independent Lithuania (1990–2006)

At first sight, the Soviet Lithuanian social model is more comparable with Swedish welfare state than the current Lithuanian social model. So, one can draw a logical conclusion that at the initial stage in 1990–1991, Lithuania could switch to the social democratic welfare model easier. However, Lithuanian political forces did not show aspirations in the direction to the Swedish model and moved toward the building of a free market economy instead of a social market economy, gradually absorbing the ideas of market fundamentalism. Representatives of political parties and mass-media were active in this process, while this course was lead by the Lithuanian Free Market Institute in terms of scientific-ideological approach.

After collapse of the Soviet Union and the restoration of Lithuanian independence, there have been some discussions about appropriate welfare state model choice (Paluckienė 1999, p. 37). After the discussions, representatives of the Ministry of Social Security and Labour and advisers from the Social Policy Group approved of the so-called *bismarckian* model. The *bismarckian* model is mostly targeted to those employees, who participate in the labour market and pay state social insurance contributions to the State Social Insurance Fund. “Corporative *bismarckian*” development in the Lithuanian social security system is confirmed by an analysis of main social security laws of 1990–1991 and the reform of state social insurance system in 1995. A new social security system was designed on the basis of contributions related to the labour market, for example:

- the pensions depended on previous pay and work record;
- sickness benefit was linked to pay;
- calculation of social benefit was based on negative income tax. This means that total personal income consisting of pay and social benefit was always larger for those whose pay had been larger;
- the State Social Insurance Fund was financed by contributions deducted from pay;
- the size of child care benefit was larger for insured women than for non-insured, for example, students (Guogis, Bernotas and Ūselis 2000, p. 136).

The establishment of the State Social Insurance Fund, which was separated from the state (national) budget, testifies to the fact that social security in Lithuania was based on the labour market. It is particularly well illustrated by the fact that unemployed people, who were not registered at the Labour Exchange, had no access to health care except for vital primary health care services.

Since 1990–1991, a limited number of welfare state functions and services were identified in Lithuania: social security and health care systems, education system, housing and transport compensations, social benefits. The Lithuanian state social security system consisted of social insurance, social assistance, and special additional state pensions. The state social security system was created and adjusted to free market system, and it was functioning through centralized institutions and local authorities. However, in Lithuania, the majority of political, media, and academic elite understood the role of the state just as a ‘passive keeper’, i.e. an idea of a weak state and free market prevailed. Such an attitude did not provide for a favourable environment for the development of a social democratic welfare state, which would need an acknowledgement of key state role and a high degree of state intervention into issues of social security.

In the course of the reforms, there was an external pressure from the IMF, WB, WTO, and OECD organizations aimed at building of a liberal welfare state in which market and not-for-profit institutions would be prevalent. Nevertheless, internal political support for the development of such a welfare state within a country was not sufficient and opposition against the idea of liberal state was quite strong (testified by the results of elections in 2000 and 2002). People in Lithuania still demanded that the state should take responsibility for unemployment, inflation, and poverty. Some wished to return to safety of “real” socialism and predictable future. Many people, especially elderly ones, believed that the state should take care of them in all difficult life stages. However, no full progressive tax system was ever created in Lithuania. Partial exception for work income is non-taxable minimum. It should be noted that, during an opinion poll, 62.1% of the population responded negatively to the question whether they agreed to pay higher taxes to have more social benefits. Nevertheless, results of a 1999 sociological survey indicate that most of Lithuanian population considered social benefits as necessary (one of the main social problems, in respondents’ view, were low pensions and low unemployment benefits) (Morkūnienė 1999).

As a matter of fact, from 1990 to 2007, a social insurance system of *bismarckian* type functioned in Lithuania. It belongs to corporative welfare state type and was

able to secure only low benefits because of insufficient economic progress. Only a limited number of social assistance programmes were aimed at fighting poverty, which is also characteristic of a corporative welfare state (in 1997–2007, state social security allocations for social insurance accounted for about 85%, around 13% was allocated for social assistance, and around 2% – for special additional state pensions) (Lazutka 2001, p. 141). The corporative model was selected as an attempt to increase incentives to participate in the labour market rather than to repeat the *bismarckian* principle or under the influence of labour market partners (trade unions' and employers' organizations) (Guogis 2003, p. 7). However, it should be noted that the “Lithuanian Corporative” model differed considerably from the *bismarckian* one introduced in Germany, Belgium or Luxembourg, and the difference was mostly in special state benefits and clientelism. Intensification of clientelism, the roots of which are in the privileges of the Soviet nomenclature and which does not contribute to social justice in the country, is indeed illustrated by special additional state pensions to particular people, such as former representatives of force structures, scientists, judges, artists and the like. Introduction of voluntary private pension funds contributed further to social inequality and differentiation. Most people who earn more and are younger declare their wish to participate in private pension funds. Two years later, after private pensions reform of 2003–2004, half of the labour force in Lithuania became clients of private pension funds. From methodological point of view, introduction of private pension funds means a gradual abandoning of the corporative model, introducing the basic elements of the marginal model and entrenching the liberal direction.

The intensification of trends towards the marginal model in Lithuania is testified by an increase of dependency on the market. Quantitatively it is expressed in calculating the *decommodification* degree. The *decommodification* degree in the Lithuanian social security system was not high before either, but later it decreased even further. In 1997, the *decommodification* degree reached 23.8, while the indicator for 2000 stood at 22.2 only (Guogis 2002^a, p. 43).

The conservative government's withdrawal of many exemptions to welfare recipients in the beginning of 2000 also testified that Lithuania was turning toward abandoning state support. Intensification of liberal marginal trends in 2003–2007 was predicted by A. Guogis, D. Bernotas and D. Ūselis in their study “Lithuanian Political Parties' Notion of Social Security” carried out already in 2000. It states that only 3 marginal parties came out in favour of the universal institutional model of social security, while the rest 17 either did not have any prevailing opinion or supported the liberal type (Guogis, Bernotas and Ūselis 2000, p. 88).

The Nordic experience shows that welfare state policy should depend on the rule of certain political forces. Under leftists rule, the boundaries of welfare state should be expanded, under rightists – on the contrary, they should be narrowed. However, a similar trend can be hardly found in Lithuania during the independence period. Most Lithuanian political parties accepted the ideology of market fundamentalism and did not dare dismantle existing state socio-economic structures only for fear of social cataclysms. According to the theory of a social democratic welfare state, representation of left parties in the government is an important guarantee of strong welfare state, but in Lithuanian case this theory can be confirmed only partly. The system of

social guarantees is relatively low in Lithuania, and the rule of Lithuanian Social Democrats in coalition with Social Liberals in 2001–2004 here hardly changed anything substantially. One should not forget that there is also a small range of benefits, which are given on the grounds of the social citizenship in Lithuania. However, the present social financial support is not efficient enough. There is a strong need for an integrated attitude to state support for families. Social services are developing, but still much has to be done.

The rule of the Social Democratic and Social Liberal Coalition contributed to the development of social situation in the country only in a very limited and symbolical way. In 2001–2003, the old-age pensions increased by 26 Litas (3,45 litas = 1 euro) on the average, group I disability pensions – by 32 Litas on the average, minimal non-taxable work income – by 40 Litas, minimal wages – from 430 Litas to 450 Litas, while fees for full-time students decreased. Under the rule of the Coalition, unemployment decreased from 14% to 10% approximately (10,000 workplaces were created in the country). However, critics of social democrats did not acknowledge this merit of the coalition and stated that unemployment decreased because of common trends of economic recovery and business intensification. Some analysts stated that social democrats, however, did not prevent this process. Lithuania's economic and social development was marked by relatively high rates of economic growth during the last decade, while social situation and living standards improved insufficiently. In 2000–2006, economy and labour productivity grew by more than 6% (Starkevičiūtė 2004), but in 2003 the average wages reached 1,185 Litas, which accounts for less than 38% of the average wage in the European Union. In other words, only those who earned 3,000 Litas and more per month could feel truly European with the prices of 2003, while only 3% of all Lithuanian employees earned so much. Many more Lithuanians, i.e. 17.3%, earned minimal wages (“Kada gyvensime..” 2003). In 2003, average old-age pension comprised only 38% of the average wage, amounting to 340 Litas. One must stress that in 2004 many social indicators were slightly improving further (minimal wages increased to 500 Litas and the average old-age pensions to 400 Litas). In any case, one has to pay attention that after 1998–1999 economic crisis in Lithuania many macro-social indicators began to improve. In 2000–2006, there was recorded a slow, but gradual rise of old-age and disability pensions, the rise of minimal and average wages, gradual lowering of unemployment rate and, finally, decline of poverty in 2003. It seems that good economic performance of Lithuania (annual GDP growth 7–8%) could have produced better social quality by itself. Nevertheless, at the beginning of 2007, quality of life and social security development in the country were still lagging behind its better economic performance and rapidly increasing labour productivity.

One of the obstacles on the way toward higher salaries and better work conditions in the country was low number of members and insufficient activity of trade unions, in spite of the fact that the Lithuanian Social Democratic Party has maintained closer relations with them as compared to other Lithuanian political parties. According to the experts of the Finnish Ministry of Labour and University of Helsinki survey “Barometer of Labour Life in Baltic States”, membership in trade unions was more uncommon in Lithuania than in Latvia and Estonia. Trade union membership

decreased from 15% to 11% in the period of three years (“Profesajungos narių..” 2003, 7). Political weight of trade unions in forming and making decisions in social policy was and remains insignificant. An employer association (Confederation of Business Employers) is much more influential.

Therefore, at the turn of the century there were no strong social powers, social movements or institutes of civic society in Lithuania interested in state regulation to a larger extent. The role of the state was diminished, while institutes of civic society were still very weak. At present there seems to be no prospects in Lithuania that a dispute about civic society would promote social policy development in the direction of the social democratic model. Low level of civic society has not allowed for the building of a social democratic welfare state either. In accordance with the theory of a social democratic welfare state (Paluckienė 1999, pp. 39–40), strong social movements, namely, mobilization of working class by means of trade unions and other labour associations, as well as the power of typical left parties should be the most important guarantors of strong welfare state. In Lithuania, above-mentioned organizations and parties have had little influence in the struggle for greater social justice and income redistribution. The fact is confirmed by the share of state expenses in GDP, which in Lithuania stood at between 20–30% at the beginning of the 21st century. It is interesting to note that in neighbouring Estonia, Latvia, and Poland this share accounted for 35%–40% in 2002 (Gylys 2003, p. 33), although in the mass-media these countries were considered as more liberal. In Lithuania, the share of social security expenses made up only about 11% of GDP in 1997–2006; with health care expenses included only 16% of GDP (Guogis 2002^b, p. 84).

Various institutes of civic society could help to show social engagement and enhance social security. However, the development of civic society is still slow in Lithuania, similarly to other countries of the region, while low level of civic society and insignificant collective and communitarian sentiments allow “forgetting” problems of social groups, which have to be dependent on the policy of welfare state such as pensioners, the unemployed, etc.

Historically, solidarity aspirations among the Lithuanians were prevalent only at crucial turning points (for instance, struggle for independence in 1918, 1945–1949 or 1988–1991). But solidarity was not prevalent among the Lithuanian population at the turn of the century. At first sight, it looks like collectivist sentiments should have been strengthened during the Soviet times in Lithuania. However, historical facts testify that collectivism was rather one of artificial nature during the Soviet times in Lithuania just as in the other Baltic States. In fact, Lithuanians were keen to act individually rather than collectively, and this could serve as an explanation why there have never been strong trade unions, social democratic, anti-globalization or other well-known social movements in the history of Lithuania (Guogis 2003, p. 7).

One could draw a conclusion that apart from a complicated economic situation of independent Lithuania, especially in 1990–1999, the following reasons hindered the adjustment of the social democratic welfare state model according to the Swedish pattern: left parties and especially the Lithuanian Social Democratic Party did not aim at creating an institutional social democratic welfare state. Lithuania lacked strong trade unions and there was no sufficient experience in corporative institutions and

consensual way of social decision making. The state allocated too few resources to cover social expenses; social expenses per citizen were relatively small. Mostly benefits of minimal size were granted. The range of social rights guaranteed was not sufficient and no support was provided to “non-merited poor”. The burden of creating welfare shifted to the family, while the traditional role of a woman was strengthened. Corporative welfare institutions still operated on a hierarchical basis. Moreover, the role of the latter started to decline after the pension reform of 2003–2004, when private pension funds were established.

Social systems of Sweden and Lithuania under globalization

The end of the Cold War and the collapse of the Soviet Union coincided with the intensification of globalization processes and entrenchment of theory and practice of right-wing liberal powers in most Western and Eastern countries. Under globalization, the social democrats have been retreating from left-wing course consistently and took over centre-left or centre positions in the developed countries (if one rates by previous scale of political powers position). Market fundamentalism ideas and practice in Anglo-Saxon countries had special meaning for such processes, which in fact contradicted to the demands for social justice and larger income redistribution. In public administration, there was a shift to ideology and practice of New Public Management to a larger extent in certain areas (Anglo-Saxon countries) and to a smaller degree in others (continental Europe). In most Western countries, social sphere was assessed as an obstacle aiming at economic efficiency. Such estimations also gained particular meaning in other Nordic countries, with slight exception for Norway.

In the 1990s, several welfare state pillars in Sweden started to collapse: harmonized income policy failed, while national debt grew significantly and the unemployment exceeded 10%. Economic difficulties of the Swedish welfare state pushed the previously most socially engaged welfare state towards reduction of social expenses and practice of “New Public Management”. Although the most important parts of social security of the Swedish state were not rejected, some elements of privatization and liberalization started playing a more important role on the course of Swedish reforms. Sweden has creatively used the experience of one of the Baltic States – Latvia – in establishment of private pension funds.

In 1994, the Swedish social democrats returned to power and started implementing a reform: policy orientated towards supply was combined with efforts of fiscal consolidation. It reduced social benefits remarkably, especially those paid from local governments’ budgets and the net amount of borrowed credits also. The Swedish social democrats aimed at easing the burden of taxes on entrepreneurs and shifted from direct income tax to indirect consumption taxes. A large part of redistribution was abandoned in the tax system, therefore differences of income increased significantly during 1990–2000 (Merkel 2001, p. 21).

The social democrats initiated a strict fiscal policy and emphasized the necessity to cut public expenses. In addition, they decided to reduce unemployment. The results were quite good. The policy of social reforms was partly vitalized as well (Arter

1999, p. 189). Active labour market policy is still an exceptional feature of employment policy of the Swedish welfare state, although high level of women employment is, in fact, declining and moderate deregulation of labour market is being carried out. Reforms of 1994 reduced universality of the Swedish welfare state because:

- various social transfers were reduced considerably (mostly by 5%);
- “waiting days” were introduced to avoid simulation of illness;
- state pensions were reduced; pension funds included employees contributions; private pension funds were established. The social cuts were made mostly in the sphere of money transfer, aiming to increase responsibility of the working people.

In spite of all these changes, the reforms partly “polished the corners” of the welfare state. Its purpose was not to allow an abuse of the welfare system and to strengthen personal responsibility. However, one could notice that diminished employment, particularly of women, marked a shift both from traditional social democratic objectives to uphold full employment and from traditional gender equality objective. Diminishing level of wages could burden further maintenance of welfare state, financed by taxes (Merkel 2001, pp. 22–3).

However, the Swedish electorate voted for ruling Social Democratic Party in 1998 and in 2002 elections. It is important to note that other left-wing parties in Sweden – Left Party (Communists) and Green Party – retained rather good positions after elections and good possibilities to influence the policy of the Swedish social democrats, if not at implementation stage then, at least, from the theoretical standpoint. However, in 2006, Swedish Social Democratic Party lost parliament elections to right-wing parties.

At the turn of centuries, respective left political powers have not existed at all in Lithuania. From the beginning of reforms in 1990–1991, libertarian tendencies prevailed. One could make a presumption that such a libertarian position was needed for the purpose of rejecting the Soviet legacy and creating systems of free market and democracy in Lithuania. Lithuanian economic structures and companies had to fight for their niche in global division of labour, while in some fields Lithuanian producers could enter the global market with new products and new services only. Lithuanian business representatives and most political powers stated that they needed to increase labour productivity and reduce social expenses.

It is important to note that new economic and political elite of Lithuania viewed the public sector and possibilities to increase its efficiency with greater distrust than in Sweden. Although partial privatization was implemented in some spheres of Swedish economy, it is not comparable to total privatization carried out in Lithuania. Partial liberalization in the Nordic countries and Sweden in particular, which gained considerable weight at the end of the last century, did not encourage economic and political elite of Lithuania to raise the idea of social justice as a priority either. However, it is surprising that economic and political elite of Lithuania noticed only the examples of successful business in the practice of Nordic countries, firstly Sweden, and did not notice many points of social and cultural “ecology”, which still successfully exist in Scandinavia. The success of the Norwegian public sector due to its higher financial possibilities and income from oil extraction and refining was not noticed in

Lithuania at all. Achievements of the Swedish public sector also aroused very little comments in Lithuania, except for environmental protection and transport organization because of Swedish direct support to reforming these areas in Lithuania. However, Lithuanian economic and political elite's allusions to the Swedish social security system remained outlandish while citizens did not know it. It could also be noticed that most Lithuanian citizens were not familiar with realities of Swedish life and only 3% of them had visited Sweden by 2000 (Kulčinskaja 2002, p. 6).

It is important to note that Lithuanian electorate have not encouraged its elite to formulate and implement a left-wing policy and did not join the search for new left-wing leaders. A substantial part of Lithuanian electorate leaned towards the right wing. This became evident especially during the presidential crisis in 2003–2004. Lithuania has undergone the formation of a paradoxical political and social situation. A major part of electorate would have been in favour of implementation of social democratic policy according to its social basis. However, in reality, this electorate, with small income mostly, was not represented by left-wing powers and did not show any aspirations to traditionally left-wing policies.

Bearing in mind that there were no attempts to create the Swedish welfare state model in Lithuania in 1990–2007 and that there were no forecasts of creating such a state, many cognitive questions and problems of both theoretical and practical nature arise, including: 1) Does an institutional social democratic welfare state have a future in Sweden under globalization and intensified economic competition, which are deconstructing it? 2) Will a common social model be created for the EU Member States, and what theoretical and practical meaning would Scandinavian (Swedish) social model have for the reforms in European countries? If the EU Member States do not agree about common social policy model, will it burden the respective course choice possibilities in social security of new Member States, including Lithuania? 3) If both Sweden and Lithuania turn to liberalization, are there any questions for consideration? 4) Is Sweden still going to be an example for Lithuania in the sphere of social security under above mentioned circumstances? 5) Is a larger social democratization degree of Sweden and Lithuania possible in case of better economic situation of both countries in near and distant future?

In the author's opinion, these and other theoretical and practical questions are important both to assess the countries' development perspectives and to expand their cooperation ties. In this paper, the author has analysed only a small part of the problems and questions that are necessary to be solved in order to make a comparative analysis of Swedish and Lithuanian models. It is obvious that further research in this field should include historical, as well as socio-psychological assumptions and characteristics of Swedish and Lithuanian cultures.

Conclusions

Having compared the models of Swedish and Lithuanian welfare states, the following civil, political, social, and economical factors should be emphasised.

Firstly, unlike Sweden, Lithuanian parties and labour organizations, representing working class and employer associations, did not show substantial support for the development of a welfare state. There were no strong powers and movements in Lithuania, which could be interested in state regulation to a greater extent, and the role of the state was diminishing.

Secondly, with reference to Swedish experience, successful economy and well-organized society are important for social democratic welfare state. Lithuania's economic and social development of the last decade was marked by relatively high rates of economic growth, while social situation and living standards improved insufficiently. Trade unions, labour organizations, and employer associations failed to influence building a social democratic welfare state. Civic society and its institutions were weak.

Thirdly, the Swedish welfare state experience shows that welfare state policy should depend on the rule of political powers – under left powers, boundaries of welfare state should be expanded. However, there was hardly any similar tendency found in Lithuania during the independence period. According to the theory of a social democratic welfare state, representation of left-wing parties in government is an important guarantee of a strong welfare state, but in Lithuanian case this theory can be confirmed only partly.

The Swedish social experience is not much considered in Lithuania for several reasons including unfavourable position of internal powers, external pressure, and public opinion.

Position of internal powers. Lithuanian political forces did not show aspirations in the direction of building the Swedish model. In Lithuania, most political, media, and academic elite understood the role of the state just as a 'passive keeper'; such an attitude did not allow creating a favourable environment for building a social democratic welfare state. On the contrary, market fundamentalism ideas and practice became prevalent in Lithuania.

External pressure. In the course of reforms, there was an external pressure from international financial organizations aimed at building liberal welfare states. A striving for a gradual diminishing of the role of state social security (state social insurance) in favour of implementation of private pension funds took place mainly under the influence of these pro-market institutions. Under the influence of dominating internal and external factors, the "bismarckian corporative" direction was gradually shifting toward a liberal course.

Public opinion. Internal political support for the building of a social democratic welfare state was not sufficient. The Lithuanian population still demanded that the state should take greater responsibility for unemployment, inflation, and poverty. Some wanted to return to safety of the "real socialism" and its predictable future. Many people, especially of older age, believed that state should take care of them in

all difficult life stages. However, the majority of the population refused to pay higher taxes to have more social benefits. The Lithuanian electorate did not encourage the elite to formulate and implement a left-wing policy, although a major part of the electorate, according to its social basis, would have been in favour of implementation of a social democratic policy.

Note

¹ *Decommodification* means relative individual independence of social security provisions from the market powers (previous earnings and work record). *Decommodification* also means “easy enter” to social security system and “easy exit” from it (Guogis 2000, p. 79).

Bibliography

Arter, D. (1999) *The Nordic Welfare Model*. Manchester and New York: Manchester University Press.

Esping-Andersen, G. (1992) “The Making of a Social Democratic Welfare State.” In: K. Misgeld, K. Molin and K. Åmark, eds. *Creating Social Democracy: A Century of the Social Democratic Labour Party in Sweden*. Pennsylvania: University Park.

Esping-Andersen, G. and W. Korpi (1987) “From Poor Relief to Institutional Welfare States: the Development of Scandinavian Social Policy.” *International Journal of Sociology*, XVI, No. 3–4.

Guogis, A. (2000) *Švedijos socialdemokratų ideologija 1932–1994 metais*. Vilnius: Eugrimas.

Guogis, A. (2002^a) “Dekomodifikacijos reikšmė socialinėje apsaugoje.” *Filosofija. Sociologija*, 4.

Guogis, A. (2002^b) “Dėl Lietuvos socialinės politikos modelio.” *Politologija*, 28, No. 4.

Guogis, A. (2003) “On the Lithuanian Social Policy Model and Factors Influencing It.” *Socialinis darbas*, 2, No. 4.

Guogis, A., D. Bernotas and D. Ūselis (2000) *Lietuvos politinių partijų samprata apie socialinę apsaugą*. Vilnius: Eugrimas.

Gyls, P. (2003) “Lietuvos socialinės bei ekonominės plėtros dimensijos ir veiksniai: paradigmu konkurencija.” *Filosofija. Sociologija*, 3.

“Kada gyvensime geriau?” (2003) *Lietuvos profsąjungos*, 2003. 12. 24.

Kulčinskaja, M. (2002) *Švedija. Mitai ir tikrovė*. Klaipėda: Libra Memelensis.

Lazutka, R. (2001) “Socialinė apsauga.” In: J. Rimkutė, ed. *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius: Homo Liber.

Manding, N. and I. Shaw (1998) “The Transferability of Welfare Models: A Comparison of the Scandinavian and State Socialist Models in Relation to Finland and Estonia.” *Social Policy & Administration*, 32, No. 5.

Merkel, W. (2001) “Europos socialdemokratija XX a. pab.: trečiojo kelio paieškos.” *Politologija*, 21, No. 1.

Morkūnienė, A. (1999) “Ką žmonės mano apie socialinę apsaugą Lietuvoje.” <http://www.lrinka.lt/Leidiny/pensiju.reforma/1999.2amorkuniene2.phtml>.

Paluckienė, J. (1999) “Baltic Welfare State.” *Revue Baltique*, 15.

“Profesajungos narių šalyje sumažėjo nuo 15% iki 11%?” (2003) *Lietuvos profesajungos*, 2003. 04. 19.

Starkevičiūtė, M. (2004) “Ir vėl pavasario vėjas plaiksto Kovo 11-osios vėliavas.” [http://www.omni.lt/?i\\$9359_70693\\$z_153299_](http://www.omni.lt/?i9359_70693z_153299_).

Received March 19, 2007.

Резюме

Арвидас Гуогис

О различиях между литовской и шведской социальными моделями

Цель статьи – сравнение литовской и шведской модели «государства благосостояния», а также изучение факторов, повлиявших на выбор конкретной модели.

Статья дает общее представление об особенностях и осуществлении социальной политики в Швеции и в Литве после Второй мировой войны, о развитии системы социального обеспечения в Литве после восстановления государственной независимости, а также об основных характерных чертах, тенденциях и изменениях в социальной политике Швеции и Литвы в условиях глобализации. В качестве «точки отсчета» для анализа и оценки литовской системы социального обеспечения берется институциональная социал-демократическая шведская модель «государства благосостояния».

В статье дается ответ на вопрос, почему литовская социальная модель отличается от шведской модели. Проведенный сравнительный анализ двух моделей позволил сделать вывод, что одна из основных причин отличий – недостаточная поддержка модели «государства благосостояния» со стороны литовских партий и рабочих организаций. В Литве не оказалось необходимых сил и движений, которые были бы заинтересованы в «сильном» государстве и в большем государственном регулировании социально-экономической жизни. Другой важный вывод статьи заключается в том, что успехи в экономическом развитии и рост благосостояния общества являются предпосылками для создания социал-демократического «государства благосостояния», о чем свидетельствует шведский опыт. Социальное развитие Литвы существенно отставало от экономического развития, а гражданское общество и его институты оставались слабыми. В статье также делается вывод, что опыт шведского «государства благосостояния» опирался на определенные политические силы – именно под давлением левых сил границы социального государства постоянно расширялись. Однако такой тенденции в Литве не выявлено. Это – важнейший вывод статьи, который опирается на теорию социал-демократического «государства благосостояния», согласно которой нахождение левых партий в правительстве является необходимым условием развития сильного социального государства. В Литве данное теоретическое положение нашло лишь частичное подтверждение.

Kopsavilkums

Arvydas Guogis

Lietuvas un Zviedrijas sociālo modeļu atšķirības

Raksta mērķis ir salīdzināt Lietuvas un Zviedrijas “labklājības valstu” modeļus, kā arī pētīt faktorus, kuri ietekmē konkrēta modeļa izvēli.

Rakstā tiek sniegts vispārīgs priekšstats par sociālās politikas īstenošanas īpatnībām Zviedrijā un Lietuvā pēc Otrā pasaules kara, tiek raksturota Lietuvas sociālās apdrošināšanas sistēmas attīstība pēc valsts neatkarības atjaunošanas, kā arī raksturotas Lietuvas un Zviedrijas sociālās politikas īpatnības, tendences un izmaiņas globalizācijas apstākļos. Par Lietuvas sociālās apdrošināšanas sistēmas analīzes un novērtēšanas “sākumpunktu” tika izmantots zviedru sociāldemokrātiskais “labklājības valsts” modelis.

Rakstā tiek sniegta atbilde uz jautājumu, ar ko Lietuvas sociālais modelis atšķiras no Zviedrijas modeļa. Divu modeļu salīdzinošās analīzes rezultātā var secināt, ka galvenais atšķirību iemesls ir “labklājības valsts” modeļa nepietiekamais atbalsts no Lietuvas partiju un darba organizāciju puses. Lietuvā nav tādu spēku un kustību, kurām būtu izdevīga “stipra” valsts un sociāli ekonomiskās dzīves stingra regulēšana no valsts puses. Vēl viens svarīgs secinājums – ekonomiskā izaugsme un labklājības pieaugums sabiedrībā ir sociāldemokrātiskās “labklājības valsts” izveides priekšnoteikums, par ko liecina Zviedrijas pieredze. Sociālā attīstība Lietuvā būtiski atpalika no ekonomiskās attīstības, bet pilsoniskā sabiedrība un tās institūti bija vāji. Raksta tiek secināts, ka Zviedrijas “labklājības valsts” pieredze balstījās noteiktos politiskajos spēkos – tieši kreiso spēku spiediena rezultātā sociālās valsts robežas paplašinājās. Diemžēl Lietuvā šāda tendence netika novērota. Tas arī ir raksta galvenais secinājums, kura pamatā ir sociāldemokrātiskās “labklājības valsts” teorija, saskaņā ar kuru kreiso partiju atrašanās valdībā ir stipras sociālās valsts attīstības pamatnosacījums. Lietuvā minētā teorētiskā atziņa ir tikai daļēji apstiprinājusies.

JAUNO ZINĀTNIĒKU PUBLIKĀCIJAS

Aleksejs Marčenko

BANKU KREDITĒŠANAS IETEKME UZ INFLĀCIJU LATVIJĀ

Rakstā pētīti galvenie inflācijas tempu palielināšanās iemesli Latvijā 2000.g.–2005.g., kā arī ir veikta sakarību analīze starp izsniegto banku kredītu apjoma pieauguma tempu un inflācijas dinamiku (gan ekonomikā kopumā, gan atsevišķās tās nozarēs).

Rakstā tiek pētīti faktori, kas ietekmē inflācijas tempus Latvijā, tiek noteiktas nozares, kurās cenu kāpums 2000.g.–2005.g. bija vislielākais, kā arī tiek noteiktas kvantitatīvās sakarības starp cenu indeksiem (patēriņa cenu indekss, būvniecības izmaksu indekss, ražotāju cenu indekss) un 8 Latvijas lielāko komercbanku kredītu ekspozīcijas pieaugumu attiecīgajās nozarēs (kopējais banku kredītu portfelis, izsniegto kredītu apjoms būvniecības uzņēmumiem un ražošanas uzņēmumiem).

Analīze ir balstīta uz Latvijas komercbanku gada pārskatos sniegto informāciju. Rakstā analizēti arī Latvijas Republikas Centrālās statistikas pārvaldes aprēķinātie cenu indeksi un veikta dinamisko rindu analīze ar nolūku izpētīt kvantitatīvas sakarības starp kredītu ekspozīcijas pieaugumu un cenu indeksiem.

Pētījuma rezultātā tika izdarīts secinājums, ka viens no inflācijas tempu palielināšanās iemesliem bija banku izsniegto kredītu pieaugums, un šis faktors uz atšķirīgām nozarēm iedarbojās atšķirīgās pakāpēs.

Atslēgas vārdi: inflācija, kredīts, tautsaimniecība, komercbanka, kredītportfelis.

Ievads

Mūsdienu Latvijas ekonomiskās politikas uzdevumu pareizai noteikšanai ļoti svarīgs ir jautājums par augsta inflācijas līmeņa cēloņiem Latvijā, kā arī par iespējamajiem pasākumiem inflācijas līmeņa ierobežošanai. Lai izstrādātu efektīvu pasākumu kompleksu inflācijas ierobežošanai, ir jānoskaidro galvenie faktori, kas nosaka augsto inflācijas līmeni Latvijā, kā arī pareizi jāizvēlas ekonomiskās politikas instrumenti, kas spēj ierobežot šo faktoru iedarbību. Šim nolūkam ir jānosaka nozares, kurās tiek novērots augstākais cenu pieaugums, kā arī jāizpēta iemesli, kāpēc tieši šajās nozarēs notiek augstākais cenu pieaugums.

Monetārās politikas instrumenti ļauj samazināt inflāciju. Monetārā politika ietekmē kopējo pieprasījumu, regulējot apgrozījumā esošo naudas masu. Monetārās politikas instrumenti stimulē vai ierobežo naudas masas pieaugumu ekonomikā, un tajā skaitā stimulē vai ierobežo bankas kredītu izsniegšanu privātpersonām vai uzņēmumiem. Izsniegto kredītu apjoma palielinājums un ar to saistītais kopējā pieprasījuma

pieaugums izraisa ekonomiskās izaugsmes tempu palielināšanos, kā arī inflācijas līmeņa paaugstināšanos, un otrādi – izsniegto kredītu masas samazināšana palīdz samazināt inflācijas tempus, ierobežojot kopējā pieprasījuma pieaugumu. Lai gan mūsdienā Latvijas situācijā monetārās politikas instrumentu pielietojums nav īpaši efektīvs, jo lata maiņas kurss ir piesaistīts eiro, noteiktās robežās monetārā politika var iedarboties uz ekonomisko situāciju.

Lai veiksmīgi izmantotu monetārās politikas instrumentus inflācijas līmeņa samazināšanai, ir jānoskaidro, kā cenu pieaugums ir saistīts ar izsniegto kredītu pieaugumu, un kā atsevišķās nozarēs izsniegto kredītu pieaugums sekmē cenu pieaugumu šajās nozarēs.

Līdz 2006. gada beigām Latvija bija valsts ar visaugstākajiem inflācijas tempiem Eiropas Savienībā. 2006. gada decembrī (pēc EUROSTAT datiem) inflācijas temps Latvijā veidoja 6,8% salīdzinājumā ar vidējo Eiropas Savienības inflācijas tempu 2,1% (Eurostat News Release 2007). Šāda situācija ir izveidojusies, pateicoties vairāku faktoru iedarbībai, proti, degvielas un enerģijas cenu pieaugumam, Balasas–Semjuelsona¹ (*Balassa–Samuelson*) efektu ietekmei, āžiotāžam pieprasījumam uz atsevišķām precēm pirms iestāšanās ES, Latvijas tautsaimniecības vairāku nozaru monopolizācijai, administratīvi regulējamo cenu palielināšanai, kā arī citu iemeslu dēļ.

Viens no svarīgiem inflācijas iemesliem Latvijā ir pieprasījuma inflācija, kuru izraisīja Latvijas iedzīvotāju rīcībā esošo naudas līdzekļu apjoma ātrs pieaugums. To sekmēja ne tikai iedzīvotāju ienākumu palielināšanās, bet arī fakts, ka periodā no 2000. gada līdz 2005. gadam kļuva daudz pieejamāki kredīti, jo aizdevumu procentu likmes kļuva ievērojami zemākas, bet komercbankas savā darbībā arvien vairāk orientējas uz aizdevumu izsniegšanu privātpersonām (*Finanšu stabilitātes pārskats* 2003, 7. lpp.).

Inflācijas līmeni ietekmējošie faktori Baltijas valstīs ir aktuāls jautājums mūsdienā Eiropas ekonomikā, ko savos darbos aplūko vairāki pētnieki. M. Devero (Devereux 2002) secina, ka monetārajai politikai jāņem vērā kapitāla plūsma, kā arī produktivitātes pieauguma un tirdzniecības šoka nozīme. Pētnieks pievērš uzmanību kompromisam starp ražošanas izlaides līmeni un inflāciju, kā arī faktam, ka stabilizējot valūtas maiņas kursu un piesaistot to citai valūtai, nevar panākt inflācijas līmeņa stabilizāciju. I. Tillers (Tillers 2004) secina, ka, lai gan Latvijas tautsaimniecību raksturo stabils naudas pieprasījums, tomēr, analizējot naudas pieprasījuma izmantošanas iespējas monetārās politikas īstenošanā, jāņem vērā cenu un procentu likmju veidošanās specifika valstī ar mazu un atvērtu tautsaimniecību fiksēta valūtas kursa apstākļos. M. Bītans, D. Šļakota un I. Tillers (Bītans, Šļakota un Tillers 2001) raksta, ka dzīves līmeņa pieaugums Latvijā var izraisīt netirgojamo preču cenu kāpumu, kas būs saistīts ar darba produktivitātes pieaugumu. Tika izdarīts secinājums, ka periodā pēc 2001. gada inflācija var pieaugt, un ka Latvijas Banka nevar kontrolēt visus inflāciju ietekmējošos faktoros (piemēram, administratīvi regulējamās cenas, produktivitātes pieaugums u.c.). Darbā, kas veltīts inflācijas dinamikai Baltijas valstīs (Masso and Staehr 2005), tika analizēti inflācijas iemesli Baltijas valstīs. Darbā tika izdarīts secinājums, ka inflāciju lielā mērā ietekmē reālā valūtas maiņas kursa svārstības, kā arī ražošanas izlaides palielināšanās ārzemju investīciju rezultātā.

1. Inflācijas dinamika Latvijā 2000. g. – 2005. g.

Latvijas tautsaimniecība pēdējos gados piedzīvoja krietnu inflācijas tempu palielināšanos. Inflācijas straujais pieaugums Latvijā sākas 2003. gadā, jo līdz šim Latvija cenu pieauguma dinamikas ziņā ne pārāk atšķīrās no pārējām Austrumeiropas valstīm, kas 2004. gadā iestājās Eiropas Savienībā. 1. tabulā redzams, ka 2001. gadā patēriņa cenu indeksa (PCI) pieaugums veidoja 3,2%.

1. tabula

Patēriņa cenu pieaugums, būvniecības izmaksu pieaugums un ražotāju cenu pieaugums Latvijā 2000. g. – 2005. g., procentos

Gads	PCI pieaugums salīdzinājumā ar iepriekšējā gada beigām	Būvniecības izmaksu pieaugums salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu	Ražotāju cenu pieaugums salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu
2000	1,8	-1,9	0,6
2001	3,2	-5,0	1,7
2002	1,4	-4,2	1,0
2003	3,6	-1,3	3,2
2004	7,3	6,4	8,6
2005	7,0	11,4	7,8

Avots: Patēriņa cenu pārmaiņas 2006.

2002. gadā PCI pieauguma temps, salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu samazinājās līdz 1,4%, bet 2004. gadā patēriņa cenu pieauguma temps palielinājās vairāk nekā 5 reizes salīdzinājumā ar 2002. gadu un 2 reizes – salīdzinājumā ar 2003. gadu.

2001. gadā inflāciju Latvijā sekmēja pārtikas preču cenu palielināšanās. 2001. gadā pārtikas sadārdzinājums izraisīja cenu palielināšanos par 2,5 procentu punktiem (kopumā cenas šajā gadā pieauga par 3,2% salīdzinājumā ar 2000. gadu). Tā iemesli bija gaļas un gaļas izstrādājumu cenu kāpums sakarā ar gaļas importa ierobežošanu un kontrabandas apkarošanu, iepirkuma un ražotāju cenu kāpums pienam un piena produktiem, sieram, cukuram, kā arī dārzeņu un kartupeļu cenas pieaugums nelabvēlīgo laika apstākļu ietekmē. Cita preču un pakalpojumu grupa, kurā cenas palielinājās 2001. gadā, bija veselības aprūpe (medikamentu cenu kāpums sakarā ar izmaiņām importēto medikamentu struktūrā un tarifu pieaugums ambulatoro pacientu aprūpē). Bez tam 2001. gadā samazinājās sakaru un transporta cenas: sakaru cenas pazeminājās, pateicoties mobilo telefonu tarifu samazināšanai, kā arī pašu mobilo telefonu cenu kritumam, bet transporta segmentā cenas pazeminājās dzelzceļa biļetēm un degvielai (Cenas un patēriņš 2006).

2002. gadā kopējā patēriņa cenu indeksa pieaugumā lielākais ieguldījums bija transporta cenu pieaugumam (0,4 procentu punkti). Pārtikas, alkohola un tabakas, veselības aprūpes un mājokļa uzturēšanas (komunālo pakalpojumu) cenu pieaugums deva šajā skaitlī 0,2 procentu punktus. Transporta izdevumi (to kāpums salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu veidoja 4,6%) palielinājās galvenokārt degvielas cenu pieauguma

dēļ. Alkoholisko dzērienu cenas palielinājās, pateicoties mazumtirdzniecības cenu kāpumam, tabakas izstrādājumiem tika paaugstināts akcīzes nodoklis. Pārtikas cenu palielināšanos izraisīja cukura, maizes, zivju un konditorejas izstrādājumu cenu kāpums. Mājokļa uzturēšanas cenas pieauga, pateicoties administratīvi regulējamo tarifu kāpumam. Būtiski (par 5,4% salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu) palielinājās izglītības cenas, lielākoties privātskolu pakalpojumu cenu kāpuma dēļ. Turpretim, kā iepriekšējā gadā, sakaru cenas samazinājās mobilo sakaru tarifu un mobilo telefonu cenu samazināšanas dēļ.

2003. gadā patēriņa cenas palielinājās par 3,6%. Šajā skaitlī lielākais īpatsvars (0,98 procentu punkti no kopējā cenu palielināšanās skaitļa 3,6%) bija mājokļa uzturēšanas izmaksām (tās pieauga par 7,1% salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu). Tas bija saistīts ar PVN piemērošanu 9% apmērā māju ūdens apgādei (saskaņā ar izmaiņām Latvijas Republikas likumā "Par pievienotās vērtības nodokli"), gāzes un siltumenerģijas tarifu palielināšanu, kā arī ar sadzīves atkritumu savākšanas un pārvadāšanas pakalpojumu sadārdzināšanos. Pārtikas cenu kāpumu (2,6% salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu), kas deva 0,84 procentu punktus no kopējā cenu palielināšanās skaitļa 3,6%, galvenokārt izraisīja pasākumi Eiropas Savienības prasību nodrošināšanai, kā arī eiro kursa kāpums un nelabvēlīgie laika apstākļi. Lielu ieguldījumu inflācijā deva arī transporta cenu palielināšana (0,44 procentu punkti), jo eiro kursa kāpuma rezultātā gan jaunās, gan lietotās automašīnas kļuva dārgākas, savukārt naftas importa cenu svārstības palielināja degvielas cenu (transporta cena palielinājās par 4,5% salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu). Būtiski pieauga arī veselības aprūpes izmaksas (8,1% salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu), ko izraisīja medikamentu cenu pieaugums par 10,2%, jo valūtas kursa svārstības noteica importa cenu pieaugumu, bet Latvijā ražotajām zālēm tika paaugstinātas ražotāju cenas (kopumā veselības aprūpes izmaksas deva 0,3 procentu punktus no kopējā cenu palielinājuma), kā arī pieauga cenas atpūtas un kultūras preču un pakalpojumu grupā, jo tika piemērots 9% PVN masu informācijas līdzekļiem. Atpūtas un kultūras preču grupa sadārdzinājās par 5,5% salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu, un deva 0,36 procentu punktus kopējā cenu kāpuma skaitlī. Nedaudz pazeminājās sakaru cenas – par 1% salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu, un atkal mobilo sakaru tarifu samazināšanas dēļ.

2004. gadā patēriņa cenas pieauga par 7,3% (precēm – par 7,8%, pakalpojumiem – par 6,1%). Tas bija straujākais cenu pieaugums kopš 1997. gada. 2004. gadā īpaši liels cenu kāpums bija pārtikai (10% salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu), veselības preču un pakalpojumu grupai (14,3% salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu), transportam (11% salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu), viesnīcu un restorānu pakalpojumu grupai (10,6% salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu), izglītībai (8,6% salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu) un mājoklim (7,3% salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu). Pārtikas, transporta un mājokļa cenu kāpums deva vislielāko ieguldījumu kopējā cenu kāpuma skaitlī – attiecīgi 2,89, 1,14 un 1,03 procentu punkti (Cenas un patēriņš 2006). Lielā mērā tādu cenu palielinājumu izraisīja Latvijas pievienošanās ES, ar kuru bija saistītas gan augstākas nodokļu likmes vairākām preču grupām (medikamentiem no 2004. gada 1. maija tika ieviesta 5% PVN likme, tika ieviestas augstākas akcīzes likmes degvielai), gan ažirotāžas pieprasījums pirms 1. maija (iestāšanās datuma), kad būtiski palielinājās

pieprasījums pēc pārtikas precēm, degvielas un dažādām patēriņa precēm. Tas radīja strauju cenu kāpumu šajās preču grupās pirms 1. maija. Degvielas cenu kāpums izraisīja cenu palielināšanos transportam un pārtikas precēm. Pārtikas grupā cenu kāpumu ietekmēja gan izejvielu iepirkuma cenu pieaugums, gan energoresursu un sabiedrisko pakalpojumu cenu pieaugums, gan arī ārējie ekonomiskie faktori. Mājokļa preču un pakalpojumu grupā cenu kāpumu galvenokārt noteica administratīvi regulējamo cenu pieaugums, līdz ar ko sadārdzinājās visi ar mājokļa uzturēšanu saistītie pakalpojumi.

2005. gadā cenu pieauguma līmenis veidoja 7%. Salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu, 2005. gadā ievērojami paaugstinājās cenas tādās preču un pakalpojumu grupās, kā viesnīcu un restorānu pakalpojumi (11,9%), transports (11,4%), mājokļa uzturēšana (9,0%), veselības aprūpe (9,3%). Transporta cenu kāpums bija lielākoties saistīts ar degvielas cenas palielināšanos; cenu kāpumu mājokļa grupā galvenokārt noteica administratīvi regulējamo cenu pieaugums siltumenerģijai, gāzei, īres maksai, ūdens piegādei, atkritumu savākšanai, kā arī būtisks cenu kāpums cietajam kurināmajam un sašķīdinātajam balonu gāzei. Kopējā inflācijas rādītājā vislielāko ieguldījumu deva pārtikas cenu palielināšana (2,52 procentu punkti), transporta grupas preču un pakalpojumu cenu palielināšana (1,28 procentu punkti), izdevumu palielināšana mājokļa grupas precēm un pakalpojumiem – 1,23 procentu punkti. Pie tam ievērojami samazinājās sakaru cenas – par 6,5% no iepriekšēja gada līmeņa, kas samazināja kopējo cenu pieauguma lielumu par 0,39 procentu punktiem. Tas notika gan mobilo sakaru cenu samazināšanas dēļ, gan interneta cenu samazināšanas dēļ (Cenas un patēriņš 2006).

Var secināt, ka inflācijas temps Latvijā 2000. g. – 2005. g. būtiski paaugstinājās – no 1,8% 2000. gadā līdz 7% 2005. gadā. Cenu kāpums vislielākajā mērā skāra plaša patēriņa preču grupas – t.i. pārtiku un medikamentus. Būtiski paaugstinājās cenas mājokļa uzturēšanai, transportam un izglītībai. Viesnīcu un restorānu sektorā cenu palielināšanos 2004. g.–2005. g. var daļēji izskaidrot ar tūristu skaita pieaugumu Latvijā pēc tās iestāšanās Eiropas Savienībā. Nav viennozīmīgas atbildes uz jautājumu, cik daudz inflācija Latvijā 2000. g. – 2005. g. bija izmaksu inflācija, un cik daudz – pieprasījuma inflācija. Iespējamie izmaksu inflācijas cēloņi ir skaidri:

- degvielas cenu kāpums, kas atbilst tendencei pasaulē,
- nodokļu palielināšana pēc iestāšanās ES saskaņā ar tās prasībām,
- importa struktūras izmaiņa pēc iestāšanās ES, jo samazinājās iespējas importēt lētas preces no valstīm, kas nav ES, un radās nepieciešamība izmantot dārgākas ES izcelsmes preces.

Tajā pašā laikā palielinājās arī maksātspējīgais pieprasījums, un preču fiziskā apjoma palielinājums varēja atpalikt no naudas masas pieauguma tempa.

2. Izsniegto banku aizdevumu pieauguma dinamika Latvijā 2000. g. – 2005. g.

Latvijā kopš neatkarības atgūšanas strauji attīstās banku sistēma. 1990-to gadu sākumā banku darbība kredītēšanas jomā bija saistīta galvenokārt ar spekulatīvo darījumu īstermiņa finansēšanu. Bankas bija ar mieru izsniegt ļoti riskantus kredītus gadījumā, ja aizņēmējs varēja maksāt augstu procentu likmi. Tāda komercbanku kredītēšanas politika bija viens no faktoriem, kas 1994. gadā izraisīja banku krīzi, bankrotējot vairākām kredītiestādēm. Banku krīze lika valstij ieviest ciešāku banku uzraudzības sistēmu. Piemēram, 1995. gada 5. oktobrī tika pieņemts Kredītiestāžu likums, kas radīja ierobežojumus banku kredītu portfelim (piemēram, saskaņā ar šo likumu kredīta apjoms, kas varēja tikt izsniegts vienai personai, nevarēja pārsniegt 25% no bankas pašu kapitāla, bet aizdevumi, kas ir lielāki par 10% no bankas pašu kapitāla, kopumā nedrīkstēja pārsniegt bankas pašu kapitālu vairāk nekā piecas reizes), bet 2001. gadā Latvijā tika izveidota Finanšu un kapitāla tirgus komisija, kuras viens no svarīgākajiem uzdevumiem ir banku izsniegto kredītu portfeļu kvalitātes uzraudzība.

Cits 1994. gada banku krīzes rezultāts bija tas, ka Latvijas komercbankas sāka iekšējo normatīvu pilnveidošanu, kas attiecās uz kredītu portfeļa kvalitāti, izstrādājot pasākumu kompleksu riska samazināšanai un diversificējot savu kredītu portfeli gan nozaru, gan ģeogrāfiskā ziņā. 1998. gada finanšu krīze Krievijā arī sekmēja šo procesu – izdzīvot un turpmāk attīstīties spēja komercbankas, kuru aktīvi, un t.sk. kredīti, tika diversificēti. Rezultātā komercbankas arvien lielākā mērā orientēja savu darbību kredītēšanas jomā uz privātpersonu kredītēšanu (tajā skaitā – uz hipotekāro kredītēšanu) un biznesa ilgtermiņa kredītēšanu. Šī procesa rezultātā māsaiņniecībām izsniegto aizdevumu īpatsvars Latvijas komercbanku kopējā kredītportfelī palielinājās no 7,8% 2002. gada jūnijā līdz 11,4% 2003. gada jūnijā (*Finanšu stabilitātes pārskats* 2003, 8. lpp.). Latvijas bankas arvien vairāk bija orientētas uz daudzveidīgu pakalpojumu sniegšanu plašam fizisko un juridisko personu lokam (*retail banking*).

Viss augstākminētais radīja priekšnoteikumus Latvijas privātpersonām un uzņēmējiem izsniegto kredītu apjoma straujai palielināšanai periodā no 2000. gada līdz 2005. gadam.

Laika posmā līdz 2000. gadam Latvijā izveidojās diezgan attīstīta banku sistēma, kas savā darbībā arvien vairāk orientējās uz Latvijas tautsaimniecību. 1990-to gadu beigās – 2000-to gadu sākumā Latvijas finanšu pakalpojumu tirgū parādījās spēlētāji no Rietumeiropas: 1997. gadā Latvijas tirgū ienāca *Vereins- und Westbank A.G.*, 2001. gadā – *SKANDINAVSKA ENSKILDA BANKEN AB*, pērkot tirgū jau esošo AS “Latvijas Unibanka”, 1999. gadā – *Swedbank*, kas savu darbību sāka īstenot caur Latvijas komercbanku AS “Hansabank–Latvija”, bet 2001. gadā Latvijas tirgū ienāca Vācijas finanšu grupa *Norddeutsche Landesbank*, kas nopirka AS “Pirmā Latvijas komercbanka” akciju kontrolpaketi.

Komercbankas, kas darbojās Latvijas tautsaimniecībā, līdz šim finansēja savas aktivitātes kredītēšanas jomā no pašu līdzekļiem, kā arī no pieaicinātajiem ieguldījumiem un aizņēmumiem starpbanku tirgū. Bankas, kas kļuva par ārzemju finanšu grupu sastāvdaļām, varēja saņemt finanšu resursus no mātes uzņēmumiem, kas deva

iespēju krietni samazināt Latvijas privātpersonām un uzņēmējiem izsniedzamo aizdevumu cenu (kredīta procenta likmes). Vienlaicīgi starptautiskajā finanšu tirgū veidojās procentu likmju samazināšanās tendence, kas ļāva samazināt privātpersonām un uzņēmējiem izsniedzamo aizdevumu cenu, aizdevumu finansēšanai izmantojot starptautiskajā finanšu tirgū piesaistītos līdzekļus.

Priekšstatu par to, cik Latvijā strādājošās ārvalstu banku meitas bankas saņēma no saviem mātes uzņēmumiem, var iegūt no 2. tabulas.

2. tabula

**AS “Hansabanka”, AS SEB Latvijas Unibanka (AS Latvijas Unibanka),
AS DnB Nord (AS NORD/LB Latvija) aizņēmumi no mātes
finanšu grupām,* tūkst. latu**

Gads	2001	2002	2003	2004	2005
Hansabanka	29543,00	36857,00	105857,00	246819,00	723252,00
Unibanka	70388,00	72560,00	116135,00	219230,00	697206,00
Nord/LB	N/A	N/A	49117,00	55319,00	30269,00

* Tabulā iekļautā informācija tika ņemta no banku finanšu pārskatiem atbilstoši veidam, kādā saistības ar saistītajiem uzņēmumiem tika norādītas finanšu iestāžu gada pārskatos; AS SEB Latvijas Unibanka gadījumā ir atsevišķi norādītas ilgtermiņa subordinētās saistības, kas tika izmantotas ilgtermiņa aktīvu finansēšanai; AS “Hansabanka” un AS NORD/LB gadījumā tās ir saistības pret saistītajām kredītiestādēm, no kurām lielākā daļa arī tika izmantota aktīvu (tajā skaitā – kredītu) finansēšanai.

Avoti: AS “Hansabanka”, AS SEB Latvijas Unibanka (AS Latvijas Unibanka), AS DnB Nord (AS NORD/LB Latvija) gada pārskati par 2001. g. – 2005. g.

2. tabulā ir redzams, ka līdz 2005. gada beigām Hansabanka un Unibanka kopā saņēma no saistītajām kredītiestādēm finanšu resursus aizdevumu veidā gandrīz pusotra miljarda latu apjomā. Rezultātā 2005. gada beigās Unibankas izsniegtais aizdevumu portfelis sasniedza 1584516 tūkst. LVL, bet Hansabankas – 1700016 tūkst. LVL (AS “SEB Latvijas Unibanka” gada finanšu pārskati par 2005. gadu, AS “Hansabanka” gada finanšu pārskati par 2005. gadu). Kopumā Latvijas banku sistēma turpināja strauji palielināt privātpersonām un uzņēmumiem izsniegto aizdevumu apjomu.

3. tabulā ir redzams, ka periodā no 2002. gada līdz 2005. gadam izsniegto banku kredītu pieauguma temps palielinājās.

3. tabula

Latvijas rezidentiems izsniegto kredītu pieauguma tempi 2000. g. – 2005. g.

Gads	Izsniegto kredītu apjoms kopā, milj. latu (attiecīgā gada beigās)	Pieaugums salīdzinājumā ar iepriekšējā gada beigām, %
2000	904,2	—
2001	1354,7	49,82
2002	1849,5	36,52
2003	2542,6	37,47
2004	3737,0	46,98
2005	6139,7	64,29

Avots: Rezidentu finanšu iestādēm.. 2006.

Rezultātā 2005. gada beigās Latvijas rezidentiems izsniegto aizdevumu summa sasniedza 6139700000 LVL, pie tam pieaugums salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu veidoja 64,29% (Rezidentu finanšu iestādēm.. 2006).

Tādam straujam izsniegto aizdevumu pieaugumam bija vairāki iemesli:

- *pirmkārt*, šajā periodā aizdevumu tirgū notika krietns aizdevumu procentu likmju samazinājums. Procentu likmju samazināšanos veicināja gan konkurences pieaugums Latvijas privātpersonu un uzņēmumu kredītēšanas tirgū, gan šajā periodā pasaulē dominējošā procentu likmju samazināšanās tendence. Ārvalstu finanšu grupas, kas sāka darbu Latvijas tirgū 1990-to gadu beigās, varēja izmantot savu aktivitāšu finansēšanai kredītēšanas jomā lētus finanšu resursus no mātes bankām. Aizdevumu procentu likmju samazināšanos veicināja arī Latvijas Bankas stimulējošā monetārā politika – 2000. gada 17. martā Latvijas Banka samazināja refinansēšanas likmi līdz 3,5%, bet 2002. gada 16. septembrī – līdz 3% (Refinansēšanas likmju dinamika 2006);
- *otrkārt*, izsniegto aizdevumu summas pieauguma iemesls šajā periodā bija nekustamā īpašuma cenu pieaugums. Lielākās Latvijas komercbankas strauji palielināja privātpersonām izsniegto aizdevumu apjomu. Lielāko daļu no aizdevumiem, kas bija izsniegti privātpersonām, veidoja hipotekārie kredīti. Nekustamā īpašuma cenu pieauguma dēļ, mājokļa pirkšanai kredītā bija nepieciešami arvien lielāki līdzekļi, kas, savukārt, izraisīja izsniegto aizdevumu vidējā apjoma palielināšanos. Šajā periodā bankas iesaistījās arī spekulatīvu darījumu finansēšanā, kas saistīti ar nekustāmo īpašumu, izsniedzot šim nolūkam diezgan lielus līdzekļus;
- *treškārt*, lielā mērā tieši nekustamā īpašuma cenu paaugstināšanās Latvijā 2000. g. – 2005. g. izraisīja būvniecības nozarei izsniegto aizdevumu apjoma pieaugumu. No vienas puses, nekustamā īpašuma cenu pieaugums veicināja būvniecībā realizēto projektu straujo pieaugumu un (tā kā būvniecības projekti galvenokārt tika finansēti ar bankās aizņemtajiem līdzekļiem) tādējādi – arī būvniecībai izsniegto kredītu summas pieaugumu. No otras puses, 2004. g. – 2005. g. krietni palielinājās būvniecības izmaksas, kas izraisīja būvniecības projektu sadārdzināšanos un, attiecīgi, būvniecības finansēšanai izsniegto banku aizdevumu kopējā apjoma pieaugumu. Šajā periodā palielinājās arī ražošanas uzņēmumiems izsniegto banku aizdevumu kopējais apjoms, jo Latvijā palielinājās rūpniecības preču ražošanas apjomi.

2004. gadā ļoti augsts izsniegto banku aizdevumu pieauguma temps Latvijas Bankas vadībai izraisīja bažas, jo šāds straujš finanšu līdzekļu ieplūdums varēja radīt ekonomikas pārkarsēšanu, tāpēc Latvijas Banka sāka īstenot ierobežojošu monetāro politiku. Piemēram, 2004. gada 11. martā refinansēšanas likme tika paaugstināta līdz 3,5%, bet 2004. gada 12. novembrī – līdz 4%. Taču šie pasākumi īpaši neierobežoja banku izsniegto kredītu apjoma pieauguma tempus, jo rezultātā sadārdzinājās tikai latos izsniegtie kredīti, bet lielākā daļa no Latvijas rezidentiem izsniegto kredītu tika izsniegta eiro un ASV dolāros. Latvijas Bankas pasākumi kredītu masas pieauguma ierobežošanai nebija radikāli, jo pastāvēja bažas par iespējamo ekonomiskās izaugsmes tempu samazināšanos banku kredītešanas aktivitāšu ierobežošanas rezultātā.

No augstāk minētā var secināt, ka 2000. g. – 2005. g. Latvijā notika ievērojams komercbanku kredītu portfeļa pieaugums, un to veicināja gan augstais pieprasījums pēc kredītiem no Latvijas rezidentu puses, gan salīdzinoši lēto finanšu resursu pieejamība lielākajām Latvijas komercbankām šajā periodā. Pieprasījumu pēc kredītiem palielināja augstais inflācijas līmenis, it īpaši cenu palielināšanās būvniecībā, kā arī nekustamā īpašuma cenu pieaugums.

3. Izsniegto banku kredītu ietekme uz inflāciju dažādās tautsaimniecības nozarēs 2000. g. – 2005. g.

Lai noteiktu, kādā veidā Latvijas komercbanku izsniegto kredītu summas pieaugums ietekmēja cenu dinamiku gan Latvijā kopumā, gan atsevišķās nozarēs, tika analizēta kopējās izsniegto kredītu summas, kā arī atsevišķi būvniecības un ražošanas uzņēmumiem izsniegto kredītu apjoma korelācija ar cenu indeksiem (patēriņa cenu indekss, būvniecības izmaksu indekss, ražotāju cenu indekss). Dati par izsniegtajām banku aizdevumu summām (starpības starp pārskata gada un iepriekšējā gada kredītportfeļa apjomiem), kā arī dati par attiecīgo indeksu izmaiņu tempiem tika analizēti kā dinamiskās rindas. Tika pieņemts, kā minētajām sakarībām starp šīm dinamiskajām rindām piemīt lineārs raksturs. Sakarību noteikšanai tika atrasti lineārie vienādojumi.

Analīzei izmantoti 8 Latvijas komercbanku dati par to kredītportfeļu sadalījumu pa nozarēm. Šo komercbanku kredītportfeļi veidoja aptuveni 90% no visu Latvijas banku izsniegto kredītu summas (AS "Hansabanka", AS "SEB Latvijas Unibanka", AS "Parex banka", AS "DnB Nord banka", AS "Aizkraukles banka", AS "Latvijas Krājbanka", AS "HVB Bank Latvia", AS "Baltic Trust Bank" 2000. g. – 2005. g. pārskati; Rezidentu finanšu iestādēm.. 2006). Analīzei izvēlēto banku skaitā ietilpst pēc aktīvu apjoma 4 lielākās Latvijas komercbankas: AS "Hansabanka", AS "SEB Latvijas Unibanka", AS "Parex banka" un AS "Aizkraukles banka". Citas četras analīzei izmantotās bankas ir AS "HVB Bank Latvia", AS "Latvijas Krājbanka", AS "Baltic Trust Bank" un AS "DnB Nord Banka" (bijusī AS "NORD/LB Latvija"). Šajā skaitā arī ietilpst 4 lielākās Latvijas komercbankas, kas pieder Rietumeiropas finanšu grupām. Vairākām no analīzei izvēlētajām bankām ir savi meitas uzņēmumi, kas nodarbojas ar kredītešanu un līzinga pakalpojumu sniegšanu Latvijas tirgū, tāpēc tika ņemta vērā informācija par bankas grupu kopā ar visiem tās Latvijas meitas uzņēmumiem (jo parasti šo meitas uzņēmumu kredītešanas aktivitātes tiek finansētas ar mātes bankas

lētajiem aizdevumiem). Jēdziens “banka” šajā nodaļā nozīmē banku ar meitas uzņēmumiem.

Analīzes mērķis bija novērtēt kvantitatīvo sakarību:

- starp patēriņa cenu indeksa pieauguma tempu Latvijā 2000. g. – 2005. g. (rezultatīvā pazīme) un analīzei izvēlēto banku izsniegto aizdevumu kopējā apjoma pieauguma tempiem (faktorālā pazīme);
- starp būvniecības izmaksu indeksa pieauguma tempu Latvijā 2000. g. – 2005. g. (rezultatīvā pazīme) ar analīzei izvēlēto banku būvniecības uzņēmumiem izsniegto aizdevumu apjoma pieaugumu (faktorālā pazīme);
- starp ražotāju cenu indeksa pieauguma tempu Latvijā 2000. g. – 2005. g. (rezultatīvā pazīme) ar analīzei izvēlēto banku rūpniecības uzņēmumiem izsniegto aizdevumu kopējā apjoma pieaugumu (faktorālā pazīme).

Rezultātā tika iegūti trīs vienādojumi. Tālāk katrs vienādojums tiks aprakstīts atsevišķi.

a) Patēriņa cenu indeksa pieauguma atkarība no 8 Latvijas komercbanku izsniegto kredītu kopējā apjoma pieauguma

Analīzei izvēlēto banku kopējā kredītu portfeļa pieauguma rādītāji ir diezgan augsti: 2001. gadā pieaugums salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu veidoja aptuveni 65%, bet 2005. gadā – ap 62%. Šāds temps atbilst vispārējām tendencēm Latvijas kreditēšanas tirgū šajā periodā. Ja 2004. gadā palielinājums veidoja aptuveni 1 miljardu latu, tad 2005. – ap 2 miljardiem latu.

4. tabula

Datu masīvs kopējās banku izsniegto aizdevumu ietekmes uz inflācijas līmeni aprēķināšanai

Gads	PCI izmaiņas pret iepriekšējo periodu, %	Apskatāmo banku bruto izsniegtie kredīti, milj. latu	Izsniegto kredītu summas pieaugums salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu, milj. latu
2000	1,8	753,38	—
2001	3,2	1244,88	491,50
2002	1,4	1625,68	380,80
2003	3,6	2314,66	688,98
2004	7,3	3403,08	1088,42
2005	7	5521,35	2118,27

Avoti: AS “Hansabanka”, AS “SEB Latvijas Unibanka”, AS “Parex banka”, AS “DnB Nord banka”, AS “Aizkraukles banka”, AS “Latvijas Krājbanka”, AS “HVB Bank Latvia”, AS “Baltic Trust Bank” 2000. g. – 2005. g., pārskati; Patēriņa cenu pārmaiņas 2006.

Korelācijas koeficients starp izsniegto kredītu apjoma pieauguma absolūtajiem tempiem un PCI procentuālajām izmaiņām ir $r = 0,82$. Tas nozīmē, ka starp divām radītāju grupām pastāv diezgan cieša sakarība.

Izmantojot mazāko kvadrātu metodi (Krastiņš 1998, 341. lpp.), tika iegūts vienādojuma brīvais loceklis un vienādojuma mainīgais koeficients. Rezultātā vienādojums, kas apraksta kvantitatīvo sakarību starp PCI pieauguma tempu un banku izsniegto kredītu apjoma pieaugumu absolūtajos ciparos, izskatās šādi:

$$y = 1,665697288 + 0,002972235 t \quad (1)$$

Tas nozīmē, ka izsniegto kredītu kopējā apjoma pieaugums par 1 milj. latu palielina PCI par 0,002972235 procentiem. Atbilstoši teorijā noteiktajam, izsniegto kredītu apjoma pieaugums palielina kopējo pieprasījumu, kas izraisa inflācijas pieaugumu. Izsniegto kredītu apjoma pieaugums par 1 milj. latu palielina inflācijas tempu par 0,002972235 procentiem.

b) Būvniecības izmaksu indeksa pieauguma atkarība no 8 Latvijas komercbanku celtniecības uzņēmumiem izsniegto kredītu apjoma pieauguma

Lai noskaidrotu, cik lielā mērā banku kreditēšana ietekmē inflācijas līmeni būvniecībā, tika izskaitļota kvantitatīvā sakarība starp būvniecības izmaksu indeksu 2000. g. – 2005. g. un būvniecības uzņēmumiem izsniegto aizdevumu apjomu. Būvniecības uzņēmumiem izsniegto aizdevumu apjoms tika izskaitļots no analīzei ņemto komercbanku gada pārskatos norādīto kredītu sadalījuma pa nozarēm.

5. tabula

Datu masīvs sakarības aprēķināšanai starp būvniecības izmaksu pārmaiņu tempiem Latvijā 2000. g. – 2005. g. un analīzei izvēlēto banku izsniegto aizdevumu apjomu būvniecības jomā

Gads	Būvniecības izmaksu indeksa pārmaiņas, % pret iepriekšējo periodu	Apskatāmo banku bruto izsniegtie kredīti būvniecības uzņēmumiem, milj. latu	Būvniecības uzņēmumiem izsniegto kredītu pieaugums salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu, milj. latu
2000	-1,9	20,965	—
2001	-5	41,256	20,290
2002	-4,2	47,422	6,166
2003	-1,3	77,701	30,279
2004	6,4	131,039	53,338
2005	11,4	257,005	125,966

Avoti: AS "Hansabanka", AS "SEB Latvijas Unibanka", AS "Parex banka", AS "DnB Nord banka", AS "Aizkraukles banka", AS "Latvijas Krājbanka", AS "HVB Bank Latvia", AS "Baltic Trust Bank" 2000. g. – 2005. g. pārskati; Cenas un patēriņš 2006.

Būvniecības izmaksu indekss, kuru aprēķina Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, raksturo izpildīto būvdarbu izmaksu izmaiņas pārskata periodā attiecībā pret bāzes periodu. Aprēķinot būvniecības izmaksu indeksu, tiek salīdzinātas izmantoto būvmateriālu cenas, būvniecībā nodarbināto strādnieku darba samaksa, izmaksas celtniecības mašīnu un mehānismu uzturēšanai un ekspluatācijai. Būvniecības izmaksu

pārmaiņas vidēji gadā parāda izmaksu pārmaiņas gada četros ceturkšņos, salīdzinot ar iepriekšējā gada atbilstošajiem ceturkšņiem.

5. tabulā ir redzams, ka būvniecības izmaksas samazinājās līdz 2004. gadam, pēc tam būvniecības izmaksu indekss sāka strauji pieaugt. 2005. gadā būvniecības izmaksu indekss pieauga lielākā mērā, nekā kopējais Latvijas patēriņa cenu indekss. Pie tam 2003. gadā indeksa negatīvā vērtība samazinājās līdz 1,3%, vienlaicīgi izsniegto kredītu apjoms pieauga par 63%, bet gada laikā izsniegto kredītu apjoma pieauguma temps palielinājās par 391% salīdzinājumā ar 2002. gadu. 2004. un 2005. gados būvniecības uzņēmumiem izsniegto kredītu apjoms pieauga attiecīgi par 69% un 96%. Tas ir viens no faktoriem, kas izskaidro būvniecības izmaksu indeksa straujo pieaugumu 2004. un 2005. gados, kopā ar tādiem faktoriem kā nekustamā īpašuma cenu pieaugums un darbaspēka emigrācija.

Korelācijas koeficients starp būvniecības izmaksu indeksa pārmaiņu procentuālo rādītāju un būvniecības uzņēmumiem izsniegto kredītu pieaugumu absolūtajos ciparos ir $r = 0,936$. Tas nozīmē, ka starp rādītāju grupām pastāv cieša sakarība. Korelāciju starp būvniecības izmaksu indeksa pieaugumu un 8 Latvijas komercbanku būvniecības uzņēmumiem izsniegto kredītu apjoma pieaugumu izsaka vienādojums:

$$y = -5,228397 + 0,141679 t \quad (2),$$

kas nozīmē, ka būvniecībai izsniegto kredītu summas palielināšana par 1 milj. latu izraisīs būvniecības izmaksu indeksa pieaugumu par 0,141679 procentiem.

Sakarību starp inflācijas līmeņa palielināšanos būvniecības nozarē un būvniecības uzņēmumiem izsniegto kredītu apjoma palielināšanu var izskaidrot ar to, ka būvniecības uzņēmumiem izsniegto aizdevumu apjoma palielināšana izraisīja ievērojamu būvniecībā realizēto projektu skaita palielināšanos, līdz ar ko ievērojami palielinājās pieprasījums pēc būvmateriāliem un darbaspēka. Būvmateriālu un darbaspēka sadārdzināšanās veicināja tik iespaidīgu būvniecības izmaksu pieaugumu.

c) *Ražotāju cenu indeksa pārmaiņu tempu atkarība no 8 Latvijas komercbanku ražošanas uzņēmumiem izsniegto kredītu kopējā apjoma pieauguma*

6. tabula

Datu masīvs sakarības aprēķināšanai starp ražotāju cenu indeksa pārmaiņu tempiem Latvijā 2000. g. – 2005. g. un analīzei izvēlēto banku izsniegto aizdevumu apjomu rūpniecības jomā

Gads	Ražotāju cenu pārmaiņas, % pret iepriekšējo periodu	Apskatāmo banku bruto izsniegtie kredīti rūpniecības uzņēmumiem, milj. latu	Rūpniecības uzņēmumiem izsniegto kredītu pieaugums salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu, milj. latu
1	2	3	4
2000	0,6	141,041811	—
2001	1,7	202,991257	61,949446
2002	1	211,747394	8,756137

6. tabulas turpinājumu skat. 140. lpp.

6. tabulas turpinājums

1	2	3	4
2003	3,2	262,527624	50,78023
2004	8,6	362,057	99,529376
2005	7,8	512,771	150,714

Avoti: AS “Hansabanka”, AS “SEB Latvijas Unibanka”, AS “Parex banka”, AS “DnB Nord banka”, AS “Aizkraukles banka”, AS “Latvijas Krājbanka”, AS “HVB Bank Latvia”, AS “Baltic Trust Bank” 2000. – 2005. g. pārskati; Cenas un patēriņš 2006.

Lai noteiktu kredītu apjoma palielināšanās ietekmi uz inflāciju rūpniecībā, tika aprēķināta ražotāju cenu indeksa pārmaiņu atkarība no rūpniecībai izsniegto kredītu apjoma izmaiņām. Ražotāju cenu indekss rūpniecībā ir rādītājs, kas raksturo rūpniecības produkcijas cenu pārmaiņas noteiktā laika periodā. To aprēķina Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, pamatojoties uz cenu ikmēneša novērošanu konkrētiem preču pārstāvjiem īpaši atlasītos uzņēmumos. Rūpniecības uzņēmumiem izsniegto aizdevumu apjoms tika izskaitļots no analīzei ņemto komercbanku gada pārskatos norādīto kredītu sadalījuma pa nozarēm.

Korelācijas koeficients starp ražotāju cenu indeksa pārmaiņu procentuālo rādītāju un rūpniecības uzņēmumiem izsniegto kredītu pieaugumu absolūtos ciparos ir $r = 0,8628$, kas liecina, ka kvantitatīvā sakarība starp ražotāju cenu pārmaiņām un rūpniecības uzņēmumiem izsniegto kredītu pieaugumu ir diezgan cieša.

Korelāciju starp ražotāju cenu indeksa pieaugumu un 8 Latvijas komercbanku rūpniecības uzņēmumiem izsniegto kredītu apjoma pieaugumu izsaka vienādojums:

$$y = 0,248398 + 0,056649 t \quad (3),$$

kas nozīmē, ka rūpniecības uzņēmumiem izsniegto kredītu apjoma palielināšanās par 1 milj. latu izraisīs ražotāju cenu pieaugumu par 0,056649 procentiem. Šo sakarību var izskaidrot ar to, ka uzņēmumi, kas saņēma aizdevumus ražošanas apjoma palielināšanai, sastapās ar resursu trūkumu, galvenokārt – ar kvalificēta darbaspēka trūkumu. Kvalificētu speciālistu trūkuma dēļ speciālistu algu līmenis paaugstinās un rūpniecības uzņēmumu izmaksas pieaug.

Secinājumi

1. 2000. g. – 2005. g. Latvijā notika straujš Latvijas rezidentiem izsniegto komercbanku aizdevumu apjoma pieaugums.
2. Komercbanku aizdevumu apjoma pieaugumu galvenokārt noteica tas, ka Latvijas finanšu pakalpojumu tirgū sāka darboties ārvalstu finanšu grupu (galvenokārt Rietumeiropas un Ziemeļeiropas) meitas bankas. Saņemot lētus finanšu resursus lielos apjomos no mātes finanšu iestādēm, tās īstenoja diezgan agresīvu politiku Latvijas aizdevumu tirgū un ievērojami palielināja savu Latvijas rezidentiem izsniegto aizdevumu portfeli 2000. g.–2005. g.

3. Latvijas rezidenti bija viegli pieejami naudas līdzekļi, kurus tie varēja saņemt aizdevumu veidā, tāpēc Latvijā ievērojami pieauga kopējais pieprasījums. Tas nozīmē, ka inflācija Latvijā 2000. g. – 2005. g. bija lielākoties pieprasījuma inflācija.
4. Inflācijas temps nebija vienāds dažādās Latvijas tautsaimniecības nozarēs. Atsevišķās nozarēs cenas palielinājās daudz ātrāk nekā kopējais PCI. Piemēram, būvniecības izmaksu un ražotāju cenu pieaugums 2005. gadā pārsniedza kopējo PCI pieauguma tempu.
5. Atsevišķās nozarēs banku kredītēšana ietekmēja cenu pieaugumu vairāk nekā citās. Piemēram, būvniecības uzņēmumiem izsniegto aizdevumu apjoms ietekmēja būvniecības izmaksu pieaugumu vairāk nekā Latvijas banku izsniegtais aizdevumu apjoms visās nozarēs ietekmēja PCI pieaugumu Latvijā.

Piezīme

¹ Balasas–Semjuelsona efekts – hipotēze, ka darba produktivitātes pieaugums tirgojamo preču ražošanas nozarēs salīdzinājumā ar netirgojamo preču ražošanas nozarēm, ja tas notiek ātrāk nekā ārzemēs, palielina reālo maiņas kursu (Balassa 1964, pp. 584–596).

Bibliogrāfija

- “AS ‘Aizkraukles banka’ gada finanšu pārskati par 2000.–2005. gadiem.” <http://www.ab.lv/about/annual/> (2006. 04. 11).
- “AS ‘Baltic Trust Bank’ gada finanšu pārskati par 2000.–2005. gadiem.” <http://www.btb.lv/lat/parbanku/finans.htm> (2006. 04. 11).
- “AS ‘DnB Nord banka’ gada finanšu pārskati par 2004.–2005. gadiem.” <http://www.dnbnord.lv/lv/about/annual-reports> (2006. 04. 11).
- “AS ‘Hansabanka’ gada finanšu pārskati par 2000.–2005. gadiem.” <http://www.hansabanka.lv/lib/lv/> (2006. 04. 11).
- “AS ‘HVB Bank Latvia’ gada finanšu pārskati par 2000.–2005. gadiem.” http://www.hvb.lv/lat/Parskati/Gada_parskati/ (2006. 04. 11).
- “AS ‘Latvijas Krājbanka’ gada finanšu pārskati par 2000.–2005. gadiem.” <http://www.lkb.lv/lat/about/result/> (2006. 04. 11).
- “AS ‘Parex banka’ gada finanšu pārskati par 2000. – 2005. gadiem.” <http://www.parex.lv/lv/about/financial-accounts/> (2006. 04. 11).
- “AS ‘SEB Latvijas Unibanka’ gada finanšu pārskati par 2000.–2005. gadiem.” <http://www.seb.lv/data/parskati/> (2006. 04. 11).
- Balassa, B. (1964) “The Purchasing-Power Parity Doctrine: A Reappraisal.” *The Journal of Political Economy*, vol. 72, no. 6 (December): 584–596.
- “Balassa–Samuelson Effect.” <http://en.wikipedia.org/wiki/Balassa-Samuelson> (2006. 06. 11).
- Bitans, M., D. Šļakota un I. Tillers (2001) *Cenu dinamika Latvijā: Pieredze un perspektīvas*. Rīga: Latvijas Banka.
- “Cenas un patēriņš. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde.” <http://test.csb.gov.lv:8080/DATABASE/ekfin/Ikgadējie%20statistikas%20dati/Cenas%20un%20patēriņš/Cenas%20un%20patēriņš.asp> (2006. 05. 12).

Devereux, M.B. (2002) "Monetary Policy Strategies for Emerging Market Countries: The Case of the East European Accession Countries." <http://www.eestipank.info/jump?objId=270380> (2007. 07. 02).

"Eurostat News Release 9/2007 – 17 January 2007." http://epp.eurostat.ec.europa.eu/pls/portal/docs/PAGE/PGP_PRD_CAT_PREREL/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2007/PGE_CAT_PREREL_YEAR_2007_MONTH_01/2-17012007-EN-BP.PDF (2007. 31. 01).

Finanšu stabilitātes pārskats 1/2003 (2003) Rīga: Latvijas Banka.

Krašņiņš, O. (1998) *Statistika un ekonometrija: Mācību grāmata augstskolām*. Rīga: Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde.

Masso, J. and K. Staehr (2005) *Inflation Dynamics and Nominal Adjustment in the Baltic States*. Tartu: Tartu University Press.

"Patēriņa cenu indekss, 2000=100. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde." <http://www.csb.lv/Satr/rad/F1c.cfm?kurs3=F1c> (2006. 10. 10).

"Patēriņa cenu pārmaiņas. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde." <http://www.csb.lv/csp/content/?cat=1902> (2006. 10. 10).

"Refinansēšanas likmju dinamika. Latvijas Banka." http://www.bank.lv/images/img_lb/fininfo/Ref_likme.xls (2006. 06. 11).

"Rezidentu finanšu iestādēm, nefinanšu sabiedrībām un mājsaimniecībām izsniegto kredītu veidi. Latvijas Banka." http://www.bank.lv/images/img_lb/financialdata/latvian/excel/2006-2/Table18.xls (2006. 05. 11).

Tillers, I. (2004) *Naudas pieprasījums Latvijā*. Rīga: Latvijas Banka.

Iesniegts 2007. 13. 02.

Summary

Aleksejs Marčenko

Influence of Bank Crediting on the Inflation Rate in Latvia

The aim of the article is to study the factors, which influence the inflation rate in Latvia. The tasks of the article are to determine the branches of economy, which experienced rapid growth of prices, as well as to analyze the correlation between the dynamics of price indices (consumer price index, index of construction expenses, manufacturers' price index) and the increase of the credit exposure of 8 largest Latvian commercial banks. Three types of correlation are analyzed: (1) between the changes of consumer price index and the increase of the total volume of bank credits issued to residents of Latvia, (2) between the changes of index of construction expenses and the increase of volume of credits issued to construction enterprises, and (3) between the changes of manufacturers' price index and the increase of volume of credits issued to manufacturing enterprises.

In the article, the analysis of inflation processes in Latvia is given and influence of growing prices for various goods and services on the dynamics of consumer price index in Latvia is examined. The article provides a brief review of the reasons for rapid increase of the volume of bank credits issued to Latvian residents in 2000–2005, as well as the analysis of the increase of the credit exposure of 3 Latvian commercial banks owned by foreign financial groups.

The analysis is based on the data obtained from the financial reports of the respective banks and on price indices that are calculated by the Central Statistical Bureau of Latvia.

The main conclusions of the article are as follows: the rapid increase of the volume of bank credits significantly influenced the inflation rate in Latvia in 2000–2005, and the extent of this influence varies in different branches of Latvian economy.

Резюме

Алексей Марченко

Влияние банковского кредитования на инфляцию в Латвии

Цель статьи — исследовать факторы, влияющие на темп инфляции в Латвии. Задачи статьи сводятся к определению отраслей экономики Латвии, которых в наибольшей мере коснулся рост цен в 2000–2005 годах, а также к установлению наличия количественной связи между индексами цен (индексом потребительских цен, индексом строительных издержек, индексом цен производителей) и приростом кредитной экспозиции восьми крупнейших латвийских коммерческих банков. Рассматривается связь между изменениями индекса потребительских цен и приростом общего объема выданных данными банками кредитов, между изменениями индекса строительных издержек и приростом объема кредитов, выданных предприятиям строительной отрасли, а также между изменениями индекса цен производителей и приростом объема кредитов, выданных производственным предприятиям.

В статье анализируются инфляционные процессы в Латвии, а также изучается влияние повышения цен на различные группы товаров и услуг на динамику индекса потребительских цен в Латвии. В статье приводится краткий обзор причин резкого увеличения объемов банковских кредитов, выданных латвийским резидентам, а также рассмотрена динамика прироста кредитной экспозиции трех латвийских коммерческих банков, принадлежащих зарубежным финансовым группам.

В анализе используется информация, полученная из годовых отчетов соответствующих коммерческих банков, а также индексы цен, рассчитываемые Центральным статистическим управлением Латвийской Республики.

Основные выводы статьи заключаются в том, что прирост банковского кредитования в 2000–2005 годах оказал существенное влияние на темпы инфляции в Латвии, при этом степень влияния кредитования на различные отрасли экономики существенно различалась.

ZINĀTNISKĀ DZĪVE. RECENZIJAS

Saruna ar Latvijas Zinātņu akadēmijas Tālivalža Vilciņa balvas ieguvēju, socioloģijas doktoru, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes profesoru AIVARU TABUNU

– Pastāstiet nedaudz par sevi – no bērnības takām līdz socioloģijas zinātnes virsotnēm.

– Mācijos Latvijas Universitātes filozofijas nodaļā, bija iespēja specializēties socioloģijā, es šo iespēju izmantoju un jau otrajā kursā sāku strādāt socioloģijas grupā Rīgas Politehniskajā institūtā, un tā kopš otrā kursa jau gandrīz 30 gadus darbojos šajā nozarē.

– Kāpēc tieši socioloģija?

– Mani nedaudz mulsināja filozofijas abstraktums un tās skatīšanās uz aizmuguri. Vismaz tajā laikā stiprākie darbi bija tieši filozofijas vēsturē, pārējās tēmas bija vai nu “neērtas” vai politiski riskantas, savukārt socioloģija bija tāda, varētu teikt, ļoti “tehnokrātiska” disciplīna, pamatā tā neizvirzīja nekādas vērtības, uzdevumus, tā balstījās uz sabiedriskā viedokļa noskaidrošanu. Varu pateikt, ka nebija sarežģīti sākt darbu šajā jomā.

– Pavisam nesen Jūs ieguvāt nozīmīgo Latvijas Zinātņu akadēmijas Tālivalža Vilciņa balvu. Kā zināms, Tālivaldis Vilciņš bija viens no vadošajiem Latvijas zinātniekiem socioloģijā, tāpēc pastāstiet nedaudz par šo zinātnieku, socioloģijas zinātnei nozīmīgo vēstures posmu un balvu?

– Tālivaldis Vilciņš bija mans pasniedzējs, mācīja matemātiskās metodes, kas ir tāds diezgan netipisks priekšmets vēsturniekam. Tajā laikā viņš strādāja Vēstures institūtā. Otrkārt, viņš bija autors tobrīd vienīgajai izteikti akadēmiskajai monogrāfijai, kuru mums nav kauns rādīt studentiem arī mūsdienās, neskatoties uz to, ka tās izdošanas laiks bija 60-to gadu otrā puse. Praktiski tās vērtības un viedoklis par profesiju prestižu, kas bija jauniešiem tajā laikā, arī mūsdienās nav zaudējis savu nozīmi. Tolaik Tālivaldis Vilciņš saņēma atbalstu no Ļeņingradas un Tartu sociologiem, kur šī problemātika tika analizēta. Rietumu instrumentārijs bija adaptēts tā laika apstākļiem. Viņš bija pedants un līdz ar savu vēsturnieka precizitāti vēlējās, lai viss ir precīzi. Varbūt tieši tādēļ tas darbs ir aktuāls arī šodien, pie tam mums ir ļoti maz materiālu par tā laika domāšanu un vērtībām. Arī grāmatas tēmas izvēle nebija politiski kaitinoša, jo jauniešiem ir tādas vērtības, kādas ir.

– Ir aprietējuši gandrīz desmit gadi, kopš nāca klajā Jūsu raksts “Socioloģija Latvijā: vakar, šodien, rīt.” Toreiz Jūs ļoti smalki izklāstījāt socioloģijas zinātnes attīstības tendences vēstures griezumā un 90-tajos gados. Kādas ir šīs tendences pašreiz, galvenie virzieni, cik un kas mainījies kopš tiem laikiem?

– Kādu laiku pēc raksta publicēšanas vēl rakstīju par šo tēmu, iznāca vairāki raksti Rietumu izdevumos angļu valodā, bija arī viens kopprojekts, kurā piedalījās amerikāņu un britu zinātnieki. Sociālo zinātņu attīstībai vienu lielu projektu finansēja arī Eiropas Savienība, vēlāk projekta rezultāti tika publicēti tulkojumā Polijā. Kādu brīdi uzmanīgi sekoju vēstures procesiem vienkārši tāpēc, ka man šķita, ka, ja tos neizpētīs un neapkopos, tad daudz ko aizmirsīs. Arī socioloģija sašaurināti tika traktēta kā izteikti empīriskā zinātne, un tāda jau tā arī bija. Neitrālos tematos bija kaut kādi teorētiski pārspriedumi, bet pamatā tās bija deskripcijas. Es uzskatīju, ka tie, kas konceptuāli rakstīja par sabiedrību, to analizēja, ir teorētiskās socioloģijas pamatliecēji, varbūt to var saukt par protosocioloģiju, un viņi ir devuši tādu pašu ieguldījumu, kādu dodam mēs. Sabiedrībai vajag saprast sevi un vajag saprast, kas ar to notiek. Pēdējos gados īpašu uzmanību šim jautājumam neesmu pievērsis, jo nedomāju, ka tik strauji kaut kas mainījās, es vēl nogaidīšu 5–7 gadus līdz nākošajam rakstam par šo tēmu. Nav vēl notikusi paaudžu maiņa, bet lēnām tā virzās, jo mums ir ļoti daudz doktorantu, kas drīz izmainīs šīs kopienas sastāvu. Varbūt parādīsies arī jaunas tēmas, es domāju, kā arī finansējums mainās, līdz ar to būs aptverts plašāks lauks un varēs atgriezties pie šī jautājuma, varēs paskatīties, izvērtēt, kas ir mainījies.

– Un ko nozīmē socioloģija Jums pašam?

– Ilgu laiku strādāju lietišķās socioloģijas laukā un nodarbojos ar pētījumiem. Strādāju RTU, interesēja studenti, kas tur mācās. Piedalījās arī plašākā projektā, kur salīdzināju dažādas PSRS republiku jauniešu grupas. Pavērsiens bija tad, kad aizgāju strādāt uz Latvijas Universitāti ar studentiem, man tā bija pavisam jauna profesija. Viena lieta ir pētīt, un otra – mācīt, it īpaši priekšmetus, ko pirms tam pat nebiju iedomājies, ka varētu viņiem mācīt, jo pamatā viņiem stāstu par makroprocesiem, bet nodarbojos ar lietišķajiem pētījumiem, tie ir dažādi žanri. Tas man bija tāds pagrūts process, bet joprojām darbojos arī pētnieciskajā laukā. Agrāk bija nedaudz vieglāk. Pats biju sava laika kungs, pats plānoju, bet tagad jāpielāgojas. Ir arī savi pozitīvie momenti – katru gadu jāpiedalās 20–30 bakalaura darbu aizstāvēšanās, jānoklausās 15–20 maģistra darbi, daudzi no tiem ir jārecenzē, jāvada arī kursa darbi. Kopumā sanāk ļoti daudz, un mūsu kompetence aug daudz straujāk nekā tad, ja mēs paļautos tikai uz savu pētniecību. No šī viedokļa, dzīve spiež nodarboties un interesēties par tādām tēmām, par kurām nekad pat nebūtu iedomājies. Mēs mēdzam teikt, ka universitātē vairāk mācāmies, nekā mācām, jo lai sagatavotu vienas stundas lekciju, jāstrādā vidēji nedēļa.

– Mēdz teikt, ka idejas virmo kosmosā, ārpus cilvēku apziņas, un tieši zinātnieki ir tie, kuriem šīs idejas ir jānogādā līdz sabiedrības apziņas līmenim, jāveicina ideju realizācija saprotamā veidā. Vai tas tiešām tā ir, vai tomēr idejas ģenerē pati sabiedrība un zinātnieki jau pēta tikai to sekas?

– Pamatā šāds nodalījums ir diezgan riskants, jo, no vienas puses, mēs arī esam sabiedrības locekļi, līdz ar to idejas ģenerē un pauž ļoti plašas sociālās grupas, sākot ar ierēdniecību, politiķiem, komunikāciju speciālistiem, rakstniekiem, māksliniekiem un tā tālāk. Ņemot vērā to, ka šo grupu loks ir diezgan plašs, sociālās zinātnes sakārto, sistematizē šīs zināšanas, konstatē prioritātes, mēģina ne tikai apgalvot, bet arī pamatot ar faktiem. Mēs savā laikā jokojām, ka socioloģija ir bērns, kas piedzimst filozofa un grāmatveža laulībā. No vienas puses, jābūt šim konceptuālajam vērtējumam, no otras puses, jābūt grāmatveža precizitātei, lai savestu to kredītu un debetu kopā un nerastos pārpratumi. Arī jebkurā industriāli attīstītā sabiedrībā, kurā pastāv šīs demokrātiskās pārvaldes normas, pamatā balstās uz faktiem. Pat politiķi pielāgo savas programmas sabiedrībai, nevis sabiedrība pielāgo savus uzskatus politiķiem, tāpēc zinātnieku atziņas nepieciešamas gan pārvaldes institūcijām, lai saprastu to, kas viņu darbā ir vai nav veiksmīgs, gan arī sabiedrībai, lai saprastu, ko tā dara, un ar ko nodarbojas citas sabiedrības.

– *Vai mūsdienu sabiedrība apzinās socioloģijas un sociālo zinātņu nozīmi tieši valstiskajā līmenī?*

– Socioloģiju pārsvarā uztver kā zinātni, kas nodarbojas ar politisko reitingu skaitīšanu. Manuprāt, tā ir ļoti šaura interpretācija, jo literatūras nav tik daudz, un tā nespēj piesaistīt plašu uzmanību; pamatā, ko var redzēt, ir partiju reitingi un šad tad kaut kādas intervijas. Pat, ja mēs skatīsimies manu tuvāko kolēģu devumu, tā kā lasītāju nav daudz, tad ekonomiski nav izdevīgi izdod grāmatu, līdz ar to daudzi no mums publicējas Rietumos, tur lasītāju loks ir plašāks. Otrkārt, socioloģijas informācija tik mainīgā sabiedrībā kā Latvijā ļoti strauji noveco un līdz ar to ļoti bieži iznāk, ka pasaule un tās apkārtējā vide jau ir mainījusies, tāpēc fakti jau nesaistīs plašu sabiedrības uzmanību.

– *Vienā no savām lekcijām Jūs izteicāties, ka “eksistenciālo un sadzīvisko problēmu risinājumus mūsu laikabiedri biežāk meklē realitātes šovos, spīdīgos žurnālos, nevis sociālo zinātnieku darbos.” Kāpēc tas tā ir? Varbūt sabiedrība vēl nav nonākusi līdz apziņai, ka zinātne nav tikai valsts pasūtītie pētījumi un augstāko prātu diskusijas zinātniskajos forumos? Ka tai ir daudz dziļāka nozīme sabiedrības dzīves uzlabošanas procesā?*

– Nē, nedomāju, ka vajadzētu īpaši pārspilēt, ka visiem, kas vakarā atnākuši mājās, vajadzētu skatīties tabuliņas un mēģināt tur saprast kaut kādu atsevišķu grupu problēmas. Kompetentiem vajadzētu būt tiem cilvēkiem, kuri pieņem lēmumus, kuriem tā informācija vairāk arī tiek adresēta. Daudz kas ir atkarīgs tieši no pasūtītāja, kas finansē, tas arī nosaka tematu, piemēram, kad Eiropas Savienības institūcijas grib zināt, vai mēs pareizi tērējam naudu, vai ir kādi uzlabojumi, vai kaut kas mainās sabiedrībā, vai arī valdība tikai raksta smukas atskaites. Mūsu metodes ir vajadzīgas lēmumu pieņemējam.

– *Latvija ir Eiropas Savienības valsts, tomēr valstī notiekošie procesi gan politiskajā, gan izglītības, gan tiesiskajā un sadzīviskajā jomā ļoti atšķiras no Rietumiem, attiecīgi varam pieņemt, ka arī zinātnē, tai skaitā socioloģijā šīs atšķirības pastāv. Kā šodien ir tur un pie mums?*

– Procesi no Rietumiem atšķiras. Pie mums galvenais pozitīvais aspekts ir tas, ka nav dzirdētas kaut kādas negatīvas atsauksmes par Latvijas sociologu darbu kvalitāti. Mēs jau veidojāmies tajā padomju laikā, kad bija empīriskā tradīcija, kura tika pārņemta no amerikāņiem, jo jaunus izlases kopuma principus mēs nevaram izveidot, tas pats attiecas uz visām metodikām, analīzes veidu. Iepriecinošākais, ka tagad varam veidot Latvijas izlases, agrāk tādas iespējas nebija: tā bija šaurāka – pētījām vienu rūpnīcu, viena reģiona skolas, attiecīgi salīdzināšanas iespējas bija diezgan ierobežotas. Šobrīd mums ir iespēja ne tikai mērit “temperatūru”, bet arī noskaidrot, vai šī temperatūra ir labvēlīga vai nelabvēlīga.

Būtiskākā Latvijas atšķirība ir neliels cilvēku skaits, kas strādā socioloģijas sektorā, proporcionāli maza kopiena. Esmu rēķinājis, ka, ja mēs sasniegtu Skandināvijas dzīves līmeni un tās valsts modeli, tad darba vietas Latvijā atrastos kādiem 150–200 doktoriem; taču mums ir tikai apmēram 15, kas nav normāli, lai apmierinātu kaut kādu sociālo pieprasījumu. Firmas var uzzināt viedokli, pēc tam pāriet uz vispārīgākajiem, bet tomēr ir vajadzīgs analītiskais darbs, lielāki laika resursi, nekā firmām parasti ir. Līdz ar to sanāk, ka materiāli ir, bet cilvēku skaits, kas tos izanalizē, ir neliels. Jāsaka, ka iepriekš arī finansējums nebija pietiekams, bet šobrīd jau atalgojums paliek konkurētspējīgāks.

– *Socioloģijas perspektīvas Latvijā, attīstības prioritātes, virzieni?*

– Pagaidām ir tā, ka pats doktorants izlemj, kas viņam ir interesanti, pievilcīgi. Es vienmēr esmu ieteicis studentiem skatīties, kur nāk Eiropas Savienības nauda, jo, ja nāks nauda, piemēram, reģionālajai attīstībai, šos procesus nāksies kādam novērot: vai tie ir veiksmīgi, salīdzinot ar citām valstīm, kuras grupas ir ieguvēji, kuras – zaudētāji. Tur, kur tās naudiņas nav, nenotiek pārmaiņas. Līdz ar to jāvēro šos lielos procesus, kas notiek valstī un sabiedrībā, tad būs pieprasīts darba tirgū, jo būs nepieciešami speciālisti. Vienalga, vai tā ir Pasaules Banka, vai cita iestāde – pirms viņi iegulda, viņi veic socioloģisku ekspertīzi trīs virzienos – procesā, monitoringā un seku analīzē. Tieši šajos trīs posmos sociālo zinātņu līdzdalība ir obligāta. Sociālajām zinātnēm ir jāorientējas uz prioritātēm.

– *Tas nozīmē, ka arī jaunažiem zinātniekiem šajā laukā ir plašas perspektīvas?*

– Katrā ziņā! Ir viennozīmīgi skaidrs, ka, ja līdz šim to cilvēku bija ļoti maz, tad viņiem tagad ir ļoti labas izredzes. Neapmierinātais pieprasījums ir saskatāms tajā apstākļi, ka mēs – vecākā paaudze – nepārtraukti lāpām kaut kādus “caurumus”, darām tādu darbu, kurā mums varbūt nav nedz vajadzīgās kompetences, nedz arī vēlmes. Tomēr kādam tas ir jādara, un tad notiek tā, ka tas doktors ir tāds naudas sūknītis, bet darītāji ir tie jaunie cilvēki, tikpat labi viņi var iztikt bez šī starpnieka. Bieži šī kvalifikācijas prasība ir doktora grāds, jo pasūtītājs tad ir pārliecināts, ka tu pārzini visus procesus un esi spējīgs visu izdarīt bez kļūdām.

Mēs darbojamies arī daudzos starptautiskos projektos un arī tajos mēs mācāmies, savukārt, pēc tam šis zināšanas “pārceļo” jaunākajai paaudzei. Mēs izvirzām tādas pašas prasības jaunažiem zinātniekiem, kādas tiek izvirzītas mums, tāpēc automātiski viņi apgūst un ievēro šīs prasības. Pastāv dažādi viedokļi un ir jāpierod, ka nav vienas patiesības, ja ir dažādas perspektīvas – tu vari skatīties uz vienu un to pašu koku no

četrām pusēm un redzēsi četrus kokus, kaut arī tas ir viens koks. Tāpēc perspektīvas ir biežāk jāpamaina, lai nerastos kaut kādas sašaurinātas interpretācijas.

Zinātnes attīstības virzienā šobrīd varam raudzīties ar optimismu, mūsu studenti var dzīvot vienā telpā ar tiem, kas dzīvo Rietumos, jo, piemēram, kaut vai mūsu maģistra darbi pēc kvalitātes var pretendēt uz 80-to gadu doktora darbiem. Šie maģistra darbi ir praktiski perfekti, un tas nozīmē, ka savos 24 gados students jau ir sasniedzis tādu profesionālo līmeni, ka tu vari spiest roku un teikt – esi sveicināts mūsu kopienā.

– *Rakstā “Jezgā skrejošās piezīmes” Jūsu pārdomas par intelektuāļiem, sabiedrību un valsti caurstrāvo diezgan radikāls un ass skatījums, kas vienlaikus mijas ar vēlmi saskatīt skaisto, labo un “tīro”, akcentēt tieši šīs vērtības kā sabiedrības funkcionēšanas pamatu. Vai socioloģijas zinātne vispār var pastāvēt ārpus sabiedrības reālās sejas, jo diemžēl veselais saprāts un morālās jūtas mēdz izgaist, it sevišķi, kad priekšplānā izvirzās materiālās vērtības.*

– Mums ar morālo jūtu jeb korektuma pazušanu nav lielas problēmas vienkāršu iemeslu dēļ: pamatā mums neviens nemaksās, ja mēs dosim kļūdainu, nepareizu informāciju. Ja sociologs sāks kaut ko nepamanīt, pārspīlēt, tad viņa prestižs un reputācija var strauji kristies. Cita lieta, kā es jau minēju, mums ir sava niša sociālajā dzīvē. Es domāju, ka tā ir ļoti pozitīva, neesmu redzējis, ka kādreiz kāds žurnālists augstprātīgi izturētos pret mani, maniem kolēģiem. Kā tikai kāds notikums notiek sabiedrībā, tā *Panorāmā* vai citos plašsaziņas līdzekļos mūsu viedoklis tiek prasīts. Kāpēc? Mums izdevies komunikāciju speciālistiem pierādīt, ka mēs nemelojam. Man ir bijuši periodi, kad ļoti bieži zvanīja žurnālisti, un ir bijuši periodi, kad es vienkārši esmu pateicis – viss, es gribu pabūt viens, visu, ko gribēju, esmu pateicis, zvaniem tam cilvēkam, viņš ir jauns, daudzsološs. Un tad šis jaunais cilvēks sāk runāt, sākumā viņiem grūti runāt, nepietiek pašpārliecības, bet nekas, pirmās simts reizes grūtāk, pēc tam viss ir kārtībā. Jau vairākus gadus neesmu rakstījis avīzēs, pa kādam rakstam nopublicēju, bet tā speciāli nerakstīju. Savukārt agrāk rakstīju reizi mēnesī. Es domāju, ka pateicoties šai sadarbībai ar plašsaziņas līdzekļiem, var paust savu viedokli; ja gribam mainīt savu viedokli, tad ir jāiet kādā partijā, savukārt tas jau ir cits žanrs, kurā tu vairs nevari vērtēt, jo vienlaikus nevar būt vērtētājs un lēmumu pieņēmējs.

– *Esmu dzirdējusi viedokli, ka zinātniekiem nevajadzētu doties politikā?*

– Es nedomāju, ka tik strikti, domāju, ka šīm darbībām jābūt ļoti skaidri nodalītām. Kas tur slikts, ja Pabriks desmit gadus rakstīja grāmatas un publicējās Rietumos, un pēc tam aizgāja politikā? Ja viņš gribēs, pēc tam vienmēr varēs atgriezties atpakaļ, un viņa kvalifikācija būs tikai augstāka, nevis zemāka. Sociologiem nav tā, kā varētu būt ārstam – ja viņš desmit gadus nepastrādās, atgriezties būs diezgan grūti. Mēs jau ar to pašu problemātiku vien nodarbojamies. Piemēram, amerikāņu pieredze rāda, ka cilvēks piecus gadus ir profesors, piecus gadus – prezidenta padomnieks un tad atkal profesors, jo algas ziņā tas ir viens un tas pats, ir tikai nelielas atšķirības darbības laukā. Cita lieta, ja vienlaikus šis cilvēks nedefinē, ar ko īsti nodarbojas tajā brīdī – vai viņš ir analītiķis, vai politiķis – to nevajadzētu sajaukt.

– *Un kā Jūs vērtējat pašreiz notiekošos politiskos procesus Latvijā?*

– Mani nesarūgtina, ja politiķi strīdas, mani sarūgtina, ja es ieraugu, ka dažāda virziena politiķi draudzīgi apkampjas, ka viņi ir jau par kaut ko novienojušies, ka viņi vairāk viens otru neapkaro, nekritizē,– tad es kļūstu tramīgs. Kamēr viņi plēšas, es domāju, ka šajā valstī no daudz kā baidīties nevajadzētu.

– *Jūsu novēlējums Daugavpils Universitātes docētājiem, studentiem, zinātniekiem.*

– Es varu pateikt tikai to, ka savu iespēju robežās vismaz morālo atbalstu mēs vienmēr centāties sniegt, palīdzēt ar informāciju, iesaistīt projektos, lai Daugavpils kolēģi redz, kā mēs strādājam. Ja skatīties pēc profesionālā rādītāja, tad Daugavpils Universitāte varētu būt otrajā vietā, jo socioloģiju Latvijā māca četrās augstskolās. Tas nozīmē, ka jums ir cilvēki, kas var nodot topošajiem studentiem zināšanas. Jāuzsver, ka amatus un zinātniskos grādus neviens nedāvina, tur ir iekšēja konkurence, striktas prasības un, ja viņi ir varējuši šajās prasībās iekļauties un pārējie zinātnieki viņus ir novērtējuši kā profesionāļus, tad es varu pateikt studentiem, lai viņi ieklausās šo cilvēku viedoklī.

– *Paldies par sarunu un veltīto laiku, ceram, ka mūsu Sociālo pētījumu institūta sadarbība ar Jums turpināsies, un jau tuvākajā laikā būs saskatāmas jaunās socioloģijas zinātnes perspektīvas.*

Interviju pierakstījusi **Margarita Mihailova**

2007. gada 16. martā

Olga Lavriņenko, Inta Ostrovska

EKONOMIKAS DOKTORANTU KONFERENCES DAUGAVPILS UNIVERSITĀTĒ KĻŪST PAR TRADĪCIJU

2006. gada 25. martā Daugavpils Universitātē aizsākās ekonomiska satura problēmu kopīga apspriešana, jo Sociālo zinātņu fakultātes vadība atbalstīja organizācijas “Baltijas forums” piedāvājumu vienu no gadskārtējām Baltijas Foruma sesijām organizēt Daugavpilī, aicinot tajā piedalīties studiju programmas “Ekonomika” doktorantus. Sesijas darba gaitā dalībnieki izteica vēlmi turpināt šādas tikšanās un apspriest dažādas ekonomiskas problēmas, kas veicina arī pētniecisko darbu un promocijas darbu izstrādi.

Doktorantu vēlmes tika ņemtas vērā un 2006. gada 29. novembrī Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātē tika organizēta konference “*Centrālās un Austrumeiropas ekonomiskā attīstība Eiropas Savienības integrācijas kontekstā*”, kurā piedalījās gandrīz trīsdesmit dalībnieku no Latvijas un Polijas. Programmas komitejā piedalījās vairāki pazīstami zinātnieki: Dr. sc. soc., prof. V. Meņšikovs (Daugavpils Universitāte, Latvija), Dr. oec., doc. E. Jermolajeva (Daugavpils Universitāte, Latvija), Dr. habil. oec., prof. V. Kosiedovskis (N. Kopernika Toruņas Universitāte, Polija), Dr. habil. oec., prof. N. Baranovskis (Daugavpils Universitāte, Latvija), Dr. oec., prof. J. Saulītis (Daugavpils Universitāte, Latvija), Dr. oec., prof. J. Vankeviča (Vitebskas Valsts tehnoloģiskā universitāte, Baltkrievija), Dr. oec., asoc. prof. G. Gončarovs (Daugavpils Universitāte, Latvija), Dr. phil., asoc. prof. V. Voronovs (Daugavpils Universitāte, Latvija).

Viens no konferences uzdevumiem bija jauno zinātnieku un studiju programmas “Ekonomika” doktorantu pētnieciskās darbības stimulēšana un aktivizēšana, kā arī zinātnisko kontaktu un komunikatīvo saikņu uzturēšana ar kolēģiem no N. Kopernika Toruņas universitātes (Polija), Latvijas Universitātes un Latvijas Lauksaimniecības universitātes.

Konferences plenārsēdē dalībnieki noklausījās Dr. oec., asoc. prof. G. Gončarova uzstāšanos “Biznesa finansiālā pievilcība kā konkurences faktors (reģionālais aspekts)”;

Dr. phil., asoc. prof. V. Voronovs prezentēja referātu “Latvijas teritoriālās ekonomikas finansēšanas no ES fondiem salīdzinošā analīze (2000. g.–2004. g.)”, savukārt Dr. oec., doc. E. Jermolajeva – “Latvijas teritorijas līdzsvarota attīstība – viens no reģionālās politikas uzdevumiem.”

Dr. oec., asoc. prof. G. Gončarovs savu uzstāšanos veltīja Latvijas, Lietuvas un Igaunijas biznesa finansiālās pievilcības problēmu analīzei pasaules ekonomikas kontekstā. Izmantojot Pasaules Bankas pētījuma izlases datus, viņš Baltijas reģiona valstis (Latvija, Lietuva un Igaunija) sakārtoja prioritārā secībā pēc šādiem rādītājiem: nepieciešamais minimālais kapitāls biznesa uzsākšanai, finansiālo izmaksu lielums biznesa sākumam, atļaujas saņemšanas izmaksas, 1 darbinieka pieņemšanas darbā izmaksas, 1 darbinieka atlaišanas izmaksas, īpašuma reģistrācijas izmaksas, līguma piespiedu izmaksas, biznesa nodokļu maksājumi, laiks nodokļu maksāšanai, maksā-

jamie nodokļi, bankrota rezultātā atgriezti līdzekļi, un pēc to aprēķināšanas tika izveidota valstu rangs tabula. Nobeigumā autors secināja:

1. Baltijas valstu reģionā, salīdzinot ar 150 pasaules valstīm, pēc labvēlīgu finansiālu nosacījumu piešķiršanas potenciālajiem komersantiem biznesa uzsākšanai, veidojas interesanta un labvēlīga konkurences finansiālā vide mazā un vidējā biznesa uzsākšanai.
2. Baltijas valstīs – Latvijā, Lietuvā un Igaunijā – ir aptuveni vienādi finansiālie konkurences nosacījumi biznesa uzsākšanai, salīdzinot ar biznesa organizācijas nosacījumiem salīdzināmo valstu vidū.
3. Salīdzinājums, pielietojot punktu novērtējuma metodes, ļauj uzsvērt, ka salīdzināmo valstu vidū konkurētspējīgākais reģions pēc novērtējuma rādītāju kopuma ir Latvija (23 punkti), otro vietu ieņem Lietuva (22 punkti), trešajā vietā atrodas Igaunija (21 punkts).
4. No pirmo vietu biežuma viedokļa Latvijas tautsaimniecības konkurences vide ir priekšgalā, tai seko Igaunijas tautsaimniecība, Lietuva ieņem 3. vietu.
5. Latvijas tautsaimniecībā veidojas salīdzinoši labvēlīgi nosacījumi biznesa sākumam ar pietiekami zemu izmaksu līmeni, dibinot uzņēmējdarbību. Igaunijas tautsaimniecībai ir priekšrocība finansiālās vides organizācijā, salīdzinot ar Lietuvu.

Asoc. prof. V. Voronova uzstāšanās galvenā problēma bija pretruna starp diezgan daudzveidīgajām zināšanām par valsts investīciju darbību, biznesu ekonomikā un nepietiekamo praksi to realizēšanā. Pētījuma autors uzskata, ka ir nepieciešama ES finansiālā palīdzība, lai pārvarētu Latvijas reģionālās ekonomikas atpalicību vājākajās nozarēs: neattīstītā infrastruktūra, zema lauksaimniecības efektivitāte, būtiskas atšķirības reģionu sociāli ekonomiskajā attīstībā, īpaši Latgalē. Tieši šajos virzienos galvenokārt tiek izdalīti finanšu līdzekļi no ES atbalsta programmām (PHARE, SAPARD, ISPA u.c.) jau kopš 2000. gada, kā arī no ES struktūrfondiem (ERAF, ESF, ELVAF, ZVSI) kopš 2004. gada. Tālāk autors veica Latvijas teritoriālās ekonomikas finansējuma salīdzinošo analīzi no augstākminētajiem fondiem no 2000. g. līdz 2004. gadam. V. Voronovs uzskata, ka Latgale ir reģions ar nozīmīgu ekonomiskās attīstības potenciālu, un turpmākajai attīstībai ļoti svarīga ir labvēlīgas uzņēmējdarbības vides veidošana.

Dr. oec. E. Jermolajeva analizēja teritorijas attīstības svarīgu rādītāju – ES struktūrfondu līdzfinansējumu, ko Latvijā var izmantot no 2004. gada. Valstī ir apstiprināta reģionālās politikas tiesiskā bāze, bet praksē ne vienmēr reģionālās attīstības instrumenti tiek lietoti efektīvi. Diemžēl ES finanšu resursu sadale līdz šim nebija atkarīga no reģiona attīstības līmeņa un netika virzīta uz atšķirību un atpalicības samazināšanu. Notika tieši otrādi – ekonomiski spēcīgākās teritorijas piesaistīja lielāko finansējuma daļu – secina docente E. Jermolajeva.

Baltijas Starptautiskās akadēmijas prof., Dr. oec. G. Rešinas pētījuma “Administratīvi teritoriālās un reģionālās reformas – līdzeklis starpbudžeta attiecību uzlabošanai” mērķis bija noteikt un pamatot galvenos virzienus starpbudžeta attiecību uzlabošanai vietējās pašvaldībās. Professore uzskata, ka neatrisinātās starpbudžeta attiecību problēmas saistītas ar vietējo pašvaldību teritorijām, kā arī ar vietējo sabiedrisko kopienas mijiedarbības principiem. Starpbudžeta attiecību sistēmai jābūt orientētai uz

sociālā taisnīguma principa ievērošanu visā valsts teritorijā, uz budžeta resursu efektīvu un elastīgu izmantošanu, kā arī uz sociāli ekonomisko procesu regulēšanas iespējām atsevišķos administratīvajos veidojumos. Noslēgumā G. Rešina secina:

1. Par vienu no virzieniem starpbudžetu attiecību uzlabojumos jāklūst administratīvi teritoriālo un reģionālo reformu īstenošanas rezultātiem. Pastāvot 556 pašvaldībām, problemātiska kļūst reģionu attīstībā investējamo līdzekļu efektivitātes uzraudzība.
2. ES struktūrfondu un Kohēzijas fonda izmantošanas efektivitāte, realizējot investīciju projektus, infrastruktūras modernizāciju, pakalpojumu jomas pilnveidošanu, kļūst tieši atkarīga no reģionu struktūrpolitikas izmaiņām, izveidojot reālus priekšnosacījumus ilgtermiņa un vienmērīgai Latvijas Republikas teritoriālajai attīstībai.
3. Vietējo pašvaldību starpbudžetu problēmas nav saistītas tikai ar kopējo finanšu resursu nepietiekamību, ko daļēji nosaka budžeta sistēmas vertikālā nelīdzsvarotība, daļēji – vāja vietējo varas pārstāvju aktivitāte reformu īstenošanā. Pēc pētījumu rezultātiem – ne mazāk svarīga problēma ir municipālo ieņēmumu un izdevumu strukturālā neatbilstība. Tādas neatbilstības galvenais aspekts ir municipālo ieņēmumu strukturā vērojamā izteiktā nosliece par labu budžeta izlīdzināšanai.
4. Finanšu dotāciju un transfertu piešķiršanai par galējo mērķi jāizvirza teritoriju finansiālā pastāvība un to atbildības paaugstināšana par pieņemamajiem vietējā mēroga lēmumiem.
5. Lai šo mērķi sasniegtu, ir jāizveido precīzi savstarpēji sasaistītu vertikālo un horizontālo budžeta regulēšanas veidu sistēma. Bez tam līdzekļu pārdales veidiem jābūt tādiem, lai tiktu sasniegta budžeta resursu izlietojuma visaugstākā efektivitāte un vislielākais sociālais un ekonomiskais efekts reģionu un vietējo pašvaldību attīstībā.

Tālāk veiksīm ieskatu konferences “*Centrālās un Austrumeiropas ekonomiskā attīstība Eiropas integrācijas kontekstā*” dalībnieku tēzēs.

Sesijā “Centrālās un Austrumeiropas reģionālā attīstība un reģionālais mārketingu Eiropas integrācijas kontekstā” 13 dalībnieki no 15 bija doktoranti no Latvijas Universitātes, Daugavpils Universitātes, Latvijas Lauksaimniecības universitātes un no N. Kopernika Toruņas Universitātes.

Mag. oec., vadībinību doktorante Ilze Lapa savu uzstāšanos “Latvijas uzņēmumu konkurētspēja un tās attīstība Eiropas integrācijas kontekstā” veltīja uzņēmumu konkurētspēju ietekmējošu faktoru apskatam un to izmaiņu tendenču analīzei. Autore piedāvā konkurētspējas novērtēšanai izmantot trīs līmeņus, kā arī analizē Latvijas uzņēmumu konkurētspējas reitingu un tā izmaiņas dinamikā. Nobeigumā tika izstrādāti ieteikumi konkurētspējas veicināšanas virzieniem.

Mag. oec., vadībinību doktorante Dace Smeltere uzstājās ar referātu “Latvijas grāmatvedības programmu konkurētspējas problēmas ES integrācijas kontekstā”, kurā analizēja grāmatvedības programmu tirgus segmentācijas problēmas Latvijā. Īpašu interesi konferences dalībniekos izraisīja jautājums par to grāmatvedības programmu ražotāju konkurences perspektīvām, kuras lieto Latvijas uzņēmēji un publiskās organizācijas.

Mag. oec. Einārs Ulnicāns pētījumā “Latvijas darbaspēka piedāvājums un efektivitāte laika posmā no 1996. līdz 2005. gadam” secina, ka Latvijas darbaspēka tirgus kopumā ir stabils, un ekonomiskā izaugsme valstī tiecas uz augšu, lai gan daži ekonomiskās darbības veidi minami kā izņēmums. Valsts darbaspēka tirgus tiek raksturots ar nodarbināto un aktīvo darba meklētāju skaitu. Latvijas darbaspēka efektivitāti vislabāk raksturo darba ražīgums, kad IKP tiek dalīts ar vidējo nodarbināto skaitu nedēļā. Latvijas iekšzemes kopprodukts no 1996. g. līdz 2005. g. pieauga par 3–10%, vidēji gadā – par 7%. Darba ražīgums katru gadu pieauga par 3–8%, vidēji gadā – par 6%. Savukārt nodarbināto skaits šajā periodā bija mainīgs – gan samazinājās par 3% gadā, gan palielinājās par 4% gadā. Šāda tendence norāda, ka jebkuras nodarbināto skaita izmaiņas tiek kompensētas ar darba ražīguma pieaugumu, izņemot 1997. gadu un 2002. gadu.

Mag. oec. I. Petrova piedāvāja sava pilotpētījuma “Valsts imidžs, vai kā vērtē Latviju ārzemēs” rezultātus, kuri tika iegūti pēc ārzemēs dzīvojošo Latvijas iedzīvotāju interaktīvās aptaujas Internetā. I. Petrova piedāvā sākotnējos rezultātus, jo tika apstrādātas tikai 240 no plānotajām 500 anketām. Pētījumā piedalījās respondenti no Eiropas, NVS un ASV, t.sk. 74% vīriešu, 24% sievietes, pārsvarā 25–29 gadīgie (28%) un 35–39 gadīgie (21%), bez tam 88% respondentu izglītība ir augstāka par vidējo. Pētījuma autore rezumē: respondentu lielākā daļa zina Latvijas ģeogrāfisko izvietojumu un galvaspilsētu. Asociācijās par Latviju dominē neitrālās asociācijas (73%), kas ir saistītas ar Rīgu, Jūrmalu, Baltijas jūru un reģionu kopumā. Pozitīvo asociāciju vidū (23%) pārsvarā minēts pilsētas un dabas skatu skaistums, kā arī iedzīvotāju labvēlība.

Respondentiem raksturīgs dažāda veida informācijas par Latviju trūkums, kā arī negatīvās informācijas dominante masu medijos. Respondentu lielāka daļa uzlabojusi savu attieksmi pret Latviju pēc tās apmeklēšanas.

Salīdzinot Latviju ar citām Eiropas un NVS valstīm pēc šādiem parametriem – attīstības līmenis, investīciju pievilcīgums un valsts imidžs – tika iegūti negaidīti zemi novērtējumi. Ņemot vērā šos kritērijus, Latvija ir pārspējusi tikai dažas NVS valstis (Krieviju, Ukrainu, Baltkrieviju, Kazahstānu) un valstis, kas neietilpst ES. Respondenti uzskata, ka Latvijā investīcijām pievilcīgas nozares ir darījumi ar nekustamo īpašumu, tūrisms un viesnīcu bizness, augsto tehnoloģiju joma, tomēr respondenti izteicās diezgan piesardzīgi, novērtējot investīciju iespējas Latvijā.

Doktorante J. Vozņuka konferences dalībniekiem piedāvāja referātu “Mārketinga aspektu būtība reģionālās attīstības stratēģiskajā plānošanā”, kurā uzsvēra, ka attīstītajās valstīs reģionu nevienmērīgas attīstības problēmu risināšanai izmanto stratēģisko plānošanu un teritoriālo mārketingu. Autore atzīmē, ka teritoriālā mārketinga būtību atspoguļo “4P” pieeja (*product, price, place, promotion*). Par produktu uzskata teritorijas resursu un produkcijas daudzveidību, kas varētu piesaistīt mērķtirgus. Mērķtirgus teritoriālajā mārketingā var dalīt ārējos (uzņēmumi, kas atrodas ārpus teritorijas, investori, apmeklētāji) un iekšējos (vietējie iedzīvotāji un uzņēmumi) tirgos. “Produkta cenas noteikšana ir atkarīga no dotās teritorijas patērētāju īpatnībām, – uzsver J. Vozņuka. – Iedzīvotājiem tās ir dzīves vērtības, ienākumu un sociālo atvieglojumu līmenis, konkrētu produktu vērtība teritorijā. Tūristiem ir svarīgas pakalpojumu cenas, kā arī servisa, kultūras un ievērojamu vēsturisko vietu pieejamība. Potenciālie investori izskatīs esošo resursu vērtības pievilcību, likumdošanas īpatnības, ekonomisko un po-

litisko situāciju valstī vai reģionā utt. Produkta izvietojums ir materiālo resursu, intelektuālā un tehnoloģiskā potenciāla koncentrācija un pieejamība, organizatorisko struktūru specifika u.c. Produkta virzīšana – tā ir integrēto mārketinga komunikāciju kompleksā pieeja, kurā iekļauta informācijas veidošanas un izplatīšanas kanālu, formu, nesēju, apjomu un tās realizācijas laika robežu noteikšana.” Lai izstrādātu veiksmīgu teritoriālā mārketinga stratēģiju, autoresprāt, ir nepieciešama teritorijas analīze konkurences priekšrocību noteikšanai pozicionēšanas procesā. Par konkurences priekšrocībām tiek uzskatīta infrastruktūra un vietējo iedzīvotāju specifika.

Mag. sc. soc., doktorants M. Igavens pētījumā “Rēzeknes reģiona tautas saimniecības nozaru attīstības iespēju analīze, izvērtējot cilvēkresursu kvalitāti” uzsver vissvarīgākā ražošanas faktora – cilvēkresursu nozīmi. Sākumā autors analizē Rēzeknes reģiona svarīgākās tautsaimniecības nozares un to attīstības tendences no cilvēkresursu pozīcijas. Tālāk tiek analizēta minētā reģiona profesionālās izglītības joma no kvalificēta darbaspēka piedāvājuma aspekta. “Atbilstoši speciālistu pieprasījumam svarīgākajās tautsaimniecības nozarēs, tiek apmierinātas tikai būvniecības prasības. Toties metālapstrādes, pārtikas tehnoloģiju segments netiek pārklāts, pakalpojumu nozarē – tirdzniecībā un biroja darbam tiek sagatavots pārāk liels speciālistu skaits, kurš pārsniedz darba tirgus pieprasījumu,” – raksta M. Igavens. Izeju no situācijas autors redz profesionālo izglītības iestāžu specializācijā, ņemot vērā tautsaimniecības attīstības pamattendences.

DU doktorants S. Ignatjevs piedāvāja pētījumu “Tūrisms kā reģiona ekonomikas attīstības faktors”, kura mērķis – izpētīt tūrisma ietekmi uz reģiona ekonomiku. Lai to sasniegtu, autors pēta tūrisma tirgu un tā attīstības tendences Baltijas valstīs, kā arī piedāvā metodes to mērķgrupu noteikšanai, kuras apmeklēja Latviju 2003. g. – 2005. g.

Mag. oec., mag. paed. O. Lavriņenko un Dr. oec., N. Kopernika Toruņa Universitātes profesors V. Kosedovskis piedāvāja pētījumu “Par iedzīvotāju dzīves līmeņa integrālo rādītāju izveidi”, kura mērķis bija atklāt dažas integrālo indikatoru izveides metodes, par piemēru izmantojot reģiona iedzīvotāju dzīves līmeņa integrālo indikatoru. Veidojot integrālā indikatora hierarhisko modeli, tiek izmantota hierarhiju analīzes metode ekspertnovērtējumu koeficientu noteikšanai, kā arī sākotnējo indikatoru atlase, izmantojot gan statistiskās analīzes metodes, gan ekspertu aptaujas metodes. Noslēgumā autori uzsver piedāvātās metodes priekšrocības. Pirmkārt, statistisko metožu izmantošana sākotnējo indikatoru atlasē ļauj izslēgt jebkuras indikatoru grupas pārsvaru (piemēram, “labklājība”) brīdī, kad veidojas subjektīvais apriorais indikatoru komplekts. Otrkārt, pielietojot T. Saati hierarhiju analīzes metodi ekspertaptaujas laikā, daudz vienkāršāk ir atklāt katra indikatora nozīmību – salīdzinot pārus, var redzēt, cik daudz viens indikators ir svarīgāks par citu. Tas ir vienkāršāk nekā veidot 20–30 indikatoru reitingu, bet šajā gadījumā netiek ņemta vērā indikatora svarīguma pakāpe un fakts, ka cilvēks objektīvi ir spējīgs “aptvert” tikai aptuveni 7 objektus. Treškārt, ģenerālās kopas jēdzienu nav iespējams pielietot ekspertu atlasē, jo pat visi pētāmās problēmas eksperti šajā gadījumā nebūs kopa. Tāpēc parastajās aptaujās lietotais jēdziens reprezentativitāte un tās novērtējuma metodes nevar tikt pielietotas. Ceturtkārt, integrālā indikatora izveides metodiku var lietot ne tikai dzīves līmeņa izskaitļošanai, bet arī citu indikatoru ar hierarhisku struktūru izveidei ne tikai ekonomikā, bet arī jebkurā citā sociālajā zinātnē.

LLU EF doktorantes mag. oec. V. Boroņenko pētījumā “Reģionu konkurētspēja, tās mērīšanas pieredze un problēmas” piedāvā konceptuālu definīciju jēdzienam “reģiona konkurētspēja”. Bez tam autore analizē ekonomikas zinātnes un prakses mēģinājumus mērīt reģiona un teritorijas konkurētspēju. Rezultātā tika iegūts zinātniski pamatots un argumentēts jēdziena skaidrojums – reģiona konkurētspēja ir teritorijas spēja veidot un uzturēt konkurējošu vidi ekonomikā. Kopumā autore secina, ka reģiona kā teritorijas konkurētspēja – pirmkārt, ir tā *spēja*, ar ko tiek saprasts, vai dažādiem reģioniem tā ir, vai arī tās nav (iemesls ir fizisko resursu trūkums vai neesamība). Tomēr, absolūtajam vairumam pasaules reģionu šī spēja ir (tādā vai citādā mērā), un ar to saprot reģiona spēju radīt un attīstīt konkurences vidi firmām, kas strādā dotā reģiona teritorijā.

Reģiona konkurētspējas satura esamība variē atkarībā no konkrētas sociālās zinātnes priekšmeta. Acīmredzams, ka ekonomikas zinātni interesē tieši ekonomiskā konkurētspēja, un šeit izdevums “*Global Competitiveness Report*” piedāvā izziņāšanai un analīzei vairākus ekonomiskās konkurētspējas veidus, katrā no tiem izskaitļojot atbilstošus indeksus – Globālais Konkurētspējas Indekss (*Global Competitiveness Index, GCI*), Attīstības Konkurētspējas Indekss (*Growth Competitiveness Index, GCI*), Uzņēmējdarbības Konkurētspējas Indekss (*Business Competitiveness Index, BCI*).

Reģiona konkurētspējas faktoru operacionalizācijas analīze pasaules ekonomikas zinātnē parādīja, ka kopumā faktori, kas determinē reģiona konkurētspēju, nav pretinā ar šī jēdziena būtību un attiecas uz reģiona kā ekonomiskās sistēmas teritorijas spēju radīt un attīstīt konkurences vidi biznesam, kā arī labvēlīgu vidi kvalitatīvu cilvēku resursu atražošanai un attīstībai. Pie tam, būtiska loma tiek atvēlēta materiālajam faktoram, tieši – tehnisko, tehnoloģisko, informācijas, transporta un citu infrastruktūru radīšanai.

Reģiona konkurētspējas sistēmas analīze, kas atspoguļota shematisko modeļu veidā, sniedz konceptuālu autores izpratni par reģiona konkurētspējas attīstības dinamisko procesu, nosacīti sadalot to dažos posmos:

- rašanās, kad determinējošo faktoru ietekmē reģions iegūst konkurētspēju;
- sasniegumi, kad reģions sasniedz noteiktu konkurētspējas līmeni un kļūst spējīgais pasaules ekonomikas laukā (šeit rodas problēma, kas saistīta ar punkta, kur reģionu jau var nosaukt par konkurētspējīgu, meklējumiem);
- rezultāts, ar kuru tiek saprasta firmu konkurētspēja, kas ir sasniegta, pateicoties arī reģiona konkurētspējai.

Prasības valstij vai reģionam, kas dod tiesības būt atzītam par konkurētspējīgu pasaules ekonomikas arēnā (vēl bez šīs konkurētspējas līmeņa vērtēšanas), ir divas: būt par nozīmīgu subjektu globālajā ekonomikā un būt spējīgam sniegt esošo un savākt nepietiekamo informāciju par savu teritoriju.

Dr. habil. oec., prof. N. Baranovskis savā pētījumā “Latvijas valsts reģionālās attīstības indeksi, to tautsaimnieciskā nozīmība” analizē reģionālās attīstības problēmas, kuras ir saistītas ne tikai ar iedzīvotāju nevienmērīgo teritoriālo izvietojumu, bet arī ar dažādajiem ekonomiskās un sociālās attīstības tempiem. “Šajā sakarā, – uzskata autors, – svarīgi pareizi un objektīvi noteikt Latvijas reģionu izaugsmes tempus un

virzienus, attīstības stabilitāti. Praksē šim nolūkam tiek izmantoti reģionālās attīstības indeksi. Taču indeksu izmantošanu aprūrina informācijas trūkums un nepietiekamība. [...] Var diskutēt par tabulā piedāvātajiem indeksu pamatelementiem, var piedāvāt šo elementu loku paplašināt. Tas viss var sekmēt nacionālā līdzfinansējuma objektīvāku sadalījumu Eiropas Savienības līdzfinansētajos projektos.”

DU doktorants, mag. oec. T. Bikovskis pētījumā “Darba resursi valsts eksporta potenciāla veidošanā” secina, ka darba resursu eksporta potenciāls Latvijā īstermiņā pārsvarā veidosies kā lētā darbaspēka eksports uz zemu apmaksātiem darbiem. Izglītībai un kvalifikācijai šajā gadījumā būs minimāla nozīme. “Iespējams arī otrs variants, – uzsver autors, – kad tiek eksportēti nevis darba resursi, bet uzņēmējresursi, un pie tam – uz austrumiem, uz nosacīti attīstītiem, bet ekonomiskajā ziņā ātri augošajiem Krievijas reģioniem. Ilgtermiņā darba resursu eksportpotenciāla veidošanās ir atkarīga no ražošanas attīstības valsts iekšienē jebkurā jomā, kas ir spējīga veidot speciālistu pieprasījumu.”

DU doktorants, mag. oec. E. Apens referātā “Latvijas tautsaimniecības izaugsmes viens no nosacījumiem: brīvā darbaspēka resursu izmantošana”, pamatojoties uz oficiālo bezdarba statistiku, izdara vairākus secinājumus, kuri attiecas uz visām valstīm:

- Pirmkārt, bezdarba līmenis augsti kvalificētu darbinieku vidū ir zemāks nekā mazkvalificētu strādnieku grupā. Tas ir tāpēc, ka augsti kvalificēti strādnieki ir nodarbināti rūpniecībā un mazāk pakļauti cikliskām svārstībām nekā pakalpojumu sfērā strādājošie. Bez tam uzņēmumi retāk atbrīvo kvalificētus strādniekus, kuru apmācībā viņi ir ieguldījuši zināmus naudas līdzekļus.
- Otrkārt, bezdarba līmenis ir daudz augstāks jauniešu vidū nekā vecāku cilvēku grupā. Tam ir vairāki iemesli: jauniem cilvēkiem parasti ir zemāka kvalifikācija, viņi biežāk aiziet no darba vai arī tiek atbrīvoti pēc darba devēja lēmuma, kā arī viņiem ir mazāka mobilitāte un pielāgošanās spējas. Daudzi jaunieši ilgstoši uzturas darba tirgū, meklējot savu pirmo darba vietu.
- Treškārt, bezdarba līmenis sievietes vidū ir salīdzinoši augstāks nekā vīriešu vidū. To var izskaidrot ar faktu, ka pat demokrātiskās valstīs vēl pastāv sieviešu diskriminācija, kā arī ar to, ka sievietes un vīrieši ir nodarbināti dažādās nozarēs, kuras atšķirīgi ietekmē cikliskās svārstības vai valdības lēmumi. Lielākā daļa sieviešu strādā pakalpojumu jomā un valsts sektorā.

DU doktorants, Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes lektors V. Stūrainis referātā “Izmaiņas un tendences transportlīdzekļu īpašnieka civiltiesiskās atbildības apdrošināšanā Latvijā pēc iestāšanās ES” uzsver, ka Latvijas uzņemšana Eiropas Savienībā 2004. gada 1. maijā visvairāk ietekmēja tieši sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas attīstību. Rakstā analizētas būtiskākās izmaiņas, salīdzināta situācija pirms un pēc uzņemšanas ES, raksturoti daži svarīgākie OCTA apdrošināšanas attīstību ietekmējošie faktori, pamatota OCTA apdrošināšanas tarifu celšanas nepieciešamība.

Konferences “Centrālās un Austrumeiropas finanšu institūcijas Eiropas integrācijas kontekstā” otrajā sesijā 6 no 9 dalībniekiem bija doktoranti. Visu dalībnieku uzstāšanās izraisīja interesi klātesošajos.

Dr. oec. J. Baltgailis piedāvāja referātu “Piesaistīt naudu rietumos, investēt to austrumos jeb reālā iespēja, kā ierobežot inflāciju Latvijā”. Autors piedāvā ideju, kā efektīvi varētu izmantot uzkrājumus ārzemju investīciju veidā, tādējādi radot atlikto pieprasījumu, kas ļautu ierobežot inflāciju intensīvas ekonomiskās izaugsmes periodā. Šos procesus autors ir pētījis Latvijas un Azerbaidžānas ekonomikā. “Abas šīs valstis, – autors secina, – atrodas pārejas periodā uz tirgus ekonomiku un tām ir gan kopīgas, gan atšķirīgas iezīmes, tāpēc tās var veidot kopīgus investīciju projektus.” Azerbaidžānā inflācijas tempi tiek iegrožoti ar stingriem naudas emisijas ierobežojumiem, respektīvi, veidojas zems monetizācijas līmenis. Monetizācijas līmeni samazināt sākusī arī Latvijas Banka, jo Latvijā ir ieviesta 8% rezervēšanas norma banku ilgtermiņa saistībām (līdz 2 gadiem), un tas ļauj no aprites izņemt vairāk nekā 210 milj. Ls, kas varētu bremsēt inflācijas pieaugumu. Tādējādi pie pašreizējām procentu likmēm tas radītu bankām zaudējumus līdz 20 milj. Ls gadā, bet citiem saimniekojošajiem subjektiem – vēl vairāk. Taču, ja valdība un citas varas institūcijas darbotos koordinēti, šos ienākumus var saglabāt un pat palielināt, veidojot atlikto pieprasījumu investīciju eksportam.

Latvijā inflāciju var ierobežot, veidojot reinvestēšanas iespējas NVS valstu tirgos, jo tiem ir liels ekonomiskās izaugsmes potenciāls. Vienlaicīgi jāveido atliktais pieprasījums arī Latvijā intensīvas izaugsmes periodā, ko veicināja tiešās ārzemju investīcijas. Par šādas sadarbības piemēru varētu kļūt Latvija un Azerbaidžāna.

DU programmas “Ekonomika” doktorants, Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes lektors A. Zelčs pētījumā “Finanšu sistēmas attīstība jaunajās ES dalībvalstīs” analizē ES veco un jauno dalībvalstu finanšu sistēmas attīstību, lielāku uzmanību veltot privātā sektora kreditēšanai 1995. g. – 2004. g. Nobeigumā autors secina, ka jauno ES dalībvalstu finanšu sistēmas attīstībā ir panākts liels progress, par ko liecina tautsaimniecības attīstība un IKP īpatsvara pieaugums kreditēšanā. Tomēr plānotā iekļaušanās eiro zonā pagaidām vēl nav pabeigta. Jauno dalībvalstu tautsaimniecību paredzamās izlīdzināšanās ietekme uz to finanšu struktūrām gan finanšu, gan reālajā izteiksmē acīmredzot izpaudīsies divos galvenajos virzienos. Pirmkārt, paredzams, ka tās rezultātā vairāk pieaugs finanšu starpniecība un tālāk attīstīsies kapitāla tirgi līdz pat eiro zonai atbilstošam līmenim. Otrkārt, tā droši vien veicinās nebanku finanšu starpnieku (piemēram, pensiju fondu un dzīvības apdrošināšanas sabiedrību) lomas palielināšanos, kuru aktivitāte ir ļoti neliela salīdzinājumā ar eiro zonas valstīm. Tā rezultātā paredzams, ka nākamajos 10 gados lielākajā daļā jauno dalībvalstu finanšu sektora bilances būtiski palielināsies.

“Var secināt, ka sasniegts ievērojams progress virzībā uz konvergenci ar eiro zonu, bet joprojām pastāv nepieciešamība uzlabot un uzraudzīt finanšu infrastruktūru, ” – nobeigumā uzsver A. Zelčs.

DU programmas “Ekonomika” doktorante, Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes lektore S. Zelča pētījumā “Vietējo varas orgānu finanšu loma Latvijā un Eiropas Savienības valstīs” analizē ES valstu vietējo varas institūciju finanšu nozīmi, izskatot vissvarīgākos un savstarpēji saistītus jautājumus: nodokļu slogu un vietējo finanšu īpatsvaru IKP un konsolidētajā budžetā gan ES kopumā, gan atsevišķi jaunajās un vecajās dalībvalstīs 1995. g. – 2004. g. Nobeigumā autore secina, ka jaunajās ES dalībvalstīs nodokļu slogs ir ievērojami zemāks – 2004. gadā ES-15 vidējais rādītājs bija 39,6%, bet jaunajās dalībvalstīs – 34%, respektīvi, atšķirība bija vairāk nekā

5%. Savukārt vietējās varas autonomijas līmenis attīstītajās ES valstīs ir augstāks nekā jaunajās dalībvalstīs. Tomēr atšķirības nav būtiskas, kas liecina par to, ka Latvijā un citās Centrāleiropas valstīs palielinās decentralizācija.

DU programmas “Ekonomika” doktorante A. Čaplinska referātā “Latvijas banku riski, integrējoties Eiropā” analizē Latvijas bankas riskus, integrējoties Eiropā laika posmā, kad tautsaimniecības attīstības temps ir straujš. Vilinoša liekas ideja vēl vairāk stimulēt (t.sk., arī kreditēt) tautsaimniecības izaugsmi. Taču, kā liecina pasaules prakse, tautsaimniecība neattīstās vienmērīgi un straujas attīstības periodiem neizbēgami seko atslābums. Tādējādi aktualizējas jēdziens “riski”. Jebkuras darbības sākums biznesā ir saistīts ar nenoteiktību un risku – sākot ar parāda nenomaksāšanu un beidzot ar sliktu ražu vai nespēju pārdot jauno preci. Banku bizness bez pašu riskiem vēl var būt pakļauts vai saistīts ar savu klientu riskiem, valsts ekonomisko neveiksmju sekām, arī politiskajiem faktoriem, kuri bremsē ekonomikas attīstību.

Tāpēc bankām, kuras strādā šajā sarežģītajā un augošajā tirgū, liela uzmanība jāpievērš risku vadībai. Visas bankas ir pakļautas vienādam risku kompleksam un noteicošais būs tas, kā, kādā veidā bankas apjēdz, novērtē un vada esošos riskus. Autore izskata dažu ārzemju banku institucionālos paņēmienus sistēmisku samazināšanai, kad plaši tiek pielietotas socioloģiskās metodes. Darbā liela uzmanība ir veltīta uzņēmumu reitinga izveidei kredītiestādēm.

Speciālisti ir uzskaitījuši vairāk nekā 40 banku riskus, kurus var apvienot grupās. Latvijas lielāko banku vadītāji visbiežāk izdala šādas risku grupas:

- stratēģiskais risks;
- kredītrisks;
- likviditātes risks;
- procentu likmju risks;
- pozīcijas risks;
- darbības risks;
- reputācijas risks.

DU doktorants P. Meņšikovs sava referātā “Konkurences paaugstināšana Latvijas banku sektorā un iespējamās sekas, integrējoties ES” pēta, kā Latvijas iestāšanās ES ietekmēja banku pakalpojumu sektoru. Komerčbanku sistēma sāka veidoties tad, kad valsts atguva neatkarību, un banku sistēma sāka strādāt pēc jaunas likumdošanas, kas tika balstīta uz atvērtā tirgus principiem, rietumu banku pieredzi un uz ES instrukcijām. Baltijas valstu vidū Latvija ir līdere banku skaita ziņā: 22 komerčbankas un viena ārzemju filiāle *Nordea Bank Finland Plc*. Igaunijā ir 6 bankas un viena filiāle, bet Lietuvā – 10 bankas un viena filiāle. Latvijas bankas akumulē aptuveni 96% nacionāla finanšu sektora aktīvu. Starptautiskie eksperti Latvijas banku sektora attīstību vērtē pozitīvi.

DU doktorants E. Račko sagatavoja pētījumu “Latvijas integrācija EMU mūsdienu ES attīstības apstākļos”. Latvijas tautsaimniecības integrācija ES Ekonomiskajā un monetārajā savienībā liek pētīt šos procesus starptautiskā griezumā, ņemot vērā principus, mehānismus un atbilstību izstrādātajiem kritērijiem. Jaunā zinātnieka mērķis bija parādīt Latvijas integrācijas attīstības iespējas EMU, ņemot vērā esošos kritērijus, pēc kuriem novērtē atbilstību mūsdienu integrācijas procesiem Eiropas ekonomikā.

Kopumā, pēc pētījuma rezultātiem autors secina:

1. Lai nodrošinātu ilgspējīgas konverģences augstu līmeni, Latvijai jārealizē pietiekami stingra fiskālā politika tā, lai, papildus fiskālajai konsolidācijai, spētu kompensēt pieprasījuma pieauguma izraisīto inflācijas spiedienu.
2. Svarīgi ir kontrolēt esošo straujo kreditēšanas pieaugumu un negatīvo tekošā konta saldo, jo tie var liecināt par ekonomikas pārkaršanu.
3. Kreditēšanas pieaugums var izraisīt finansiālas destabilizācijas riskus.
4. Ir jāturpina konkurences attīstība, liberalizācija valsts regulējamajos ekonomikas sektoros un darbaspēka tirgus attīstība.

Mag. oec. D. Sitnika piedāvāja darbu “Māstrihtas kritēriju izpilde jaunajās ES dalībvalstīs”. Pēc iestāšanās ES jaunās dalībvalstīs sāka ekonomisko un monetāro integrāciju, kura paredz eiro ieviešanu. Līdz tam valstīm ir jāsasniedz līmenis, kas atbilst konverģences kritērijiem. Atbilstoši Māstrihtas noteikumiem, valstī jābūt noturīgai cenu stabilitātei, finansiālajam līdzsvaram budžeta un ārējā parāda jomā, kā arī jābūt stabilam nacionālās valūtas kursam un konverģencei operācijās ar valsts vērtspapīriem. Darbā tiek analizēta jauno dalībvalstu gatavība un stratēģija pārejai uz eiro. Situācijas izpēte liecina, ka daļa prasību ir izpildītas (procentu likmju konverģence, valūtas stabilitāte, ārējā parāda apjoms), tomēr dažu prasību izpilde varētu sagādāt grūtības, īpaši, ja saglabāsies esošās tendences, piemēram, inflācijas līmenis Baltijas valstīs vai budžeta deficīta problēmas Ungārijā un Čehijā.

N. Kopernika Toruņas Universitātes doktorante K. Sadovska piedāvāja pētījumu “*Support Instruments of Small and Middle-Sized Business in Poland*”, kurā tiek raksturoti daži instrumenti, kas ir pieejami Polijā mazo un vidējo uzņēmumu finansiālajam atbalstam. Veiktā analīze parāda, ka Polijā notiek dinamiska mazo un vidējo uzņēmumu finansiālās vides attīstība.

Eiropas integrācijas procesa panākumi un īpatnības galvenokārt ir saistītas ar to, ka ES valstīs kopumā pieder pie vienas civilizācijas – tajās ir viens un tas pats kultūras un reliģiskais pamats, ir nostiprinājušās līdzīgas sabiedriskās sistēmas, kuru pamatelementi ir tirgus ekonomika, pilsoniskā sabiedrība, demokrātiskā un tiesiskā valsts, attīstīta sociālās aizsardzības sistēma. Ekonomiskās integrācijas izpēte Eiropā aptver ļoti plašu problēmu loku. Bez tam kopš 90-to gadu sākuma par pētījumu galveno tēmu kļuva jauns integrācijas aspekts – Ekonomiskās un valūtas savienības (EMU) veidošana un pāreja uz vienotu valūtu, kas tika nosaukta par “eiro”. Šis un citas pārejas perioda problēmas tika apspriestas sesijā “Centrālās un Austrumeiropas finanšu institūcijas Eiropas integrācijas kontekstā”.

Mūsdienu zinātnieku uzmanību saista reģionālisma, ES paplašināšanās u.c. problēmas, kuras ļauj atklāt nevalstisko organizāciju lomu valsts pārvaldes sistēmas reformēšanā, kas ir jāsakārto atbilstoši ES prasībām. Jāuzsver, ka reģionālisms ir saistīts ar Eiropas integrācijas procesu, ko atbalsta Eiropas Komisijas politika, un tas diezgan stipri ietekmē vadības sistēmas attīstību reģionālajā līmenī. Īpašu interesi izraisa analīze par jaunajām dalībvalstīm sniegtās finansiālās palīdzības rezultātiem reģionālās politikas un pārvaldes izveidē. Daudzi konferences plenārsēdē un sesijās piedāvātie pētījumi tika veltīti minētajām problēmām.

Centrālās un Austrumeiropas valstīs reģionalizācija norisinās administratīvo reformu ietvaros, un tas ir saistīts ar autonomu reģionu un vietējo pašvaldību izveidi. Jāuzsver, ka nepietiek resursu, nav stratēģijas utt., lai sekmīgi notiktu reģionālā attīstība, jo reģions kā sistēma vairumam iedzīvotāju nav izprotams, tāpēc tas ir “jāreklamē”. Svarīgi ir atrast kompromisu ar vietējās varas elitēm, lai novērstu pretošanos; bez tam ir jāsasniedz nacionālais politiskais konsenss kā kompromiss starp valdību un opozīciju decentralizācijas un reģionalizācijas jautājumos.

Konferences apskata noslēgumā jāsaaka, ka diskusijas bija lietderīgas un aktīvas, pētījumi – interesanti, tāpēc veidojās veiksmīga viedokļu apmaiņa. Turklāt vairāku augstskolu doktorantiem radās iespēja iepazīties un veidot turpmāku sadarbību, lai notiktu jauno zinātnieku pētījumu aprobācija. Konferences materiāli tiks publicēti recenzētā zinātnisko rakstu krājumā.

Turpinot aizsākto tradīciju, kad jaunie zinātnieki apspriež ekonomiskās problēmas atzītu zinātnieku, profesoru vadībā, aicinām visus interesentus piedalīties līdzīgā konferencē, kas notiks 2007. gada 1. decembrī Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātē.

Iesniegts 2007. 21. 05.

Elita Jermolajeva

Voronovs, V., Petrova, I., Račko, E.
*Reģionālās ekonomikas konkurētspējas paaugstināšana un
aktīvā adaptācija globalizācijas apstākļos*

Daugavpils Universitātes Sociālo pētījumu institūts. Daugavpils: Saule, 2006.
120 lpp. ISBN-9984-14-313-9.

Monogrāfija izstrādāta Daugavpils Universitātes Sociālo pētījumu institūta vadošā pētnieka Dr. sc. soc., Dr. phil. Viktora Voronova vadībā. Darbā atspoguļotas aktuālas Latgales reģiona sociāli ekonomiskās attīstības problēmas, analizēti Latvijas reģionu ekonomiskie rādītāji un parādīta to salīdzinošā dinamika. Būtisks ir teritoriālā mārketinga jēdziena praktiskais pielietojums, kas liecina par jauna zinātnes virziena ienākšanu Latvijā.

Grāmatas pamatā ir 2004. – 2005. g. autoru pētījumu materiāli. Jāuzsver, ka 2004. gadā Daugavpils Universitātes projektā “Daugavpils pilsētas attīstības stratēģija” pirmo reizi tika veikta tehnoloģijas izstrādes līmeņa analīze, kā arī tika pētīta klastera pieeja konkrētas Latvijas tautsaimniecības teritorijas attīstībai – Daugavpils pilsētai kā Latgales reģiona lielākajai pilsētai. Stratēģijas nodaļu “Ražošana un tehnoloģijas” uzrakstījis V. Voronovs. Tālāk pētījums tika turpināts 2005. gadā V. Voronova vadībā Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrijas projekta “Reģionālās ekonomikas konkurētspējas paaugstināšana un aktīvā adaptācija globalizācijas apstākļos” ietvaros.

Mūsdienu ekonomikas zinātnē par konkurētspējīgām teritorijām uzskata globāli un ekonomiski nozīmīgas teritorijas, kas spēj organizatoriski un administratīvi apkopot un iesniegt starptautiski salīdzināmu informāciju, lai varētu noteikt teritorijas konkurētspējas līmeni.

Pētījuma pozitīvais aspekts ir t.s. “augšanas punktu” – Latgales reģionālās ekonomikas konkurētspējas paaugstināšanas faktoru – pamatošana mūsdienu globalizācijas un Eiropas integrācijas procesa apstākļos.

Pirmkārt, tā ir teritoriālās saimniekošanas produktivitātes paaugstināšana ar klasteru palīdzību. Pozitīva pieredze klasteru veidošanā ir Eiropas Savienības “vecajās” valstīs un arī Latvijā (konkrētāk, Latgalē), kas atspoguļojas ekonomikas produktivitātes koeficienta izaugsmē (no 3,6 – 2002. gadā līdz 4,2 – 2005. gadā), un šī tendence nepārtraukti ir jāattīsta. Ražošanas klasteri Eiropas Savienības valstīs ir nozīmīgs elements inovāciju un uzņēmumu konkurētspējas attīstībā. Klasteri attīsta savstarpējo atbalstu un dažādu sabiedrības institūciju koordināciju uz “sociālā kapitāla” un “uzticības” bāzes, kas būtiski samazina biznesa transakciju izdevumus.

Klasteri Latvijas ekonomikā ir jauna saimniecisko attiecību forma, kas aizvieto administratīvi vertikālo pārvaldi ar uzņēmumu, valsts orgānu, izglītības un zinātnes iestāžu, citu institūciju mijiedarbību “tiklveida” modeli – horizontālo pārvaldi. Problēma rodas tāpēc, ka klasterus nav iespējams izveidot ar rīkojumu “no augšas”, tiem jāveidojas “no apakšas” un jābalstās uz savstarpēji saistītiem, kopīgiem ražošanas darbības mērķiem, privātstruktūru interesēm, produkcijas realizācijas pieauguma mēr-

kiem utt. Tāpēc Latgales reģiona ekonomikas klasterizācija pašreiz atrodas veidošanās stadijā. Monogrāfijas autori uzskata klasterizāciju par Latgales ekonomikas konkurētspējas paaugstināšanas faktoru Eiropas integrācijas procesu kontekstā un uzskaita konkrētus klasteru realizācijas piemērus Latgales ekonomikā (6.–16. lpp.). Piemēram, autori analizē transporta (loģistikas) klasteri, kura veidošanu koordinē Transporta un sakaru institūta Daugavpils filiāle; inženiertehnoloģijas klasteri – koordinē Latgales reģiona attīstības aģentūra; tūrisma klasteri “Dinaburgas cietoksnis” – koordinē Daugavpils pilsētas domes Attīstības nodaļa.

Tomēr var atzīmēt arī citus veiksmīgi strādājošus potenciālos ražošanas klasterus Latgalē, kuri nav minēti monogrāfijā, piemēram, *lauksaimniecības produkcijas pārstrādes klasteri* AS “Preiļu siers” vadībā, kurā ietilpst AS “Krāslavas piens”, AS “Rēzeknes saldētava”, AS “Daugavpils saldējuma fabrika”, AS “Latgales Piens”, SIA “Zolva”, SIA “Vietēja”, vai arī *kokapstrādes klasteri* AS “Latvijas Finieris” vadībā, kurā no Latgales ietilpst SIA “Ludzas mežrūpniecības saimniecība”, SIA “VEREMS” (no Rēzeknes pilsētas speciālās ekonomiskās zonas). Šie klasteri ražo Latvijas ārējā tirgū konkurētspējīgu produkciju, piesaista investīcijas reģionam.

Otrais faktors, kas ļauj paaugstināt Latgales reģionālās ekonomikas konkurētspēju, ir eksistējošo darbietilpīgo, materiālietilpīgo un energoietilpīgo ekonomikas ražošanas tehnoloģiju pārorientācija uz kapitālietilpīgām, zinātņu ietilpīgām preču un pakalpojumu ražošanas tehnoloģijām. No reģionālās ekonomikas konkurētspējas izaugsmes viedokļa, nepieciešams paaugstināt izmantoto resursu un augstās tehnoloģijas daļu no esošajiem 27,6% līdz 50% produkcijas ražošanā (2006. g. – 2010. g.), bet ilgtermiņa perspektīvā (2015. g. – 2030. g.) – līdz ES vidējam līmenim, t.i. līdz 70%. Līdz ar to monogrāfijas autori pareizi uzsver, ka šobrīd Latvija ārējā tirgū pozicionē sevi kā eksportētāju, kas piedāvā vidējo un zemo tehnoloģiju produkciju ar nelielu pievienoto vērtību, jo Latvijas eksporta konkurētspēja saistīta ar ekonomikas pārorientāciju no rūpnieciskās ražošanas uz pakalpojumu darbības veidiem, kā arī ar salīdzinoši zemo reģionālā darbaspēka cenu (101. lpp.). Tāpēc pašreizējo Latvijas ekonomisko tēlu ārējos tirgos ir jāpārskata, jo Latvijas ražotāji nevar cerēt uz patēriņa produkcijas pieprasījuma pieaugumu Ķīnas un citu attīstības valstu industrijas patēriņa preču globālās ekspansijas dēļ.

Monogrāfijā ir pievērsta uzmanība arī ES līdzekļu sekmīgai apguvei, kas ir nepieciešama Latgales reģiona attīstībā. Būtiska ir reģionālā tirgus dalībnieku saimnieciskās darbības mērķu koriģēšana: inovācijas ir nepieciešamas nevis masveida pieprasījuma produkcijas ražošanai, bet sarežģītu, vidēju un augstu tehnoloģiju produkcijas ražošanai Latgales reģiona pierobežā sadarbībā ar līdzīgiem reģioniem Lietuvā un Baltkrievijā.

Trešais faktors ir aktīva teritoriālā mārketinga veidu un instrumentu izmantošana, lai ar pozicionēšanas līdzekļiem un reģiona iespēju “pārdošanu” paaugstinātu Latgales reģiona ekonomisko efektivitāti (produkcijas kvalitāti, loģistikas kvalitāti u.c.) un piesaistītu ārējos investorus. Monogrāfijas autori pareizi uzsver, ka investīciju resursi mūsdienu apstākļos tiek izvietoti nevienmērīgi – līdz 90% ir pasaules ekonomikā, aptuveni 7% – nacionālajā ekonomikā. Tikai 3% no investīciju apjoma tiek ieguldīti lokālos (reģionālos) ekonomiskajos projektos (24. lpp.). Tātad gadījumā, ja reģions attīstīsies nevienmērīgi, tad nepieciešamos resursus vajadzēs meklēt globālajā ekonomikā. Cīņa par šiem resursiem pārvēršas par asu un nepārtrauktu konkurenci, bet

ekonomiskā globalizācija tikai paātrina tempu. Tāpēc reģionam sevi ir jāpasniedz un jāpārdod pasaulei kā vietu/teritoriju vai instrumentu perspektīvāko globālo projektu realizēšanai. Priekšnoteikumi, pēc autoru viedokļa, ir reģiona atbilstība šādiem ražošanas spēku izvietojanas kritērijiem: investīciju klimats, dzīves kvalitāte, pieejamība, darbaspēka kvalitāte utt. Pie tam, reģionu intereses mūsdienās pārvietojas no tradicionālajām (smagā rūpniecība) uz mūsdienīgākām, “tīrām” nozarēm (zinātņu ietilpīgām, *high-tech* jeb augsto tehnoloģiju ražotnēm). Tomēr reģiona tēls un tas, kādā virzienā teritorija attīstās vai attīstīsies, vispirms ir atkarīgs no cilvēkiem, kuri dzīvo šajā reģionā. Iedzīvotāju personiskās uztveres analīze par Latgales reģiona attīstību, ļauj autoriem novērtēt attīstības perspektīvas (skat. 29.–34. un 89.–98. lpp.).

Grāmatas autori mēģina atspēkot viedokli, ka “Latgale ir visdepresīvākais reģions valstī un ES”. Kopumā var piekrist viņu viedoklim par to, ka pēc daudziem makroekonomiskajiem rādītājiem (reģiona daļa valsts kopējā iekšzemes kopproduktā, nodarbinātības līmenis, tehnoloģiskās ražošanas līmenis u.c.) Latgales reģions nav labāks par citiem, bet nav arī īpaši sliktāks par citiem Latvijas reģioniem, izņemot Rīgas reģionu. Taču Latgales reģionam ir nozīmīgs potenciāls, un tam ir visi priekšnosacījumi, lai izvirzītos pirmajā vietā tautsaimniecības attīstībā ES austrumu robežā ar Krieviju un Baltkrieviju.

Kopumā var secināt, ka monogrāfijā apskatītajiem jautājumiem ir dažāds analīzes dziļums, teorētiskā un praktiskā nozīme. Piemēram, reģionālā kopprodukta dinamikas analīze, darba algas un iedzīvotāju ienākuma līmenis, to diferenciacija attiecas uz periodu no 1998. gada līdz 2003. gadam, un kopš šī laika jau ir notikušas zināmas izmaiņas. Tomēr šīs piezīmes nemazina veiktā pētījuma zinātnisko līmeni un vērtību.

Darba praktiskā nozīme saistīta ar tā izmantošanas iespējām – to var izmantot kā metodisku un statistisku materiālu gan reģionālās ekonomikas efektīvai stratēģiskajai attīstībai, gan augstskolu studiju kursu “Makroekonomika”, “Reģionālā ekonomika”, “Starptautiskā ekonomika” u.c. apgūšanai. Grāmata var būt vērtīgs izziņas avots ekonomikas, socioloģijas un citu jomu speciālistiem, kā arī augstskolu sociāli ekonomisko specialitāšu studentiem, maģistrantiem, doktorantiem.

**DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES SOCIĀLO ZINĀTŅU
FAKULTĀTES SOCIĀLO PĒTĪJUMU INSTITŪTA
2006. GADĀ REALIZĒTIE PROJEKTI**

**1. Līdzatkarības saistība ar personības
adaptīvajām spējām un dzīves kvalitāti**

(IZM projekts Nr. 1.1, projekta vadītāja – vadošā pētniece I. Plotka)

Veicot pētījumu, lielāka uzmanība tika veltīta līdzatkarības teorijai, ietekmes faktoriem un pētījumu metodikai, kā arī personības sociāli psiholoģiskās adaptācijas teorijai. Tika analizētas adaptācijas problēmas un attiecīgu pētījumu metodikas, tika izskatīts dzīves kvalitātes koncepts, noteikts tā raksturojums un izpētes metodika.

Projektā realizācijas gaitā veikts teorētiski empīrisks pētījums: tika radīta grupa; tajā no aicinātajiem 200 Latgales reģiona līdzatkarīgajiem iedzīvotājiem iesaistījās 156 cilvēki. Tika noskaidrots, ka pastāv saistība starp līdzatkarības rādītājiem, personības adaptīvajām iemaņām un dzīves kvalitātes rādītājiem cilvēkiem ar dažādu etnisko piederību. Tai pašā laikā pētījuma rezultāti liecina, ka pastāv saistība starp līdzatkarības rādītājiem, personības adaptīvajām iemaņām un dzīves kvalitātes rādītājiem dažāda vecuma cilvēkiem.

Pētījumā pamatotos teorētiskos un praktiskos principus un metodikas var lietot citos reģionālās un valsts integrācijas sociālpsiholoģisko procesu pētījumos. Pētījuma metodiku aprobācija ir nepieciešama tālākā zinātniskā darba veikšanai un jaunu mācību programmu izveidei. Pētījuma secinājumi un rekomendācijas var tikt izmantotas attiecīgajās Latvijas valsts iestādēs.

2. Cilvēka drošības tiesiskie aspekti

(IZM projekts Nr. 2.24, projekta vadītājs – asociētais profesors J. Mašošins)

Pētījuma mērķis ir noteikt likumpārkāpēju integrācijas iespējas Latvijas sabiedrībā. Pētījuma autori izvirzīja hipotēzi, ka cilvēka drošību Latvijā būtiski ietekmē likumpārkāpēju integrācija sabiedrībā, jo to izolācija sašķeļ sabiedrību divās naidīgās noietnēs, kuru intereses ir pretējas. Minēto problēmu var risināt 3 virzienos: tiesību aizsardzības sistēmas pārveidošana atbilstoši sabiedrības vajadzībām; likumpārkāpēju audzināšana un resocializācija; sabiedrības tiesiskā izglītošana.

Tiesību aizsardzības sistēmas pārveidošana paredz iespēju pielāgot pastāvošo tiesību aizsardzības iestāžu struktūru likumpārkāpēju integrācijai sabiedrībā. Mūsu apstākļos tas ir saistīts ar probācijas sistēmas ieviešanu un tās lomas noteikšanu likumpārkāpēju integrēšanai sabiedrībā. Viena no pētījumā gūtajām inovācijām ir saistīta ar izlīguma lomas maiņu krimināltiesībās, kas spētu palīdzēt atrisināt konfliktu starp likumpārkāpēju un cietušo, sniedzot maksimālu gandarījumu cietušajam un minimāli ierobežojot likumpārkāpēja brīvību. Likumpārkāpēju personības resocializācija ir saistīta ar vērtīborientācijas izmaiņām, attīstot stabilus sociāli pozitīvās

uzvedības stereotipus. Resocializācijas psiholoģiskie pamati ietver sevī: agrāk deformēto personības sociālo īpašību atjaunošanu, efektīva soda problēmas risināšanu, likumpārkāpēja personības dinamikas izpēti soda izpildes procesā, personības uzvedības iespēju veidošanās analīzi, vērtīborientāciju īpatnību un uzvedības stereotipu izpēti sociālās izolācijas apstākļos, kā arī sodu likumdošanas atbilstības noteikšanu likumpārkāpēju labošanas uzdevumiem.

3. Augstākās izglītības kvalitātes sociāli ekonomiskie aspekti (IZM projekts Nr. 2.23, projekta vadītājs – profesors V. Meņšikovs)

Starptautiskā salīdzinošā pētījuma mērķis ir noteikt augstākās izglītības kvalitātes uztveres specifiskās īpatnības dažādās valstīs ar dažādām sociāli ekonomiskajām iekārtām. Pētījuma autori izvirza hipotēzi, ka augstākās izglītības kvalitātes uztvere ir dažāda atkarībā no sabiedriskās iekārtas sociālajiem, ekonomiskajiem un politiskajiem aspektiem. Pētījuma inovatīvais aspekts saistīts ar to, ka augstākās izglītības kvalitāte netiek skatīta griezumā “laba (augsta) – slikta (zema)”, bet gan sabiedrības sociāli ekonomiskās formācijas funkcionālās atbilstības kontekstā, respektīvi, “atbilst – neatbilst” sabiedrības tipam. “Atbilstība” (tātad arī augsta kvalitāte) tiek noteikta ar to, vai dots izglītības modelis ir spējīgs atražot esošo sociāli ekonomisko struktūru.

Analizējot pētījuma datus, kas attiecas uz Latvijas studentiem (gan privātajās, gan valsts augstskolās), var secināt, ka Latvijas studējošo vidū ir izveidojušās divas tipoloģiskās grupas, kas ir orientētas uz diviem principiāli dažādiem augstākās izglītības modeļiem, un šīs grupas skaitliski ir aptuveni vienādas. Pirmajā grupā dominē vērtības un uzskati, kas atbilst demokrātiskajai sabiedrībai un līdz ar to inovatīvi individuālajam augstākās izglītības modelim, taču otrās grupas pārstāvji orientēti uz autoritārās sabiedrības nostādnēm, vērtībām un tradicionālo kolektīvo augstākās izglītības modeli. Iegūtie rezultāti veido lauku tālākajam pētnieciskajam darbam, jo katrai no divām tipoloģiskajām grupām ir savas determinējošās īpatnības.

4. Eiropas valstu pieredze teritoriālajā mārketiņgā un tās pielietojums Latvijā (IZM projekts Nr. 1.1, projekta vadītāja – Dr. oec. E. Jermolajeva)

Projekta realizācijas gaitā tika izpētīta teritoriālā mārketiņga kā ekonomikas un mārketiņga robežzinātnes būtība un īpatnības, izanalizēta dažādu Eiropas valstu pieredze teritoriālajā mārketiņgā, uzsākts jauns pētniecības virziens Latvijā – mārketiņga zinātnes metožu pielietošana teritorijas konkurētspējas paaugstināšanā.

Pētījumu plašākai veikšanai tika izveidota anketa interaktīvajai aptaujai internetā 3 (angļu, franču, krievu) valodās par Latvijas atpazīstamību pasaulē. Divu mēnešu laikā internetā anketu aizpildīja 350 respondenti no vairāk kā 20 pasaules valstīm. Pētījuma gaitā vērtīgus ieteikumus sniedza projekta konsultanti – Daugavpils Universitātes profesors V. Meņšikovs un Toruņas Universitātes (Polija) profesors V. Kosiedovskis (*W. Kosiedowski*).

Projekta realizācijas gaitā tika sagatavots manuskripts monogrāfijai “Eiropas valstu pieredze teritoriālajā mārketiņgā un tās pielietojums Latvijā” (I. Petrova un E. Jermolajeva), tika izstrādāts promocijas darbs par reģionālo konkurētspēju un teritoriāla mārketiņga piedāvātajām iespējām reģionu attīstībai (I. Petrova).

5. Sociālā intelekta un valodas etnokomunikatīvo prasmju attīstība jauniešiem latviešu un mazākumtautību skolās un to nozīme starpnacionālo attiecību veidošanā (IZM projekts Nr. 1.1, projekta vadītāja – profesore M. Vidnere)

Pētījuma teorētisko pamatu veido teorijas par eiropeiskās identitātes veidošanos, kultūru salīdzinošās analīzes un multikultūru komunikatīvās kompetences veicināšanas nepieciešamību mūsdienu Eiropas un pasaules mainīgajā daudz kultūru sabiedrībā, teorijas par nacionālās un etniskās identitātes mobilizējošā spēka ciešo saikni ar individuālo un kolektīvo atmiņu, kā arī Latvijas filozofu un psihologu izstrādātās teorijas. Pētījuma mērķis ir pētīt valodas etnokomunikatīvo kompetenci kā iespēju tālākai starpternisko attiecību tolerances attīstībai un izstrādāt priekšlikumus starpnacionālo attiecību regulēšanā.

Pētījumā gaitā tika noskaidrotas jauniešu valodas etnokomunikatīvās kompetences un sociālā intelekta kvalitātes latviešu un krievu valodā runājošajiem. Pētījuma bāzi veidoja 120 pusaudži vecumā no 13 līdz 15 gadiem: 60 pusaudži, kas mācās skolās ar latviešu mācību valodu un 60 pusaudži, kas mācās mazākumtautību skolās ar krievu mācību valodu.

Pētījuma gaitā pārsteidza pētījumā iesaistīto pusaudžu sociālā intelekta rādītāji. Maz ir pusaudžu, kuriem sociālā intelekta rādītājos rezultāti ir virs vidējā. Tas liecina, ka pusaudži neizprot citu cilvēku uzvedības niānses. Tas rosina veikt pētījumus, lai apzinātu faktoros, kas ietekmē pusaudžu sociālā intelekta veidošanos un attīstību. Atzinīgi vērtējama pusaudžu pozitīvā attieksme pret valodu apguvi, īpaši to pusaudžu, kas mācās mazākumtautību skolās ar krievu mācību valodu. Jāsecina, ka pusaudžiem, kas mācās mazākumtautību skolās ar krievu mācību valodu, nav nolieguma pret valsts valodas apguvi, bet tieši otrādi – pusaudži vēlas valodu apgūt un savas valodas zināšanas novērtē kā labas.

6. Latvijas iedzīvotāju pilsoniskās identitātes un mentalitātes veidošanās multikulturālā vidē: socioloģiskais aspekts (IZM projekts Nr. 2.21, projekta vadītājs – asociētais profesors V. Volkovs)

Latvija ir unikāls etnosociāls veidojums, kurā latviešu un vairāku etnisko minoritāšu (krievu, poļu, ebreju, čigānu u.c.) cieša mijiedarbība veicina Latvijas pilsoniskās sabiedrības attīstību. Vēstures gaitā etniskās grupas ir izstrādājušas etnisko kontaktu un kolektīvas uzvedības praktiskos modeļos. Taču modernā un postmodernā liberālā kultūra nosaka etnisko minoritāšu individuālās identitātes aktualizēšanu, kas veicina viņu veiksmīgu integrēšanos pilsoniskajā sabiedrībā.

Pētījumā autori pievērta uzmanību etniskās un pilsoniskās identitātes mijiedarbības izpētei sociāli ekonomiskajā un politiskajā jomā, kā arī sociālajā komunikācijā. Autori analizēja Latvijas iedzīvotāju pilsoniskās identitātes un mentalitātes mijiedarbību, izmantojot dzīves kvalitātes rādītājus. Tika konstatēts, ka Latvijā izveidojās kopīgi sociāli ekonomiskie apstākļi, kopīgas politiskās normas, līdzīgi modeļi sociālajā komunikācijā vienotās pilsoniskās identitātes un mentalitātes veidošanai. Tomēr starp etniskajām grupām pastāv atšķirības dzīves kvalitātes rādītājos, kas ietekmē vienotu pilsonisko vērtību aktualizāciju. Pētījuma autori konstatēja Latvijas iedzīvotāju pilsoniskās identitātes un mentalitātes saistību ar etniskās apziņas kolektīvo identitāti.

Pētījumā tika izanalizēta Daugavpils reģiona iedzīvotāju mentalitātes struktūra, kas veidojas, pateicoties cilvēku līdzdalībai pilsoniskās sabiedrības funkcionēšanā. Turklāt pētījuma autori izanalizēja Latvijas iedzīvotāju vispārpilsoniskās identitātes un mentalitātes veidošanās īpatnības daudz kultūru vidē dažādos Latvijas reģionos.

7. Latvijas finanses un bankas atvērto integrācijas procesu apstākļos Eiropas Savienībā

(IZM projekts Nr. 2.22, projekta vadītājs – vadošais pētnieks V. Voronovs)

Projekta realizācijas gaitā tika izskatītas reģionālo integrācijas procesu teorētiskās pamatkonceptijas un objektīvie priekšnoteikumi, analizēti Latvijas finansiālās integrācijas procesi ES atvērto integrācijas procesu apstākļos, novērtēta Latvijas finanšu un banku attīstības makroekonomisko rādītāju atbilstība ES integrācijas tendencēm kopumā, izskatīti Latvijas finanšu un banku integrācijas ES efektivitātes paaugstināšanas virzieni, parādīti Latvijas un citu jauno ES dalībvalstu finanšu un banku pārveidošanas iespējamie virzieni.

Pētījuma gaitā vērtīgus ieteikumus deva projekta konsultanti – Baltijas Starptautiskās akadēmijas profesore G. Rešina, Vloclavekas (Polija) Humanitāro Zinātņu un ekonomikas augstskolas profesors M. Stefaņskis (*M. Stefański*) un Daugavpils Universitātes asociētais profesors G. Gončarovs.

Projekta izpildītāju izstrādātie materiāli tiks apkopoti kolektīvā zinātniskā krājumā, kas nāks klajā 2007. gadā.

8. Latvijas iedzīvotāju sociālās selektivitātes un sensitivitātes saturs un īpatnības

(IZM projekts Nr. 1.1, projekta vadītājs – profesors A. Vorobjovs)

Latvijas (īpaši Latgales) iedzīvotāju aktivitātes saturs un selektivitātes izmaiņu izpēte mūsdienu apstākļos ir būtiska un aktuāla. Pētījumā iegūtie rezultāti atspoguļo sociālo priekšstatu specifiku, vientulības, konformisma, nonkonformisma un piedošanas īpatnības, etniskos stereotipus, Latvijas reliģozo konfesiju pārstāvju stereotipu īpatnības, kas ļauj izveidot sistēmpieejas Latvijas iedzīvotāju sociālās selektivitātes un sensitivitātes analizē. Zinātniski pētnieciskās darbības procesā teorētiski tika noteikta jēdziena “sociālā selektivitāte un sensitivitāte kā personības aktivitātes forma” būtība un daudzveidīgais saturs.

Sociālas selektivitātes un sensitivitātes konkrētas formas tika pētītas sešu promocijas darbu ietvaros. 2007. gadā par pētījuma problēmu plānots izdot kolektīvo monogrāfiju “Latvijas iedzīvotāju sociālās selektivitātes un sensitivitātes īpatnības”.

9. Eiropas Savienības struktūrfondu nacionālās programmas “Darba tirgus pētījumi” projekta “Labklājības ministrijas pētījumi” projekts “Latvijas un tās reģionu darba tirgus specifiskās problēmas”
(projekta Nr. VPD1/ESF/NVA/04/NP/3.1.5.1./0001/0003,
projekta vadītājs – Dr. habil. sc. ing. P. Rivža; socioloģiskās un datu apstrādes pētnieku grupas vadītājs – Dr. sc. soc. V. Meņšikovs)

2004. gadā Latvijas Republikā tika uzsākta Nacionālā programma “Darba tirgus pētījumi”. Izsludinātajos konkursos pētījuma tematam Nr. 8 pieteicās partnerības apvienība “Latvijas Lauksaimniecības universitāte un partneri”, kurā apvienojās šādas augstskolas: Latvijas Lauksaimniecības universitāte, Daugavpils Universitāte, Rīgas Stradiņa universitāte, Ventspils augstskola, Vidzemes augstskola. Projektā pamatā ir starpdisciplinārs pētījums, kurā paredzēts veikt darba tirgus ekonomisko, socioloģisko un institucionālo analīzi, balstoties uz jau esošo pētījumu analīzi, kvantitatīvo un kvalitatīvo socioloģisko pētījumu, kā arī statistisko informāciju.

2005. gada 11. novembrī tika noslēgts līgums starp Latvijas Lauksaimniecības universitāti kā vadošo partneri un LR Labklājības ministriju par Eiropas Savienības struktūrfondu nacionālās programmas “Darba tirgus pētījumi” projekta “Labklājības ministrijas pētījumi” pētījuma “Latvijas un tās reģionu darba tirgus specifiskās problēmas” veikšanu. Projekta mērķis ir izpētīt darbaspēka etniskos un valodu prasmes aspektus, vecuma un dzimuma struktūru, veikt potenciālās diskriminācijas signālu monitoringu, noteikt preventīvos pasākumus un izmaiņas likumdošanas aktos problēmas novēršanai.

Pētījumā tiek akcentēti šādi jautājumi: diskriminācija darba tirgū; nodarbinātības veidu izvēli un piedāvājumu ietekmējošie faktori; darba devēju gatavība organizēt izglītības un kvalifikācijas paaugstināšanas pasākumus; darba tirgus reģionālās atšķirības.

10. Latgales iedzīvotāju Latvijas un Eiropas psiholoģiskās kartes
(LZP projekts Nr. 04.1247, projekta vadītājs – profesors A. Vorobjovs)

Kardinālās politiskās un ekonomiskās izmaiņas Latvijā, iestāšanās Eiropas Savienībā izraisa arī kardinālas izmaiņas tās iedzīvotāju “psiholoģiskajā laukā”. Tas nozīmē, ka Latvijas valsts ārējās un iekšējās politiski ekonomiskās stratēģijas izveide nav iespējama bez sociāli psiholoģisko izmaiņu ievērošanas. Taču iedzīvotāju kognitīvo, attieksmjuvērtējošo, motivācijas u.c. sastāvdaļu pārveide, atkarībā no kardinālo ģeogrāfiski politisko izmaiņu determinantēm, Latvijā nav pietiekoši izpētīta. Šis fakts neļauj mērķtiecīgi reformēt valsts izglītības, politisko, emigrācijas u.c. stratēģijas. Tādējādi pētījuma mērķis ir pētīt dažādu vecumu, dzimumu un sociālo grupu iedzīvotāju priekšstatus par Eiropas ģeogrāfisko telpu.

11. Laika vadīšana un organizēšana uzņēmumos

(LZP projekts Nr. 04.1232, projekta vadītāja –Dr. phil. L. Gorbaceviča)

Jebkurā pakalpojuma vai preces ražošanas procesā tiek iesaistīti ekonomiskie resursi jeb ražošanas faktori: darbs, zeme, kapitāls utt. Tirgus ekonomikas apstākļos par jebkura ražošanas faktora izmantošanu saimnieciskajā darbībā jāmaksā noteikta cena. Darba laiks arī maksā naudu. Lai varētu pareizi plānot jebkuru ekonomisko darbību, būtu lietderīgi pēc iespējas precīzāk novērtēt arī dažādu darbinieku darba laika vērtību naudas izteiksmē. No tā būs atkarīga arī gala produkta pašizmaksa.

Pētījuma gaitā tika mēģināts noteikt darbinieka darba stundas cenu, ņemot vērā šādus strādājošo raksturojumus: izglītība, darba statuss, darbības sfēra, dzimums u.c. Pētījuma realizācijas gaitā tika noskaidrots, ka Latgales strādājošie neizprot, ka laiks ir rets un neaizvietojams resurss. Tāpēc arī pētījuma problēma jāuztver citā aspektā, jo tā ir dziļāka, un strādājošie cilvēki ne tikai nezina, kā efektīvi izmantot darba laiku, bet arī neizprot to, ka darba laiks vispār jāizmanto efektīvi, t.i. tieši darbam. No tā izriet jau nākamā pētījuma problēma: pretruna starp to, ka tirgus ekonomika prasa no darbiniekiem attieksmi pret darba laiku kā resursu, un to, ka Latgales strādājošie reāli neuztver darba laiku kā ražošanas faktoru, kas ir ierobežots un maksā naudu. Tas nozīmē, ka jāmeklē gan augstākminētās problēmas iemesli, gan sekas, gan arī novēršanas veidi.

12. Latvijas ražotāji mūsdienu globalizācijas un pasaules saimniecības reģionalizācijas apstākļos: problēmas, risinājumi, perspektīvas

(LZP projekts Nr. 05.1443, projekta vadītājs – vadošais pētnieks V. Voronovs)

Projekta mērķis ir, izmantojot ekonomiskās, vadīšanas metodes, iegūt ticamu informāciju un teorētiskas zināšanas rekomendāciju izstrādei, kas ļautu mērķtiecīgāk veidot iespējas, kas nodrošinātu efektīvu reģionālās ekonomikas attīstības stratēģiju, kas sekmē konkurētspēju mūsdienu atklāto integrācijas procesu apstākļos. Projekta izpildes gaitā tika izvirzīti šādi uzdevumi: apskatīt reģionālās ekonomikas ekonomisko resursu iespējas produkcijas ražošanai un realizācijai ārējā un iekšējā tirgū ar vidēju un augstu pievienoto vērtību; noteikt reģionālās ekonomikas panākumu galvenos ekonomiskos, tehnoloģiskos un mārketinga faktorus un prioritātes iekšējā un ārējā tirgū; parādīt reģionālās ekonomikas efektivitātes paaugstināšanas virzienus (uz inovāciju un jauninājumu pamata).

Projekta zinātniskā novitāte saistīta ar sistēmpieejas un klasteru pieejas pielietošanu ekonomiskās attīstības teorētisko un praktisko jautājumu izpētē. Projektam ir arī praktiskā nozīme, jo darba materiālus var sekmīgi izmantot praktizējošie menedžeri šādos virzienos: organizācijas attīstības stratēģisko biznesa plānu izstrādē; sava projekta salīdzināšanai ar šajā pētījumā apskatīto; projekta darba optimālās struktūras izstrādei reģiona ekonomiskās attīstības projektiem.

Informāciju par projektiem apkopojis
DU SZF Sociālo pētījumu institūta direktors
Vladislavs Volkovs

AUTORI

- Darius Česnavičius** fizikas zinātņu doktors, asociētais profesors, Viļņas Pedagoģiskās universitātes Reģionālās ģeogrāfijas katedra, Lietuva
darius.ces@vpu.lt
- Arvydas Guogis** Dr. habil., asociētais profesors, Mikolas Romeris Universitātes Sabiedriskās vadības fakultātes Sabiedriskās vadības katedra, Viļņa, Lietuva
a.guogis@lycos.com
- Išgalejs Išmuhametovs** Dr. psych., docents, Transporta un sakaru institūta Sociālo un tiesību zinātņu katedras vadītājs, Rīga, Latvija
ishgali@tsi.lv
- Elita Jermolajeva** Dr. oec., docente, Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Ekonomikas katedras vadītāja, Latvija
elita.jermolajeva@gmail.com
- Aleksejs Marčenko** Sociālo zinātņu maģistrs vadībzinātnē, doktorants, Latvijas Universitātes Ekonomikas un vadības fakultāte, Rīga, Latvija
alexmarc@ultracom.lv
- Aina Ozoliņa Nuho** PhD, ATR, ACSW, LCSW-C, BCD, emeritētā profesore, Merilendas Universitāte, ASV
aina_1@juno.com
- Rovena Roba** Mg. oec., lektore, Latvijas Biznesa koledžas Uzņēmējdarbības ekonomikas katedra, Latvija
rovenar@inbox.lv
- Saulius Stanaitis** fizikas zinātņu doktors, asociētais profesors, Viļņas Pedagoģiskās universitātes Reģionālās ģeogrāfijas katedras vadītājs, Lietuva
saulius.stanaitis@vpu.lt
- Jānis Vanags** Dr. oec., asociētais profesors, Rīgas Tehniskās universitātes Būvuzņēmējdarbības un nekustamā īpašuma ekonomikas un vadīšanas katedra, Latvija
bue@rtu.lv
- Jurijs Veselovs** socioloģijas zinātņu doktors, profesors, Sanktpēterburgas Valsts universitātes Socioloģijas fakultātes Ekonomiskās socioloģijas katedras vadītājs, Krievija
veselov@soc.pu.ru
- Māra Vidēnere** Dr. oec., Dr. habil. psych., profesore, Daugavpils Universitātes Sociālo pētījumu institūta vadošā pētniece, Latvija
mvidnere@navigator.lv
- Viktors Voronovs** Dr. phil., Dr. sc. soc., asociētais profesors, Daugavpils Universitātes Sociālo pētījumu institūta vadošais pētnieks, Latvija
viktor.voronov@du.lv

AUTHORS

- Darius Česnavičius** Doctor of physical sciences, associated professor, Department of Regional Geography, Vilnius Pedagogical University, Lithuania
darius.ces@vpu.lt
- Arvydas Guogis** Dr. habil., associated professor, Public Administration Department, Public Administration Faculty, Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania
a.guogis@lycos.com
- Išgalejs Išmuhametovs** Dr. psych., Head of the Department of Social Sciences and Law, Faculty of Management and Economics, Transport and Telecommunication Institute, Riga, Latvia
ishgali@tsi.lv
- Elita Jermolajeva** Dr. oec., senior lecturer, Head of the Department of Economics, Faculty of Social Sciences, Daugavpils University, Latvia
elita.jermolajeva@gmail.com
- Aleksejs Marčenko** Master Degree in Business Administration, postgraduate student, Faculty for Economics and Business Administration, University of Latvia, Riga, Latvia
alexmarc@ultracom.lv
- Aina Ozolina Nucho** PhD, ATR, ACSW, LCSW-C, BCD, professor emeritus, University of Maryland, USA
aina_1@juno.com
- Rovena Roba** Mg. oec., lecturer, Department of Business Economics, Latvian Business College, Latvia
rovenar@inbox.lv
- Saulius Stanaitis** Doctor of physical sciences, associated professor, the head of Department of Regional Geography, Vilnius Pedagogical University, Lithuania
saulius.stanaitis@vpu.lt
- Jānis Vanags** Dr. oec., associated professor, Department of Economy and Management of Construction and Real Estate, Riga Technical University, Latvia
bue@rtu.lv
- Jurij Veselov** Dr. sc. soc., professor, head of the Department of Economic Sociology, Faculty of Sociology, Saint Petersburg State University, Russia
veselov@soc.pu.ru
- Māra Vidnere** Dr. oec., Dr. habil. psych., professor, chief researcher at the Institute of Social Investigations, Faculty of Social Sciences, Daugavpils University, Latvia
mvidnere@navigator.lv
- Viktor Voronov** Dr. phil., Dr. sc. soc., associated professor, chief researcher at the Institute of Social Investigations, Daugavpils University, Latvia
viktor.voronov@du.lv

АВТОРЫ

- Янис Ванагс** Dr. oes., ассоциированный профессор кафедры экономики и управления предпринимательской деятельностью в сфере строительства и недвижимости, Рижский технический университет, Латвия
buc@rtu.lv
- Юрий Веселов** доктор социологических наук, профессор, заведующий кафедрой экономической социологии, факультет социологии, Санкт-Петербургский государственный университет, Россия
veselov@soc.spb.ru
- Мара Виднере** Dr. oes., Dr. habil. psych., профессор, ведущий исследователь Института социальных исследований Даугавпилсского университета, Латвия
mvidnere@navigator.lv
- Виктор Воронов** Dr. phil., Dr. sc. soc., ассоциированный профессор, ведущий исследователь Института социальных исследований Даугавпилсского университета, Латвия
viktor.voronov@du.lv
- Арвидас Гуогис** Dr. habil., ассоциированный профессор кафедры общественного управления, факультет общественного управления, Университет имени Миколаса Ромериса, Вильнюс, Литва
a.guogis@lycos.com
- Элита Ермолаева** Dr. oes., доцент, заведующая кафедрой экономики, факультет социальных наук, Даугавпилсский университет, Латвия
elita.jermolajeva@gmail.com
- Ишгалий Ишмухаметов** Dr. psych., доцент, заведующий кафедрой социальных и правовых наук, Институт транспорта и связи, Рига, Латвия
ishgali@tsi.lv
- Алексей Марченко** Магистр социальных наук в области управления, докторант, факультет экономики и управления, Латвийский университет, Рига, Латвия
alexmarc@ultracom.lv
- Айна Озолия Нухо** PhD, ATR, ACSW, LCSW-C, BCD, почетный профессор, Университет Мэриленда, США
aina_1@juno.com
- Ровена Роба** Mg. oes., лектор кафедры экономики предпринимательской деятельности, Латвийский бизнес-колледж, Латвия
rovenar@inbox.lv
- Саулюс Станайтис** доктор физических наук, ассоциированный профессор, заведующий кафедрой региональной географии, Вильнюсский педагогический университет, Литва
saulius.stanaitis@vpu.lt
- Дарюс Чеснавичюс** доктор физических наук, ассоциированный профессор кафедры региональной географии, Вильнюсский педагогический университет, Литва
darius.ces@vpu.lt

AUTORU IEVĒRĪBAI

Žurnālā “Sociālo Zinātņu Vēstnesis” tiek publicēti oriģināli zinātniskie raksti sociālajās zinātnēs (socioloģijā, politikas zinātnē, ekonomikā, sociālajā psiholoģijā, tiesību zinātnē), kā arī zinātnisko pētījumu recenzijas, konferenču apskati, informācija par zinātnisko dzīvi. Redakcija rakstus pieņem angļu, latviešu un krievu valodā. Rakstu problemātika nav ierobežota.

Redakcijā raksts iesniedzams kopā ar atsauksmi, kuru gatavo nozares speciālists, kam ir zinātniskais grāds.

Žurnāla Redakcijas kolēģijā ir gan Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes zinātnieki un docētāji, gan arī vadošie pētnieki no Lielbritānijas, Vācijas, Polijas, Lietuvas, Norvēģijas, Zviedrijas, Krievijas un Baltkrievijas.

Redakcijā iesniegtie raksti tiek recenzēti. Atsauksmi par katru rakstu sniedz divi recenzenti, kā arī žurnāla redaktors. Redakcija ievēro autoru un recenzentu savstarpējo anonimitāti. Rakstu autoriem ir tiesības iepazīties ar recenzijām un kritiskām piezīmēm un, nepieciešamības gadījumā, koriģēt savus pētījumus, veikt tajos labojumus un grozījumus, par termiņu vienojoties ar redaktoru. Redakcijai ir tiesības veikt nepieciešamos stilistiskos labojumus, kā arī precizēt raksta zinātniskā aparāta noformējumu. Redakcijas izdarītie labojumi tiek saskaņoti ar autoru.

Raksti tiek vērtēti saskaņā ar pieņemtajiem zinātniskuma kritērijiem: pētījuma atbilstība mūsdienu teorētiskajam līmenim izvēlētajās problēmas izpētē; pietiekama empīriskā bāze, empīriskā materiāla oriģinalitāte; hipotēžu, atziņu, rekomendāciju oriģinalitāte un novitāte; pētāmās tēmas aktualitāte. Tiek vērtēta arī izklāsta loģika un saprotamība. Atlasot rakstus publicēšanai, priekšroka tiek dota fundamentālas ievirzes pētījumiem.

Redakcija honorārus nemaksā, manuskriptus un disketes (vai CD) atpakaļ neizsniedz.

Raksta manuskripta noformēšana

Raksti, kuru noformēšana neatbilst prasībām, netiks pieņemti publicēšanai.

Raksta apjoms: 0,75–1,5 autorloknes (3000–6000 zīmju, atstarpes ieskaitot).

Raksta manuskripts iesniedzams datorizdrukā divos eksemplāros A4 formātā, pievienojot disketi (vai CD), vai pa elektronisko pastu. Teksts jāsaliek, izmantojot *Times New Roman* šriftu (*WinWord 2000/XP*); burtu lielums – 12 punkti, intervāls starp rindām – 1,5. Teksta attālums no kreisās malas – 3,5 cm, no labās malas – 2,5 cm, no apakšas un no augšas – 2,5 cm. Ja tiek izmantotas speciālās datorprogrammas, tad tās iesniedzamas kopā ar rakstu.

Raksta anotācija: raksta sākumā tūlīt pēc tā nosaukuma jāievieto informatīva anotācija (800–1500 zīmju). Anotācijā jānorāda raksta mērķis un uzdevumi, jāformulē pētījuma problēma, jāparāda novitāte un jāsniedz galvenie secinājumi. Atsevišķā rindkopā jānorāda atslēgas vārdi (termini, kas izsaka rakstā aplūkoto jautājumu būtību).

Raksta kopsavilkums: 2000–3000 zīmju. Rakstiem latviešu valodā kopsavilkums jāsa-gatavo angļu un (vai) krievu valodā; rakstiem angļu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu un (vai) krievu valodā; rakstiem krievu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu un (vai) angļu valodā.

Raksta valoda: literāra, terminoloģiski precīza. Ja autors gatavo rakstu svešvalodā, tad viņam pašam jā rūpējas par raksta teksta valodniecisko rediģēšanu, konsultējoties ar attiecīgās sociālo zinātņu nozares speciālistu – valodas nesēju. *Raksti, kuru valoda neatbilst pareizrakstības likumiem, netiks izskatīti un recenzēti.*

Raksta zinātniskais aparāts (atsauces un piezīmes, bibliogrāfija, tabulas, shēmas, diagrammas, grafiki utt.). Atsauces ievietošanas tekstā pēc šāda parauga: (Turner 1990, p. 140); (Миллис 1998, с. 10); (Bela 1997, 112. lpp.). Piezīmes un skaidrojumi ievietojami raksta beigās. Tabulas, grafiki, shēmas, diagrammas un citi ilustratīvie materiāli noformējami, norādot materiāla avotu, nepieciešamības gadījumā arī atzīmējot tabulu, grafiku, shēmu izveides (aprēķināšanas, datu summēšanas utt.) metodiku. Visiem tāda veida materiāliem jānorāda kārtas numurs un virsraksts.

Bibliogrāfija (rakstā izmantoto iespieddarbu saraksts) jāveido un jānoformē šādi:

Monogrāfijas (grāmatas un brošūras):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Миллис Ч. Р. (1998) *Социологическое воображение*. Москва: Стратегия.

Raksti krājumos:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: E. Øyen, ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. Pp. 134–150.

Raksti žurnālos:

Bela, V. (1997) "Identitātes daudzvalsība Zviedrijas latviešu dzīvesstāstos." *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A, 51, Nr.5/6: 112–129.

Шмитт К. (1992) "Понятие политического." *Вопросы социологии*, № 1: 37–67.

Raksti laikrakstos:

Strazdiņš, I. (1999) "Matemātiķi pasaulē un Latvijā." *Zinātnes Vēstnesis*, 8. marts.

Materiāli no interneta:

Soms, H. "Vēstures informātika: Saturs, struktūra un datu bāze Latgales dati." <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (2002. 20. 10).

Bibliogrāfija sakārtojama autoru uzvārdu vai iespieddarbu nosaukumu alfabēta (sākumā – latīņu alfabēta, nešķirojot pēc valodām; beigās – kiriliskā alfabēta) secībā.

NOTES FOR CONTRIBUTORS

“Social Sciences Bulletin” publishes original research papers on the problems of social sciences (sociology, political sciences, economics, social psychology, law), as well as review articles, information on conferences and scientific life. The Editorial Board accepts articles in English, Latvian, and Russian. The scope of problems of articles is not limited.

The articles are to be submitted together with the review, which should be prepared by the expert of appropriate social science branch.

In the Editorial Board of the magazine there are both scientists of the Faculty of Social Sciences of Daugavpils University and researchers from Great Britain, Germany, Poland, Lithuania, Norway, Sweden, Russia, and Belarus.

The articles submitted to the Editorial Board are reviewed by two reviewers and the editor. The Editorial Board observes mutual anonymity of the authors and the reviewers. The authors have a right to get acquainted with the reviews and the critical remarks (comments) and, if it is necessary, they may make some changes, coming to an agreement about the terms with the editor. The Editorial Board has a right to make necessary stylistic corrections, change the layout of the scientific paper to come to the uniformity of the layout. The corrections made by the Editorial Board will be agreed with the author.

The articles are evaluated according to the adopted scientific criteria: correspondence of the research to the present-day theoretical level in the domain of the chosen problem; sufficient empirical basis; originality of empirical material; originality of hypotheses, conclusions, and recommendations; topicality of the subject investigated. The logics and clearness of the exposition is evaluated as well. Preference is given to fundamental studies.

The Editorial Board does not pay royalties; manuscripts and diskettes (or CDs) are not given back.

Layout of Manuscripts

Articles, which do not have an appropriate layout, will not be accepted.

Volume of article: 30,000–60,000 characters with spaces.

Manuscript should be submitted in two Word-processed and fully formatted copies of A4 paper, attaching a diskette (CD) or by e-mail. Text should be composed using *Times New Roman* font (*WinWord 2000/XP*); font size – 12, line spacing – 1.5. Text should be aligned 3.5 cm – from the left side, 2.5 – from the right side, 2.5 cm – from the top and the bottom. If special computer programmes are used, they should be submitted together with the article.

Annotation: in the beginning of the article (after the heading), the informative annotation (800–1,500 characters) is located. In the annotation, the purpose and tasks of the paper are underlined, the research problem is formulated, the novelty of research is marked and the main conclusions are represented. In the separate paragraph, the key words (terms, in which the essence of questions considered) should be given.

Summary: 2,000–3,000 characters. Articles in Latvian should contain a summary in English and (or) Russian; articles in English should be provided with a summary in Latvian and (or) Russian; articles in Russian should contain a summary in Latvian and (or) English.

Language of article: literal, terminologically precise. If author prepares an article in a foreign language, then he/she should take trouble about the linguistic correction of the written text consulting a specialist of the corresponding branch of social sciences – native speaker. *Articles, which have a wrong spelling, will not be accepted and reviewed.*

Layout of article (references and notes, bibliography, tables, schemes, diagrams, charts, etc.). References should be placed in a text according to the example: (Turner 1990, p. 140); (Миллс 1998, с. 10); (Bela 1997, 112. lpp.). Explanations and comments should be given in the endnotes. Tables, charts, schemes, diagrams, and other illustrative materials should have indication of the source of the material and, if necessary, then the method of making the table, the chart, the scheme (calculations, data gathering, etc.) should be marked. These materials should have ordinal numbers and titles.

Bibliography should be compiled according to the given samples:

Monographs (books, brochures):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Миллс Ч. Р. (1998) *Социологическое воображение*. Москва: Стратегия.

Articles in collections:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: E. Øyen, ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. Pp. 134–150.

Articles in magazines:

Bela, B. (1997) "Identitātes daudzumsība Zviedrijas latviešu dzīvesstāstos." *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A, 51, Nr.5/6: 112–129.

Шмитт К. (1992) "Понятие политического." *Вопросы социологии*, № 1: 37–67.

Articles in newspapers:

Strazdiņš, I. (1999) "Matemātiķi pasaulē un Latvijā." *Zinātnes Vēstnesis*, 8. marts.

Materials from the Internet:

Soms, H. "Vēstures informātika: Saturs, struktūra un datu bāze Latgales dati." <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (2002. 20. 10).

Bibliography should be compiled in the alphabetic order according to the authors' names or to the titles (at the beginning – in the Latin alphabet, at the end – in the Cyrillic alphabet).

ВНИМАНИЮ АВТОРОВ

В журнале «Вестник социальных наук» публикуются оригинальные научные статьи по проблемам социальных наук (социологии, политических наук, экономики, социальной психологии, юриспруденции), а также рецензии на научные исследования, обзоры конференций, информация о научной жизни. Редакция принимает статьи на английском, латышском и русском языке. Проблематика статей не ограничивается.

Статьи представляются в редакцию вместе с рецензией, которую должен подготовить специалист соответствующей отрасли, имеющий научную степень.

В редколлегию журнала входят как ученые и преподаватели факультета социальных наук Даугавпилсского университета, так и ведущие исследователи из Великобритании, Германии, Польши, Литвы, Норвегии, Швеции, России и Беларуси.

Статьи, представленные в редакцию журнала, рецензируются. Отзыв о каждой статье дают двое рецензентов, а также редактор журнала. Редакция соблюдает принцип анонимности авторов и рецензентов. Авторы статей имеют право ознакомиться с рецензиями и критическими замечаниями рецензентов и, в случае необходимости, внести исправления и изменения в свои исследования, причем срок внесения корректировок должен согласовываться с редактором. Редакция сохраняет за собой право внести в статью необходимые стилистические исправления, а также изменения в оформление научного аппарата с целью достижения его единообразия. Исправления, произведенные редакцией, согласуются с автором.

Статьи оцениваются в соответствии с критериями научности: соответствие современному теоретическому уровню в изучении выбранной проблемы; достаточная эмпирическая база; оригинальность эмпирического материала; новизна и оригинальность гипотез, положений, рекомендаций; актуальность темы исследования. Оценивается также сама логика и ясность изложения. При отборе статей для публикации преимущество дается исследованиям фундаментального характера.

Редакция гонорары не выплачивает, рукописи и дискеты (или CD) не возвращает.

Оформление рукописи статьи

Статьи, оформление которых не будет соответствовать данным требованиям, к публикации не принимаются.

Объем статьи: 0,75–1,5 авторских листа (30000–60000 знаков, включая пробелы).

Рукопись статьи должна быть представлена на дискете и в компьютерной распечатке (формат А4) в двух экземплярах (или по электронной почте). Текст набирается шрифтом *Times New Roman (Win Word 2000/XP)*; размер букв – 12, межстрочный интервал – 1,5. Поля слева – 3,5 см, справа – 2,5 см, сверху и снизу – 2,5 см. Если в наборе статьи использовались специальные компьютерные программы, то они должны быть представлены в редакцию.

Аннотация статьи: в начале статьи, сразу же после заголовка, помещается информационная аннотация (800–1500 знаков). В аннотации указывается цель и задачи статьи, формулируется исследовательская проблема, отмечается новизна исследования и представляются главные выводы. В отдельном абзаце приводятся ключевые слова (термины, в которых наиболее адекватно может быть выражена сущность вопросов, рассмотренных в статье).

Резюме: 2000–3000 знаков. Статьи на латышском языке сопровождаются резюме на английском и (или) русском языке; статьи на английском языке – резюме на латышском и (или) русском языке; статьи на русском языке – резюме на латышском и (или) английском языке.

Язык статьи: литературный, терминологически точный. Если автор готовит статью на иностранном (неродном) языке, то он должен сам позаботиться о лингвистическом редактировании статьи; желательна консультация носителя языка, являющегося специалистом соответствующей отрасли социальных наук. *Статьи, язык которых не соответствует правилам правописания, не будут рассматриваться и рецензироваться.*

Научный аппарат статьи (ссылки и примечания, библиография, таблицы, схемы, диаграммы, графики и т.д.). Ссылки располагаются в тексте по следующему образцу: (Turner 1990, p. 140); (Миллс 1998, с. 10); (Bela 1997, 112. lpp.). Примечания и пояснения располагаются после основного текста. В оформлении таблиц, графиков, схем, диаграмм и других иллюстративных материалов должны указываться ссылки на источник материала, при необходимости также должна указываться методика разработки (расчета данных, выведения сводных показателей и т.д.) таблиц, графиков, схем. Все подобные материалы должны иметь заголовки и порядковые номера.

Библиография (список использованных в статье печатных работ) должна быть составлена и оформлена в соответствии с предлагаемыми ниже образцами:

Монографии (книги и брошюры):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Миллс Ч. Р. (1998) *Социологическое воображение*. Москва: Стратегия.

Статьи в сборниках:

Turner, R. H. (1990) “A Comparative Content Analysis of Biographies.” In: E. Øyen, ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. Pp. 134–150.

Статьи в журналах:

Bela, V. (1997) “Identitātes daudzumsība Zviedrijas latviešu dzīvesstāstos.” *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A, 51, Nr.5/6: 112–129.

Шмитт К. (1992) “Понятие политического.” *Вопросы социологии*, № 1: 37–67.

Статьи в газетах:

Strazdiņš, I. (1999) “Matemātiķi pasaulē un Latvijā.” *Zinātnes Vēstnesis*, 8. marts.

Материалы в Интернете:

Soms, H. “Vēstures informātika: Saturs, struktūra un datu bāze Latgales dati.” <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (2002. 20. 10).

Библиография составляется в алфавитном порядке фамилий авторов или названий печатных работ. В начале списка указываются работы, названия которых даны латинским шрифтом (без деления по языкам), затем – кириллицей.

Sociālo Zinātņu Vēstnesis

2007 1 (5)

Maketētāja Marina Stočka

Iespiests SIA «Madonas poligrāfists» –
Saieta laukumā 2a, Madona, LV-4801, Latvija.